Alexandru George
CONFESIUNI ÎMPOTRIVĂ
Coperta: Mircea Muntenescu Lector: Olga-Silvia Turbatu
C* Editura Albatros Piaţa Presei Libere nr. 1, Sector 1,71341 – Bucureşti
Alexandru George
CONFESIUNI ÎMPOTRIVĂ
EDITURA ALBATROS
București, 2000
ISBN 973 – 24 – 0714-X
ARGUMENT

Cartea de faţă are ca subiect „un scriitor”; e vorba de mărturisirile unui om căruia numeroși cititori îi atribuie această calitate, una pe care, la urma urmei, a fost silit să şi-o recunoască el însuși. Prin aceasta vreau să subliniez încă o dată, (deoarece în textul ce urmează se întâlneşte frecvent această constatare) că personajul care apare aici, deși a început să scrie destul de timpuriu, a privit cu oarecare uimire evoluţia sa de la un punct încolo, spre un anume tip uman, cu o psihologie specifică. Autorul a trăit până la debutul publicistic, dar și după aceea, în afara vieţii literare obișnuite și i-a privit cu destule rezerve pe semenii săi care îi deveniseră camarazi și rivali.

Este probabil că, pentru toate aceste cuvinte, mărturia lui să fie considerată una înșelătoare, existenţa lui fiind atipică; omul nu a alergat să se înregimenteze, nu ˇs-a integrat în viaţa obștei, nici măcar centrul existenţei, al relaţiilor și prieteniilor, nu și l-a deplasat ulterior acolo. Atunci, de ce toate acestea, adică o întreagă carte? Cred că răspunsul, venind cu justificarea, se leagă de natura prin excelenţă sociabilă a celui care a scris-o; cu voie sau fără voie, el ˇs-a intersectat cu mulţi alţi scriitori, a avut conflicte cu ei, decepţii, dar și surprize plăcute, cu o anume semnificaţie psihologică și istorică, depășind problematica proprie sau obișnuinţele sale de comportare. Uneori, o întâmplare norocoasă sau un accident nedorit l-a

pus în situaţia de a face o observaţie semnificativă. Orice „apropiere”, chiar realizată în condiţii neplăcute pentru el, l-a transformat pe autor într-un martor, dacă nu participant, la comedia vremii, având un oarecare rol minim, dar care-l obliga la atenţie, cu consecinţele ei dintotdeauna: tristele sau veselele reflecţii „de pe urmă

Alexandru GEORGE

ÎNCEPÂND DE LA CÂTEVA ÎNTREBĂRI PUSE ÎN 1995

de ANGELA MARINESCU

— D-le Alexandru George, sunteţi deja cunoscut pentru fervoarea cu care (vă) apăraţi dreptatea. Ce reprezintă, pentru Dumneavoastră, Dreptatea?

— Întrebarea dv. comportă două serii de răspunsuri. în domeniul criticii și istoriei literare, atâta cât le-am făcut, se poate vorbi într-adevăr de o încercare de a face dreptate. Am debutat în critică ţu câteva notiţe și cu un amplu eseu despre T. Arghezi *(Marele Alpha)* în care căutam să impun un adevăr asupra operei marelui poet, într-un stil accentuat polemic, pe care mi l-am păstrat în toate paginile mele de critică. Toate acestea sunt subordonate scriitorilor de care m-am ocupat, chiar dacă, arătându-le meritele, îi deranjau în unele pretenţii prea deșarte. Ele mi-au atras antipatia nu numai a celor în cauză, dar și a criticilor care-i susţineau necondiţionat.

Dreptatea cu majusculă e un obiectiv mai îndepărtat, care ˇs-ar lăsa definit mai greu; în critică lucrezi în domeniul opinabilului, deci se poate admite că greșești și judecăţile ulterioare te vor dezminţi. Din tot ce am scris eu, constat că nu am fost anulat de vreo negaţie categorică, ci numai rectificat în nuanţe; nimeni nu mai scrie astăzi despre Arghezi, mergând pe vechea linie pe care eu am ruinat-o, că poetul și-a schimbat viziunea în contact cu ideologia marxist-leninistă și a dobândit, graţie acesteia, certitudinile care înainte i se refuzaseră (teza lui Crohmălniceanu și a altora).

Pe lângă această latură a activităţii mele, pe care unii nu se vor învoi să o numească de-a dreptul „pozitivă”, eu

am mai publicat prefeţe, studii introductive, comentarii asupra unor scriitori mai puţin cunoscuţi, eventual nu îndeajuns de valorificaţi, culminând cu editarea lui E. Lovinescu (criticul exemplar al literaturii române), o operaţie în bună măsură de exhumare de texte, cu care nu se poate lăuda niciunul dintre criticii „creatori" din generaţia mea sau din cele apropiate.

Dacă e însă vorba de activitatea mea de „creator", de autor de literatură de imaginaţie, lucrurile se schimbă, deși chiar în acest domeniu cred că am făcut oarecare „dreptate", măcar fără majusculă: am scris cel puţin două romane *{Seara târziu* – apărut în 1988, și *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* – în curs de apariţie la Ed. Albatros) [1996] în care, în afară de ce-o fi artistic în ele, dau informaţii despre o situaţie istorică, prezint o societate în două ipostaze diferite, în anii 1916 – 1926 și în anii ⁋50, totul dintr-un unghi neobișnuit scriitorilor mai tineri, care „intră" mai curând într-o realitate și rămân cu această mentalitate, a omului din afară… Spre marele meu regret, romanul apărut nu a fost receptat ca atare, poate și pentru că am fost obligat de diferite stadii ale cenzurii să scot din el circa 140 de pagini; mi-am pus chiar problema dacă mai are vreun rost să-l public așa mutilat. în el eu făceam oarecare dreptate unor oameni, unei lumi despre care aproape nu ˇs-a scris vreodată altfel decât în șarje grosolane (de tipul romanului *Scrinul negru).* Ambele romane așteaptă să apară, deși pe primul, în versiunea reîntregită (peste 500 p.), nu m-am învrednicit nici măcar să-l bat la mașină. Mereu mă gândesc la el ca la o obligaţie și faţă de mine, dar și faţă de societatea în care am trăit și m-am format; e un testament, dar nu numai al meu.

— Dumneavoastră aţi publicat până acum proză, eseu, istorie și critică literară. Consideraţi toate genurile respective la fel de importante din punctul de vedere al exprimării artistice? Pentru Dumneavoastră, personal, ce producţie artistică este mai importantă?

— O rectificare, mai întâi: eu am efectuat în tot acest răstimp și o serie întreagă de traduceri; e drept că unele

au fost la comanda unor edituri, dar cele mai multe au fost propuse de mine, le-am prefaţat eu și sunt oarecari descoperiri ale mele, chiar dacă e vorba de autori celebri ca Voltaire, Proudhon, E. Zola, Anatole France, Remy de Gourmont sau Villiers de lȝIsle-Adam, cel mai drag mie dintre toţi. Am tradus unele scrieri ale lor oarecum căzute în umbră – și asta a făcut-o un om pe care un Marin Preda, de pildă, îl gratifica cu numele de „demolator”.

Eu ţin la calitatea de traducător și pentru că aceasta subliniază o caracteristică proprie seriei mele: și Dimov, M. Ivănescu, Alexandru Miran sau Irina Mavrodin, dar și Modest Morariu, Barbu Cioculescu, Micaela Ghiţescu au fost foarte activi traducători. Și să se ţină seamă că unii dintre ei au tradus din limbi străine pe care le învăţaseră singuri. (Nu ar trebui omis nici poetul Otto Stark, care nu a ajuns să se afirme prin volum, dar a fost un traducător eminent din persana veche). Gândiţi-vă la generaţia „răsfăţaţilor”, cum numesc eu generaţia lui Nichita Stănescu; vă închipuiţi dv. pe Fânuș Neagu, Adrian Păunescu, pe T. Mazilu sau N. Velea traducând din vreo limbă străină?

Revenind la importanţa anumitor „genuri”, eu consider (asemeni lui Camil Petrescu) critica un gen aplicat și caduc, care-și semnează actul de deces prin însăși calitatea ei principală, care e *adecvarea* la obiect. Critică creatoare nu există, e o dulce amăgire, a unor naivi sau prezumţioși.

— Se pare că, dacă la început, adică în perioada debutului dv. literar, eraţi considerat un prozator erudit și straniu (îmi amintesc cronica lui N. Manolescu la culegerea de nuvele cu care aţi intrat pe scena literară); treptat, interesul criticii faţă de opera Dumneavoastră, nu că ar fi scăzut, dar ˇs-a întâmplat un transfer al interesului ei (al criticii) spre partea eseistică și foiletonistică a scrisului propriu. Cum vă explicaţi petrecerea interesului criticii faţă de ceea ce scrieţi?

— Am debutat cu o carte de proze, într-adevăr, urmată de un eseu critic, de o altă carte de proze, aproape

simultan cu una de studii critice și eseuri, totul pe durata a unui an de zile, din vara lui 1970 până în vara lui ⁊71. Atunci au apărut *Tezele din iulie,* care fuseseră deja elaborate în primăvara acelui an și pe care Ceaușescu le-a amânat din cauza plecării sale în China și Coreea de Nord (Nu e adevărat că ˟s-a inspirat din ce a văzut în China; acolo, ţara îşi revenea de pe urma Revoluţiei culturale, trăia un moment de dezgheţ). Am știut de toate acestea datorită faptului că prima victimă la noi în ţară a revenirii la dogmatism a fost Al. Monciu-Sudinski, cu foarte interesantul său roman *Rebarbor,* care avea ca redactor de carte pe Maria Graciov, redactoarea mea. Speriat de cele ce vedeam (doar eu) că se întâmplă, am grăbit apariţia volumului *Clepsidra cu venin,* am scos din ea vreo trei piese, pentru ca volumul „să meargă" și el a apărut, pentru că, deși toate cărţile au fost oprite în august și date din nou la lectură, aici era vorba de un volum al unui autor necunoscut, care nu prezenta mari pericole, prin însuși acest fapt…

În acest moment, de revenire la niște practici vechi, Eugen Barbu, Al. Piru și acoliții acestora, au declanșat o campanie ticăloasă împotriva mea, pe chesţiunea studiului meu despre Călinescu (profitând de o demascare a mea efectuată, într-o ședinţă de partid, de Dan Hăulică) și regizată din umbră de Vasile Nicolescu, un „ţuţâr" al maestrului, care a edictat scoaterea mea din presă, interzicerea de a mai publica. Despre *Clepsidra cu venin* nu a mai scris nimeni (Culmea că tocmai în *săptămâna* lui Eugen Barbu, care nu era controlată de cenzorul de la Consiliul Culturii, apucase să apară o cronică favorabilă, în care Marian Popa mă declara un Borges al României – fapt inexact, de altminteri…). De ce nu se ocupă mai mult criticii de volumele mele de proze? Nu aș fi ˟în stare să vă răspund.

Am scris ulterior multe pagini de critică, de eseuri, de glose pe marginea literaturii, mai ales despre autori consacraţi, căutând noi pretexte de discuţie și de revalorificări. Seria, în patru volume, *La sfârșind lecturii,*

adunând aceste pagini doar în parte, nu califică în niciun caz un spirit „negativist”. Ele au fost primite cu rezerve de criticii ceva mai tineri ca mine, dar bine instalaţi pe poziţii de autoritate (Matei Călinescu, L. Raicu, Valeriu Cristea, Gh. Grigurcu) sau cu o tăcere absolută (D. Micu, M. Zaciu, Eugen Simion, G. Dimisianu) cărora eu, chiar printr-o acţiune așa de zăgăzuita le deranjam habitudinile. Eu continuam critica interbelică și de generaţie, al cărei urmaș mă consideram (Șt. Aug. Doinaș, N. Balotă, C. Regman, I. Negoiţescu), dar aceștia, ca și Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, m-au receptat târziu ori defectuos, când nu de-a dreptul ostii (Ov. Cotruș, Ion Maxim, Radu Enescu). Mult mai favorabil m-au întâmpinat tinerii (Dan Cristea, Dan Culcer, Al. Dobrescu, Mircea Iorgulescu), pentru ca ultima generaţie să mă ignore cu totul.

— *Exerciţiul scriptic este și un exerciţiu moral?*

— Eu mă feresc să întrebuinţez cuvântul „moral” alături de „literatură”, deoarece am fost frapat de caracterul ambivalent al actului artistic; pe de o parte el obligă pe creator la abstragere, la o maximă concentrare și chiar la un regim ascetic, dar pe de alta „succesul”, odată obţinut și totdeauna urmărit îl face pe beneficiar să poată fi bănuit că a făcut totul în scopuri de vanitate, exact opuse actului altruist.

— *Pentru Dumneavoastră, poezia este o „sumă” a tuturor calităţilor artistice sau un gen literar?*

— Nu practic poezia, am însă despre ea o idee înaltă. Fiind romancier și autor de proze scurte, în fine, de povestiri, consider totuși mai curând romanul ca fiind o „sumă” de calităţi artistice putând avea și calităţi lirice.

— *În ce fel un scriitor este sau poate să fie și un om politic?*

— … în felul în care au arătat că e posibil nenumăraţi scriitori, deja Cicero la Dante și de la Châteaubriand la Malraux și Sartre. în clipa de faţă, există o netă tendinţă de profesionalizare a omului politic, așa că scriitorul, dacă nu e un autor de ore libere, face din ce în ce mai greu faţă

necesităţilor ieșirii în piaţă, cu alte arme și în faţa altui public decât cel al obișnuinţelor sale. Există însă și cazul în care ambele vocaţii se suprapun, acela al unui Iorga, Goga, Adrian Păunescu… Urmează să se judece rezultatele (în cazul lui N. Manolescu sau Al. Paleologu, ele sunt, cu certitudine, deplorabile).

— *Sunteţi, cu adevărat, un Don Quijote al literelor noastre… Naivitatea donquijotescă pe care o posedaţi într-un grad foarte înalt este o calitate intrinsecă intelectualului?*

— Nu mă recunosc în caracterizarea dv. Nu sunt un Don Quijote, nu am nicio legătură cu acest tip uman. Caut și acum, rezultat al unui anume fel de existenţă, să fiu cât mai lucid și să nu mă amăgesc cu nicio iluzie. Am trăit decenii întregi în comunism, iniţial în perioada Terorii, pe care cei mai tineri nici nu şi-o pot închipui, și care a fost groaznică. Erai complet strivit atunci de imensitatea Râului și nu puteai să faci nimic altceva decât să aștepţi ca el să cedeze măcar în parte. E ceea ce ˇs-a întâmplat după moartea lui Stalin, până spre sfârșitul anilor ȥ50, când a avut loc o revenire bruscă și limitată la situaţia diainte, după care dezgheţul a continuat, foarte prudent și bine supravegheat. Relaxarea ˇs-a accentuat la mijlocul anilor ȥ60, când au început să ridice capul mulţi scriitori care fuseseră siliţi să tacă, cei arestaţi, să zicem și cei morţi, acum recuperaţi. Atunci am încercat și eu să mă afirm, prinzând ultimul vagon al ultimului tren, alături de cei din seria mea, mai sus-citaţi, dar și de Radu Popescu, M.H. Simionescu, Costache Olăreanu, Tudor Ţopa, Petru Creţia etʗ. Niciunul dintre aceștia nu a riscat gesturi de ostentaţie, niciunul nu avea ca ideal pe Don Quijote. Comunismul întărise în noi puterea de rezistenţă, ascuţise simţul critic, perceperea justă a realităţii. Trebuia să supravieţuim, să nu ne divulgăm, cu speranţa că vom izbuti să ne facem cândva cunoscute operele, ba chiar să jucăm un oarecare rol în comedia vremii. Și așa ˇs-a și întâmplat, în ciuda faptului că am existat în continuare marginalizaţi în comunism și nerecunoscuţi la adevărata

valoare.

— Românii, din acest punct de vedere, al naivităţii, sunt păgubiţi? Am observat că popoarele mari, vreau să spun că cele care au captat interesul celorlalte popoare pentru istoria lor, cum ar fi nemţii sau rușii și, mai nou, americanii, posedă o foarte mare naivitate, și spiritul lor este bântuit de o putere ce se naște numai atunci când crezi „până la capăt” în ceva. Observ cum noi, românii, nu suntem astfel. Se datorează spiritului nostru prea critic, lucidității de-a dreptul meschină, condiţiilor vitrege în care am trăit? Acum, cel puţin, defectele respective parcă există dintotdeauna.

— Nu cred că problema raporturilor cu realitatea trebuie pusă în acești termeni; un om poate fi lucid, dar, în același timp, și naiv, această „calitate” fiind de multe ori un efect al deschiderii lui inteligente, care-l face să fie imprudent. Ceea ce domină acum la români, cel puţin în clasa cultă, este lipsa de spirit critic, efect al mortificării lui sistematice în comunism. Predomină o stare de confuzie, un fel de năuceală mintală, o incapacitate de a găsi sau regăsi repere sigure în prezent și în trecut. Poporul român a luat cunoștinţă de sine relativ recent în istorie, în condiţii vitrege, de ameninţare și prepotenţă a unor impˇerii despotice din jurul său. Clasa lui politică a excelat, pe vremuri, prin luciditate și simţ al realului, dar bazele noastre culturale ne oferă o altă formulă, în care predomină visul, amăgirea, fantezismul compensatoriu. Iar cei aflaţi acum la putere excelează prin egoism meschin, prin șmecheria fără perspective, printr-o prudenţă de zonă joasă. Nu știu care dintre aceste calităţi și defecte sunt caracteristice în general poporului român.

— V-aţi gândit, vreodată, să nu mai răspundeţi la atâta nedreptate (imperfecţiune) câtă vă înconjoară, care vă provoacă? V-aţi gândit, vreodată, să nu mai scrieţi, pur și simplu?

— Din păcate, niciodată nu am fost în situaţia de a-mi pune deschis o asemenea problemă. Am avut totdeauna o suprafaţă redusă de acţiune, insuficientă pentru tot ceea

ce credeam că aș putea face, sau, dacă vreţi, că sunt obligat să fac. în paginile mele critice, chiar cele mai „negativiste", am pornit de la un îndemn pur lăuntric, crezând că gestul meu va fi ˝înţeles ca atare. (De altminteri, în critică, un act de negaţie poate fi un act afirmativ, nu doar un act de justiţie). Totul în jurul meu mă provoca, dar nu puteam să replic pe măsură: în comunism, eram un publicist marginalizat, care trebuia să facă o adevărată echilibristică pentru a se menţine în presă. Nici acum nu posed un spaţiu asigurat într-o gazetă în care să-mi pot spune cuvântul. De multe ori am sentimentul zădărniciei, al faptului că și acum îmi pierd vremea, nerăspunzând adevăratelor probleme care mă frământă și care sunt mult mai urgente. Nu doar pentru mine, ci pentru Adevărul absolut. A renunţa ar însemna sinucidere, adică ceva ce nu m-a ispirit nici în cele mai negre momente trăite de mine în comunism.

— Ce reprezintă, pentru Dumneavoastră, Nonobiectivitatea?

— Nu știu ce e nonobiectivitatea; experimentez însă, chiar în ceasul de faţă, obiectivarea, transformarea mea în obiect al propriei mele observaţii, pe care-l simt oarecum în afara mea, pe măsură ce mă cristalizez artisticește. Contrariul obiectivării nu e neapărat subiectivarea, în cazul meu, adică al unui scriitor care se folosește de ficţiunea confesivă. Eu am scris o întreagă literatură de imaginaţie în care m-am proiectat și pe mine, mi-am folosit experienţa personală și am năzuit să creez un personaj din „omul care spune eu" în cartea mea. Sunt diferenţe între mine și acesta din urmă, de evoluţie și situare istorică, încă sesizabile de către mine, dar în proiecţia mea imaginară, care privește și întreaga lume în care acesta trăiește și raporturile lui cu alţii, ele încep treptat să se șteargă, ficţiunea începe să mi se pară nu doar mai interesantă decât propria-mi viaţă, dar și mai autentică. Astfel că, în ultima vreme, trezind curiozitatea unui tânăr istoric, specialist în genealogii, Mihai-Sorin Rădulescu, care a fost frapat de cantitatea de informaţii asupra unui

trecut pe care eu nu l-am apucat, dar care se descoperă în confesiunile și evocările mele, m-a sondat necontenit asupra a ceea ce e real și ce e imaginat în cartea mea, din care a citit capitolul publicat acum aproape un an în *Contemporanul,* Ei bine, i-am refuzat curiozitatea cu o ciudată neplăcere: eu simt că „trec" în ficţiune, mă las cucerit de ea și restul (adică viaţa mea reală, identitatea în care am crezut) aproape că nu mă mai interesează. Poate că mi-am redactat testamentul prea devreme, și eu însumi mă voi dezminţi, dar…

UNELE EXPLICAŢII

Revista *Vatra* mi-a făcut stupefianta surpriză de a-mi închina mai multe articole într-un singur număr și a-mi publica un fragment de roman, precum și o „mărturisire" în problema capitală a acţiunii și existenţei mele literare în comunism, pentru ca, în același sens, un interviu cu d-na Angela Marinescu, cam pe aceleași teme, să completeze o imagine care cred că acum se va mai clarifica. A fost, cum zic, o mare surpriză, căci nu mă așteptam ca în Dacia Superioară să găsesc atâtea înalte spirite care să judece cu competenţă și comprehensiune eforturile mele artistice și să-mi ofere o oglindă a lor, în conștiinţa unor scriitori fatalmente mai tineri, cu avantajul unei perspective „de Dincolo" (dar nu de dincolo de viaţă, Doamne ferește!, ci în sensul vechii vorbe românești care desemna Ardealul). Pentru a-l informa pe cititorul curios asupra a ce poate însemna sectarismul regional, să spun că în mai toate revistele ardelenești numele meu e omis sau figurează ca referinţă numai negativă, iar *Steaua* a bătut un adevărat record, timp de mai bine de un sfert de veac, neînchinându-mi nici măcar o recenzie la cele circa 15 cărţi originale și tot atâtea traduceri câte am putut publica. (Asta nu m-a împiedicat să afirm, la un moment aniversar, că revista clujeană a fost cea mai bună publicaţie literară a vremii). Redacţia revistei *Vatra* să nu se aștepte, așadar, să declar că ea e pe departe cea mai bună publicaţie a tuturor timpurilor; nu, am citit articolele în chesţiune cu maximă atenţie și spirit critic, în acord sau

dezacord cu una sau alta dintre afirmaţii. Eu nu mă aflu într-un dialog normal cu critica; orice prilej întru aceasta îl consider bine venit.

Dar promisesem o continuare la capitolul meu de mărturisiri, o acţiune către care sunt înclinat prin vârstă și prin experienţa insolită a comunismului în care am trăit, socotind că ofer unele date interesante mai ales pentru cei care n-au apucat acele vremuri și pentru care pericolul clișeului, larg impus de o anumită literatură, mi se pare deosebit de grav. Unul este acela de a „uniformiza" totul într-o imagine globală a „comunismului". Altul e de a proiecta imaginea anilor ⁊80 asupra perioadei cu totul diferite de instaurare a regimului, îndeosebi cea de până la dispariţia lui Stalin. în acei aproximativ cinci-șase ani (nici șapte, ca în *Biblie,* nici zece ca în „deceniile" din împărţelile unor istoriografi) ˇs-au petrecut o serie de lucruri care particularizează epoca, indiferent că unele trăsături generale au rămas. Din punct de vedere ideologic, regimul a făcut o răsucire cu 180 de grade, virând spre social-fascism. în anii ⁊50 simpla aluzie ireverenţioasă la adresa Uniunii Sovietice te putea duce la pușcărie, ca și „valorificarea" fie și orală a unor lecturi din Mircea Eliade, Cioran, sau C. Noica; scriitori ca Blaga, V. Voiculescu, Aron Cotruș, propuși chiar și admiraţiei școlărești în ultimul lustru al comunismului, erau prohibiţi drastic și aparent definitiv. în schimb, în ultimii noștri ani, citarea lui Marx într-o carte devenise, chiar în mediile politice, ceva penibil, aproape un anacronism rizibili

Naţionalismul în formele lui extreme nu e mai puţin nociv decât „internaţionalismul" (adică slugărnicia totală faţă de Rusia comunistă), dar e mult mai tradiţional în cultura română și are o mult mai amplă și adâncă aderenţă populară. Cu totul alta ar fi fost situaţia victimelor (care, masiv, au fost identificate și persecutate după 1948) dacă politica Partidului din acei ani ar fi fost aceea din anii ⁊80. Or, momentul alunecării spre „independenţă" și spre „deschidere" se situează tocmai în perioada descrisă de mine în romanul *Seara târziu,* asupra căruia voi reveni.

Deocamdată, trebuie să semnalez un fenomen specific experienţei concentraţionare: regimul totalitar creează și întreţine o mentalitate totalitară, care se cobora și la nivelul individului; acesta, în multe privinţe, se constituia în totalitate, în izolare, sau, dimpotrivă, tindea la prepotenţă, la abuzul asupra altora, în numele unui drept ce simţea că i se dă. Activistul aparţine ultimei categorii, eu i-am aparţinut celeilalte, dar ambele fuseseră necunoscute vechii societăţi românești. Oamenii din societatea românească nu aveau mentalitatea unor urși care, și când stau închiși într-o cușcă, se duc instinctiv, fiecare într-un colţ, iar când dorm îşi întorc spatele și îşi acoperă capul cu laba. Pentru omul care încerca să se regăsească pe sine sau să-și afirme cât de cât personalitatea, îmi îngădui să amintesc un incident din viaţa petrecută mai mult prin închisori, a marchizului de Şade: la un moment dat, transferat nu știu unde (a fost și pensionarul unei case de nebuni, unde tratamentul celor închiși nu era mai bun decât în închisori), când a rămas singur în celulă, a cerut să vorbească [u directorul; i ˝s-a îndeplinit dorinţa și, spre marea mirare a celor de faţă, Şade a pretins ca, în afara lacătelor și zăvoarelor care-l despărţeau strașnic de lume, să i se mai pună unul: ca să se închidă și el, pe *dinăuntru,* împotriva celor dinafară.

Într-adevăr, comunismul nu te silea numai să trăiești într-o închisoare și nu se limita la a-i folosi chiar pe unii deţinuţi drept temniceri: el nu te lăsa singur. Scopul nu era să te izoleze, ca pe un ins periculos sau un bolnav, ci să te supravegheze, să te spioneze, să te remodeleze, să te recupereze, să te folosească pentru a face din tine dacă nu un acolit al regimului, un pion în jocul lui. îndoctrinare, educare și reeducare, propagandă, spălarea creierului, distrugerea reflexelor de apărare, dar și mici recompense, parţiale reabilitări și oarecare inserţie în societatea nouă. Aceasta este atmosfera despre care documentează romanul meu Seara târziu, cu toate deficienţele lui de cuprindere, care au surprins-o neplăcut pe d-na Doina Jela, cel mai sever critic al meu din paginile Vetrei. (Nu încerc

să scuz cartea, eu sunt răspunzător că am acceptat ˇs-o las să apară după ce mi ˇs-au scos la diferite nivele ale cenzurii vreo 140 de pagini, dar atrag atenţia că aceasta era mult mai îngăduitoare cu scriitorii regimului sau vedetele literaturii de atunci E. Barbu, M. Preda, Titus Popovici, Dinu Săram sau P. Sălcudeanu și altfel îi trata pe niște simpli toleraţi, cum eram eu, Radu Petrescu sau Norman Manea). Așa mutilată, am crezut că ea cuprinde destule date ce se citesc în filigran, de la arestări și evocarea unor prieteni dispăruţi sau înviaţi, la fugi în străinătate sau acomodări lamentabile, ratări, existenţe cufundate în meschinărie și vulgaritate, dar care se continuă în cele mai neprielnice circumstanţe. E o societate grav avariată și decăzută, dar cu legăturile ei firești, anterioare, încă aproape intacte și acesta e un mare adevăr pe care mi-l revendic și asupra căruia voi insista, pentru că par a fi ultimul om care l-a înregistrat.

Comunismul nu ˇs-a ivit în societatea românească din lăuntru, asemeni unei maladii, ca legionarismul, ci a fost o pacoste care a căzut peste ţara noastră și a lovit largi categorii sociale de ia orașe și sate, dar, în primul rând, a lovit clasa conducătoare. Or, aceasta nu era una putredă, descompusă, sortită pieirii, cum pretindeau marxiștii, ci una plină de vitalitate, de încredere în sine, viguroasă, cu destul de recente origini rurale, dinamică și lucidă, care condusese poporul de jos din triumf în triumf în ultima sută de ani, în ciuda unor grave încercări. Momentul 23 august 1944 păruse a redresa printr-o lovitură de geniu o situaţie aparent fără ieșire.

…Dar nu a fost să fie; o teroare sumbră, cruntă, nemaiîncercată ˇs-a abătut asupra ţării noastre, care nu era deloc pregătită pentru martiriu, pentru situaţiile limită, pentru suferinţă și îndurare. Nu voi spune că eram o societate de „Mitici”, redusă la universul caragialian sau „balcanic”, dar trebuie afirmat cu tărie că victimismul nu caracteriza clasele înalte românești. Ideea „abisului” care ar străbate, ar reveni din străfunduri, după o pauză istorică de veselie și de zaiafet, și ar caracteriza pe români

este un clișeu, pernicios ca oricare altul, și un fabricat tardiv. Reacţia românului a fost cu totul alta decât „mioritică”: ˇs-au încercat soluţii de salvare, de oponenţă, de rezistenţă, pe baza unei recunoaşteri a situaţiei de fapt, din ce în ce mai lipsită de iluzii. Realismul nu se traducea numai prin oportunismul jalnic a unei minorităţi interesate, ci și prin căutarea celei mai bune căi de supravieţuire a celorlalţi, într-un minimum de demnitate.

E de ajuns să citești mărturiile unor foști persecutaţi, deţinuţi politici aparţinând acestei sfere sociale și spiritului liberal, pentru a înţelege ce vreau să spun. „Ne prăpădeam de râs” afirmă în dese rânduri d. Al. Paleologu, și aceeași frază se regăsește în *Exercifiile de memorie* ale domnului Paul Dimitriu, pentru ca *Râsul,* una dintre rarisimele mărturii ale lui Anton Dumitriu (dintr-un mai vechi număr al *Memoriei),* să fie poate cea mai caracteristică dovadă a reacţiei unui spirit liberal în faţa unei nenorociri pe care din instinct voia și știa ˇs-o atenueze. De altminteri, ar fi de făcut o comparaţie între discreţia și laconismul dezvăluirilor în acest sens făcute de corifeii liberali (LV. Săndulescu, Dan A. Lăzărescu, Radu Câmpeanu, Sorin Botez, Dinu Zamfirescu) și revărsarea de tragic și lacrimogen din spusele altora (C. Coposu dovedindu-se, prin aceasta, un liberal în fond, rătăcit într-un partid pe care l-a păstorit dintr-o eroare). în toată lumea mea întâlneam în acei ani mai multă suferinţă asumată decât divulgată și hotărârea de a face orice altceva decât de a boci.[1]

Căci, să nu se uite un lucru (sau să se afle aceasta): societatea politică românească din trecut era una pragmatică și avidă, doritoare să se bucure și să profite de toate avantajele vieţii și să nu le piardă când survenea ocazia; înfrângerea ei printr-o forţă care o copleșise la un moment dat însemna un dezastru desigur, dar nu-ı putea modifica structurile formative. Prin hăţișul de legi comuniste, printre acţiunile de exterminare sau numai de teroare care le erau adresate mai ales lor, toţi acești „foști”

1 Și *Caietul albastru* al liberalului N. Balotă spune același lucru (1999).

au încercat să se strecoare și să se acomodeze, supraviețuind măcar fizic, pentru ca ceva mai târziu să cucerească mentalitatea celor „ridicaţi” de comuniști și să le constituie modelul efectiv, mărturisit.

Societatea în care m-am format eu fusese una deschisă, chiar și după un deceniu de tulburări, de dictaturi, de războaie civile sau între naţiuni (1938 – 1947). Era marcată de spiritul liberal, de mentalitatea anterioară, întemeiată pe sociabilitate, toleranţă, înţelegere a altora și contacte în multiple profitabile, cu totul altceva decât fondul societăţii rusești care născuse bolșevismul. Spiritul românesc nu se formase în Katorga ţaristă și modernizarea nu se realizase cu cnutul. Eram total străini de nenorocirile profunde și absolutismul sumbru din care ˇs-a hrănit revoluţionarismul rus. Societatea noastră fusese una dinamică și liberă, cu o morală laxă și mult permisivă, fără „problemele” tipice lumii închise și mai ales universului concentraţionar în care fusesem vârâţi. E o eroare să-ţi închipui că în acele timpuri noi citeam la masa de prânz *Patericul,* iar seara câte un capitol din *Filocalia,* sau că așteptam să aspirăm ultimele versuri ale lui V. Voiculescu (revelate mult mai târziu); îl asigur pe cititor că dacă cineva ne-ar fi propus pe Radu Gyr, am fi zâmbit ca de o glumă nesărată. Noi sufeream cel mai mult de ruperea de Occident, izvorul civilizaţiei noastre, de trecutul nostru libertar, de mișcările inovatoare din lumea liberă, despre care nu se mai știa mare lucru din timpul războiului, numai unele ecouri parvenindu-ne mai ales prin cinematografie, cu mulţi promotori „de stânga”. Această deschidere, care a urmat morţii lui Stalin, a fost strict supravegheată și nu a fost întreruptă de reacţia pur politică (sau, mai bine, poliţistă) care a urmat evenimentelor din Ungaria și a mișcării de disidenţă în Uniunea Scriitorilor, prin vocea repede și total înăbușită a unui Al. Jar și A.G. Vaida.

Momentul tragic și periculos 1956/57 a fost depășit și, prin consecinţele neașteptate, a produs mari schimbări. Una a fost desființarea Regiunii autonome maghiare și

căderea în dizgraţie a ungurilor, ceea ce, împreună cu plecarea masivă a evreilor, a primenit cadrele P.C.R., dar a produs și un reviriment naţionalist foarte marcat în noua clasă politică. Să adaug consecinţele Conferinţei de la Geneva, care spulberaseră ultimele speranţe ale „foștilor” în îndreptarea lucrurilor. Toţi oamenii lucizi și încă în puteri ˟s-au resemnat în faţa realităţii și ˟s-au acomodat dacă nu „încadrat” (după cuvântul comunist, în spirit militar) prelungind astfel unica putinţă de a exista ce li se oferea în noul regim. Acel „Prin noi înșine!” (de data asta al resemnării) a răsunat încă o dată, vestind naţionalismul ceaușist, dar însemnând atunci o noutate plină de speranţe.

Or, planurile comuniștilor de dezvoltare industrială a ţării, de urbanizare și modernizare se suprapuneau peste vechea politică în același sens (dar fără exacţiuni și brutalităţi) a Partidului Liberal. Programul comunist prevedea o amplă dezvoltare culturală pentru a-și crea cadre de tehnicieni și executanţi, ceea ce era în perfectă contradicţie cu principiul egalitarist și uniformizator în jos al utopiei sub aspect social: chiar și cu multe strâmbătăţi, comuniștii au recunoscut talentul, inteligenţa, capacitatea profesională, corectitudinea și puterea de muncă și ˟s-au slujit nu integral, dar destul de abil de acestea, chiar când erau vizibil ale celorlalţi, ale „foștilor”, care au fost chemaţi să li se subordoneze. Oamenii Vechiului Regim posedau aceste calităţi, ca pe niște avantaje mult superioare elanului, avântului, sincerităţii, cinstei pe care comuniștii le așteptau de la „tovarășii ridicaţi”. Lozinca iniţială „Socialismul se edifică în România fără burghezie și împotriva ei!” se dovedise inoperantă; el se edifica deschis, folosind toate forţele disponibile, chiar și ale celor cu dosar foarte prost.

Iar celor cărora le lipsea înalta calificare sau o capacitate recunoscută, le rămânea nu ca ultimă resursă: șmecheria, putinţa de a se „descurca”, de a trăi din expediente (ca eroul cărţii mele) de a profita de fisurile și slăbiciunile rigidului sistem, a cărui experimentare în

practică îţi doveda un lucru, semnalat pentru prima oară de Koestler: *că râul nu poate fi absolut,* că un regim cu adevărat totalitar este imposibil de realizat. ˇS-a și trăit în acei ani, nu doar ˇs-a suferit; oamenii, mai ales noi, cei tineri, am iubit, ne-am și distrat, am căutat să ne cultivăm, să profităm de toate avantajele ce nu ne erau adresate nouă, dar existau în mizerie și în comunism…

Imaginea unei lumi covârșite sub loviturile cnutului și îndobitocită în regimul concentraţionar este fundamental greșită; chiar redusă la mizerie și neputinţă politică, lumea Vechiului Regim supravieţuia diminuată, dar prelungind multe din virtuţile dobândite anterior. Rarisime erau cazurile de distrugere completă; de cele mai multe ori, în aceeași familie găseai un deţinut sau un persecutat politic, un academician (dacă nu un om al regimului) și un fugit peste graniţă. Din seria aceasta nesfârșită voi pomeni numai câteva cazuri de notorietate publică. Astfel, un ex-moșier, rămas în principiu muritor de foame într-un regim care îşi propusese să desființeze respectiva categorie socială, numit N. Lipatti, avea un fiu care era vedetă artistică internaţională și un altul care va ajunge… colonel de securitate. Tot un ex-moșier ca Al. Rosetti devenise prin adeziune un om ai noului regim (ca și consoarta sa) în timp ce majoritatea membrilor voievodalei sale familii erau excluși, chiar prin pușcării, iar alţii (nepoţi, dar și propriul său fiu) se salvaseră sau se vor salva în lumea liberă. Sau: în timp ce bravul ing. Gh. Boldur-Lăţescu săpa la Canalul Dunăre-Marea Neagră, în regim de exterminare, sora sa, scriitoarea Anda Boldur, una dintre cele mai mari afaceriste literare în branșa traducerilor, salvase restul familiei prin căsătoria sa cu tânărul revoluţionar Mihnea Gheorghiu. Oricât de loviţi, asemenea oameni aveau oarecare resurse, măcar un membru al familiei „scăpa turma”, fiind bine situat în noul regim și aducea măcar o cartelă alimentară pentru el și consoartă, izbutind și să vâre „în câmpul muncii” pe câte o rudă mai defavorizată. Să mai pomenesc de extraordinara familie a Ciorăneștilor, oameni de mari merite, pe care comuniștii nu puteau să nu

le recunoască?

Și să nu se creadă că evreii erau exceptaţi, că aveau alt regim, așa cum susţin, mecanic, antisemiţii de azi. Familia Brauner, de pildă, număra un profesor universitar (Rudolf), un „transfug” (Victor, pictorul), un deţinut politic (Harry, folcloristul). Sau, în timp ce înflăcărată Maria Banuș apostrofa în versuri incendiare pe imp˘erialiștii americani, vărul său Max era deţinut politic și se va salva, în S.U.A., numai printr-un miracol. în fine, în timp ce precocele poet revoluţionar, Florin Mugur, lupta în versuri pentru socialism și pentru pace, propriul său tată săpa la Canal, ispășind o pedeapsă imaginară… Să mai continuu?

Cartea mea, ca și mărturisirile foarte numeroase cuprinse în tripticul, început cu *Simple întâmplări în gând și spaţii* (1982), nu îşi propun să „dezvăluie” ororile comunismului, ci doar aventurile unui om care, încercând să supravieţuiască, riscă și aventura artistică, adică una excepţională în orice regim politic, atipică pentru psihologia comună. Pe ea doresc ˘s-o adâncesc într-un text ulterior, pe care-l propun revistei *Vatra.* Cât privește romanul *Seara târziu,* în versiunea sa integrală, în cazul că va vedea lumina tiparului, îl voi expedia, în primul rând, d-nei Doina Jela. Povestea lui tristă îmi amintește de una mai veselă, a unui profesor de latină, David Popescu, autor al unei antologii de texte din această limbă: întrucât editura i-a scos o parte din ele, el a cerut să i se reducă și numele de pe copertă și cartea a apărut iscălită David Pop. Dacă aș fi știut de această glumă, faţă de cât mi ˘s-a suprimat din *Seara târziu,* ar fi trebuit să-mi reduc și eu numele întreg, la care ţin, la mai simplu: A. Geo.

P.S. Cartea a apărut după câţiva ani (1998) în formula reîntregită, dar nu în cea maximă, aflată încă între hârtiile mele.

TOTUȘI, O CONFESIUNE

I

În perioada în care comuniștii ˘s-au instalat la putere (1944 – 1947), inaugurând o tiranie așa cum ţara noastră nu mai cunoscuse în trecut, eu eram adolescent. La

începutul lui 1948, când, prin înlăturarea monarhiei puterea comuniștilor devenea totală, iar intenţiile lor se dezvăluiau clar, eu aveam 18 ani, o vârstă la care un tânăr (să-i zicem) inteligent, dotat mai ales cu oarecare precocitate de gândire, era edificat asupra dezastrului în care eram împinși, citisem îndeajuns despre ororile din Rusia bolșevică, și nu-mi făceam decât o vagă iluzie asupra intervenţiei „aliaţilor din Vest”, cum îi numeau cu naivitate și încredere mulţi din lumea mea. Regimul instalat în acei ani avea scopuri și metode radicale; rămânea de văzut (cu groază) ce va face. Or, eu am crezut atunci că intenţia mai depărtată a rușilor era de a ne anexa așa-zisei Uniuni Sovietice, apoi de a proceda la mari deplasări de populaţii, deportări și colonizări cu grupe rusofone pe teritoriul ţării noastre, așa cum făceau în Moldova de dincolo de Prut. Deznaţionalizarea prin rusificare era în toi; falsificarea grosolană a istoriei, a programului cultural, a modelului politic și social de urmat aveau același sens: muscâlesc. Torente de elogii, de recomandări, de îndemnuri și de imnuri fixau aceeași ţintă a propagandiștilor culturali români, cozi de topor ale inamicului care ne ocupase și care nu părea deloc dispus să cedeze.

Ce era de făcut? De la un punct, lupta deschisă devenise zadarnică, speranţa vagă și îndepărtată se dovedea, treptat, iluzorie. Dar nici a rezista nu era de ajuns; mai ales în cazul unui tânăr care trebuia să se „formeze”, să se cultive, să citească, să spargă monopolul informaţiilor pe care-l păstrau comuniștii, în fine, să nu piardă coniacul cu oamenii de cultură care mai rămăseseră. Erau însă puţini și de abordare dificilă; în schimb, mi-erau la îndemână modelele negative, ale oamenilor pe care-i admiram la superlativ, Mihail Sadoveanu și M. Ralea, dar mai ales G. Călinescu și Camil Petrescu, pe care aș fi jurat cu naivitate. Ei au aderat din prima clipă la comunism, ceea ce va face mai târziu chiar și un oponent al acestuia, de talia lui T. Arghezi, în fine, într-o formă mai puţin scandaloasă, T. Vianu. Cititorul mai tânăr îşi închipuie cu greu lovitura pe care am primit-o eu

în adolescenţă de la idolii mei intelectuali (cărora nici atunci, nici acum nu le-am retras stima), dar care mi-au oferit o cruntă decepţie mie, iar altora un îndemn să le urmeze propria turpitudine.

Ca un antidot, căutam contactele cu cei pe care-i socoteam cinstiţi și rezistenţi, de la ei urmând să aflu alte lucruri decât slo ganele oficiale și îndemnurile de a mă da și eu pe brazdă. Așa am ajuns și la C. Noica, prin 1948 – 49, când el intenţiona să fondeze o școală de înţelepciune la Andronache; așa am ajuns să mă agăţ de umbra lui C. Rădulescu-Motru, care se prelingea pe sub castanii de pe Bulevardul Ferdinand și cu care (mult îmbătrânit și aproape orb) am ajuns să am o „discuţie” la el acasă, în măsura în care cu el se mai putea înjgheba așa ceva.

Dar adevărata contribuţie la „întărirea” mea lăuntrică a avut-o mediul meu familial, unde domnise dintotdeauna o atmosferă liberală, tolerantă, de boierie generoasă, neadaptată unor vremuri așa de covulsive, dar pe baza căreia eu mi-am elaborat un nucleu ferm în ceea ce privește orientarea, gusturile, convingerile, stilul de viaţă. Toţi erau niște înfrânţi, niște făliţi, niște scoși din rosturile lor, dar erau posesorii unei experienţe istorice, trăiseră trecutul ultimei jumătăţi de veac și o făcuseră în celălalt regim, despre care eu nu aș fi aflat altminteri decât din cărţi. Erau oameni fără deosebită anvergură intelectuală, dar care *știau* o mulţime de lucruri la care puţini oameni din generaţia mea avuseseră acces. Eu sunt beneficiarul experienţei lor, pe care am judecat-o și am filtrat-o, dar din care mi-a rămas mult, nu doar ca un preţios depozit.

Și pot să-l apreciez chiar și acum, când intelectualicește i-am depășit pe toţi, căci foarte curând, pe când eram încă foarte tânăr, am ajuns să fac o experienţă deosebit de interesantă. Pe la mijlocul anilor ⁊50, după moartea lui Stalin, a început un dezgheţ, o relaxare, prin deschiderea ideologică și eliberarea multor deţinuţi politici, dintre cei mai puţin periculoși, inclusiv a unor bărbaţi de stat de a doua categorie. Am întâlnit

atunci inși eminenţi care jucaseră un oarecare rol în istoria ţării, ofiţeri, parlamentari, secretari de stat, dacă nu chiar miniștri, conducători de instituţii. Ei bine, ce m-a uimit la toţi aceștia a fost naivitatea, incapacitatea de a vedea just amăgirea amară în care trăiau. Erau bărbaţi din generaţia României Mari, care făcuseră războiul și trăiseră euforia momentului 1918, pe care-l crezuseră definitiv. Aflai și de la ei o mulţime de lucruri, dar în linii mari predomina un optimism plat, fără acoperire, exprimat în formule de tipul: „Lasă, tinere, că scăpăm noi de ăștia! — Ai noștri ca brazii! — Românul are șapte vieţi!” și așa mai departe.

Toate astea erau spuse cuiva care, deși mult mai tânăr, vedea dezastrul fără ieșire în care intrasem, dar nu pentru a-i ridiculiza și a le reproduce toate tâmpeniile îi evoc acuma, ci pentru că în contactul cu ei am trăit alt soi de decepţie, în legătură cu care pe atunci nu puteam invoca decât propria-mi inteligenţă, mult superioară. Mi-am dat seama atunci, într-un mod acut, aproape dureros, că pe oameni trebuie să-i iei așa cum sunt și, în spirit disociativ, să profiţi numai de ceea ce e bun în ei. Arghezi, după o rezistenţă de aproape un deceniu (ca și tânărul Eugen Barbu), văzând că nu vin americanii ca să-l salveze, să-l răsplătească sau să-l osândească, a sfârșit prin a se da cu comuniștii. Dar, în ce mod a făcut-o! A scris lucruri inadmisibile, a desfășurat un zel care nici nu-i fusese pretins. Și el și alţii ar fi obţinut tot ce le-au dat comuniștii doar făcând unele declaraţii de complezenţă. (Știu lucrul acesta de la câţiva inși care au mijlocit „vânzări” de acest tip și mi-au vorbit de mirarea „organelor” de Partid, când au văzut ce ușor a mers toată treaba). Arghezi a desfășurat într-un deceniu și jumătate o activitate publicistică aproape cât să-i egaleze tot scrisul anterior, cel puţin din punct de vedere cantitativ; nimeni nu l-a întrecut în lingușeală, nici măcar G. Călinescu. (Arghezi este autorul acelei afirmaţii făcute la Kremlin, prin care a echivalat ultima ocupaţie rusească [u o nouă Descălecare!).

Trecerea timpului îmi consolida impresia că tot ce făcuseră acești oameni era nu doar ceva infam, dar și o

mare prostie, că se lăsaseră păcăliţi. Căci din toată activitatea lor de atunci nu a supravieţuit și nu se mai citește astăzi aproape nimic, și cel care și-a consumat cel mai zadarnic energia, sucombând și primul, a fost tocmai scriitorul la care ţineam cel mai mult, Camil Petrescu… Ce era de făcut? Faptul că îmi dădeam seama chiar de atunci că procedaseră ca niște proști nu-mi era suficient; câştigul cel mai însemnat era neîncrederea cu care trebuia să privesc totul, disocierea meritului și valorii de slăbiciunea sau josnicia omului, fapt pe care aveam să-l continui și pe cele mai întortocheate căi ale posibilei mele amăgiri. (Cititorul va înţelege consternarea mea când oameni de talia lui C. Noica și Edgar Papu mi-au oferit târziu, la spartul târgului, prilejul de a retrăi amărăciunea unor vechi contrarităţi; încalţe, pe Anton Dumitriu am ţinut să-l cunosc numai pentru a-i imputa eseul său final, *Terra mirabilis,* din excepţionala sa *Carte a întâlnirilor admirabile,* în care paginile acelea ne readuc la nivelul celui mai jalnic naţionalism cultural).

În câmpul acesta al admiraţiilor mele, al posibilelor modele, totul trebuia pus în discuţie și operaţia aceasta urma să o fac singur, întărit doar de exemplul câtorva oameni de calitate, cu caracter ferm, aflaţi în jurul meu, pe care am avut norocul (sau meritul) să-i găsesc. Eu, prin fire, eram departe de tipul închis; eram un tip extravers, cu o paletă foarte amplă de curiozităţi și de preocupări. Or, regimul în care mi-era dat să trăiesc *mă închidea* prin însăși definiţia lui. Trăiam într-o închisoare în care puteam comunica puţin, cu câţiva apropiaţi; eram păzit de mai mulţi temniceri decât aveam prieteni, nu într-un regim riguros în comparaţie cu alţii, dar, la rândul lor, alţii se bucurau de mai multă libertate de mișcare, puteau voiaja și în străinătate. Eu eram un om al raporturilor și intersecţiilor, asemeni unui produs al societăţii liberale, încercam deci să profit de orice contacte, exact ca pe vremuri. Căci în vechea Românie se dezvoltase mult vocaţia societăţii și convivialităţii; oamenilor le plăcea să-și petreacă existenţa în agora, în văzul lumii și sub aprobarea

celor din jur, iar scriitorii nu făceau excepţie, chiar dacă un Bacovia a obţinut rezultate mai bune în singurătate decât Minulescu pe scena socială. Cafeneaua, unde se făcea și altceva decât consumul de cafea, era o instituţie bine stabilită, în care se schimbau idei, chiar sub forma contradicţiei și disputei. Era la noi un climat meridional, deschis, o societate de educaţie și întreţinere a libertăţii. Chiar și în timpul războiului (mai puţin în scurtul interregn legionar), atmosfera fusese permisivă, dezvoltând criticismul, contestaţia, actul de originalitate.

Comuniștii schimbaseră toate acestea și instalaseră o ordine dură, concentraţionară, măcar militară, de tip muscălesc în care „avantajele" se măsurau cu metrii pătraţi de celulă, cu raţiile alimentare, zeghea mai luxoasă, norma de lucru mai acceptabilă. Dar poate cel mai nefast lucru fusese ruperea legăturilor în afara „lagărului", dar și în interior; discuţia nu mai era permisă, nu mai știai pe cine ai în faţă, prietenul putându-ţi fi un dușman, un nefericit care se „salva" denunţându-te pe tine. A scrie nu era imposibil, dar absolut orice text care nu ajungea să vadă lumina tiparului era considerat în perioada Terorii un document subversiv. Un autor care mai publicase, dar acum părea a se abţine, devenea un suspect, însemna că nu trecuse o anumită barieră a cenzurii. Pentru oameni ca mine nici vorbă nu era să se divulge pe această cale. Abia spre sfârșitul anilor ⁄50 am început să scriu, dintr-o somaţie lăuntrică, și fără gândul publicării. Părăsisem ideea iniţială de a-mi da măsura într-un Mare Op, un eseu filosofic, optasem pentru literatură, prin care mă exprimam pe mine și „redăm" și un mediu, o societate a cărei soartă o împărtășeam. Am mutat însă acţiunea cărţii cu o generaţie mai înainte, în timpul primului război mondial și al ocupaţiei germane, când în mic ˟s-au întâmplat aceleași lucruri ca și în timpul ocupaţiei rusești din 1944. Textul era însă așa de dispersat, în caiete și pagini izolate, încât nici chiar Securitatea, dacă m-ar fi arestat, nu ar fi putut să-l reconstituie într-atâta încât să vadă că nu e deloc anodin, ba poate chiar periculos.

L-am scris între 1955 – 1957; în 1959 l-am reluat pentru a-l abandona mai apoi deoarece publicarea lui nu era ceva presant, dar și pentru că ideea de a face din el un „testament” îi muta încheierea în faza finală a vieţii mele. Îl aveam pe Proust ca model, pe atunci, aşadar romanul meu trebuia să fie unic și sintetic pentru întreaga mea viaţă. L-am lăsat de-o parte, dar, pe neașteptate, după numai câţiva ani, m-am apucat să scriu în cascadă proze scurte, din care o parte aveau să alcătuiască volumul cu care am debutat, *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* 1970, și *Clepsidra cu venin,* în anul următor. Aceste proze, dar și câteva articole și notiţe critice, mai ales de istorie literară, au fost bine primite, dar pe măsură ce mă apropiam de probleme mai acute, ale contemporaneităţii, lucrurile ˇs-au schimbat. Dintr-un publicist anacronic, puţin ciudat, aparent fără priză asupra realităţii, mă transformasem în câteva luni într-un adversar incomod, redutabil, sau măcar într-un rival periculos. Se vedea că sunt de alt soi decât cei din generaţia mea, care se „consacraseră” deja, se definiseră, erau verificaţi, în toate sensurile ce se pot da acestui cuvânt. Eu pătrunsesem printre ei, mă strecurasem, le „scăpasem” organelor de control.

Eu nu-mi revendic vreun merit pentru ceea ce eram, nici nu mi-am dat seama de acest „altfel” pe care-l reprezentam. Simţeam o rezervă, dar și dorinţa de a mă capta, de a mă subordona spiritului de gașcă, în toate contactele mele cu lumea literară. Rezistenţa mea mai adâncă a fost de ordin moral, a privit poziţia mea intelectuală; comunismul mă obișnuise cu suspiciunea, dar eu nu voiam deloc să par un inconformist, un original. Căutam doar să judec liber, punctul de pornire și cel mai preţios al actului critic, pentru că așa procedaseră toţi criticii din perioada „burgheză” a culturii noastre, al căror spirit eu năzuiam să-l continui. Nu am făcut-o ostentativ, deoarece aceste atitudini nici nu ar fi fost îngăduite unui publicist suspect, cu o situaţie precară, cum eram eu în perioada aceea. Critica era, întrucâtva tolerată, din

lăuntru! sistemului nomenklaturist, dar mult mai puţin de la inși din afara lui, căci în anii ⁊60—70 ˇs-a înjghebat un nou sistem ierarhic, nu strict după indicaţiile de partid, dar totuși un sistem ierarhic, și el fusese elaborat de criticii din generaţia aceasta, a lui Nichita Stănescu, printre care îmi strecurasem și eu glasul, dar cu multe note discordante.

Tactica de a mă folosi, detestându-mă profund, de fapt, mi ˇs-a revelat târziu, după 1989, deși sistemul fusese practicat peste tot unde am colaborat, și la *Luceafărul* și la *Viaţa românească* și la *România literară,* unde articolele mele erau date la rubrica „Polemici”, „Opinii”, „Discuţii”, „Atitudini”, (poate tocmai astfel subliniindu-se că ele aparţineau unei categorii care respectivei publicaţii îi lipsea!) Erau întovărășite de note redacţionale dezaprobative, dar mai ales de „replici”, în care eram pus la punct de tot felul de indivizi, de cele mai multe ori indignaţi, de la prozatorul Cristian Teodorescu care, într-un articol din *România literară,* mă făcea mincinos, până la un Laszlo Alexandru, adus nu știu de unde, și care îmi contesta atitudini și afirmaţii legate de viaţa mea, o viaţă de care el nici nu avea habar, dintr-o epocă în care nici el nici celălalt nu se născuseră! Dar culmea a atins-o această revistă, unde, după o serie întreagă de notiţe în care se sugera că în ultima vreme mi-am pierdut echilibrul mental, ˇs-a publicat o „demascare” finală a mea, în stil tipic comunist, iscălită de un critic de acest gen, Mircea Iorgulescu, prin care se arăta, în fine, cine sunt. Acest ins care, crezându-și uitate prestaţiile de Partid, se răţoiește azi cu superioritate la toată lumea, a publicat, aprobativ și adăugând propriile insulte, un articol de infame calomnii la adresa mea iscălit de un alt nememik, Lucian Raicu, în care vorbea de colaborarea mea la revista unde ambii fuseseră redactori. Ei, bine, actuala redacţie, care știe prea bine cum stau lucrurile, a refuzat să-mi publice replica sau măcar să dea o dezminţire asupra faptelor incriminate, întărind astfel minciunile celor doi!

Așadar, revista la care colaboram de 25 de ani și

unde mă așteptam ca la împlinirea celor 65 de ani ai mei de viaţă să improvizeze un articolaș comemorativ (ea care are specialitatea parastaselor și aniversărilor) a realizat o performanţă cu care nici măcar vechea *săptămâna* nu ˚s-ar fi putut lăuda. în asemenea condiţii, cum e posibilă confesiunea, cum să stabilești un dialog cu interlocutori de asemenea rea-credinţă, cum să mai încerci a comunica o experienţă intimă care altora le scapă, ba nici măcar nu şi-o pot închipui? Eu nu ţin deloc să par un „original”, un excentric, un inconformist, sunt tocmai tipul invers, un produs determinat de un mediu social și de o epocă istorică, faţă de care încerc să mă arăt credincios, dar pe care am privito și analizat-o cu luciditate, înainte de a o exploata în literatura mea. Nu-mi revendic niciun eroism de tipul „disidenţilor”, aceștia aflându-se înăuntrul sistemului și adaptaţi lui. Eu am produs surprindere și adversitate tocmai pentru că am fost simţit de la început în afara lui, nedispus să intru în nicio combinaţie oportunistă sau în alt sistem.

Într-o evocare a mea (care ˚s-a publicat în *România literară* pentru că nu angaja redacţia, care voia pesemne să mai dreagă busuiocul) d. Radu Bogdan, un cărturar de altă specialitate deci, cu care am întărit legături mai vechi într-o prietenie în ultimii ani, îşi exprima surprinderea asupra structurii mele intelectuale, în prelungirea celei obișnuite în societatea interbelică și mă compara cu el. Al. Paleologu: care „realizează o continuitate fără zdruncin, dar el avea în 1947 (...) 28 de ani și debutase publicistic în 1940... A.G. — prin asimilarea poruncită de har, dublată de o intuiţie sigură – mai multîl *recreează* (acel trecut), îl *reconstituie* cu toate elementele lui veridice, deplin evocatoare”. Nu vreau să contrazic aceste constatări, nici să minimalizez printr-o falsă modestie elogiile, dar tipul meu, deși a rămas rar, nu e totuși unic. Eu îl recunosc prietenește și cu admiraţie la un Radu Petrescu sau la Alexandru Miran, la Mircea Ivânescu și la Barbu Cioculescu. Comunismul a operat o contraselecţie, eliminând pe mulţi din societatea mea, abătându-i,

distrugându-i, încât eu, un supravieţuitor, am ajuns să fiu împins la rampă, oarecum ca o curiozitate, doar astfel meritând calificativele domnului Radu Bogdan din *Non-conformismul fără crez* (*România literară* nr. 16,1995). Nu sunt un inconformist, sunt un ins banal, modelat însă după criteriile altei lumi.

Mă simt, cu regret, mai singur decât acum 40 de ani, când duceam o existenţă catacombală și scriam fără nicio speranţă de publicare, pentru „sertar", cum s-a consacrat, mai târziu, termenul. Și totuși, simt aceleași îmbolduri lăuntrice de a-mi spune cuvântul în imediat, dar nu am unde, pentru că presa „independentă" sau liberă e infestată de ţărănism, iar Partidul Alianţei Civice exercită o adevărată teroare asupra spaţiului editorial care m-ar putea accepta pe mine. Pentru un om cu mentalitate liberală, care vrea să-și expună idei în acest sens, nu e loc în presa de azi. Pentru mine, libertatea care s-a cucerit după dec. *89 este, în primul rând, aceea de a primi insulte, interpretări distorsionate, de a fi judecat cu neînţelegere, de a mi se răstălmăci tot ce spun. încalţe, pe vremea comunismului eram măcar menajat de „o anumită presă", actualii mei detractori aveau și ei alte necazuri, pe mine mă lăsau în pace, chiar dacă vedeau că nu sunt de-al lor.

...Dar, am lăsat de o parte problema Creaţiei, care mă preocupa și pe atunci și a devenit urgentă în ceasul de faţă. Ca și în anii ź50, Absolutul pe care l-am evitat îşi cere momentul de confruntare, obligatoriu pentru orice artist, oricât ar trăi acesta în relativismul social și s-ar preface cât ignoră dintr-o prea omenească teamă. Promit să revin.

P.S. Profit de ocazie, pentru că-l văd pe Lucian Raicu, iscălind în această revistă (i-am ortografiat calificativul în forma slavă, pentru a sublinia că-i dau sensul utilizat și de Eminescu, asta aducându-l în spaţiul slav, ale cărui literaturi le comentează mai cu plăcere) așa că repet somaţiile mele de acum un an:

Unde și când am cerut desfiinţarea Uniunii Scriitorilor, pentru că a fost o instituţie stalinistă?

Asta, după ce aș fi fost un profitor al ei, bucurându-mă chiar de pensie. Când am fost eu pensionar al Uniunii Scriitorilor? (Pentru cititorul cinstit, precizez că m-am pensionat la împlinirea vârstei de 60 de ani, în toamna anului 1990, pentru anii mei de serviciu la stat).

Aș fi beneficiat, după același Raicu, de ajutoare, „împrumuturi" (firește, nerambursabile). Pentru cititorul cinstit, precizez că în primăvara anului 1990, când ˇs-a lichidat vechea Uniune, datoriile mele însumau suma de o (zero) lei. Trăind numai între profitori și detracaţi, L.R. ˇnici nu-și poate închipui că în contemporaneitatea lui a existat un scriitor de altă ţinută morală decât aceea cu care el e obișnuit.

L-am somat pe Raicu și pe cei care i-au adăpostit articolul să răspundă acestor întrebări încă de acum un an. Aștept și acum. (Pentru completarea fișei mele biografice, ţin să precizez că, încă din 1972, am trăit fără serviciu, tocmai pentru a evita subordonările în aparatul comunist, și m-am întreţinut din scris, numai Dumnezeu știe cum. L-aș mai întreba acum pe Raicu, dacă atunci când a părăsit ţara, în afară de sinecura de la *România literară,* nu a lăsat și datorii la Fondul literar, urmând exemplul diverșilor clasici în viaţă care se înfruptaseră de acolo cu sute de mii de lei, echivalente cu zeci de milioane la valoarea actuală – acestea fiind numai sume înregistrate în scripte.)

II

Într-un text precedent publicat în *Vatra* am făcut o serie de importante mărturisiri autobiografice, pe care le-am presupus interesante prin aceea că se referă la o epocă îndepărtată, pe care cititorii mei tineri (sau aflaţi în alt spaţiu social) pot doar să și-o închipuie (atunci când se ostenesc să facă efortul respectiv), de cele mai multe ori ei acceptând imaginea convenţională și clișeul literar fabricat de oameni care caută uneori, și pe această cale, să-și escamoteze rolul sau poziţia în acea epocă. Numai faptul că ea i-ar „obseda" e pentru mine dovada mistificării, ca și afirmaţia că au „descoperit-o" abia ulterior în adevărata-i realitate. Eu am trăit aceste realităţi la modul special al

unui om care a străbătut perioada cea mai întunecată din istoria României moderne catacombal, ascuns, fără să-mi divulg adevărata identitate și vocaţia care a sfârșit prin a se afirma în sfera literaturii. Or, asupra acestui lucru îmi permit să stărui pentru că experienţa unui artist, în cele mai convulsive momente ale istoriei, este alta decât a omului comun; el poate fi un involuntar profitor al oricăror nenorociri, mai mult încă: acestea îl somează sau îi îngăduie, o anumită atitudine care nu e aceea a omului obișnuit. Un scriitor care asistă la un accident, la o crimă odioasă, la o dramă poate fi desigur revoltat în fiinţa sa morală de ceea ce-i dat să vadă, dar și găsi în împrejurare o idee, un moment de inspiraţie, o manifestare a neobișnuitului posibil de exploatat. Artistul este în permanenţă stăpânit într-un grad oarecare de curiozitate estetică, eventual de cinismul de ași folosi cele mai intime trăiri, ale sale și ale celor din jur, cu cea mai mare cruzime. (Se poate spune că Soljeniţ în a fost un mare norocos pentru a fi putut cunoaşte ororile din lagărele siberiene și de a fi trăit într-un sistem concentraţionar în care temele literaturii sale: mizeria, teroarea, crima, josnicia erau la ordinea zilei și i-au oferit material pentru o literatură pe care o citesc cu delicii oameni care altminteri nici nu și-ar fi putut închipui toate acelea.) Scriitorul se afla faţă de realitate în alt raport și deci invocarea sa în această calitate, atunci când e vorba de „mărturii”, ridică niște probleme speciale. (Majoritatea celor care au descris ororile din închisorile comuniste nu erau scriitori, iar scriitorii care au făcut literatură din crimele petrecute acolo nu le-au cunoscut totdeauna direct.)

Paginile mele autobiografice, inclusiv din romanul *Seara târziu,* nu sunt, în esenţă, ale unui scriitor, dar alunecă treptat, odată cu descoperirea unei vocaţii, spre această situaţie mai „specială”. De nenumărate ori, am spus-o și o repet și aici: eram în acel moment un tânăr intelectual de o formaţie și de o anvergură oarecum „standard”, nu excelam în niciun sector prin genialitate, nu riscam gesturi de inconformism, aveam oroare de boemă și

excentricitate sau poză. (Nu am simţit niciodată impusul de a-l asasina pe tata, nici de a o viola pe mama, nici de a-l castra pe fratele meu mai mare.) Eram un om liniștit și respectuos faţă de convenţii, tipul clasic care pășește numai pe zebră, având la bază o formaţie culturală obișnuită vremii, adică prevalent franceză, aceasta fiind prioritar și limba informaţiei mele culturale. în familie, în jurul meu, vedeam oameni de același tip, cu o mentalitate rezultată din veacul precedent de istorie românească, adică liberală și europeistă. Peste noi a căzut pacostea comunismului, urmare a ocupaţiei rusești, venită din afară: unii au fost uciși, alţii doar arestaţi și apoi eliberaţi, unora li ˇs-au distrus doar situaţia socială, putinţa lucrului și afirmării, familiile și apropiaţii. Eu am scăpat; mediocra mea familie avusese doar oarecare avere, pe care a pierdut-o repede, nimeni nu ocupase funcţii prea înalte și nici nu făcuse politică militantă de vreun fel; toţi au fost loviţi de comunism, dar ne-am regăsit la un nivel mai jos: căzusem de la etajul VIII la subsol, dar acolo ne aflam în continuare cam toţi, în aceleași raporturi de mai înainte.

Relatările mele se fac urmând această experienţă și această viziune de cârtiţă (dacă mi-e îngăduit să-i zic așa) și literatura mea confesivă speculează ceea ce am văzut cu adevărat în jurul meu, e absolut autentică. Căci pentru mine, situaţia contrarie, a superiorităţii, omniscienţei este semnul sigur al falsului și mistificării, al celei mai lamentabile contrafaceri. Mai ales atunci când scriitorul dă texte post-fabricate drept pagini de jumal, scrise atunci când ˇs-au întâmplat lucrurile, deci fără perspectivă istorică. (Pentru a oferi un singur exemplu al neputinţei de a te reașeza într-un climat din trecut și nici de a-l reconstitui prin deducţii, să amintesc falsitatea stridentă din „mărturiile” romanești ale lui Marin Preda, cele două cărţi ale sale cu caracter autobiografic, *Delirul* și *Cel mai iubit dintre pământeni*: ele sunt scrise parcă de cineva care nu a trăit pe atunci, în perioada războiului și, respectiv, a instaurării comunismului la noi în ţară. în primul roman, de pildă, se imaginează situaţia

neverosimilă a unui tânăr, care venit de la ţară, cu o pregătire redusă la câţiva ani de liceu, pătrunde dintr-odată în marea presă, e primit peste tot, inclusiv în societatea înaltă bucureșteană și curtează, cu speranţe matrimoniale, pe fata unui colonel în rezervă. Ei bine, ca și cum asta nu ar fi fost de-ajuns, Preda dă o conversaţie între cei doi, în care colonelul explică tânărului, în toamna lui *40!, cauzele înfrângerii aliaţilor și ale capituării Franţei, așa cum romancierul le aflase recent din lectura memoriilor lui W. Churchill. în realitatea istorică, această înfrângere, spun eu, a fost pur și simplu năucitoare, incredibilă, a răsturnat toate socotelile strategilor, ale specialiștilor mult mai calificaţi decât colonelul din poveste).

Simptomul cel mai sigur al falsului este, cum spuneam, omniscienţa, superioritatea dovedită și afișată, punctul de vedere de sus. Viziunea mea de la subsol nu era dirijată în sus, ci privea numai lumea aflată tot acolo, cu mici excepţii, cam pe același plan. Or, una dintre cele mai mari erori de apreciere asupra acelor ani ai comunismului este să crezi că el a redus la zero vechea societate românească, când, în realitate, el a amuţit-o doar, a coborât-o, dar a și încercat să se folosească de ea, de toţi supravieţuitorii, subordonându-și-i. Regimul comunist a distrus vârfurile societăţii vechi românești, posesoare de bogăţie, inteligenţă, capacităţi intelectuale, suprafaţă mare de acţiune, dar asta nu e totul. Această societate, acest mediu de cultură nu au fost distruse prin dispariţia unui Mircea Florian, Anton Dumitriu, C. Noica sau Lucian Blaga, V. Voiculescu, Edgar Papu, Dinu Pillat și Pavel Chihaia, sau pentru că mari talente, de la G. Călinescu la Petru Dumitriu, au cedat noului regim și ˟s-au prostituat lamentabil: au rămas o sumă întreagă de oameni, de inși feluriţi, nu comparabili cu cei de mai sus ca anvergură intelectuală, dar de foarte bună calitate, martori și analiști perspicace, deţinători de amănunte și secrete. Eu în mijlocul acestora am trăit, dintre ei m-am desprins, la un moment dat; eu aparţin unei categorii rare printre

scriitori, dar foarte frecventă în lumea mea: a omului care îşi roteşte în jur privirea, de la cele mai simple contacte, la putinţa de a descoperi „figuri interesante”, el nu trăieşte drama și șocul pătrunderii în altă lume pe care ˟s-o considere, eventual, ca pe „o pradă”. Tipul meu este similar cu a lui Ion Creangă, Caragiale sau Hortensia Papadat-Bengescu, mai depărtat totuși de al celui aflat în conflict acut cu propria-i lume (Camil Petrescu) sau care speculează doar distorsiunile acestor relaţii (Anton Holban).

Această plătitudine și apartenenţă, pe care mi le proclam **fără falsă modestie, caracterizează realitatea insului meu în epocă și pe ea am transpus-o în *Seara târziu,* în care toate paginile sunt autentice, toate amănuntele trăite. încât, doar cu o imensă stupoare am citit recent în *Matra* prezentarea mea într-o** secvenţă de jurnal al lui M. Zaciu, care mi-a schiţat cel mai negru portret pe care cred că l-am inspirat cuiva vreodată. Nu vreau să-l discut, trec, aşadar, peste observaţia că nu e de maximă eleganţă să „reproduci” în public cele spuse ţie între patru ochi de către cineva; să admitem iarăși că numai în câteva minute, aflându-mă pe picior de plecare, la masa unei cafenele, eu i-am putut debita atâtea orori despre Ardeal și ardeleni, despre mistificările istoriografiei noastre, despre victimele represiunii de la 1907 et[. Mă voi referi doar la acel unic punct pozitiv din imaginea domnului Zaciu: anume că, totuși, graţie detestabilei mele persoane, domnia sa a ajuns să înţeleagă mai bine psihologia lui Mateiu Caragiale, eu fiind o „caricatură de Crai”. Adică a lui Pașadia, căci Pârgu era un brav patriot român, iar Pantazi un total indiferent.

Eu și Pașadia! E, într-adevăr, fantastic! Nu cred că mai trebuie să „combat” această imagine, realitatea o face prea de tot. Să precizez totuși că ęu nu descind dintr-un asasin levantin, care-și găsește refugiu în Valahia și parvine, prin servicii de alcov, la boierie. Familia mea, cea mai curat românească ce se poate închipui, nu prenumără oameni cu sânge bolnav, falsificatori de bani, tâlhari, femei

nebune sau care și-au dat duhul scuipând grijania în barba popii și blestemându-și copiii. Eu nu mi-am consumat existenţa în tentative încordate de parvenire și căderi în viciu și abulie; n-oi fi fost un sfânt la viaţa mea, dar nu mi-am petrecut-o în desfrâu și nici nu cred că voi muri în braţele vreunei Rașelica Nachmansohn.

E drept că și eu și Pașadia am scris, inspirându-ne din existenţa trăită și din realitatea imediată, evocând-o fără cruţare și fără nostalgie. Numai că el, în spirit mizantropic (zice Șerban Cioculescu) îşi nimicește în final opera (eu zic: în spirit masochistic), iar eu tocmai asta am făcut dimpotrivă: m-am luptat din toate puterile ca să-mi salvez opera și să mă realizez în final prin scris. Și tocmai această acţiune mă singularizează în societatea în care am trăit, pentru că, repet, condiţia artistului este în orice epocă abnormă. Nicio societate nu este orientată spre a oferi unor membri ai săi putinţa de a se sustrage normelor, idealurilor, vectorilor ei de existenţă, pentru a risca irosirea în vanitatea artistică. Pentru că ¢u asta începeam să-mi dau seama, că psihologia de scriitor o dată asumată, te duce la egoism, la o izolare de ceilalţi, la închidere, chiar baricadare lăuntrică, ceea ce era împotriva firii mele. încetul cu încetul, am început să devin, ca și Proust, a cărui experienţă o cunoscusem în amănunt, un ins preocupat de opera mea, eu nu mai eram eu, eram cu precădere altceva: autorul operei mele. Sensul „separaţiei” de toţi ceilalţi m-a cucerit cu timpul, poate cu atâta greutate, pentru că ¢u eram un om foarte sociabil, care în aria mea redusă, mai ales a familiei (căci din celelalte mă exclusese comunismul) căutam să-mi fac datoria cât mai corect. Sentimentul că sunt un scriitor, cu alte „drepturi” decât restul muritorilor, mi ˟s-a consolidat abia pe la mijlocul anilor ⁊60, când am început să produc în serie ce mă așteptasem vreodată mai puţin: vreo două duzini de povestiri, din care aveam să alcătuiesc primele două volume, apărute în 1970 și 1971, și cu care am încercat să debutez.

Niciodată nu am izbutit să-mi explic trecerea aceasta

a mea spre genul „scurt”, până atunci foarte dispreţuit de mine; poate că se va crede că abordarea lui a însemnat un exerciţiu în cariera mea de scriitor. Dar, nu; eu nu-i atribui acest rost, am scris fără a mă gândi la asta și cred că paginile mele nu dau impresia că ar fi ale unui începător, sunt poate mai „perfecte” în felul lor decât tot ce am publicat. (în tot cazul, asta a fost impresia comunicată mie personal de M. Niţescu, căruia, în acei ani, i-am dat cu sila să citească *Clepsidra cu venin*; el așa a explicat absenţa comentariilor critice la această carte.) Trecerea aceasta a fost, cum spuneam, o mare surpriză; până atunci, mă aflasem complet blocat în admiraţia fără de Proust, și consideram că adevărata mea vocaţie e, ca și a lui, de a scrie un roman unic, amplu, care să fie și un fel de testament al meu, cel puţin literar. Romanul pe care-l scrisesem între 1955 – 1957, urma să fie reluat și întregit ulterior cu ceea ce se putea numi „experienţa” în plus a vieţii, dusă cât mai aproape de capătul ei imprevizibil care era moartea.

Mai important pentru ceea ce vreau să divulg aici era că abia în momentul în care am scris cele două volume de proze scurte, deci la sfârșitul anilor ⁄60, am simţit că am trecut pe alt continent, că sunt un scriitor și că obligaţiile și pretenţiile mele trebuie să fie altele. Etica artistului este diferită de aceea a omului comun. Nu pot spune că atunci când mi-au parvenit primele ecouri favorabile asupra scrisului meu (întâi de la prieteni, care mi-au citit prozele în mss, apoi de la critici, când am debutat cu ele), succesul nu mi-a făcut plăcere. Dar acesta era în permanenţă tulburat de o surdă nemulţumire; izbândisem parcă împotriva mea, triumfase cineva despre care nu-mi venea să spun că aș fi fost „eu”. E o situaţie care se întâlnește și la alţi scriitori, la Arghezi, de pildă, dintre cei mai mari, dar asta nu mă consola, mă tulbura și mai mult.

Căci eu considerasem, până atunci, drept principala mea virtute tăria de caracter sau, mai bine zis, o fermitate și un control al eului; or, literatura înseamnă devianţă, supunerea în faţa necunoscutului care abia la urmă te

„reconstruiește”, acceptarea incontrolabilului subjugător. încă mai mult: literatura, arta cuvântului, spre deosebire de alte arte, este domeniul minciunii, mai ales când dovedești, ca mine, că știi să imaginezi ficţiuni, adică reușite plauzibile, care pentru acest motiv trec drept lucruri adevărate, sunt chiar *adevărate.* Asta mă scotea din obișnuinţele mele, din mediul onest și plat în care trăisem și în care nu predomina excepţionismul, ca în cazul vieţii și lumii lui Pașadia, ci convenţia, mediocritatea voit onorabilă. (în multe pagini de mărturisiri, chiar publicate în timpul comunismului, m-am plâns de acest lucru; ideea cuiva care se „desprinde” de mine și din mine constituie un punct final din volumul meu *Simple întâmplări în gând și spaţii,* 1981, și se numește *iar noi, cei mai vii?).*

Dar lucrurile nu ˇs-au oprit aici. Vorbeam de cruzimea care întovărășește, uneori, actul artistic, sau îi constituie punctul de pornire. Asta nu înseamnă doar să te distanţezi ca observator și profitor de „ceilalţi”, uneori foarte apropiaţi, prieteni sau rudele cele mai scumpe, înseamnă să știi să te folosești de oameni, să le exploatezi existenţele, să le deformezi caracterele în propriuţi interes, adică al „operei” tale. Eu am făcut asta, depășind tot ce-mi închipuisem la începuturile mele literare, în anii ź50, m-am folosit de toţi ai mei, de toţi cei cu care venisem în contact, ca de niște elemente de analiză în laborator și de sinteză în alte înfăţișări, de multe ori defavorabile lor, caricaturizate de mine, totdeauna în folosul meu. Cu toată marea mea discreţie în această privinţă și cu tot anonimatul persoanelor pe care eu le-am deformat și exploatat, nu o dată ˇs-au putut recunoaşte în paginile mele, încât Paul Comea, cunoscut de mine încă din copilărie, a identificat într-o proză a mea pe un unchi al meu pe care și el îl cunoscuse și m-a mustrat pentru că făcusem din el o caricatură.

Această reţinere a mea a cedat cu timpul, scrupulele mi-au amorţit cu totul, pe măsură ce lumea mea trecea în nefiinţă, dar paginile mele cele mai autobiografice din romanul scris în anii ź50, *Oameni și umbre, glasuri, tăceri,*

le-am lăsat, în mod curios, deoparte, deși din punct de vedere literar îmi erau cele mai aproape. Chiar am făcut-o cu o anume inconștiență, pentru că cu aș fi putut muri și cheia vieţii mele și a unei întregi acţiuni literare ˟s-ar fi pierdut. Nu m-am gândit niciodată la explicaţia acestui gest de punere a operei mele majore între paranteze, dar recent mi-a venit în minte un amănunt din viaţa lui Proust, pe care îl păstrasem pentru că observaţia, în legătură cu el, a lui Mihail Sebastian, mi se păruse extrem de profundă și de justificată, anume că acesta a început să scrie marea lui operă confesivă, plină de dezvăluiri și de revelaţii impudice abia după ce mama lui nu ˟s-a mai aflat în viaţă. Deși ipoteza aceasta nu își găsește o dovadă efectivă, documentară, eu o cred justificată. Și acum, când abia după ani de zile, am luat romanul meu și i-am dat forma pe care o are la apariţia în public, mi-am dat seama că sunt dezlegat de orice opreliște de ordin familial sau intim; niciunul dintre „modelele” sale nu mai e în viaţă, ori au fost transformate, în prelucrarea artistică, până la irecognoscibil.

Dar pentru mine și pentru conștiinţa mea rămâne o problemă acest *drept* pe care mi l-am arogat, la un moment dat, în viaţă și despre care continuu a nu fi foarte sigur că mi se cuvine; reușita nu ar însemna totul, pentru că ea ˟s-ar produce pe un plan strict estetic. Or, problema aceasta m-a preocupat necontenit în toţi acești ani; am pus-o, ţin minte, într-un mic eseu al meu la începuturie mele publicistice în anii ’70 în revista *Argeș,* am reluat-o și i-am dat forma unei discuţii în acel „dialog” despre artă și etica autorului intitulat de mine *Cinci sau chiar șase personaje în jurul unui autor,* și care a apărut cu titlul schimbat și cu subtitlul „roman”, (ceea ce nu e), doar pentru că „Tovarășa” semnase planul editurii în care fusese trecut cu un titlu fantezist, aparţinând lui Florin Mugur, rămas totuși pentru că asupra unei peceţi atât de definitive nu se putea reveni.

…Dar problema, cu numeroasele ei implicaţii, rămâne și, în cazul că nu mi-am plictisit prea grav cititorii,

îmi îngădui a reveni.

III

Am făcut cunoscute, pe rând, o serie de „amintiri” despre o epocă nu prea îndepărtată, aceea a anilor de imediat după instaurarea comunismului în ţara noastră, pentru că ea riscă să devină enigmatică, în ciuda numeroșilor supravieţuitori, care ar fi ˇîn stare să depună mărturiile cele mai variate și mai sigure. Epoca aceasta, prelungită cu un dezgheţ treptat, care ˇs-a accentuat abia după 1961, este aceea a tinereţii mele, motiv pentru care nu trebuie să fac un efort prea mare ca ˇs-o aduc la lumină; ar putea-o ușor face și un altul de aceeași vârstă cu mine. Numai că, în afara lipsei de interes pentru o atare operaţie, majoritatea celor dezvăluite de mine se întâlnesc în modul cel mai contrariant și defavorabil cu clișeele pe care le-a fabricat o anume literatură și care înlocuiesc realitatea cea mai simplă, poate doar ca o dovadă a Matei puteri mistificatoare a artei.

Dar, măcar de ar fi vorba de artă! Exceptând *Cronica de familie* a lui Petru Dumitriu, o operă în multe privinţe valoroasă și care cuprinde, în principal, altă epocă decât cea vizată de mine, celelalte „reprezentări” artistice, de la teatrul lui Horia Lovinescu, Aurel Baranga și Paul Everac, până la scrierile lui Titus Popovici și Marin Preda, ca să nu mai pomenesc de fanteziile baroce ale lui Eugen Barbu din *Incognito,* mi se par profund dăunătoare prin falsul pe care-l introduc și-l susţin, uneori fără voie, dar mai des programatic. Cine mai poate citi pe Zaharia Stancu, pe Ivasiuc și Lâncrănjan, pe Galan sau Dinu Săraru pentru „dezvăluirile” lor? Cum și ce va fi citit din tot ce au scris aceștia?

Și totuși, asemenea scrieri au lăsat urme în mentalitatea intelectualilor medii, ba chiar a unor persoane cu pretenţii, care mai cred că la 1907 au căzut uciși 11.000 de ţărani, că în primul război mondial ˇs-au jertfit 800.000 de soldaţi (deși mobilizarea generală n-a cuprins decât vreo 550.000), că la Griviţa a fost o grevă eroică și grandioasă, iar la 23 august 1944 au participat

efectiv niscai gărzi muncitorești. (Nu mai vorbesc de așa-zisa „rebeliune” legionară sau de Războiul sfânt, de convorbirea dintre Mircea cel Bătrân și Baiazid.) Există măcar două opere care se bucură de un mare prestigiu nemeritat și care acţionează nefast, deși sunt nule ca valoare artistică (ceea ce nu e cazul cu *Scrisoarea a III-a* de Eminescu) și eu le citez mereu în această calitate: romanul *Scrinul negru* de G. Călinescu și romanul *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda. (Poate că dorinţa de a dezvălui situaţia unui tânăr intelectual în anii terorii staliniste și mai apoi în cea de „dezgheţ” a anilor următori să-mi fi fost întărită tocmai de grava insuficienţă a încercării lui Preda, sesizată de mine, deși larg difuzată și copleșită de laude, mai ales pentru problemele de „conștiinţă” și de „curaj”, descoperite de către unii naivi în acest roman eșuat.) M-a mirat mai ales că el nu a fost receptat cum trebuie în Ardeal, deși e vorba acolo de niște situaţii petrecute, chipurile, în capitala Daciei Superioare, în medii intelectuale și universitare, grav deformate și maculate de un „cronicar” trivial și plin de antipatie faţă de ele. (Asta ca să nu vorbesc de ignoranţa și de inadaptarea autorului, în genere, pentru asemenea subiecte.)

Adevărul trăit de mine și de atâţia alţii este cu totul altul și doar de dragul lui mă înscriu în fals nu numai împotriva erorii (foarte vinovate) a lui Preda, dar și împotriva unei viziuni simplificatoare inadecvate. Epoca a fost complexă și tragică, dar trebuie arătat un fapt pe care nu încetez a-l repeta: că experienţa nazismului și comunismului arată că experienţa totalitară este imposibilă, că râul, oricât de cumplit și de generalizat, nu poate fi, în niciun caz, absolut. Să ne gândim: oricât de mari au fost și de profunde relele comunismului (ca și ale persecuţiei evreilor mai înainte, în timpul regimului antonescian), el nu a afectat decât o *parte* din populaţia ţării: doar ceva mai mult de jumătate de milion de oameni au suferit rigorile unei detenţii mai lungi sau mai scurte, doar câteva zeci de mii au fost deposedaţi de averi, de

case, de terenuri agricole, de acţiuni, colectivizarea însăși a lăsat o parte din masa rurală neafectată radical de comunism. Loviturile directe au fost mult mai puţine decât răscolirea generală și din adânc.

Or, așa cum se constată totdeauna în cursul celor mai mari nenorociri, o bună parte din supravieţuitori *profită* și parcă vor să-și ia un fel de revanșă, crezându-se marcaţi de un fel de bunăvoinţă a sorţii pentru că au „scăpat”. în Evul Mediu, mai ales, în timpul și imediat după marile epidemii de ciumă, se observa acest fenomen, care este real și trebuie deci recunoscut și consemnat, oricât ar fi de odios și ar da pe faţă ticăloșia, în genere, a firii omenești. Deci, milioane de ţărani nemulţumiţi au fost scoși din ale lor, aduși la orașe, locaţi sau cazaţi în casele foștilor proprietari, li ˇs-au oferit slujbe și salarii nepotrivite, apoi au izbutit să se mute „la bloc”, „la butoane”, la curent electric și apă caldă, care ţâșneau din perete. Și, oricât de nemulţumiţi, ei nu au uitat totuși de unde veniseră. Fără producerea acestui fenomen pe scară naţională, nu vom înţelege voturile date regimului Iliescu, tendinţa unora de a considera că regimul comunist a avut și „părţi bune” etc.

Acest regim n-a vrut să distrugă România și să extermine poporul român, așa cum afirmă și cred unii radicali, deși până la moartea lui Stalin ˇs-a dus o politică acerbă de deznaţionalizare, de strivire a personalităţii omenești. Dar și atunci, comuniștii vizau, de fapt, o transformare a oamenilor, nu o exterminare a lor; au vrut să-i supună și să-i subordoneze, ceea ce cu totul altceva. Planurile de industrializare, repetând cincinalele sovietice, aveau nevoie de specialiști cu un anumit tip de inteligenţă și de înalt profesionalism la toate nivelele, inclusiv la cel literar, care pentru ei era cel al propagandei și educării într-un anume fel. Comuniștii au distrus structurile economice, sociale, culturale ale statului vechi românesc, dar nu și pe agenţii acestora în întregime. Lumea tehnică (ingineri, chimiști, medici) a avut mult mai puţin de suferit decât cea ideologică (arte, drept, teologie, filosofic etc).

Eu am avut norocul să trăiesc în perioada cea mai

tulbure – care se va încheia cu dezgheţul de la începutul anilor ȥ60 – într-un inrdiu de tehnicieni, nu de literaţi, de ingineri și chimiști de inn h A calificare, iar aceștia (aproape în totalitate provenind din clasele deposedate de comuniști) păstrau o anumită demnitate, erau impuși de meritele personale, în fine, se caracterizau prin probitate profesională, ceea ce era de negândit în domeniul „ideologicului” unde prima ticăloșia. în plus, fără să întâlnesc niscai genii sau inși excepţionali (am fost un timp secretarul unei comisii de inventţii și inovaţii și am luat atunci contact cu această specie de oameni, închipuiţi, de cele mai multe ori, și veleitari, și care sunt, în branșa tehnică, oarecum ceea ce sunt poeţii în lumea intelectualităţii de formaţie umanistă), dar am trăit aproape zece ani între tehnicieni, oameni cu spirit logic, inși de raţiune, intelectuali stăpâni pe judecată și pe instrumentarul exerciţiului ei, între care m-am simţit bine. Din instinct, m-am ferit de „scriitori”, din care începusem să cunosc totuși destui, mai ales graţie amicului meu din copilărie M. Ivânescu, de care aceștia se simţeau atrași ca muștele de un aliment descoperit substanţial; eu am detestat totdeauna boema, petrecerile în societatea artiștilor, motiv pentru care am evitat să-l cunosc până și pe un idol al adolescenţei mele, pe poetul Dimitrie Stelaru, devenit vecin cu mine pentru o scurtă vreme. Eu scriam în singurătate, de capul meu, fără să mă confrunt cu nimeni, și asta a făcut să nu am a face cu Securitatea pentru „activitatea” mea clandestină și să nu apar ca „suspect” decât la un anumit nivel al ei, neinteresant.

Dar, pe măsură ce scriam, se petrecea cu mine un proces ciudat și neliniștitor; simţeam că mă schimb: dintr-un ins risipit și extravers, iresponsabil, căruia societatea nu-ł cerea mai nimic, deveneam, treptat, un om din ce în ce mai închis, mai concentrat și preocupat de mine, de opera mea. îmi îndeplineam obligaţiile sociale și familiale din ce în ce mai distrat, nepăsător la soarta altora, un sacru egoism a pus mai apoi stăpânire pe mine și chiar dacă nu oi fi ˟încălcat regulile moralităţii, simţeam

înăuntrul meu că aș fi putut-o face. Psihologia de scriitor nu mi-am asimilat-o complet niciodată, dar mă vedeam cucerit de ea (deși nu am ajuns la situaţia pe care o știu de la un amic al meu, scriitor, care, când punea nevastă-sa mâncarea pe masă, se repezea să ia bucata cea mai bună, cu prioritate faţă de propriul său copii, afirmând deschis: Eu sunt un geniu și trebuie să mănânc mai bine!).

Îmi dădeam seama că centrul de greutate al existenţei mele se schimbă, se deplasează, că eu nu mai sunt eu, ci trebuie să fiu autorul operei mele, adică altceva decât fusesem până atunci. Constatarea aceasta nu mi-a făcut, trebuie să spun, nicio plăcere, și nu a survenit imediat după ce am început să scriu. Iniţial, eu mă limitasem la o literatură pur confesivă, în care mă divulgam pe mine, sau credeam că fac în primul rând asta, dar mă și exploatam, mă *spuneam,* în primul rând, pe mine; sentimentul cel mai neplăcut era eventual acela de impudoare. Dar „literatura" aceasta cuprindea fatalmente și pe alţii, pe cei apropiaţi mie, rude, prieteni, de care mă foloseam chiar travestindu-le existenţele, denunţându-le micile sau marile lor calităţi și păcate, ceea ce din punctul de vedere al eticii mele anterioare, de non-scriitor, apărea inadmisibil. (Aceasta a și fost motivul, cred, pentru care am abandonat acest mare roman inform în 1959, pentru a nu-l relua decât în anii recenţi și pe care sper să-l văd apărând lunile astea, măcar într-o formă mai redusă, pe care i-am dat-o din motive editoriale.) [2]

Dar adevăratul sentiment că sunt un scriitor, că sunt împins, determinat la aceasta de o vocaţie, ˇs-a petrecut în anii ʒ60, când dintr-odată am început să produc în cascadă proze scurte, adică scrieri de un gen cu totul opus ideilor mele estetice despre romanul unic și absolut, în care să-mi concentrez toate puterile intelectuale. Ele au alcătuit primele mele două volume publicate: *Simple întâmplări cu sensul la urmă* (1970) și *Clepsidra cu venin* (1971), cel din urmă apărut exact în timpul Tezelor din iulie și ocultat, din această cauză, de critică, în urma unui ucaz al lui Vasile

2 A apărut cu greu, într-o versiune restrânsă, în 1996.

Nicolescu, un volum pe care l-am dat trunchiat, cel puţin încă cinci proze rămânând pe dinafară, în timp ce încă vreo alte cinci nu se află nici până în clipa de faţă definitivate.

Această vocaţie, *à contre coeur,* m-a stupefiat și m-a neliniștit; eu am în cap cel puţin o jumătate de duzină de romane poliţiste pe care nu le-am scris și pe care am și avut intenţia să le public pe numele unei prietene ale mele, să i le cedez ei. Nu pot să înţeleg, așa cum am mai spus-o, ce ˟s-a întâmplat cu mine atunci: dintr-un romancier de tip proustian, cum mă socotisem (și asupra căruia acţionase decisiv și *la coscienza di Zeno* a lui Italo Svèvo), dintr-un romancier al *eului* (și care cel mult îşi putea îngădui derogarea de a scrie un roman *prin eu),* devenisem un autor de proze scurte, de povestiri, care puneau în valoare cu totul altceva: un spirit ingenios, dotat cu fantezie, cu o reală capacitate inventivă, scriind cu totul altfel decât crezusem, scurt și cu efect, nu revărsat și cuprinzător.

Prozele acestea sunt în mult mai mare măsură redevabile povestitorilor secolului al XIX-lea, poate se datorează unei oarecari influenţe a lui Villiers de lƷIsle-Adam, din care tradusesem o vastă selecţie, doar „pentru sufletul meu”, fără speranţa publicării, încă de pe la mijlocul anilor ȥ50, niște traduceri pe care am izbutit să le valorific două decenii mai târziu, eu fiind unul dintre activii propagatori ai autorului *Povestirilor crude* în spaţiul românesc (fapt pe care nu-l iau în seamă numeroșii mei detractori, gata să pronunţe totdeauna în legătură cu mine caracterizările de „negativist”, „destructor”, „demolator”). Traducerea aceasta, apărută în trei ediţii, este cea mai răspândită scriere care-mi popularizează numele – inclusiv prin cunoscuta colecţie B.P.T. Este posibil ca această vocaţie de autor de proze scurte să-mi fi fost influenţată de contactul meu timpuriu cu literatura italiană, spre care m-a îndrumat un personaj cu totul neașteptat pentru cei care nu cunosc mediul meu de formare și dezvoltare, situaţia unei societăţi complexe, cum era cea românească, prin care mișunau tot soiul de oameni.

Ei bine, acest om care a avut asupra mea o influenţă decisivă a fost un… frizer. Da, nu un profesor universitar, un intelectual de mare clasă (deși am cunoscut și asemenea inși), ci un om simplu, fără studii, dar cititor neobosit și posesor al unei biblioteci excepţionale, o adunătură de cărţi de toate genurile și de toate nivelele. îl cunoscusem încă din copilărie și-l zăream citind, în așteptarea clienţilor, citind în timp ce lua masa la cârciuma de la colţul străzii, citind pe drum, în tramvai, când se întorcea acasă. Eu, care făceam cam același lucru, la scară mai redusă, am venit o dată în prăvălia unde lucra și, așteptând să-mi vină rândul, am scos din buzunar un roman de Edgar Wallace (cred că *55* sau *Asociaţia secretă „Broscoiul”).* Aveam vreo zece ani și citisem deja câteva romane din seria aceasta, care-l înfăţișa invariabil pe copertă pe marele om ţinând între buze un port-ţigaret de câteva zeci de centimetri, în timp ce o banderolăreclamă te avertiza că „este imposibil să nu fii captivat de Edgar Wallace”. Omul a fost surprins de precocitatea lecturilor mele și, intrând cu el în vorbă, mi-a dovedit că citise romanele apărute în serie, că era o mină de aur în materie.

L-am mai revăzut de atunci pe d. Poldi, dar în adolescenţă m-am apropiat de el și mai mult și el a început să-mi împrumute cărţi. Avea o bibliotecă uriașă, ocupându-i aproape întreg spaţiul unei odăi de om sărac; după câte am înţeles, era din Triest și crescuse la un azil de copii și deprinsese iniţial limba maghiară, dar învăţase, în mod firesc, și pe cea a locului, italiana, în fine, pe cea oficială, germana. După primul război ajunsese frizer la Timișoara. Abia de câţiva ani se afla la București. Cele mai multe cărţi pe care le poseda erau în ungurește, dar destule în limba lui Dante, și el mi-a deschis interesul pentru DȜAnnunzio, Papini, Pirandello și, mai ales, Bontempelli, din care avea cam tot ce aceștia scriseseră.

Nu pot să uit momentul când, venind la el să-i restitui *Istoria literaturii italiene* de Papini (eu rămânând până astăzi unul dintre rarisimii cititori ai acestei cărţi, din care, ce-i drept, n-am apucat să parcurg decât primul volum),

am aflat că miraculosul meu prieten murise aproape subit și fusese deja evacuat de noii locatari ai camerei sale. Așa că dacă ar fi să-mi explic trădarea pe care am comis-o la adresa lui Proust, pe la mijlocul anilor ⁊60, și afirmarea unei vocaţii contrarii, cred că fondul meu de cititor de proze scurte a biruit și mai ales aș face o legătură între inspiraţiile mele și *L3Eresia catara* de Pirandello.

Dar mirarea mea, în acest sens, ˇs-a asociat cu un sentiment într-altminteri tulburător: intrasem, hotărât, pe terenul ficţiunii, imaginam surprinzător de ușor și asta a contrariat și mai tare concepţia mea morală, pe care nu o puteam pune de acord cu veleităţile literare: îmi dovedisem putinţa variată de a înjgheba ficţiuni, de a exploata acest imens domeniu, care în termeni mai proprii e acela al Minciunii. E o trecere pe alt tărâm, care ˇs-a dovedit ireversibilă, că și părăsirea singurătăţii, către care mă îndemna firea mea extrem de sociabilă, dezvoltând o vocaţie ce în comunism îmi fusese grav zăgăzuită. Timpurile se schimbaseră și „deschiderea” foarte reală de la mijlocul anilor ⁊60 îmi îngăduia să ies la suprafaţă, să încerc să mă divulg.

Numai că lumea literară, deși foarte prudent abordată de mine, era cu totul altfel decât cea în care trăisem și mă formasem, nu doar din punct de vedere intelectual, dar și moral. Eu eram un om de structură logică, lipsit de flexibilitatea necesară, un om care descoperea cu uluire inși mulţime pentru care 2 și cu 2 nu fac 4, ci uneori 3, alteori 5 sau chiar 10, inși care una spuneau și alta făceau, care practicau deschis un „laxism” (dacă e să-i zic doar așa) care mă contraria profund. Asta ca să nu mai vorbesc de situaţia unor poeţi ce se înfăţișau mai curând drept expresii ultime, supreme, ale folclorului decât ale mediului cult din care proveneam eu (și mă gândesc aici la o serie întreagă de scriitori valoroși, dar complet străini de formula mea intelectuală, precum N. Velea, Ion Gheorghe, Fănuș Neagu sau Marin Sorescu).

Cred că reacţia mea de împotrivire faţă de această realitate pe care nu o puteam determina eu și care, trebuia

să recunosc, se dovedea destul de productivă în literatura de atunci, ˇs-a tradus prin felul în care, imediat după debut, am început să fac critică; am respins din capul locului aiurismul în disciplina noastră și am încercat prin ceea ce am scris să introduc oricum un cuantum de raţionalitate în actul judecării și formulării unei sentinţe, mai aproape de stilul de tribunal decât de cel liric, metaforizant, care a bântuit în critica noastră ca una dintre cele mai nefaste moșteniri călinesciene (eu mulţumindu-mă cu calificativul, de mândrie, pe care mi l-a dat Valeriu Cristea „cel mai plat critic al literaturii (cred) actuale”).

…Dar astfel, am ieșit din spaţiul de timp al deceniilor „obsedante” și am ajuns la momentul debutului meu, eveniment atât de fabulos și de hilariant încât dezvăluirea lui o amân pentru altă dată.

IV

În paginile de mărturisiri pe care le-am încredinţat revistei *Vatra* și curiozităţii binevoitoare a cititorilor săi, am insistat asupra efortului ce trebuie făcut cu privire la așa-zisul „obsedant deceniu”, de fapt, formula însăși reprezentând o aberaţie dintre cele mai pernicioase pusă în circulaţie de câţiva interesaţi și pătrunsă mai mult sau mai puţin în mediile culturale. în epoca inițială de Teroare, de după instalarea comunismului și ţinând până după moartea lui Stalin, societatea intelectuală românească, elitele intelectuale și sociale au fost îndelung și sistematic persecutate, puse în afara posibilităţilor de manifestare firească, dar nu au putut fi total nimicite, ci doar aservite sistemului, deși ˇs-a urmărit tenace aceasta. E o mare eroare să crezi că dacă i ˇs-au distrus cadrele de manifestare și vârfurile recunoscute, dacă a fost redusă la neputinţă și tăcere, această clasă intelectuală a încetat de a mai exista. O cultură nu se caracterizează, așa cum credea Noica, prin câteva genii maxime, dezvoltate la un anumit studiu printr-un antrenament vizând înalta performanţă, ci prin linia medie; cultura e un fenomen de globalitate (dacă e să o considerăm o entitate), e, în

realitate, un sistem de raporturi și conexiuni între grupe mai mari de indivizi care primesc o tradiţie, niște sisteme de educaţie, niște obișnuinţe chiar, dar și niște valori, pe care le fructifică, și de care sunt modelaţi, determinaţi și arareori fecundaţi. Fără îndoială că, atunci, excluderea lui Brâncuși și Enescu, ostracizarea unui Blaga, eliminarea timp îndelungat a unui C. Noica sau Anton Dumitriu, anatema aruncată asupra lor, dar și asupra lui Șt. Lupașcu, Mircea Eliade, Emil Cioran sau Eugen Ionescu au însemnat fapte de mare gravitate, dar nu au dus la distrugerea totală a mediului ce le dăduse naștere și a figuranţilor mai mărunţi, care ˟s-a întâmplat să scape tocmai pentru că erau foarte numeroși.

Mediul meu formativ, al anilor ȥ40 și ȥ50, era plin de asemenea inși „secunzi”, dar purtători de cultură, oameni de bună calitate intelectuală, de inteligenţă ieșită din comun, cu spirit critic și experienţă a vieţii, a trecutului imediat pe care comuniștii ţineau, mai ales, să-l facă uitat, înlocuindu-l cu falsul de fabricaţie proprie și cu clișeele propagandistice. Am cunoscut, astfel, foști magistraţi și demnitari, inclusiv miniștri, ofiţeri superiori, dar și agenţi de Siguranţă, profesori, „artiști” care nu au ajuns la celebritate, care se manifestau doar oral, fiind caracteristici pentru tipul cultural, dar lipsiţi de productivitate creatoare, oameni cel mult buni să-și scrie memoriile, din care mi-au debitat mie, ocazional, capitole întregi. Tipul acesta mișuna în Bucureștii acelor ani; el nu înfăţișa un „pericol” pentru regim, deși poate că mulţi care-i aparţineau aveau fișe la Poliţie. Sub capacul comunismului care încerca să ne sufoce, să ne „dirijeze”, să ne corupă și, la nevoie, să ne lichideze, viermuia o lume care pe mine m-a modelat, m-a influenţat, m-a prezervat de tot ce însemna programul comunist. Și aceeași situaţie o recunosc în cazul nostru al tuturor scriitorilor care am apărut în jurul anilor ȥ70, ca o surpriză, când ne-am și afumat întrucâtva în public, priviţi când amuzaţi când chiorâș de profitorii și agenţii regimului, scriitori și cultumici.

Mereu am insistat asupra faptului că ¸cu sunt și *mă simt o rezultantă,* un produs al unei societăţi, în care nu am intrat și pe care nu a trebuit să o cuceresc ca pe o „pradă”; aparţin acelui tip uman și scriitoricesc care și-a rotit privirea în jur (asemeni cazurilor rare ale lui Creangă, Caragiale, H. Papadat-Bengescu, poate și I.M. Sadoveanu) care exploatează un material uman apropiat, nu îl caută cu microscopul sau îl asediază și îl cucerește dincolo de niscai baricade. Am trăit într-o lume vie, deși inactivă pe planul adevăratei ei posibilităţi, de inși reduși la un fel de simili-existenţă, la așteptare și neputinţă: e vorba de un mediu mai favorabil pentru un tip „împrăștiat”, așa cum eram eu, cu o curiozitate diversă și nelimitată, decât pentru cel „concentrat” pe care-l ilustrau alţii și la care năzuisem și eu iniţial, pentru că-mi știam puţinele forţe și posibilităţile intelectuale, iar sănătatea precară. Această învălmășeală pitorească și versicoloră mi-a fost oferită mie și ˇs-a dovedit mai prielnică decât severa și înalta ţinută ştiinţifică a seminariilor de filosofic universitară, către care m-aș fi ˇîndrumat dacă nu venea comunismul și în care am prezumţia de a crede că aș fi strălucit.

Din mulţimea acestor „informatori”, pe care, fără să-i caut anume, i-am ascultat cu maximă curiozitate, voi desprinde doar figura unui unchi al meu, fost șef al Biroului IˇI al Statului Major (informaţii) în timpul Primului Război Mondial, un ofiţer prin profesie înclinat spre „secrete” și amănunte ciudate; el fusese, printre atâtea altele, omul care-l lichidase pe agitatorul Wecsler cu încercarea lui de insurecţie bolșevică la Iași; tot el mi-a putut da amănunte despre asasinarea lui Barbu Catargiu, pe care le cunoștea de la col. Eraclie Nicoleanu, marele deţinător și iscoditor al secretelor istorice. Ei bine, unchiul meu fusese participant la înăbușirea Răscoalei ţărănești din 1907 (despre care avea informaţii temeinice că a fost ajutată de instigatori ruși veniţi de peste Prut, căci ţarii, ca și comuniștii, se pricepeau de minune să zdrobească revoltele, dar și să le „exporte” în alte ţări sau continente). Unchiul meu a participat direct la represiune, care trebuia

făcută drastic și de urgenţă, sub ameninţarea ocupaţiei străine, deoarece și Viena deplasase unităţi militare la graniţă, cu gândul de a ne „pacifica”.

Unchiul meu nu și-a putut ierta toată viaţa că bătuse un preot (categorie care a avut, ca și în răscoalele ţărănești din Rusia sau din Mexic, o mult mai caracteristică participare decât au recunoscut istoriografii comuniști) cu această ocazie și ˟s-a documentat ulterior amplu și minuţios asupra numărului real a victimelor, care, de multe ori, nu fuseseră așa de inocente, incendiaseră, tâlhăriseră, violaseră și asasinaseră oameni, într-un număr încă de nimeni stabilit. Făcând ani de zile cercetări, el a ajuns la concluzia că, la 1907, armata a ucis 624 de oameni, adică ceva foarte departe de cei 10.000 de ţărani ai falsificărilor comuniste, preluate de la N.D. Cocea și din ziarul cu netă coloratură antidinastică, *Adevărul,* de unde ˟s-a inspirat și Rebreanu în „documentarea” sa ulterioară la *Răscoala.* (O capodoperă, dar și o imagine, după G. Călinescu, profund tendenţioasă.) Unchiul meu îmi spunea că a fost fericit să constate că mareșalul Averescu, într-un raport asupra aceleiași tragedii, a dat un număr de 626 de morţi. Ulterior, toată documentaţia lui Averescu i-a fost furată de oamenii fostului ministru de interne, Ionel Brătianu, care a crezut că ordinele disperate date de el prefecţilor e mai bine să dispară, căci deveniseră, pentru el, acuzatoare. Același individ, al cărui nume îl vom găsi cândva printre însemnările mele, a operat și la via unchiului meu din Iași, furându-i numai actele, dar nu și argintăria, blănurile sau obiectele de preţ. Unchiul meu l-a și identificat: era un ardelean cu nume unguresc, după câte știu, om al acţiunilor secrete dictate de marele om și care, la 1916, va avea (și îndeplini) glorioasa misiune de a arunca în aer statuia lui Arpad înălţată în Secuime de guvernul de la Budapesta cu ocazia Milenariumului unguresc.

Spun toate acestea nu doar pentru a îngădui cititorilor acestor rânduri să aprecieze veracitatea unor afirmaţii făcute de mine pe această temă și „reproduse”

din imaginaţie de Mircea Zaciu, cu scopuri calomnioase; le voi spulbera pe toate, nu însă aici, ci când le va veni rândul. Evident, vor fi ˇîn eternitate oameni care vor crede că e mai util să afirmi că la Timișoara au fost asasinaţi de Ceaușescu 100.000 de oameni; mai grav e să propui batjocurii publice pe cei care reduc numărul acesta la ceea ce se poate constata în realitate. Eu am amintit de acest caz, pentru că în mediile mele și în contactele cu oameni foarte serioși, de care verificându-i, mai apoi, în timp, mi-am dat seama că nu minţeau, apărea cu totul altă imagine a evenimentelor din trecut, și asta m-a avertizat pe mine încă de copil și mi-a ascuţit spiritul critic. Dar, încă o dată, nu prin spiritul de negaţie și prin anti-convenţionalism se recomandau, în primul rând, informatorii mei; ei știau foarte multe și aceste cunoștinţe le-am pus eu la contribuţie în tot scrisul meu, mai cu osebire în opere de imaginaţie în care reconstitui un trecut ignorat sau uitat, deși aparent foarte la îndemână.

Preocuparea mea pe atunci era să mă informez, să sparg zidul artificial ridicat de comuniști și monopolul câtorva oameni ai lor de încredere. Nu era, însă, deloc ușor. Ca să dau numai un exemplu asupra climatului de teroare în care trăiam și „răspunsul” unei anumite societăţi pe planuri ce nici nu se bănuiesc de cititorii mei mai tineri, să evoc aici o seară din toamna sinistră a lui 1950, când m-am dus la un prieten care poseda, ca pe un rar și nepreţuit privilegiu, discuri în formula nouă de înregistrare „microsillon”, cu turaţia de 33 și care nu erau obișnuite nici măcar cercurilor profesionale (eu ajungând ceva mai târziu să-i împrumut lui Const. Silvestri, printr-un cirac al acestuia, *Jeux de cartes* de Stravinski). Amfitrionul îşi alegea invitaţii nu doar după gradul de prietenie, și îţi recomanda să nu difuzezi scopul și conţinutul vizitei; așa am putut asculta *Simfonia a VIII-a* de Bruckner, un compozitor interzis, deoarece era considerat mistic și, în același timp, avusese ghinionul să fie concitadin cu Hitler, care-l afecţiona. Nu pot să uit acea seară de împărtășire și de spaimă, când am ieșit, cele vreo zece persoane; nu am

făcut-o deodată, ci treptat, doi câte doi, de parcă am fi participat la o întâlnire conspirativă și nu trebuia să atragem atenţia.

Dar chiar participasem! Să mai amintesc de așteptarea noastră frustrată de astfel de voluptăţi când, pe la începutul anilor ⁊50, același Silvestri, care era considerat un om al regimului, ridicat de comuniști, și îşi îngăduia unele inconformisme, a izbutit să dea *Bolero-ul* lui Ravel, sau momentul când baritonul sovietic Mark Reizen, căruia nu i se putea impune orice interdicţie, a cântat *Despărţirea lui Wotan* și *Vraja focului* din *Walkiria* lui Wagner.

Un om care a trăit asemenea experienţe nu poate privi decât cu consternare „admiraţia” de care se bucură câte o carte diversionistă și structural falsă precum romanul lui Marin Preda *Cel mai iubit dintre pământeni,* care descrie, chipurile, epoca, o carte care parcă n-ar fi fost scrisă de cineva care a trăit atunci! Eroul lui Preda, adică al unui scriitor care, ca și Fănuș Neagu sau Labiș, îşi petrecea tot timpul între Capșa și Peleș, „devine” la un moment dat și meloman și ajunge să-și cumpere din primul magazin *Matthaeus Passion* de Bach (pe care-o ortografiază greșit) și o ascultă vreme de mai multe săptămâni de „câteva ori pe zi”. Or, acest amplu oratoriu durează, cu recitative cu tot, pestre trei ore! El nu era accesibil în niciun fel chiar unui privilegiat al regimului, necum să fi fost achiziţionat dintr-un magazin. (Bietul Preda, atras de sonoritatea titlului și-a închipuit că oratoriul lui Bach durează cât un vals de Johann Strauss!)

E curios, până a părea și alarmant, că romanul lui Preda, o carte de altfel mizerabilă, lipsită de orice valoare și care conţine în plus și o insultă absolut inutilă împotriva Ardealului, a societăţii intelectuale și universitare de acolo, cu deosebire împotriva lui Blaga, tot lucruri pe care autorul le „cunoștea” foarte bine, nu a trezit niciun accent de indignare nici pe malurile Crișurilor, nici pe ale Someșului, sau ale Mureșului. (Dar asta e altă poveste…)

În toate cărţile mele m-am străduit să evoc situaţia

tragică a unui intelectual în formaţie din acea vreme sinistră; cred că în multe pagini ale mele am reușit să strecor câteva, chiar și în cele apărute în perioada de stăpânire a comunismului. Evident, căutasem în tot acest timp cărţi; operaţia era clandestină în cea mai mare măsură și nu lipsită de pericole, chiar când împrumutai o carte, puteai să ajungi la pușcărie. Existau însă niște mici și preţioși anticari clandestini: Azur Mușoiu (care poseda o mică baracă lipită de zidurile Bisericii Doamnei, în spatele magazinului Compenscaria), apoi Radu Sterescu și, mai târziu, Arșavir Acterian. În afară de aceasta, m-am folosit de o sumă întreagă de „ocazii": fostul librar Cărăbaș, Soli Pach, ce lichida un fond în perspectiva emigrării, în fine, Montaureanu, de la „Cultura poporului", fostul director în cadrul întreprinderii Galeries Lafayette al librăriei Socec, și care supravieţuia și el în acest mod, dar mai ales repara stilouri într-o boxă la intrarea în Pasajul Villacrosse.

Așa am străbătut perioada cea mai neagră a comunismului și cea mai periculoasă pentru mine, nu doar refuzând orice compromis de ordin politic, dar ţinându-mă deoparte de tot ce se petrecea în „cultura" oficială a vremii, sau triind totul prin prisma concepţiilor mele. întâmplător, am descoperit zilele acestea o însemnare a mea, din 1957, asupra cărţilor care m-au modelat hotărâtor în ceea ce privește concepţia și atitudinea politică: Walter Lippmann, *La cité libre*; G. Ferrero, *Pouvoir;* Francesco Nitti, *La désagrégation de l3Europe, la Démocraţie;* Louis Rougier, *les Mystiques économiques*; Ortega y Gasset, *la Révolte des Masses* și *Idées et croyances*; Oswald Spengler, *Années décisives*; Herrn. Rauschning, *Hitler în a dit*; Max Scheier, *l3Homme du ressentiment.* Nu mai jur chiar pe toate aceste cărţi, dar ele reprezintă cu totul altceva decât ceea ce spune camaradul meu de-o vârstă S. Damian, care îşi îngăduia ca lectură clandestină, inspirată de Paul Georgescu și împărtășită de prietenii săi marxiști, L. Raicu, Radu Cosașu, Florin Mugur et[., anume îl parcurgea cu voluptate de eretic pe... Trotzki! Halal inconformism al

acestor viteji băieţi! De la Stalin la Trotzki, adică din lac în puţ! Asta îşi îngăduiau ei!

Am semnalat această situaţie caracteristică pentru că eu mă aflam în altă lume, pe alt continent, deși eram de aceeași vârstă cu cei de sus, trăiam în același loc al Pământului și mă „interesam” și eu, în felul meu, de literatură.

Întrucât mă voi apropia de toţi aceștia, în unele cazuri până la prietenie, ei fiind, toţi, redactori la revistele la care am colaborat, voi mai pomeni de ei în paginile următoare.

V

Pe la mijlocul anilor ’60 în ţara noastră ˇs-au produs unele schimbări profunde și, într-un fel, neașteptate, atât pe plan politic, cât și economic, dar mai ales în cultură, care au afectat direct mare parte din populaţia ţării de diferite categorii sociale și care și pe mine mă priveau direct. După mai bine de două decenii de când deţineau puterea, comuniștii ˇs-au simţit îndestul de puternici pentru a schimba unele orientări ideologice, dar și raporturile cu supușii și să îngăduie o amplă și variată relaxare. O mare amnistie a scos din închisori pe ultimele victime ale sistemului; ˇs-au îngăduit emigrări, dar mai ales celor care nu mai erau socotiţi periculoși li ˇs-a oferit putinţa existenţei, chiar o parţială reabilitare. Temerea patologică iniţială faţă de orice manifestaţie opoziţionistă a fost înlocuită cu controlul strict; o oarecare acceptare a ideii de „reintegrare” a familiilor, a făcut ca regimul să se debaraseze de unele persoane neagreate. în fine, masiva plecare a evreilor, a schimbat mult componenţa aparatului, a intelectualităţii, a lumii tehnice, a conducătorilor de întreprinderi.

Politica de deschidere faţă de Occident a adus un oarecare flux de capital străin și de tehnologie, fapt de care întreaga economie ˇs-a resimţit benefic. Lumea a început să trăiască mai confortabil și mai asigurată, căci o vastă politică de construcţii de locuinţe a schimbat în anii următori existenţa a milioane de oameni. Edificarea unei

industrii de automobile (un lux suprem în comunism) apoi alte măsuri depășind simplul NEP, mereu în favoarea „populaţiei”, au îmbunătăţit simţitor stilul păturei de sus, care nu a mai trebuit să se limiteze la „aprobări” și „repartiţii”, a căpătat oarecare independenţă, dreptul la proprietate, conferind o anume demnitate oricui avea bani, obţinuţi indiferent pe ce căi.

Pe plan cultural, cenzura ˇs-a relaxat, moartea foarte oportună a unui Blaga, Ion Barbu, I. Vinea, V. Voiculescu aducându-le amnistia, în timp ce dispariţia unui Vianu, Ralea, Călinescu a schimbat peisajul literar în modul cel mai semnificativ, îngâduindu-se discuţia, și asupra lor, mult mai liberă. Atmosfera generală a devenit mai respirabilă, de neconceput cu ceea ce fusese dogmă în perioada Terorii; acceptarea generaţiei poetice a lui Nichita Stănescu, considerată un fel de vârf de lance a schimbării, a fost un semn. E vorba de o promoţie de „tineri”, formaţi așa-zicând în comunism; lor nu li se putea imputa păcatele lumii vechi, din care unii supravieţuitori până atunci inconcesivi veneau cu un aport deloc neglijabil (Edgar Papu, Ș. Cioculescu, Vladimir Streinu et[.) schimbând în bună măsură peisajul literar.

Dispariţia lui Beniuc, intrarea într-o eclipsă temporară a lui E. Barbu, au dat vieţii literare din acei ani o notă specială, acuzând schimbări profunde și ireversibile. Era vădit că se născuse și un public nou, în autenticul sens al cuvântului, format nu din mineri, strungari, tractoriști, fruntași în producţie sau campioni ai întrecerii socialiste, ci din niște funcţionari de stat care aveau răgazul și voinţa cultivării, care, deși „ridicaţi” de regim, nu se considerau integral solidari cu el și mai ales cu aberaţiile lui. Ei pretindeau altă ofertă culturală și consumau alte bunuri simbolice decât cele din îndemurile la „creaţie” oficiale. Pe scurt, se născuse o nouă burghezie, care nu avea ca model pe „proletarii” visaţi de utopia socialistă, ci pe vechii burghezi, stigmatizaţi, decimaţi, dar parţial folosiţi (datorită marei lor competenţe, culturii, energiei) de comuniști.

Or, în ciuda faptului că nu aveam să trag un profit prea mare, eu m-am bucurat mult de schimbările la care asistam: „omul nou” nu apăruse și nici nu părea că o va face vreodată. Nu mă gândeam neapărat la publicul care se născuse în ultimele două decenii, dar erau vizibile rezistenţa lui la presiunea de sus și mișcarea de a se folosi de structurile și avantajele oferite de societate pentru a se aranja, educa și cultiva așa cum dorea el, în noul climat de relativă libertate, varietate și toleranţă.

Așa cum am mai spus, în anii mei de scriitor de sertar, mă concentrasem asupra literaturii de imaginaţie, pe care o consideram adevărata creaţie, menită să reziste fatalei vremelnicii, încă din anii ⁊50 datează traducerea mea din Villiers de lƷIsle-Adam, pe care aveam să mi-o valorific după mai bine de cincisprezece ani, în mai multe ediţii, depășind suta de mii de exemplare; în tot cazul, acest efort a fost astfel recompensat și eu continui să ţin mult la această traducere, în ciuda faptului că nu ˟s-a bucurat (cred) de nicio recenzie, de nicio semnalare, nimeni nu a observat afinităţile mele profunde cu scrisul marelui scriitor. Pe mine nu mă interesa literatura ce apărea atunci la noi, afară de poezie, de la care mi-au venit semnalele cele mai favorabile; ea izbutise să se emancipeze de ideologia comunismului, de toate deformările impuse și, încă de atunci, am avut sentimentul că, prin ea, literatura română trăiește un moment de seamă, echivalent cu acela al afirmării modernismului, cuprins între *Plumb* (1916) și *Flori de mucegai* (1932). Proza, în schimb, mi se părea lamentabilă; am încercat să citesc *Risipitorii* de Marin Preda și nu am izbutit decât cu multe chinuri; nu citisem *Moromeţii,* deoarece am crezut mult timp că e o carte tradusă din rusește, în folclorul ucrainean existând acel personaj numit Ilia Muromeţ, un fel de Păcală, un ţăran care se ţine de glume și ironizează totul. (în același sens, am crezut că Vladimir Colin e un autor rus, inspiraţia sa majoră, *Torpilorul roșu,* care specula un episod din Revoluţia rusă, fiind larg popularizată prin editare, dramatizare, transformare în

serial la Radio, în benzi desenate. Abia mai târziu am aflat că e vorba de un scriitor de-ai noștri și, încă mai târziu, am aflat că îl chema Jean Colin, dar îşi schimbase prenumele prea „burghez”, adoptându-l pe acela al idolului său, Lenin.)

Îmi mărturisesc cu toată sinceritatea, dar și fără rușine sau regret, ignoranţa mea în privinţa literaturii „vremurilor noi”. Eu îmi vedeam de scrierile mele secrete, care începuseră să capete o oarecare consistenţă, deși reprezentau o abatere de la planul meu iniţial, de a mă concentra asupra unei unice cărţi în care să-mi dau măsura tuturor posibilităţilor intelectuale și creative. Era pe la mijlocul deceniului VII, când ˇs-a produs liberalizarea (care n-a fost deloc una falsă, ci o acţiune de mare anvergură, nedepășită decât de momentul post-decembrist). Eram la Biblioteca Academiei, unde devenisem funcţionar graţie lui Virgil Cândea, căruia niciodată nu-i voi putea fi ˇîndeajuns de recunoscător pentru slujba oferită, una modestă în ierarhia administrativă și slab remunerată, dar reprezentând un alt refugiu în existenţa mea, a unui om care era condamnat în socialism să se tot ferească de ceva. înainte de asta, parcursesem patru ani de relativă libertate, nu avusesem serviciu, ci un fel de aranjament pe bază de contract la o revistă tehnică unde, cu efort minim, câştigasem cât salariul unui inginer; noua mea „încadrare” mi-a oferit o altă modalitate de existenţă în alt cadru, înainte, în orele, chiar zilele, de răgaz, citisem mult în biblioteci și acasă, dar lecturile mele fuseseră precumpănitor filosofice, fără nicio legătură cu „linia” oficială. Nici prin gând nu mi-ar fi trecut să-mi exploatez un anume capital de cunoștinţe pe care mi-l bănuiam și să încerc critica literară. în decursul anilor, îmi făcusem tot felul de notaţii care, după moartea lui Camil Petrescu, au luat proporţiile unei schiţe de studiu despre romanele acestui scriitor favorit al meu; același lucru l-am făcut cu Arghezi și Călinescu, dar fără să încerc a publica vreun rând. Eu apreciam totul, inclusiv pe noii scriitori de care luam cunoștinţă, într-un spirit critic ce

continua „generaţia războiului”, deci mai aproape de ceea ce făceau Ion Caraion, Virgil Ierunca sau Monica Lovinescu, decât de ceea ce publica un Ov. S. Crohmălniceanu, de pildă, contemporanul acestora. Pentru mine, tot ce apărea și cu atât mai mult gloriile proclamate atunci mi se păreau suspecte și nu le-am recunoscut decât după îndelungi examene critice. Pe foarte puţine, deoarece majoritatea numelor mult trâmbiţate ˇs-au prăbușit repede în uitare.

Dar liberalizarea de la mijlocul anilor ź60 deschisese alte posibilităţi, chiar și prozei (mai puţin teatrului, aproape deloc cinematografiei) nu însă numai poeziei care era mai variat tolerată, fiind socotită a avea o difuziune mai redusă și se putea admite că e ceva misterios între solomonie și cimilitură (optică pe care comuniștii au păstrat-o până în ultima clipă a menţinerii lor la putere). Așa că m-am gândit să încerc a debuta, oferind unor reviste ceva din prozele mele cele mai inofensive; nu-mi mai amintesc prea clar, dar știu că pe la sfârșitul verii lui 1968, întâmplarea m-a făcut să-l întâlnesc pe Șt. Bănulescu, proaspăt numit la conducerea revistei *Luceafărul,* de unde fusese debarcat Eugen Barbu. A fost în casa lui Pascal Bentoiu, un bun prieten al meu și rudă cu autorul *Iernii bărbaţilor*. Acesta, aflând că am scris unele proze scurte, m-a invitat cu interes să vin în redacţie cu ele; mi-a explicat că e foarte doritor să lanseze nume noi, că toată lumea cu ochii pe el să vadă cum se descurcă în locul lui Barbu et[., et[. Dar, în același timp, m-a întrebat dacă n-am încercat să mă duc cu întregul volum la vreo editură. I-am răspuns că nu, cealaltă cale părându-mi-se mai ușoară. Atunci, Bănulescu m-a îndrumat să mă adresez soţiei sale, care lucra la ESPLA, să-i spun că am vorbit cu el, să-i arăt textele.

Acest ultim sfat l-am urmat în săptămânile următoare; nu m-am dus însă și la *Luceafărul,* deoarece orientarea revistei nu-mi prea plăcuse, aerul ei pășunist și cenușiul voit neutral nu mi-au făcut-o deloc simpatică. La ESPLA am fost primit cu multă simpatie de Maria

Bănulescu, care însă mi-a dat întâlnire peste câteva luni, deoarece programul ei de lecturi nu-i îngăduia să-mi dea rezultatul mai devreme. E vorba de *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* care, ca și *Clepsidra cu venin,* erau scrise mai demult și mi ˇs-au părut mai accesibile și mai proprii unui debut.

Numai că între timp, *Gazeta literară* îşi încetase apariţia și fusese înlocuită cu *România literară,* la care director devenise Geo Dumitrescu și faptul a fost de natură să-mi modifice toate planurile. îl cunoscusem pe poet imediat după război, pe vremea când era căsătorit cu Elena Diaconu și locuia pe str. Spătarului, la nici 200 m de mine; îi fusesem prezentat, și, deși nu nădăjduiam să-și mai fi amintit de mine, credeam că ne vom înţelege mai bine. Am trimis revistei proza *Vocea stăpânului* și m-am pus să aștept.

Era în ianuarie 1969 și abia prin aprilie am primit răspunsul adresat siglei *A.G.177.* ˇS-a întâmplat să fie Vinerea Mare a acelui an și mă aflam cu Dinu Pillat în preajma Curţii-Vechi. Răspunsul era amabil și încurajator, l-am apreciat eu: îmi lăuda „talentul” și spera să trimit și alte texte încă mai interesante, dar mai ales să trec neapărat pe la redacţie ca să mă cunoască. Dinu Pillat a considerat acest răspuns ca excepţional de favorabil faţă de felul în genere de a se exprima al poetului. Deci m-am dus în bulevardul Ana Ipătescu, nu chiar imediat, nefiind cum se spune din fire „înfipt”, dar, când am ajuns, am aflat că tov. Geo e la Sinaia, că nu e acolo, că nu prea vine la redacţie, că o să i se transmită, et[. în fine, au urmat săptămâni de zile în care Vasile Bâran, secretarul, mă tot asigura că directorul publicaţiei o să vină, că doar el știe, că e bolnav momentan, că să aștept, et[. et[.

Până la urmă, am fost îndrumat spre tov. S. Damian, cu care am luat contact și care mi-a arătat mult mai multă bunăvoinţă; la scurtă vreme, a izbutit să-mi recupereze textul, ba chiar mi l-a arătat, căci purta în colţul din stânga următoarea apostilă: „Dragă Sami, ce este cu această povestire care mie mi se pare cu totul excepţională. Cine e

autorul? parcă am mai citit ceva de el; ia legătura în vederea publicării" (citat aproximativ). Redactorul m-a asigurat că, așa stând lucrurile, voi vedea apărând povestirea mea într-unul din următoarele numere ale *României literare.*

...Dar n-a fost să fie. A trecut timp, eram amânat de la număr la altul, de mi se făcuse lehamite, deși tov. Damian mă asigura politicos și amabil să nu-mi pierd speranţa. între timp însă, pe ring survenise impetuosul N. Breban, care, cu un abil joc de picioare, ba poate cu vreun uppercut, îl trimisese peste corzi pe debilul Geo, care, stând mai mult la Sinaia, ca un vechi pulmonar ce era, a găsit până la urmă un pretext ca să demisioneze. Când am aflat de toate acestea (se făcuse vară) m-am decis să nu mai calc pe la redacţie. Dar m-a readus acolo o altă afacere neplăcută: împrumutasem pentru a fi reprodusă o foarte preţioasă fotografie inedită a lui Mateiu Caragiale-copil și aceasta nu-mi fusese restituită. Fotograful era un artist plin de nervi, mă tot amâna și el, o rătăcise, în sfârșit după multe insistenţe mi-a înapoiat-o.

Puţin înainte de sfârșitul anului, același Băran m-a anunţat cu obișnuita-i voce răgușită că sunt programat în numărul de Anul Nou și voi apărea alături de „domnul Ivasiuc". Am intrat în mari emoţii: să debutez într-o pagină alături de d. Ivasiuc? se înţelege ce înseamnă asta! Dar, cumpărând numărul în chesţiune al gazetei, am putut vedea că se publicase, într-adevăr, un fragment dintr-un roman de Ivasiuc, dar nu și proza mea. Am considerat sub demnitatea mea să mai dau pe la redacţie, se împlinea un an de când trimisesem acel text pe care l-aș propune acum spre lectură cititorilor; poate unii se vor mira că nu a „trecut" la un loc cu atâtea capodopere pe care redacţia le-a considerat mai demne de a fi cunoscute. Abia în vară, când mi-a apărut volumul în care și acea proză se afla cuprinsă, m-am grăbit să mă înfăţișez lui S. Damian și să-l avertizez că nu mai trebuie să se ostenească în favoarea mea, *Vocea stăpânului* văzuse lumina tiparului. Interlocutorul meu, care este un cunoscut om de spirit, mi-

a spus zâmbind:

— Ei, vedeţi că v-a apărut totuși, cum v-am spus eu?

De fapt, ca unul ce apreciez umorul și vreau chiar să-l transmit cititorilor mei, ţin să precizez că, între timp, chiar debutasem de-a binelea, dar la *Luceafărul,* în urma unei aventuri pe care n-o pot numi decât comică, așa de copioasă însă, încât îmi îngădui să o dau în continuare.

VI

Faptul că nu reușisem să public în *România literară* povestirea aceea cu care aș fi ţinut să debutez nu m-a afectat prea strașnic: avusesem unele asigurări încurajatoare asupra „talentului” și citisem nota asupra lui aparţinând lui Geo Dumitrescu. Nu consideram toată treaba un insucces, mă adresasem cui nu trebuise, unei reviste cu pretenţii prea înalte, care nu se ocupa de debutanţi. Afară de aceasta, între timp, îmi parvenise răspunsul din partea Mariei Bănulescu, redactoarea de la editura Eminescu, și acesta era foarte favorabil, garantând apariţia volumului, care intrase, cum se spune, în circuit, fusese citit și de Lucian Cursaru, responsabilul cu proza, avusesem cu el o convorbire (în care nu lipsise să-mi recomande să vin la subiecte mai „actuale”), în fine, fusese trimis la tipar, fără ca eu să ajung să-l văd la faţă pe Ioanichie Olteanu, relativ proaspătul director al editurii. Ţin să precizez că în faţa Mariei Bănulescu m-am trezit cu un tip uman și intelectual a cărui existenţă nici n-aș fi bănuit-o: și ea, dar și cunoștinţele mele de mai târziu, Georgeta Dimisianu, Margareta Feraru sau Gabriela Omăt, cu care am lucrat ani de zile, posedă o inteligenţă și un fler cu mult mai mare decât criticii obișnuiţi care înnegresc hârtia în „presa centrală”, în revistele literare cu pretenţii. Eu datorez imens redactorilor de carte (de la sprijin moral la observaţiile inteligente și, înainte de ei, dactilografelor) și graţie acestui fapt am putut publica atâtea cărţi în comunism, fără a mi se refuza vreuna, în timp ce „scriitorii” și mai ales criticii specializaţi, să nu mai vorbesc de ei…

Maria Bănulescu a fost prima care a observat ceva ce

sare în ochii orișicui, deși era greu de văzut de criticii profesioniști, similitudinea dintre scrisul meu și acela al lui Mircea Horia-Simionescu și Radu Petrescu, pe care ea îi cunoștea și cu care a stăruit să fac și eu cunoștinţă. Așa ˇs-au întâmplat lucrurile foarte curând și, pe la mijlocul anilor ⁊70, l-am cunoscut, prin ei, și pe Costache Olăreanu. (La rândul meu, am ţinut neapărat ca măcar pe autorul *Ingeniosului bine temperat* să-l cunoască Barbu Cioculescu, un prozator de care mă leagă și pe mine și pe el profunde afinităţi).

Dar, în timp ce cartea mea *{Simple întâmplări cu sensul la urmă)* îşi urma cursul și era vizibil că va apărea, m-am întâlnit, într-o bună zi, cu Matei Călinescu și, fără a mă plânge propriu-zis, i-am pomenit de demersurile mele, inclusiv de aventura mea la *România literară.* El a zâmbit la spusele mele, considerându-mă un mare naiv, și mi-a cerut să-i dau ceva să citească din ceea ce definitivasem. L-am încunoştinţat că aveam gata în afară de acel volum și un altul, întrucâtva diferit și care va primi în final titlul *Clepsidra cu venin.* Interlocutorul meu mi-a cerut câte un text, cât mai caracteristic, din ambele culegeri și asta am făcut într-una din zilele următoare. Lectura lor l-a încântat în așa măsură pe amicul meu, încât mi-a spus să las prostiile cu «Poșta redacţiei» și să-l urmez în lunea următoare la redacţia revistei *Luceafărul,* dar să vin cu întreg volumul pentru a arăta că nu e vorba de o „nimereală" oarecare, operă de amatorism literar, ci că am deja ceva consistent scris.

L-am urmat pe Matei Călinescu la locul respectiv și el, care era bine cunoscut în redacţie și cred că ţinea o rubrică permanentă acolo, l-a scos din „ședinţă" pe redactorul-șef și i-a vorbit cam așa:

— Dragă Fănică, îţi prezint pe un prieten al meu, un scriitor foarte talentat. Vezi ce faci, publică-i ceva, a venit cu un întreg volum.

Bănulescu mi-a luat cartea și m-a asigurat că o va citi până a doua zi, ceea ce mie mi ˇs-a părut cam neverosimil ca performanţă, și mi-a spus să trec după rezultat. Am

lăsat să se scurgă o săptămână și, spre stupoarea mea încântată, omul, când l-am revăzut, mi-a răspuns că a citit totul, dar pe moment îmi va publica proza cea mai scurtă, *Nocturnă,* urmând a le reţine pe toate pentru viitor. în săptămâna care a urmat m-am dus și mi-am făcut corectura sub reproșurile amabile ale Sânzianei Pop, care era redactoră la „proză” și ˇs-a simţit vexată că mă adresasem „șefului” peste capul ei. Povestirea a apărut într-un număr din iunie 1969, și acesta e debutul meu în literatură.

Profitasem de o conjunctură favorabilă, de dezgheţul de la mijlocul acelui deceniu și care a fost ceva real, căci, fără prea multă vorbă, el a schimbat faţa literaturii române; au fost recuperaţi atunci cam toţi cei uitaţi, mulţi din exclușii primei perioade, chiar și scriitorii iniţial osândiţi de comuniști; ˇs-au făcut gesturi de apropiere faţă de cei din „exil”, au fost făcute uitate gloriile fabricate artificial, ˇs-a redus la proporţii mai rezonabile cota cultumicilor și a personajelor de nomenclatura. Mai ales în redacţiile editurilor și revistelor a început să bată un vânt încurajator, a existat chiar un efort din partea acestora de a promova nedreptăţiţi, obscuri, scriitori uitaţi în vâlmășeagul evenimentelor, mulţi călăi dorind printr-un exces de zel în sens contrar să-și vadă iertate crimele. Eu, împreună cu un întreg grup, am profitat de această liberalizare, care pare de neconceput scriitorilor mai tineri, care au apucat alte vremuri, când strângerea de șurub era la ordinea zilei, chiar dacă nu a avut efectele dorite pentru că a fost ferm sabotată de „aparat”.

Se născuse, așa cum am mai spus, nu doar o nouă generaţie, dar și o nouă clasă, aceea a burgheziei de partid și de stat, și, odată cu ea, mai ales tineri cu altă educaţie decât purtătorii de șapcă și bocanci, sau femei cu basmale uniformizatoare, pline doar de presupuse veleităţi și virtuţi proletare. în ciuda revenirii la un anume dogmatism, toată epoca lui Ceaușescu a fost paradiziacă în comparaţie cu prima; eu am profitat de această trecere. Eram și atunci un om fără încredere, un tip depresiv, nu întrezăream

optimistic ce se va întâmpla, în niciun caz nu-mi puteam prevedea perspectivele de „carieră” literară, dar simţeam că statutul meu social se va schimba hotărâtor în bine. Tot ceea ce povestesc aici a fost trăit de mine cu mult mai multă detașare decât ˇs-ar putea crede; eram sigur și nesigur, atâtea încercări pe felurite planuri nu se putea să nu mă ducă la un anume succes.

În săptămâna următoare, m-am înfăţișat, aşadar, din nou la *Luceafărul,* unde Bănulescu dăduse volumul meu Sânzianei Pop, desigur cu anumite indicaţii favorabile mie; el m-a asigurat că lucrurile merg pe făgașul cel bun. Dar, în momentul despărţirii, ˇs-a uitat ceva mai lung la mine și m-a întrebat, după o ezitare:

— Domnule G., noi nu ne cunoaştem de undeva?

Bucuros că și-a amintit de mine, i-am făcut precizările necesare, i-am evocat împrejurările în care ne cunoscusem, la vărul său Pascal Bentoiu, și recomandarea de a mă duce la Editură pentru a lua contact cu soţia sa.

— Da, da… a făcut el, puţin gânditor. Și ce aţi făcut, v-aţi dus?

— Desigur, i-am răspuns eu. Și i-am povestit cele întâmplate, întâlnirea mea cu Maria Bănulescu, o persoană atât de amabilă, care-mi arătase o bunăvoinţă extremă… în fine, i-am spus că volumul e în curs de apariţie.

— Da, da… a făcut omul din faţa mea, parcă ţu gândul în altă parte, în tot cazul figura lui acuzând o schimbare semnificativă.

Ne-am despărţit. Nu mi-a dat prin minte că din clipa aceea se pusese cruce relaţiilor noastre, că omul avea să-mi arate o bruscă și implacabilă aversiune, de parcă i-aș fi făcut ceva personal. (Mai târziu aveam să înţeleg că, încă mai demult, între el și soţia sa intervenise un conflict grav, care-i făcuse acum să se despartă, și că una, dar nu singura formă de răzbunare, pe care acest cavaler o alesese, era să „radă” pe toţi autorii care apăreau prin diligenţa acesteia. în loc să mă considere, dacă se poate spune așa, un succes al său și al revistei pe care o conducea, Bănulescu ˇs-a instituit în dușmanul meu de

moarte, urmărindu-mă pe toate căile și arătându-mi aversiunea la toate contactele noastre ulterioare, mult ocolite de mine.)

Au urmat apoi niște triste întâmplări pe care cititorul cu greu și le poate închipui; câteva săptămâni în șir, nedându-mi seama de schimbarea de macaz, am trecut pe la *Luceafărul,* încercând să mă interesez de soarta scrierilor mele. Mi se dădeau răspunsuri evazive, eram încurajat să „mai viu", până când, încercând să fixez telefonic o întâlnire cu redactorul-șef, secretara, care înainte fusese numai zâmbete și miere, ˇs-a zborșit la mine și mi-a spus să nu-l mai deranjez pe d. Bănulescu, să mă adresez „secţiei de proză" și mi-a trântit telefonul în nas.

Bineînţeles că nu am mai dat pe acolo, cât timp autorul *Iernii bărbaţilor* a rămas conducătorul revistei. Cu toată jignirea aceasta stupidă și nejustificată, nu am fost prea afectat, lucrurile mergeau prea bine pe celelalte „fronturi". ESPLA explodase, se formaseră mai multe edituri, dintre care cea mai utilă mie, Cartea Românească, era alcătuită de o echipă în frunte cu Mihai Gafiţa, un om de excepţională abilitate editorială, apoi din Mircea Ciobanu și Georgeta Dimisianu. Cu puţin înainte, autorul *Martorilor* pe care-l cunoscusem fugitiv cu ocazia vizitelor mele la sediul Editurii, mi-a cerut o notiţă critică, un articol pentru *Ramuri,* o revistă al cărei corespondent în București era el. I-am dat *Nota despre un parvenit,* un mic eseu în care, răsturnând interpretarea clasică, demonstram că adevăratul om cu spirit și carieră de parvenit în *Craii de Curtea Veche* nu e Pârgu, cum se tot afirma, un ex-băiat de bani gata, care-și compromite prostește situaţia materială excelentă, pierzându-și averea în beţii și la jocul de cărţi, el limitându-se să accepte redresarea pe calea unei moșteniri, ci, tocmai Pașadia, un om care pornește de „jos" într-o acţiune ascendentă, având calităţile acestui tip uman: ambiţie, vanitate, voinţă încordată, scopuri bine dirijate și în fine, după succes, gustul amar și foarte plebeu al răzbunării. Ei bine, acest studiu, despre care eu aș zice că face epocă în exegeza

mateină, mi-a fost tăiat de Al. Piru, conducătorul *Ramurilor,* în două, încât din toată comparaţia mea rămânea, cu toată absurditatea, doar unul din termeni. (Titlul articolului fusese, ce-i drept, schimbat și el în *Parvenitul Pașadia).* Așadar, dacă am de făcut mărturisirea că am fost „debutat", cum se spune în limbajul actual, de un om ca Ștefan Bănulescu, trebuie să adaug că acela care mi-a fost primul ajutor în materie de texte critice a fost Al. Piru! Și trebuie, de asemenea, să precizez că și acesta mi-a arătat ulterior aceeași implacabilă aversiune, dar din alte motive, m-a denunţat peste tot la „organe" și mi-a denigrat scrisul cât a putut, până la moarte. Și totuși trebuie să le pun celor doi numele la debuturile mele, chiar dacă mi-e imposibil să o fac cu recunoștinţă simpatică, așa cum ˚s-ar cuveni pentru că mă silesc adevărul și politeţea.

Mi-e greu să nu mai pomenesc și în continuare de ei, deoarece aventura mea, chiar și prin contactele cu asemenea oameni, continuă.

VII

Pe la sfârșitul deceniului VII, adică în momentul când m-am decis (cu oarecare întârziere faţă de dezgheţul general) să încerc a debuta, Partidul Comunist, care acum se intitula „român", nu „din România", a decis să sporească numărul editurilor, să lărgească mult sistemul editorial, înfăptuind încă un pas important, în direcţia liberalizării. Căci dacă toate aceste oficii de editare, dar și reviste, publicaţii diverse, erau controlate de la centru la fel de strict, în numele unei activări a vieţii provinciilor, acestea îşi puteau îngădui unele accente personale, satisfăcând un anume orgoliu local. Nu izbuteai să te faci publicat la Cluj sau la București, îţi rămâneau unele șanse la Iași sau la Timișoara. Nicicând caracterul benefic al „formelor fără fond" nu ˚s-a probat mai strălucit; prin oarecare varietate se încalcă până la urmă principiul centralizării sufocante, recte monopolul Bucureștilor.

Această măsură a fost ulterior mult regretată de cei ce o iniţiaseră și în ultimii ani ai regimului comunist am trăit cu toţii înspăimântaţi de perspectiva „comasării"

întregului sistem editorial într-o gigantică ESPLA reconstituită, condusă de un satrap cu putere unică de decizie și terorizat bine de cine trebuia. Dar, pe moment, decizia de înființare a mai multor edituri a dat rezultatele scontate, adică foarte bune și printre acestea nu voi ezita să numesc înființarea „Cărții Românești”, o mare lovitură. Noua editură a fost pusă sub conducerea lui Marin Preda, un scriitor larg simpatizat de oamenii secunzi din Aparat și de cultumicii cu origini rurale, dar rolul principal în direcționarea ei l-a avut ultra-abilul Mihai Gafița, un ins uns cu toate alifiile, (eu l-am cunoscut ca inginer sau student la geologie înainte de 1948, învârtindu-se în cercurile Tineretului liberal), pricepător ca niciun altul în chestiuni de editură. Lui i ˇs-a adăugat directorul tehnic, Iacob, un tipograf (cred, ilegalist) care știa să rezolve multe probleme dificile.

Suntem, deci, în 1969, și văzând că la fosta ESPLA înregistrez unele succese, m-am gândit să-mi valorific, dintre manuscrise, câteva pagini de glose și analize critice, despre G. Călinescu, Camil Petrescu, V. Voiculescu, T. Arghezi etc. Volumul rezultat din adunarea acestor texte era prea mare ca să se vadă publicat; nu mai țin minte cine mi-a dat ideea de a lua capitolul despre autorul *Cuvintelor potrivite* și să-l dezvolt până la proporțiile unui studiu independent. Fapt este că m-am pus pe această treabă și am scris eseul *Marele Alpha,* care avea ceva mai mult de 200 de pagini. L-am înaintat editurii care acum se numea Eminescu, dar altui departament decât celui cu care înregistrasem succesul ca prozator. Textul meu a fost citit cam într-o săptămână și mi ˇs-a fixat o zi pentru „discutarea” lui. (Cele povestite de mine aici pot să pară tinerilor de domeniul fantasticului și, totuși, așa era pe atunci: ți se smulgeau literalmente manuscrisele din mână, revistele te solicitau, mie mi ˇs-a oferit o „rubrică fixă” la cel puțin trei dintre acestea.)

În ziua convenită m-am prezentat în fața celor doi lectori ai manuscrisului meu, Liviu Călin și Aurelia Batali. Amândoi m-au primit cu gravitate, într-o atmosferă

oarecum funebra (ultima chiar era îmbrăcată parcă în doliu, o ţinută neobișnuită pentru acea zi de primăvară). Liviu Călin mi-a spus, categoric, că textul meu nu poate fi publicat, că trebuia să vorbesc de *1907* și de *Cântare omului,* ca de niște culminaţii ale liricii lui Arghezi. Adică să mă întorc la interpretarea de tip proletculist a lui M. Petroveanu și Crohmălniceanu, după care Arghezi și-ar fi lichidat „îndoielile" în lumina învăţăturii marxist-leniniste pe care o receptase până la urmă. Șeful secţiei de critică a avut și cuvinte de laudă la adresa cărţii mele, a formulat și unele obiecţii mărunte de oarecare utilitate, mi-a sugerat unele lucruri de exploatat, dar asistenta lui a fost și mai hotărâtă: nu vedea cum aș putea să mai retușez studiul meu, iar apariţia lui era exclusă: ar fi izbucnit un scandal monstru.

Dezolat, mi-am luat marfa și am promis că o să încerc să refac ce se va putea, gândul meu, în realitate, fiind de a renunţa să încerc o rectificare. Dar, ajungând în biroul cu „proza", nu știu cine, (Maria Bănulescu, Mircea Ciobanu sau Georgeta Dimisianu) mi-a luat dosarul pe sus și l-a transportat la Cartea Românească, de unde mi-a parvenit în câteva zile știrea că va fi citit de d. Al. Paleologu, proaspăt angajat acolo. Pe acesta îl „știam" de o viaţă, nu-l cunoscusem personal decât din unele contacte directe, în perioada care i-a precedat arestarea; dar îi cunoșteam familia, eu fiind rudă prin alianţă cu fratele său vitreg, Andrei. Nu această vagă înrudire m-a atras, ci faima lui, cu totul excepţională în adolescenţa mea, apoi faptul că după război se mutase la tatăl său, avocatul și omul politic Mihai Paleologu, pe str. Armenească, la doi pași de casa mea.

M-am trezit chemat foarte curând și noul meu redactor de carte mi-a spus că aceasta va apărea, că a și fost trimisă la tipografie (!) și, în fapt, mi-a citit „referatul" pe care-l redactase și i-l înaintase lui Marin Preda. (Textul acestuia a apărut, cu unele modificări, ca articol în nu mai știu ce revista; totuși, după știinţa mea, nu a intrat în vreunul din volumele de critică ale autorului.) Am rămas așa de surprins de iuţeala cu care se realizase totul, încât

nu am mai ţinut seama că aș fi putut întregi textul cu un capitol (care avea să apară mai târziu sub titlul *Estetica și pamfletul arghezian)* și cu un capitol de „încheiere”, *Marele prost,* pe care G. Ivașcu mi l-a publicat imediat în *Contemporanul* cu titlul schimbat (căci „s-ar supăra Mitzura”). Nu știam că în prima corectură se pot adăuga pagini întregi, cartea mea a apărut așa, fără să aibă măcar *Tabla de materii.*

A apărut, aşadar, deși nu chiar imediat, așa cum o pornise; ea urma să inaugureze colecţia de critică și (ulterior) eseu, a editurii, cu coperta aceea caracteristică, o colecţie ce reprezintă titlul de glorie al editurii. Numai că, ea a fost „ţinută în loc” un timp și i ˟s-a acordat întâietate *Contradicţiei lui Maiorescu* de N. Manolescu și eu consider și azi că a fost o procedare firească; era vorba de un critic foarte cunoscut, de natură să confere prestigiu colecţiei, în timp ce eu eram un debutant, fără niciun nume. Numai că, între timp, îmi apăruse prima carte, la editura Eminescu, *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* o serie de zece proze „scurte”, constituind adevăratul meu debut editorial. Acesta va fi urmat la numai două-trei luni de *Marele Alpha,* mulţi atribuind acestui eseu prioritate.

Cartea de proză a fost pe piaţă în momentul plecării mele în vacanţă; plecam la mare și eram destul de liniștit asupra „destinului” ei; la întoarcere aveam să o distribui tuturor criticilor, după recomandarea expresă a lui Matei Călinescu. Așa am făcut; nu mă așteptam la „reacţii”; cine avea să se ocupe de cartea subţire și aparent fără pretenţii a unui debutant? Numai că la mare mi-a parvenit primul semnal: o notiţă elogioasă a lui Ion Butnaru în *Informaţia,* și o așezare a cărţii mele printre cele mai vândute titluri într-un fel de clasament al librăriilor din București. Desigur că m-am bucurat și, aflat la Constanţa, m-am interesat dacă nu a sosit deja acolo: am fost asigurat în vreo două locuri că nu, dar că ea se afla pe o listă. Din nefericire, până la întoarcerea în București nu ˟s-a întâmplat evenimentul, iar în capitală am avut plăcuta, dar și contrarianta surpriză să văd că nu mai exista în librării

niciun exemplar. Am pornit într-o cursă disperată prin zone periferice, am dat sfoară în ţară la cunoscuţii din provincie, dar din păcate era prea târziu, n-am mai putut pune mâna decât pe prea puţine exemplare ca să-mi completez stocul.

Aș fi putut numi asta un „succes”, dar totul trebuie pus pe seama tirajului, probabil foarte redus; cartea a avut totuși numai cronici bune, la aceasta contribuind și „prezentarea” ei făcută pe coperta a IV-a de Matei Călinescu, unul dintre cei mai importanţi critici de atunci. (Același avea să iscălească un articol în același sens, pozitiv, în *Contemporanul,* cred, și care se găsește în culegerea sa din 1972, *Fragmentarium.)* Totuși, trebuie să precizez că pe cât de mult i-au plăcut prozele mele, pe atât ˝s-a arătat de rezervat faţă de „critica” în care începusem să mă manifest. „Ce te bagi, coane G., în rahatul ăsta, mi-a spus el o dată, treaba asta nu e de dumneata”. Și mi-a recomandat metoda adoptată de el, de la Vianu, să nu scrii despre cărţile care nu ţi-au plăcut, căci autorii vor înţelege din tăcerea ta ce trebuie să înţeleagă. Nu a fost ideea mea; eu am adoptat formula lui G. Călinescu: „Cel mai mare omagiu, în critică, este să-ţi spui deschis părerea, chiar când este defavorabilă” și pe care Șerban Cioculescu a schimbat-o astfel: „Cel mai mare omagiu, în critică, este să-ţi spui deschis părerea, *mai ales* când e defavorabilă”. Este formula criticii interbelice, expresie a liberalismului care domnea pe atunci; eu am încercat a-i fi credincios, dar nu am reușit nici pe departe.

Iar stilul criticii mele a fost resimţit imediat ca fiind neobișnuit; mulţi l-au apreciat doar în secret, alţii au vrut să mă anexeze acţiunilor lor, să mă facă părtaș spiritului de gașcă; combăteam bine, domnule! Din păcate pentru ei și din fericire pentru mine, i-am dezamăgit și urmarea se va vedea, eu am simţit-o imediat, în varii ocazii. Dar cel mai straniu incident ˝s-a produs la *Luceafărul* cu Șt. Bănulescu, acela care la o adică ˝s-ar fi putut lăuda că m-a „debutat”. Nu am mai dat pe acolo, dar când a fost să apară *Simplele întâmplări,* Cezar Baltag, pe care-l

cunoscusem mai de mult, mi-a solicitat coperta cărţii pentru a fi reprodusă, dimpreună cu fotografia autorului, într-un fel de „vitrină” pe care revista o prezenta în fiecare număr, anticipând recenziile sau cronicile. Deși m-am arătat sceptic asupra rezultatului, i-am înmânat prietenului meu documentele cerute; nu a apărut nimic, așa cum cititorul îşi poate închipui, Bănulescu veghea.

Ba, mai mult, în toamnă, ˇs-a publicat, în sfârșit, o cronică (amintesc pentru promptitudinea recepţiei în cazul dat, că, între timp, Eugen Barbu întrerupsese seria *Spiralelor* sale din *Informaţia* și îmi trimisese o *Scrisoare deschisă* de laude literare, dar și de reproșuri că-mi organizasem o reclamă formidabilă de lansare care nu miroase deloc a bine. (Eu și organizarea aplauzelor! e, într-adevăr, nemaipomenit!). Cronica din *Luceafărul* era semnată Interim și înlocuia fireasca pagină critică iscălită de cronicarul revistei, N. Ciobanu. Acesta se ocupa de nu mai știu ce carte nou apărută pe pagina a doua, pe un spaţiu redus, în timp ce restul pogonului de hârtie mi-era închinat mie. Interim scria mult defavorabil, recunoscând pe ici pe colo unele merite, dar contestând originalitatea și valoarea interpretării mele cu privire la Arghezi, în unele privinţe afirmând că am repetat doar ceea ce au mai spus și alţii.

Articolul acesta nu a avut nicio urmare asupra „carierei” mele la debut, fiind acoperit de altele mult mai laudative; era în mod vizibil scris de o femeie și m-am întrebat în decursul timpului cine putea fi aceasta? Sânziana Pop sau Gica luteș, în niciun caz; rămânea să fie bănuită o foarte inteligentă germanistă, aflată atunci în redacţie și care a trebuit să plece din ţară deoarece se îmbolnăvise de psitahoză, o boală cumplită transmisă doar de papagali; soţul ei, un ilustru jucător de baschet, îi adusese de prin străinătate o astfel de simpatică zburătoare, poate un enorm și fabulos ca×catoès și acesta o molipsise. Dar nu; ceva mai târziu, N. Ciobanu mi-a povestit ce se întâmplase: Bănulescu, la apariţia eseului meu, încercase să determine pe toţi cei care-i intrau în

birou să publice articole de „desfiinţare” a cărţii; bineînţeles că-l forţase în primul rând, până la exasperare, pe cronicarul de serviciu să comită „execuţia”. N. Ciobanu refuzând, și negăsind pe altcineva, a recurs… la noua lui nevastă, o „sinoloagă” ca specialitate, sau chiar studenta la chineză, care nu era un nume în publicistică și a făcut și ea ce a putut, poate cu sprijinul lui.

Stupiditatea și bizareria acestei procedări din partea unui scriitor ca Bănulescu, dușmănia lui acerbă m-au avertizat asupra teritoriului pe care pășisem; din fericire, omul a plecat mai apoi de la *Luceafărul* și succesorul lui imediat, Adrian Păunescu, m-a primit cu braţele deschise; graţie lui și lui Ilie Constantin, aveam să devin un colaborator permanent al revistei. Dar Bănulescu nu m-a uitat. Ani de zile, fiind locţiitorul lui Doinaș în comisia de „împrumuturi” a Fondului Literar, mă „rădea” sistematic de pe orice listă mă vedea. (Să precizez că îmi aranjasem un împrumut lunar de 2.000 de lei ce mi se acorda automat, pe care până la sfârșitul anului îl lichidam, prin încasările drepturilor mele de autor; acest om care avea în aceea epocă datorii de aproape un milion de lei nerambursabili și pe care l-a denunţat Eugen Barbu în fiţuica sa – motiv pentru care probabil că a și publicat o carte zisă a Milionarului – îmi refuza, de câte ori putea, această minimă asigurare a existenţei. El, care a parazitat decenii întregi pe seama Uniunii Scriitorilor, înfruptându-se din toate avantajele, la un loc cu bonzii acestei instituţii, în frunte cu Eugen Jebeleanu, m-a urmărit cu dușmănia sa maniacală ani de zile, deși eu, am fost unul din rarisimii membri ai acestui Fond care, la lichidarea lui, în februarie 1990, aveam datorii în sumă de 0 (zero) lei.

…Dar cu asta m-am depărtat de momentul primăverii lui 1971, care a fost acela al elaborării *Tezelor din iidie.* Repet, nu e adevărat că acestea au fost inspirate de ceea ce a văzut Ceaușescu în China; dimpotrivă, proiectul de a vizita această ţară (și fugitiv, Coreea) a amânat aducerea tezelor la cunoștinţa publică. Fiind martor de culise al acestui eveniment istoric, voi depune mărturie asupra lui.

VIII

La începutul anului 1971 se putea, aşadar, spune că depăşisem faza „debutului” propriu-zis; îmi apăruseră două cărţi care fuseseră bine primite, mai aveam încă două gata pregătite, alcătuite din pagini scrise anterior şi pe care puteam nădăjdui să le văd împlinite şi editate; eram solicitat să colaborez la felurite reviste, cât nici nu puteam face faţă. în fine, „dezgheţul” ideologic şi politic se continua până la imprevizibil, într-un climat de optimism. Dintr-odată însă, toată atmosfera aceasta ˇs-a tulburat şi un nor negru de îngrijorare a apărut la orizont, cu perspectiva de a acoperi totul; aşa-anumitele *Teze din iulie* se pregăteau. Ele au fost elaborate încă din primăvara acelui an sau chiar mai de timpuriu, fapt pe care am avut privilegiul de a-l simţi printre primii. Norocul meu, ca să-i spun aşa, m-a făcut martor colateral, dar foarte sensibil, al fenomenului ce avea să tulbure grav destinul literaturii noastre şi al vieţii literare în care eu mă strecuram. Cum de ˇs-a întâmplat aceasta?

Pe la începutul anului, lui Ceauşescu i ˇs-a năzărit, nu ştiu de ce, să facă ordine în literatură, să o readucă la vechea stare de subordonare totală faţă de Partid, să-şi exercite din nou controlul pe care ultimul lustru îl relaxase sensibil, în acord de altminteri cu politica de la începutul anilor ⁄60, iniţiată de Gheorghiu-Dej. Mişcarea a fost cu atât mai curioasă cu cât el personal îşi câştigase o adeziune sinceră din partea multor intelectuali naivi graţie momentului august 1968, ba chiar a unor scriitori care trecuseră prin închisorile regimului, de la Al. Paleologu la Paul Goma. (Ca să nu mai numesc pe mulţi neştiutori din străinătate, în frunte, pare-se, cu Mircea Eliade, şi pe mulţi naţionalişti care au trecut cel puţin în parte alături de temerarul ce-i înfruntase pe ruşi şi promitea să continue această politică.)

După toate informaţiile mele, *Tezele* aveau în redactarea lor iniţială o formă şi mai dură: cuprindeau însă în mod cert nişte exemplificări negative, aşa cum impunea tradiţia comunistă a osândirilor de „deviatori”, ba chiar de

indivizi „periculoși”. (Nu știu dacă acesta a fost procesul logic: descoperirea unor devianţi a născut *Tezele,* sau inventarea lor a avut loc după ce se luase deja o hotărâre; politica comunistă folosește, mai ales, varianta din urmă.) Cert este că Dumitru Popescu a început să ceară editurilor cărţi reprezentative, scrise mai ales de tineri, pentru a se documenta. Și „mâgâreaţa” a căzut pe o carte ce se preta acestei osândiri, dar era, în același timp, excepţională ca valoare artistică: romanul *Rebarbor* de Al. Monciu-Sudinski, o carte pe care editura Eminescu i-a înmânat-o anchetatorului atotputernic, în perfectă bună credinţă. Dumitru Popescu a rămas îngrozit de ce a citit acolo; romanul este într-adevăr una dintre cele mai dezolante și atroce cărţi imaginate în literatura română, premergând cu mult ce a apărut după ⁊90, sub pana multor tineri. Cultumicul a fost perfect edificat, căci doar nu era așa de prost, dar interesantă a fost hotărârea lui: a dat ordin ca volumul să fie retras din circulaţie, restul tirajului să fie dat la topit, iar redactorul de carte să fie dat afară de la editură.

Or, acest redactor era tocmai Maria Bănulescu, la care se afla și proxima mea apariţie, culegerea de povestiri *Clepsidra cu venin,* și care, pusă sub acuzaţii grave, a fost salvată numai graţie omului de suflet și de mare abilitate care a fost directorul ei, Ioanichie Olteanu. Acesta a amânat punerea în aplicare a sentinţei, a temporizat totul, i-a acordat un concediu medical (dacă nu mă înșală memoria și nu divulg un secret) o internare la o clinică de boli nervoase și, așa, timpul trecând, pedeapsa nu ˟s-a mai aplicat și ființa aceasta de mare curaj și generozitate a rămas în „sistemul editorial”. Cititorul va înţelege de ce eu am aflat toate acestea și de ce am putut fi cuprins de o maximă îngrijorare: se vedea că Partidul revenise brusc, inexplicabil, la metode nemaifolosite de mai bine de un deceniu, ultima lui „bubuire”, în 1959, fiind cea a lui A.E. Baconsky, un aderent comunist de primă oră, dar care alunecase pe panta periculoasă a „estetismului”, primind deci avertismente și scatoalce de la toată critica activă,

inclusiv de la liberalul (afirmat azi) S. Damian. Acuma însă era ceva și mai mult și nu era de prevăzut unde se va ajunge…

Era pentru mine un pericol grav; dădusem cartea *Semne și repere* la Cartea Românească, fără a mă gândi prea mult, dar în faţa volumului de povestiri aveam ezitări. El era incomplet și m-am grăbit să-l închei, am lăsat în final deoparte vreo zece piese, unele mi ˇs-au apărut nereușite, una prea asemănătoare cu un text deja încheiat, pe o alta am retras-o pentru că o prietenă mi-a atras atenţia că seamănă prea bine cu un roman de Kipling, pe care eu nu-l citisem, dar văzusem o ecranizare de succes a lui cu Ronald Colman în rolul principal. (Nici până astăzi nu am verificat coincidenţa; mi ˇs-a părut, în schimb, că povestirea mea seamănă cu alta, cu *o capodoperă necunoscută* a lui Balzac, motiv pentru care nu am mai reluat-o.) Altele mi ˇs-au părut nepotrivite cu o „revenire” la realism, fie acesta și nesocialist. în schimb, am introdus o piesă pe care o socoteam o simplă pastișă după I.A. Bassarabescu, *Dʒale Bucureștilor,* care, prin plătitudinea ei și caracterul prea terestru, mi ˇs-a părut că ar încheia fericit întreaga serie, aruncând asupra ei o altă lumină. Piesele abandonate au intrat, deși nu toate, în actualul meu volum *Șapte povestiri fără una* pe care l-am înaintat abia acum Asociaţiei scriitorilor din București, la concursul care i-ar promova editarea. (Și care avea să apară în cursul anului 1997).

Îngrijorarea mea ˇs-a mai calmat, în mod firesc, atunci când am văzut că „incidentul” Monciu-Sudinski rămăsese fără alte urmări; nu știam ce se pregătește și ce coace mintea lui Ceaușescu, în fapt, plecarea lui China amânase lămurirea. Este deci fundamental greșit să se creadă, așa cum fac mulţi, că *Tezele din iulie* au fost rezultatul, în România, a unei vizite făcute de căpetenia comunistă în Asia (eventual în Coreea, unde ar fi avut ce să înveţe, dar unde a stat prea puţin). în China, societatea trecea printr-un proces de liberalizare, de dezgheţ, contrariu proiectului ideologic și politic al lui Ceaușescu;

Celestul Imp˘eriu trăia sub zodia îndepărtării efectelor catastrofale ale „revoluţiei culturale”.

Cărţile mele, așa predate, și-au urmat cursul; *Semne și repere* ˘s-a poticnit puţin la cenzură, dar cartea a fost salvată prin intervenţia lui Mihai Gafiţa, care a înlocuit o frază a mea din text, și a fabricat un final mai convenabil studiului meu despre *Romanele lui Călin eseu.* Să fi fost o lună mai târziu, cartea nu ar mai fi apărut. Căci, între timp, au picat *Tezele din iulie,* o adevărată lovitură de teatru pentru cei care nu le bănuiseră existenţa, o lovitură de măciucă pentru cei mai mulţi. Eram în vacanţă și nu știu dacă Ceaușescu a premeditat sau nu situaţia: doar Hitler instruise pe toată lumea că democraţiile trebuie atacate în timpul weekend-ului (vezi toate loviturile de stat, inclusiv debarcarea lui Gorbaciov). Fapt este că în ziua respectivă m-am întâlnit în ceea ce acum se numește Piaţa Universităţii cu Florin Mugur, pe care cu vreo câteva zile înainte îl văzusem la Rucăr, unde-și făcea vacanţa; atunci era radios, relaxat, luase împreună cu Gh. Tomozei și Al. Cema-Rădulescu conducerea revistei *Argeș,* mă cooptase și pe mine printre colaboratorii permanenţi și începusem să alimentez o rubrică intitulată *Pentru și contra.* Acuma era descompus la faţă, abia putea să vorbească, avea înainte imaginea dezastrului, îi prevedea urmările.

El mi-a spus că se dăduse ordin ca toate cărţile în curs de apariţie să fie date din nou la citit, evident, lectura cenzorilor făcându-se cu altă optică. M-am grăbit să mă interesez de soarta cărţilor mele, ea nu mai putea fi modificată decât prin oprirea difuzării; din fericire, cenzorii, aduși de pe la mare sau munte, nu au acordat atenţie unui autor aproape necunoscut, ˘s-au concentrat asupra marilor titani ai literaturii, care se pare că au avut unele dificultăţi. Eu scăpasem, dar perspectivele rămăseseră și pentru mine întunecate.

După acest moment de surpriză și de spaimă, obștea scriitoricească și-a revenit, mai ales simţind că *Tezele* nu au fost deloc bine primite de Aparat. Așa cum am spus,

acesta era format din a doua generaţie de comuniști, de fapt o nouă burghezie, indivizi cu apartamente în blocuri și cu mașină personală, când nu și cu o vilă la ţară, care nu au mai intrat în rezonanţă cu niște îndemnuri retrograde și cu întoarcerea la primitivismul „eroic”: Lor le trebuiau „avantajele” și „cuceririle” socialismului, dar în același timp și produsele simbolice ale unei culturi mai înalte iar, ca o culme, otrăvurile fermecate ale lumii capitaliste. Această nouă clasă, bine supravegheata, dar nu și terorizată, nu putea fi manipulată la discreţie, precum făcuseră comuniștii cu rămășiţele burgheziei de pe vremuri și cu acea parte a ei care se dăduse cu noul regim. Rezistenţa noii clase la planurile retrograde ale lui Ceaușescu ˇs-a simţit imediat; în ciuda unor articole aprobative, majoritatea scriitorilor le-au dezaprobat prin tăcere. Cei care se prăjiseră compromiţându-se prostește, în prima perioadă a comunismului și slujindu-l necondiţionat, nu au mai repetat acum greșeala, mai ales că văzuseră că fuseseră abandonaţi de putere în ghearele „esteţilor” și criticilor care-i trataseră cu duritate sau măcar cu justa măsură meritată. (E interesant, totuși, că „aprobări” ˇs-au produs, de la Aurel-Dragoș Munteanu la Petru Popescu, tineri promiţători, cu perspectivă de carieră, care nu-și alegeau, întru aceasta, mijloacele de parvenire, dar și „bătrânul” Paul Georgescu, singurul nostru critic rămas sincer marxist, care a crezut că ˇs-au întors vremurile bune de altă dată, când tăia și spânzura.)

Nu li ˇs-au împlinit aceste așteptări nici lui, nici altora, dar climatul literar a fost grav viciat; ˇs-a revenit la tonul și metodele din trecut, chiar dacă scriitorii găsiţi în culpă nu vor mai fi desființaţi ca pe vremuri. Eu am fost printre cei mai vizaţi și ecoul prompt în această privinţă mi-a venit de la Traian Filip, un ex-legionar, colaborator al *săptămânii,* care, dezaprobând *Semne și repere,* semala că cu mă exprim defavorabil despre scriitorii care au aderat la comunism, G. Călinescu fiind principalul nume incriminat. (Acuzaţia nu era doar „politică”, așa cum se dorise, ci și stupidă, deoarece eu vorbeam acolo și de

Urmuz, Mateiu I. Caragiale, Arghezi, V. Voiculescu, Vianu, care nu doar că nu erau „atacaţi”, dar nici măcar nu puteau fi numiţi aderenţi la comunism.)

Totuși *Semne și repere* îşi vedea de drumul ei înainte, trezise aprobări chiar entuziaste (Al. Dobrescu) sau cronici foarte bune până când cartea a intrat în atenţia directorului *săptămânii,* cu care, mai curând, m-aș fi așteptat să intre în rezonanţă. Anume, într-o ședinţă de Partid cu activul scriitorilor care lucrau în presă (ceea ce era altceva decât O.B. ˇdin Uniunea Scriitorilor) hiperestetul Dan Hăulică, secretarul de partid, a ţinut un raport în care m-a demascat pe mine ca detractor al lui G. Călinescu și atentator la marile valori ale neamului. Eugen Barbu, care se afla de faţă, a aflat astfel de o conspiraţie infamă: cineva, nu întâmplător la editura Cartea Românească, deci omul lui Marin Preda, a atacat tocmai pe G. Călinescu! Complotul se dezvăluia clar: să se mai adauge că și el și alţii au considerat redactor de carte pe Al. Paleologu, nu pe Mircea Ciobanu care îi fusese lectorul efectiv și îi făcuse recomandările de rigoare. întors acasă, directorul *săptămânii* a declanșat o furibundă campanie de desfiinţare împotriva mea, secondat din umbră și ajutat de Vasile Nicolescu, un „poet” și el ultrapreţios, mare ţuţăr al lui G. Călinescu – asta în deosebire de Hăulică, un ins care debutase la Institutul „divinului critic”, dar fusese dat afară de acolo, pentru că era incapabil să scrie măcar un articol, chiar de omul pe care se apucase să-l „apere” postum împotriva mea. (în fond, i-a făcut un serviciu, deoarece, ajuns colaborator asiduu la *Scânteia,* tânărul critic artistic a intrat în graţiile lui P. Niculescu-Mizil, care-l va propulsa decisiv în carieră, inclusiv în biroul conducerii Uniunii artiștilor plastici, fără să fi scris nicio carte în domeniul acesta, ci doar comentarii de câteva pagini, apoase și liricoide.)

Eugen Barbu a găsit prin mine (care nici nu-l văzusem bine la faţă pe Preda) ocazia propice pentru a-l desfiinţa pe acesta și editura nou apărută, una care se vedea că pășește pe o anume cale a inconformismului.

Serialul început atunci, *Debellare superbos,* a reactualizat în presa românească practicile vechi ale perioadei staliniste, deși efectele ei voit distrugătoare nu mai puteau fi echivalente; se schimbaseră vremurile și *Tezele din iulie* nu le mai putuseră face să revină. Mie, denunţurile acestea mi-au făcut un imens rău, mi-au consolidat imaginea unui critic „negativist”, o prostie care nu are curs decât într-un climat de incultură, așa cum se dovedea că este cel predominant în ţara noastră și care ˇs-a prelungit nefast și anacronic până în ceasul de faţă, când vedem pe un Andrei Pleșu și pe atâtea alte spirite nomenklaturiste susţinându-l cu inteligenţa lor, și întărindu-l. Vasile Nicolescu și-a găsit repede un aliat în Al. Piru, vechi divinizator oportunist al autorului *Bietului Ioanide* și acesta, secondat de indivizi de teapa lui Gh. Gheorghiţă sau G. Gibescu, au întreţinut împotriva mea cele mai infame atacuri, cu atât mai josnice cu cât nu aveam putinţa de a mă apăra: fusesem cel puţin pe moment exclus din presă, articolele mele îmi erau toate returnate, rubrica de la *Argeș* desființată, diferiţi mercenari invitaţi să scrie pe cât posibil împotriva mea. însuși Preda a avut o atitudine neloială faţă de mine, ˇs-a desolidarizat de cartea mea considerând-o, într-un raport anual, ascultat cu maximă satisfacţie de mulţi, singura eroare în apariţiile editurii ce cu onoare conducea.

Pentru a învedera un anumit climat care domnea atunci, să menţionez că singura cronică la *Clepsidra cu venin,* o carte și aceasta osândită la tăcere de către Vasile Nicolescu, apucase să apară tocmai în *săptămâna* și era iscălită de Marian Popa, prieten al Mariei Bănulescu, o cronică în care eram lăudat peste marginile așteptărilor mele, ca un adevărat Borges al României!).

Dar l-am lăsat de-o parte pe Al. Monciu-Sudinski, eroul de început al acestor aventuri; nu l-am cunoscut personal decât prea puţin. Știu că era fiul unei românce și al unui polonez (refugiat la noi în ţară, în calitate de comunist?) a cărui carieră nu a fost zdruncinată decât de conflictul din primăvara lui ź71; a continuat să publice și rezultatul a fost o carte de proze-interviuri, *Caractere,* un

fel de super-comedie din care mi se pare că el a și extras o piesă de teatru, jucată chiar după oarecare scandal. Plecarea lui în Suedia și dispariţia lui din câmpul literaturii mi se pare un final dintre cele mai regretabile și una dintre cele mai inexplicabile enigme din literatura română mai recenta, care a înregistrat prin aceasta o gravă pierdere. în Suedia ar fi fost victima unei încercări de asasinat, ceea ce iarăși mi se pare straniu; șoarta lui are însă și o parte tipică: un autor comite o „eroare" sau chiar o crimă și este pedepsit redactorul de carte. Exact așa avea să se întâmple, mai târziu, Gabrielei Negreanu, dată afară de la editura *Albatros* pentru că nu a observat o anagramă cu accent antisemit într-o poezie a lui Corneliu Vadim Tudor, care, bineînţeles că nu a păţit nimic. Tot așa fusese cazul *Antologiei* lui N. Manolescu la *Biblioteca pentru toţi,* care, în urma denunţului lui Eugen Jebeleanu, a fost retrasă din circulaţie, iar responsabilul colecţiei, M. Sora, a fost sancţionat aspru, ca și directorul I. Bănuţă, dar cel în cauză a scăpat nevătămat și cu gloria actului „de curaj". în fine, să semnalez persistenţa acestui tip de sancţiune până în ultimele clipe ale comunismului; poezia *Arpagic* a Anei Blandiana, care a adus sancţionarea redactorului Gh. D. Vasile, în timp ce eroina ˇs-a bucurat de un tratament mult mai blând și, în compensaţie, i-a fost publicat în BPT un florilegiu poetic care i-a adus o sumă de bani fabuloasă. Sau, pentru a încheia: un articol „curajos" de Eugen Barbu, în care se făcea o apreciere inconvenabilă la adresa lui Marin Preda, a dus la suprimarea publicaţiei (o revistă școlară din Focșani, parcă), dar marele om nu a fost atins nici măcar cu spinii unei flori.

IX

Tezele din iulie, al căror efect a început să se simtă mult mai târziu, prin efortul tenace al „organelor" care le-au fost preluat conţinutul, au produs mai ales nedumerire și confuzie, nu au fost resimţite de nimeni ca o lovitură de măciucă, așa cum se întâmpla cu documentele de partid exprimând o directivă de foarte sus. Aceasta ˇs-a întâmplat, așa cum am mai spus-o, graţie rezistenţei

„Aparatului” care la diferite nivele a sabotat în mod ocult aplicarea lor. Faptul comporta desigur riscuri, dar era mult aţbtat de lipsa de claritate a „tezelor”. Ce însemnau ele? Ce urmăreau? Ce se aștepta de la ele? în afara unei sporiri a controlului de Partid și a unei progresive îngustări a libertăţii de creaţie și de expresie, nimic nu era clar. Partidul îşi făcuse uitate întregi capitole din trecut (chiar dacă nu și le osândise, cum ˇs-a procedat în Rusia), dar Ceaușescu nu era implicat în elaborarea acestei vechi politici, care, dacă ar fi fost reabilitată sau readusă pe tapet, ar fi trezit la viaţă tot felul de fantome supărătoare (unele încă în viaţă). Mai clar cred că ˇs-a urmărit nu revenirea la primii ani ai Terorii, ci la metode mai autoritare și la o obedienţă mai strictă, urmărindu-se cu totul alte obiective.

Sabotarea de către Aparat a tezelor lui Ceaușescu se explică desigur prin aceea că factorii de execuţie nu mai erau cei din banda iniţială de activiști „revoluţionari”, aduși de la Moscova și slujiţi, în subordine, de elemente locale sau indigene, de aceeași factură. Cei care trebuiau să pună în aplicare „noua” politică erau niște funcţionari oportuniști, cu gândul doar la produsele de lux (chiar artistice) ale Occidentului capitalist, oameni cu pregătire intelectuală uneori remarcabilă, cultumici de altă trampă profesională. Și, apoi, ei aveau experienţa întâmplărilor din trecut, văzuseră că Partidul îşi abandonase pe toţi zeloșii primi aderenţi; muriseră sau fuseseră îngropaţi și A. Toma și M. Davidoglu, dar și Al. I. Ştefănescu, Eugen Frunză, Victor Tulbure sau Ștefan Iureș. Ceaușescu le pretindea să fie ei noii sacrificaţi, lăsaţi morţii, dacă nu uciși prin ucazuri de sus, atunci când nebunia (despre care se lansase zvonul că e o simplă diversiune abilă a lui „Nea Nicu” ca să atragă simpatia „tovarășilor chinezi”) ar fi trecut. Tactica adoptată de toţi activiștii a fost: acceptarea fără crâcnire, dar sabotarea tezelor, în fond.

A urmat o mare confuzie, în parte provocată de abilitatea (cât mai putea fi!) a lui Zaharia Stancu. Acesta, sub cuvânt că scriitorii nu „au înţeles” intenţiile șefului, că

nu sunt lămuriţi, a solicitat o întâlnire cu acesta, ceea ce a fost acceptat. A fost o greșeală din partea lui Ceaușescu, pentru că de la nivelul unui ucaz abstract, categoric și venind de sus, cu toate caracteristicile lui: infailibilitate, obedienţă totală, aplicare imediată, ˇs-a trecut la o „discuţie”, la un fel de discuţie, care totuși a avut loc.

A fost întâlnirea din noiembrie, de la Neptun, cu invitaţi diii conducerile revistelor Uniunii, nu doar activiști din literatură, cu personalităţi marcante din câmpul literar. în cadrul acestei întâlniri, Ceaușescu a dat vizibil înapoi, a mai atenuat din duritatea primelor hotărâri, a părut că va lăsa totul baltă. (Cu această ocazie, ˇs-a produs schimbarea la faţă a lui A.E. Baconsky, o figură sinistră a primilor ani ai comunismului, care și-a arătat direct dezacordul, căci de-abia se reprofilase pe modelul „estet”, începuse să aspire la universalitate, nu mai putea fără contactele cu Occidentul. Tot cu această ocazie, inconformistul Adrian Păunescu l-a întrebat direct pe amfitrion: „Și ce facem acum, tovarășe Ceaușescu, ne chinezim?” în fine, să nu se uite, ceva mai înainte, defecţiunea lui N. Breban.)

Scriitorii și cultumicii ˇs-au mai calmat, dar ˇs-a văzut curând că autorul *Tezelor* nu renunţase deloc la ele; el a înlocuit stilul brutal direct, obișnuit în acţiunile de Partid, cu strangularea lentă a opoziţiei și aplicarea treptată a intenţiilor sale. Dar abia peste câţiva ani efectele politicii lui Ceaușescu se vor simţi deplin, un aer echivoc și o oarecare marjă de libertate rămânând în continuare până la căderea comunismului. Necontenit, am afirmat-o. Tocmai eu care am fost la doi pași de a fi anihilat din cauza acestei drastice schimbări de politică de după 1971, când abia debutasem. Știu ce iritare provoacă în rândurile scriitorilor tineri optzeciști sau nouăzeciști afirmaţia mea că epoca lui Ceaușescu a fost, în comparaţie cu aceea primă, de până după moartea lui Stalin, paradiziacă. Și nu exclud nici cei mai bine de 15 ani care au urmat *Tezelor din iulie –,* este epoca în care eu însumi am publicat, am scris, am existat într-un mod care mai

înainte ar fi fost de neconceput. Epoca lui Ceaușescu a fost discordantă, cacofonică, a propus „idealuri” de nerealizat, dar vizibil așa de absurde, încât nu le lua nimeni în serios. Pe baza lor ˇs-a schimbat programul demagogic, au apărut oportuniști de tip nou, ˇs-au compromis serii noi de scriitori, dar încercarea lui de a sufoca vocile libere nu a izbutit, nu a putut fi dusă la capăt.

În această confuzie ar fi de comparat Festivalurile „Cântarea României” și anexele lor „Cenaclul Flacăra” cu vechile manifestaţii de pură obedienţă, rezumate la aplauze și aprobări, din vremea lui Gheorghiu-Dej, în care totul era reglat și unidirecţionat, totul era monoton și cenușiu. Confuzia din timpul ultimului tiran comunist a încurajat fenomene secundare, care nu existau în programul propriu-zis al Partidului și nici măcar în *Tezele din iulie.* (De aceea toţi cei care vor citi și răsciti „documentele” publicate nu vor înţelege nimic din ceea ce ˇs-a întâmplat efectiv) Realitatea desfășurându-se pe mai multe planuri, dintre care unul foarte îngust, doar tolerat, al libertăţii, reprezintă un fenomen nou în istoria comunismului românesc de peste o jumătate de veac și se explică prin aceea că noul conducător nu era și un ideolog, nu era în stare să urmărească până la ultimele consecinţe efectele fenomenelor petrecute „sub” el, le desconsidera pe cele culturale, pentru că nu era interesat și speriat decât de gesturile și actele efective, pe care arareori le vedea producându-se. Suficienţa orgolioasă i-a fost fatală și sub acest aspect lui Ceaușescu.

În afară de carnavalul ambulant al lui Adrian Păunescu – și care nu a fost lipsit de un anume impact asupra tineretului, aș pune pe același plan al efectelor secundare, neprevăzute în programul Partidului sau în textul *Tezelor...* asaltul împotriva criticii sub pretextul naţionalist al „apărării valorilor” (cu nuanţa suplimentară că aceste valori erau uneori creaţia culturii „noi” dirijate de comuniști). Și campionul acestei atitudini ˇs-a instituit, cu de la sine putere, tocmai Eugen Barbu, un publicist pamfletar, care îşi îngăduia modul ireverenţios al presei

din trecut, căci i se permiteau unele inconformisme de ton, dacă nu de substanţă, pe scurt, era cu totul altceva decât criticul epurat și aseptic, respectuos faţă de „valori” de tip D. Micu și Eugen Simion. Și tocmai el ˇs-a găsit să-i ia apărarea lui G. Călinescu, proclamat curând mai apoi de un întreg cor de exaltaţi „divinul critic”, împotriva mea, pe care m-a denunţat nu ca pe un publicist acolo, aflat în eroare, ci ca pe un adevărat pericol public. Nu știu dacă el a fost asmuţit împotriva mea de Vasile Nicolescu, sau acesta numai a prins „momentul”, fapt este că înaltul cultumic a decretat excluderea mea din presă, interdicţia oricărei dări de seamă sau menţionări favorabile a numelui meu.

Au început să mi se returneze toate articolele; colaborarea sistematică la *Argeș* a încetat, până când, văzând situaţia și sfătuit de cei cu mai multă experienţă, m-am dus la șeful cenzurii de presă și acesta a făcut eroarea să mă primească. (în lumea literară, călăii aceștia absoluţi cedează de multe ori când au ocazia să-și vadă victimele, eventual să ajungă la discuţii cu ele.) A fost și cazul meu, căci marele om ˇs-a limitat numai să-mi reproșeze că nu-l „înţelesesem” pe marele Călinescu, care trebuie judecat dincolo de circumstanţe, romanul său *Scrinul negru* (despre care eu continui a crede că este o inepţie) constituind un adevărat program „constructiv” grandios, așa de grandios, adaug eu, încât nici nu poate fi perceput cu ochiul liber. Cred că am făcut primul pas în câştigarea partidei, atunci când Vasile Nicolescu a înţeles că ęu nici nu știam cine e, ce rol joacă el în „cultură”. De fapt, cum se întâmplă mai totdeauna cu persoanele „principiale”, ceea ce m-a salvat atunci de sentinţa definitivă a ţuţărului lui Călinescu a fost faptul că în timpul conversaţiei noastre eu scăpasem o vorbă despre placheta de debut a sa (căci omul era și poet!) publicată pe la 18 ani, în 1946. M-a iertat, deci, îngăduindu-mi să reapar în presă, mai mult încă, la vreun an-doi când afirmarea mea literară făcuse pași hotărâtori, mi-a propus să scoatem un amplu volum de traduceri din Paul Valéry, el cu versurile,

eu cu eseurile; nu m-am grăbit să-i accept invitaţia și regret acum, pentru autorul *Cimitirului marin,* că nu a cunoscut o mai grabnică difuziune în haină românească prin efortul meu.

Mi ˇs-a îngăduit să public în continuare și am făcut-o mai ales sub forma unor eseuri și pagini exegetice ce vor alcătui foarte curând primul volum din *la sfârșitul lecturii,* o serie menită să demonstreze oarecare forţă analitică pusă în slujba unei literaturi de la Neagoe și Heliade la ultimii autori afirmaţi sub ochii mei; sensul pozitiv al acestei acţiuni nu mai trebuie subliniat, cred că despre unii autori am spus lucruri peste care exegeza lor în viitor nu va putea trece. Efortul meu ˇs-a adresat nu detractorilor mei din banda lui Eugen Barbu (la care ˇs-a adăugat haita lui Al. Pini) și care prenumără indivizi ca Traian Filip, Gh. Gheorghiţă, G. Gibescu, M.N. Rusu și alţii de aceeași teapă, nelipsind câte un indignat izolat precum un șef de gară de pe la Urziceni, care a publicat o scrisoare de protest în *Scânteia,* afirmând că mi-a ars de indignare una din cărţi, ci oamenilor de bună credinţă, inteligenţe lipsite însă de vocaţia spiritului critic și care se lăsaseră influenţaţi în impresiile lor de tam-tamul turiferarilor. Cred că i-am convins, deși nu e a mea cea mai glorioasă acţiune; cred că sutele de eseuri scrise de mine în acele două decenii îşi au o certă importanţă și constituie teme de referinţă. Mie mi-ar fi plăcut mult mai mult o critică de „punere în problemă", într-un climat de calm intelectual, de înţelegere superioară a rosturilor criticii, de reciprocitate și adversantate civilizată. Dar n-a fost să fie și, dacă tot am ajuns să vorbesc de asta, să spun că un oarecare succes am recoltat totuși și el nu mi-a produs neplăcere.

Mai ales că abia începusem să scriu și m-am trezit cu o formidabilă surpriză: volumul meu *Semne și repere,* pe care toţi îl vedeau, dacă nu îl doreau pus la stâlpul infamiei, osândit ca o crimă literară a anului, a luat premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică în 1971. A fost o surpriză și pentru mine, dar cu multe accente hazlii, încât

îmi îngădui să-i acord un spaţiu mai amplu, ceva mai la vale.

X

Știrea premierii volumului *Semne și repere* m-a uluit în cel mai înalt grad; nu mă așteptasem nicicând la așa ceva, deoarece dobândisem destulă experienţă ca să știu că o astfel de acţiune, de oarecare importanţă atunci pentru destinul unui scriitor ca mine, se face în urma unor urzeli și combinaţii de culise, iar în cazul meu, un ins atacat de scribii oficiali, într-o întreagă campanie de „desfiinţare”, premierea, în sfidarea acesteia, devenea o semnificativă provocare politică. Nu puteam înţelege cum decurseseră lucrurile.

Dar, m-am bucurat în mod firesc, deși în prima clipă nu mi-a venit să cred; știrea mi-a parvenit în seara zilei când se întrunise juriul și am rugat-o pe d-na G. Dimisianu, care cu amabilitate îmi dăduse telefon, să nu-și bată joc de mine. Ea, care era indignată de campania dusă de Eugen Barbu, Vasile Nicolescu și Al. Piru, cu acoliţii lor, împotriva mea, mi-a confirmat evenimentul de câteva ori și mi-a atras atenţia că a doua zi are loc ceremonia decernării, așa că să fiu pregătit pentru ocazie, într-adevăr, a doua zi, plecând la serviciu, m-am pus la „ţoale festive”, cum spuneau ardelenii după Primul război mondial, și m-am pus să aștept. încă de la prima oră, am primit un telefon de la o voce care se recomanda Laurenţiu Fulga și care m-a felicitat, rugându-mă să vin cu o jumătate de oră mai devreme, deoarece și el și „tovarășul președinte, Zaharia Stancu” vor să mă cunoască. M-am executat și, la ora convenită, străbăteam șoseaua Kiseleff spre palatul lui Toma Stelian, sediul de atunci al Uniunii Scriitorilor, binecunoscut de mine, deoarece acolo se afla casieria la care ajunsesem frecvent, încasându-mi onorariile pentru articole și cărţi.

Acuma era vorba de cu totul altceva; premiile Uniunii Scriitorilor însemnau nu doar o sumă considerabilă de bani. Acordarea lor data abia de vreo doi-trei ani și ele înlocuiseră Premiile de Stat de pe vremuri, care fuseseră

desființate, după ce multă vreme constituiseră o pradă râvnită de mulţi „creatori” din varii domenii, pentru că echivalau cu costul unei locuinţe, nu de serie. Premiile Uniunii nu se banalizaseră încă, erau doar două într-un an, numai la principalele secţiuni ale activităţii literare (poezie, proză, teatru et[., critică, nu și „publicistică”, de exemplu). în cazul meu, era maxima distincţie la care puteam spera și ea avea să-mi schimbe destinul profesional și cel de ins social.

Deocamdată, străbăteam Șoseaua aceea bucureșteană, care ar fi ˇîndeajuns doar ea pentru a câştiga pentru întreaga urbe titlul de care nu se prea bucură, de „oraș frumos”; era locul plimbărilor mele obișnuite, de relaxare, din ce în ce mai rare în ultima vreme. La un moment dat, am remarcat silueta unui om care încerca să se facă remarcat: era un scriitor pe care-l știam vag și care a traversat strada tăindu-mi drumul. Era Marin Mincu, pe care-l cunoscusem la Biblioteca Academiei, unde venea frecvent, întreţinându-se și cu un amic, Sergiu Sălăjean, un scriitor fără destin și care avea curând să plece pentru a-l înlocui pe M. Ivănescu în funcţia de redactor-șef la editura Univers. Marin Mincu aflase de premiere și m-a felicitat cu efuziune din mers, apoi am intrat în sediul Uniunii, el mistuindu-se în altă parte, după treburile lui. Eu am urcat spre biroul lui Stancu, pe care-l știam la etaj; alături se afla biroul umbrei sale din acele zile, Al. Ivasiuc, pe care-l cunoscusem mai bine și care ˇs-a aflat în situaţia rarisimă între confraţi că m-a stimat întotdeauna, fără a mă simpatiza deloc; vedea însă în mine un tip uman apropiat de sine, prin originea socială, tip de inteligenţă și până la un punct, destin. (Ceea ce a fost observat și de alţii și ţin minte că atunci când am apărut în lumea literară, faptul petrecându-se cu atâta întârziere, toţi au crezut că am ieșit și eu din pușcărie recent, ca atâţia, iar naivul Vasile Băran m-a întrebat de-a dreptul: – Aţi fost închis cu domnul Ivasiuc?)

Autorul *Vestibulului* se mutase efectiv, deși căsătorit, alături de Stancu, într-o cameră, desigur ca să fie mai

aproape de „centru”, de locul marilor combinaţii și hotărâri. M-am dus deci la el, nu la secretară… Când am intrat în vasta încăpere, am avut parte de un spectacol neașteptat, căci am dat acolo peste Ivasiuc și nevastă-sa, Tita Chiper, și Ov. S. Crohmâlniceanu cu doamna, ultimele trei persoane complet necunoscute de mine. Când m-au văzut au izbucnit într-un râs irezistibil, de nu am știut ce să mai cred. Am aflat, când ˚s-au mai potolit și ˚s-au făcut prezentările, prin gura lui Crohmâlniceanu, că acesta mă zărise pe fereastră venind. — Și ce era așa de râs? — Păi, domnule, am văzut că vine la dumneata Marin Mincu și am crezut că o să vă încăieraţi, că o să sară la dumneata să te bată!… — De ce așa? am întrebat eu, mereu nedumerit. — Păi, domnule, mi-a spus Ivasiuc, ăsta vine în fiecare zi aici pe capul lui Stancu și se plânge că din cauza dumitale și a altor impostori nu e el publicat, că *România literară* îl refuză et[., et[.

— Mare ţi-e grădina, Doamne! mi-am zis atunci și am repetat formula de multe ori, mai ales în legătură cu cei de faţă.

Am fost dus la Stancu, pe care-l știam din contacte îndepărtate, dar al cărui rânjet de lup, deopotrivă cu privirea tăioasă au fost mai accentuate atunci, în acea împrejurare festivă. L-am cunoscut și pe Fulga, cu care aveam să stabilesc unele relaţii mai târziu, și ne-am înfăţișat cu toţii la ceremonie.

Evenimentul a avut, pentru mine, urmări considerabile; pe de-o parte a fost o lovitură dată tuturor detractorilor mei, deși nu i-a descurajat cu totul, dar mi-a adus un anumit prestigiu, o confirmare profesională, în fine, o mare sumă de bani. Cu aceasta am putut să-mi realizez un proiect în faţa căruia ezitasem: să renunţ la slujbă, să duc o viaţă independentă, de om neîncadrat undeva, să-mi scriu în tihnă capodoperele. (Mai ales că la Biblioteca Academiei, unde deţineam o modestă slujbă, mi se organizase o „demascare” pentru care și-a dat concursul, ca om de partid, sinistrul Al. Graur, omul tuturor infamiilor – un latinist care nu numai că negase

latinitatea limbii române, când comuniștii o puseseră în cauză, în epoca stalinistă, dar fusese singurul om de meserie care propusese revenirea la alfabetul chirilic, acesta fiind mai apt decât celălalt să redea toate sunetele specifice limbii române.) Lucrurile nu au ajuns așa de departe, mi-am dat eu demisia din slujbă, asigurat întrucâtva de calitatea de scriitor, de perspectiva unei traduceri la care lucram, în fine, de certitudinea că-mi voi valorifica o veche antologie din povestirile lui Villiers de ITsle-Adam, pe care o făcusem, de amorul artei, prin anii ⁊50, apoi de apariţia primului tom din seria *la sfârșitul lecturii,* care era gata de tipar.

Totul mi-a reușit, dar, din păcate, unul din efectele strangulării literaturii de către Putere în anii următori a fost scăderea drastică a remuneraţiei autorilor, până la urmă totul punându-se între limitele „rentabilităţii”, ale unei autogestionări a lumii literare. Faţă de cât am reușit să public, ar fi trebuit să încasez cel puţin dublu; situaţia mea a devenit, totuși, sensibil mai bună, dar efortul literar ca autor, traducător, editor, referent pe la edituri a fost de maximă încordare, răgazul de a-mi scrie sau definitiva capodoperele devenind, mai degrabă, iluzoriu. Dar adevărata problemă pe care a trebuit ˇs-o înfrunt a fost de ordin moral: așa cum am mai tot spus, tipul „scriitorului” cu care acum veneam în contact direct îmi repugna teribil, îl consideram străin de mine, cu toate că și eu devenisem un om de acest tip. „Viaţa literară” nu mă atrăgea și totuși mă învârteam în ea, eu nefiind un singuratic, așa cum se crede, ci un om de mare sociabilitate, un ins de legături, de petreceri și profundă convivialitate, de comunicare permanentă, cu cât mai mulţi. Nu eram un izolat și nu fusesem decât de nevoie, în niciun caz un ascet, ci un om cu o viaţă sentimentală tulbure, chiar dramatică, prelungită, datorită situaţiei mele de celibatar, mult dincolo de vârsta cuvenită.

În sfârșit, problema morală avea și o latură politică deloc neglijabilă: eu refuzasem până atunci să mă încadrez în sistem, urmaşem direcţia în care mersese lumea mea; o

făcusem din adâncă convingere, și-mi asumasem soarta, consecinţele, pe care repet, în anii de teroare de la început le vedeam în culori mult mai sumbre. (Refuzasem înregimentarea politică de orice fel, chiar și aceea devenită ulterior convenţională, în UTC. Prima dată fusese ca elev de liceu, când mi se adusese o convocare de la „raion” ca să-mi ridic carnetul, ceea ce nu am făcut, acceptând riscurile. A doua oară, ca student, același gest contribuise esenţial ca să mă determine să părăsesc Facultatea, apoi, la prima mea slujbă, refuzul nu a avut consecinţele de care mă puteam teme, deoarece instituţia unde se petrecuse „cazul” meu ˚s-a mutat peste noapte în alt raion și afacerea nu a mai fost urmărită de cei care nu m-ar fi lăsat chiar așa, cu una cu două, în fine, la alt și ultim serviciu, făcusem declaraţii false asupra vârstei ca să pot evita „încadrarea” sub orice formă, care m-ar fi dezonorat.) Și acum acceptasem să intru în Uniunea Scriitorilor, fie și fără nicio plăcere…

În fapt, trebuie precizat că dacă această asociaţie așa-zis profesională era condusă de comuniști, ea îngăduia și non-comuniștilor accesul, într-o situaţie de toleraţi, în care m-am aflat și eu. Să adaug, de asemeni, că Zaharia Stancu, pentru a-și asigura voturile plenului adunării, atrăsese tot felul de persoane, publiciști problematici, mai mult gazetari decât scriitori, inși care, urmărind mirajul pensiei, îngroșaseră rândurile „obștei” și-i modificaseră substanţial componenţa, devenind oamenii lui de manevră. în plus, o parte considerabilă de scriitori știuţi ca adversari ai regimului fuseseră primiţi, uneori fiind abia ieșiţi din pușcărie. Prin 1972—73, Uniunea era o instituţie care semăna mai mult cu o casă de pensii decât cu o falangă de luptă în favoarea vechilor idealuri comuniste.

…Este ceea ce i-a și reproșat lui Stancu, într-o întâlnire la Ceaușescu, impetuosul Ion Lâncrănjan, care se văzuse eliminat prin vot democratic din toate structurile de conducere ale Uniunii unde înainte fusese un factor decisiv.

El a cerut ca în Uniune să fie primiţi numai membri

de partid, să fie excluși toţi cei cu dosar prost, iar membrii Comitetului Central PCR să preia conducerea efectivă. Ceaușescu a reţinut doar ceva din aceste doleanţe (poate că mai târziu le-ar fi admis pe toate, dar atunci nu venise încă „momentul”). Cât privește excluderile, el le-a respins, dar a spus ceva de genul: – Cei care au intrat să fie buni intraţi, dar alţii nu! Celelalte puncte au fost puse în aplicare: ˇs-a introdus o lungă stagiatură, care îi obstrucţiona sau chiar elimina, mai ales, pe tineri de la acceptare; calitatea de membru de partid a devenit obligatorie, în fine, scriitorii membri ai Comitetului Central au fost cooptaţi în conducere, chiar dacă nu lor li ˇs-a dat în exclusivitate puterea.

Eu mă aflam intrat în Uniune, fără să fi putut îndeplini decât condiţia pură de scriitor: eram, când am fost acceptat, autorul a patru cărţi și al câtorva zeci de articole; am aparţinut ultimei serii care nu a făcut un stagiu: am fost acceptat de la început ca membru titular, asta aducându-mi unele privilegii care la mulţi din confraţii mei erau exorbitante: călătorii în străinătate, împrumuturi nerambursabile, pensii pentru alcoolism încă din fragedă tinereţe, repartiţii în vile și pensiuni cu semigratuitate, obţinerea de locuinţe mult peste necesităţile stabilite prin lege etc. etc. Uniunea era o vacă de muls, de care au profitat mulţi, poate și spre binele literaturii ce ˇs-a scris în acei ani. Toate favorurile au rămas pentru un grup de „aleși”; eu nu făceam parte dintre ei și m-am mulţumit cu mult mai puţin.

Puteam totuși să scriu și, întrucâtva, să și public, nu mai eram un paria ca înainte; îmi făcusem reputaţia unui tip inconcesiv (ceea ce eram departe de a fi), de om intratabil, chiar rău (ceea ce nu contează în critica literară, unde primează adevărul). Supravegheat strict și permanent de o cenzură special atentă, am depășit momentul „anti-Călinescu” pe care l-a repetat Vasile Nicolescu și compania la apariţia cărţii lui M. Niţescu, *între Scyla și Charibda,* unde se aflau, de asemeni, unele pagini inconvenabile despre „divinul critic”. ˇS-a organizat

și atunci (1973) o campanie împotriva acestei cărţi și toţi detractorii mei au profitat de ocazie și mi-au asociat numele cu al acestui critic... Dar care nu-mi fu mirarea să ascult la T.V. ˇo emisiune în care eram din nou „demascat" pentru atentat la gloria „valorilor" împreună cu acesta! Și cine o făcea? Vechiul edec al comunismului, slujbașul lui cel mai obedient, omul tuturor josniciilor comandate de Partid, Ovid S. Crohmălniceanu, cel care la unica noastră întâlnire mă felicitase ditirambic pentru *Semne și repere,* adăugând că nu e student al său care să nu reia comparaţia mea dintre Mateiu Caragiale și Proust, și ˇs-o vâre în lucrările lui, că toţi mă admiră et[. etc...

Efectul acestei înscenări a fost mult atenuat de tăcerea celorlalţi critici sau oameni de meserie și același lucru ˇs-a petrecut cu furibundele atacuri ale lui Al. Piru și ale oamenilor lui; numai directorul administrativ al Cărţii Românești, un om de partid pe nume Iacob, a ridicat vocea într-o ședinţă de-a lor, cerând editurii să fie mai temperată cu publicarea cărţilor mele. „Premierea" mea din 1972 acţionase mult în favoarea mea, deși nu-mi asigurase imunitatea absolută faţă de acest gen de campanii diversioniste.

Și, pentru a încheia pe o notă mai veselă să spun ceva despre condiţiile în care ˇs-a petrecut ea, caracteristice pentru un stil al „vieţii literare" mai general decât aș fi putut eu bănui la momentul respectiv. Nu am făcut o anchetă asupra lucrurilor, dar câţiva colegi din comisie mi-au povestit mult mai târziu ce a fost. încă de pe atunci, foarte de timpuriu, se configurase o schemă care, cu mici variaţii, a ţinut până la căderea comunismului. Decizia în acordarea unor premii, desfășurată chiar în absolută libertate, era dominată de scriitorii din provincie, care alcătuiau majoritatea în comisie, de ardeleni în primul rând, apoi de ieșeni și bănăţeni; ei știau să se înţeleagă propunând fiecare „oamenii lor", de conivenţă cu ceilalţi care îi votau automat, plasându-și și ei oamenii lor. Veneau parcă înţeleși prin telepatie și, la București, găseau fără greș în comisie câte alţi doi-trei ardeleni sau moldoveni și

treaba era ca și făcută. în 1972, omul care *trebuia* votat era Victor Felea, ceea ce ˇs-a aranjat dintru început; rămânea la critică locul secund, pentru care cei înţeleși așa de simplu nu aveau candidat, opţiunea lor nu mai era dirijată de interesul personal. în mod firesc, cel hărăzit să-l ia era Eugen Simion, cu studiul despre E. Lovinescu, numai că aici ˇs-a întâmplat un lucru pe care și eu l-am verificat, aflându-mă ulterior în diverse comisii de premiere: ˇs-a votat *contra* doar pentru că autorul cărţii, venit val-vârtej de la Paris, cutreierase toate redacţiile și pusese o insistenţă nemaipomenită la toţi cunoscuţii ca să-și adjudece premiul. Iritaţi de acest fapt, membrii din comisie m-au inventat pe mine, un outsider, susţinut mai ales de Cornel Regman și Comeliu Ștefanache, care nici nu mă cunoșteau personal, dar au vrut prin aceasta să dea o lovitură bonzilor de la București și, mai ales, celor de la *România literară,* printre care se afla bine instalat și candidatul cu insistenţele…

(Mie mi-a fost dat mult mai târziu să asist la convulsiile dramatice ale lui Romulus Vulpescu și ale lui Laurenţiu Fulga, la toate insistenţele lor sufocante de a face o comisie să premieze *Arta conversaţiei.* Nu au izbutit. Și atunci, din aceleași motive, ˇs-a votat *contra.)*

XI

La începutul deceniului VIII, aşadar, după abia doi-trei ani de activitate literară publică, m-am văzut proiectat în publicistică, în lumea literară, în cu totul altă formulă de existenţă, în cu totul alte raporturi cu societatea în care trăisem până atunci și care, și ea, se schimbase semnificativ. Fără să fiu atras de avantajele noii situaţii, ele mi ˇs-au impus ca o fatalitate, pe care nu aveam cum ˇs-o înlătur, eventual revenind la vechiul statut. Eu nu aveam o calificare în vreo altă meserie, care să-mi asigure viaţa de fiecare zi; nu aș fi putut realiza retragerea plină de o nobilă demnitate a prietenului meu dr. Mircea Pop, care iscălește volume de versuri și excepţionale traduceri din limba greacă sub pseudonimul Alexandru Miran. El este complet absent din „viaţa literară” (și faptul i-a dăunat

grav prestigiului și recunoaşterii valorii reale, în ciuda articolelor foarte favorabile pe care le-au scris despre el critici de talia lui N. Manolescu și Mircea Ciobanu). Eu trebuia să „activez" cumva, desigur doar pe plan literar, pentru că eram legat de putinţa publicării, ca unică resursă de existenţă. Și cele mai cerute texte erau articolele de critică literară, apoi cărţile de critică, în fine, traducerile, prefeţele, alcătuirile de antologii et[. Şi abia în ultimul rând literatura mea de imaginaţie, care ridica mult mai grave probleme. Am amânat-o pe aceasta din urmă, doar cu vaga speranţă că se va releva cândva, eventual postum…

Activitatea mea publicistică, deși neașteptat de revărsată și de diversă, era zăgăzuită nu doar de diversele forme de cenzură, de programul comunist care făcea din acei scriitori care-l ocoleau niște marginali și niște toleraţi, dar și de alte probleme pe care le aveam de rezolvat. Era, în primul rând, aceea a competenţei, căci eu eram un amator în critică și ţinusem să subliniez asta cu orice ocazie. Cunoșteam literatura română, dar mult mai puţin decât se crede; o parcursesem în linii mari încă din liceu, mai ales în lungile vacanţe petrecute la ţară în clasa a VI-a și a VII-a în ultimul an de liceu părăsisem aproape cu totul literatura autohtonă, dedicându-mă celei franceze și asta mi se părea firesc pentru că în acel an, 1948, literatura română încetase să mai existe. Intrase, de fapt, într-o eclipsă ce a ţinut nu un deceniu, cum se tot afirmă de către ignoranţi, ci până la moartea lui Stalin, după care, în ciuda evenimentelor din Ungaria, ˇs-a înregistrat un dezgheţ foarte lent, dar ireversibil, mai precipitat după 1961.

Eu nu bănuiam cum o să evolueze lucrurile; în deceniul al VI-lea am citit preponderent filosofic, mai puţin literatură și aproape deloc literatură română. Așa, când au apărut *Moromeţii,* 1955, eu nu am înregistrat evenimentul, am citit romanul mult mai târziu, când mi ˇs-a explicat că nu e vorba de o carte tradusă sau adaptată din rusește, cum am mai spus că presupusesem, având ca erou personajul popular Ilia Muromeţ. Tot așa ˇs-a întâmplat cu

Labiș, despre care mi-a vorbit o prietenă doi-trei ardeleni sau moldoveni și treaba era ca și făcută. în 1972, omul care *trebuia* votat era Victor Felea, ceea ce ˇs-a aranjat dintru început; rămânea la critică locul secund, pentru care cei înţeleși așa de simplu nu aveau candidat, opţiunea lor nu mai era dirijată de interesul personal. în mod firesc, cel hărăzit să-l ia era Eugen Simion, cu studiul despre E. Lovinescu, numai că aici ˇs-a întâmplat un lucru pe care și eu l-am verificat, aflându-mă ulterior în diverse comisii de premiere: ˇs-a votat *contra* doar pentru că autorul cărţii, venit val-vârtej de la Paris, cutreierase toate redacţiile și pusese o insistenţă nemaipomenită la toţi cunoscuţii ca să-și adjudece premiul. Iritaţi de acest fapt, membrii din comisie m-au inventat pe mine, un outsider, susţinut mai ales de Cornel Regman și Comeliu Ștefanache, care nici nu mă cunoșteau personal, dar au vrut prin aceasta să dea o lovitură bonzilor de la București și, mai ales, celor de la *România literară,* printre care se afla bine instalat și candidatul cu insistenţele…

(Mie mi-a fost dat mult mai târziu să asist la convulsiile dramatice ale lui Romulus Vulpescu și ale lui Laurenţiu Fulga, la toate insistenţele lor sufocante de a face o comisie să premieze *Arta conversaţiei.* Nu au izbutit. Și atunci, din aceleași motive, ˇs-a votat *contra.)*

XI

La începutul deceniului VIII, aşadar, după abia doi-trei ani de activitate literară publică, m-am văzut proiectat în publicistică, în lumea literară, în cu totul altă formulă de existenţă, în cu totul alte raporturi cu societatea în care trăisem până atunci și care, și ea, se schimbase semnificativ. Fără să fiu atras de avantajele noii situaţii, ele mi ˇs-au impus ca o fatalitate, pe care nu aveam cum ˇs-o înlătur, eventual revenind la vechiul statut. Eu nu aveam o calificare în vreo altă meserie, care să-mi asigure viaţa de fiecare zi; nu aș fi putut realiza retragerea plină de o nobilă demnitate a prietenului meu dr. Mircea Pop, care iscălește volume de versuri și excepţionale traduceri din limba greacă sub pseudonimul Alexandru Miran. El este

complet absent din „viaţa literară” (și faptul i-a dăunat grav prestigiului și recunoaşterii valorii reale, în ciuda articolelor foarte favorabile pe care le-au scris despre el critici de talia lui N. Manolescu și Mircea Ciobanu). Eu trebuia să „activez” cumva, desigur doar pe plan literar, pentru că eram legat de putinţa publicării, ca unică resursă de existenţă. Și cele mai cerute texte erau articolele de critică literară, apoi cărţile de critică, în fine, traducerile, prefeţele, alcătuirile de antologii et[. Şi abia în ultimul rând literatura mea de imaginaţie, care ridica mult mai grave probleme. Am amânat-o pe aceasta din urmă, doar cu vaga speranţă că se va releva cândva, eventual postum…

Activitatea mea publicistică, deși neașteptat de revărsată și de diversă, era zăgăzuită nu doar de diversele forme de cenzură, de programul comunist care făcea din acei scriitori care-l ocoleau niște marginali și niște toleraţi, dar și de alte probleme pe care le aveam de rezolvat. Era, în primul rând, aceea a competenţei, căci eu eram un amator în critică și ţinusem să subliniez asta cu orice ocazie. Cunoșteam literatura română, dar mult mai puţin decât se crede; o parcursesem în linii mari încă din liceu, mai ales în lungile vacanţe petrecute la ţară în clasa a VI-a și a VII-a în ultimul an de liceu părăsisem aproape cu totul literatura autohtonă, dedicându-mă celei franceze și asta mi se părea firesc pentru că în acel an, 1948, literatura română încetase să mai existe. Intrase, de fapt, într-o eclipsă ce a ţinut nu un deceniu, cum se tot afirmă de către ignoranţi, ci până la moartea lui Stalin, după care, în ciuda evenimentelor din Ungaria, ˇs-a înregistrat un dezgheţ foarte lent, dar ireversibil, mai precipitat după 1961.

Eu nu bănuiam cum o să evolueze lucrurile; în deceniul al VI-lea am citit preponderent filosofic, mai puţin literatură și aproape deloc literatură română. Așa, când au apărut *Moromefii,* 1955, eu nu am înregistrat evenimentul, am citit romanul mult mai târziu, când mi ˇs-a explicat că nu e vorba de o carte tradusă sau adaptată din rusește, cum am mai spus că presupusesem, având ca erou

personajul popular Ilia Muromeţ. Tot așa ˇs-a întâmplat cu Labiș, despre care mi-a vorbit o prietenă mai informată, după ce acesta murise și numele lui devenise extrem de popular în generaţia poeţilor mai tineri. Această prietenă, care era o franţuzită, nu știu prin ce miracol îl citise și mi-a spus că e ceva de capul lui. Dar îi pronunţa numele pe franţuzește, cu accentul pe i, de parcă ar fi fost Labiche și eu m-am întrebat: ce o fi ăsta? un scriitor cu origini probabil franceze, care scrie despre căprioare?… în sfârșit, primul text de Petru Dumitriu, din *Cronica de familie,* l-am citit întâmplător, luându-l din biblioteca unui spital, unde mă aflam internat pentru un scurt control și cei de acolo aveau abonament la *Viaţa românească* unde apăruse *Davida,* care, în prima ei versiune, este o capodoperă a prozei românești.

În afară de filosofic, din care am citit masiv între douăzeci și treizeci de ani, aprofundasem mult pe Proust, scriitorul meu model; încercam să studiez literatura psihologică, mai cu seamă cea confesivă, pe care înţelegeam să o ilustrez în opera mea de imaginaţie. Iniţial, mă gândisem să scriu un mare op romanesc și unul filosofic, în care să-mi dau măsura întregii mele capacităţi intelectuale, dar mai apoi am decis să le concentrez pe amândouă într-o singură carte, care în versiunea dorită de mine trebuia să fie un roman revărsat și eteroclit, amestec de creaţie artistică și de ilustrare a unei filosofii și unei etici a creaţiei. (E ceea ce am făcut în oarecare măsură și în versiunea prescurtată pe care am reușit să o fac să apară în 1996). Lecturile mele din literatura recentă, de după 1960, erau, mai degrabă, sporadice, asigurându-mi o competenţă cu totul discutabilă. Pe măsură ce avansam în acţiunea mea publicistică, începea să mă încerce un scrupul moral: ce competenţă aveam eu să mă rostesc despre oameni și opere, dacă-mi lipseau reperele generale de referinţă, iar despre multe pe care le posedam nu puteam să vorbesc deoarece însemnau niște nume puse la index de către comuniști? Simpla onestitate profesională, pe care o vedeam la tot pasul încălcată cu dezinvoltură de

feluriţi „colegi” ai mei de critică, îmi paraliza avântul – dacă acesta m-ar fi dus prea departe. Eu nu făceam cronică, mă limitasem la cărţi și personalităţi favorite, dar păcatul omiterii conștiente mi se prezenta în faţă în varii momente ale unei activităţi care începuse oarecum fără voia mea, dar se desfășura și mă consacrase.

Dar m-am eliberat repede de aceste temeri și scrupule; faţă de felul în care se prezentau alţi critici, eu făceam figură destul de onorabilă. Cuvântul ironic și lamentabil al amicului meu Villiers de lȝIsle-Adam îmi răsuna mereu în urechi și mă încuraja: „Valorez puţin când mă contemplu, dar mult când mă compar!” încetul cu încetul, am început să mă dumiresc asupra pregătirii intelectuale în cazul atâtor publiciști și oameni de meserie care urmaşeră nu doar școlile comuniste de literatură, dar și Universităţile, în regulă, din ultimii ani. Mi-am dat repede seama ce e de capul lor; am scris referate la edituri, am făcut publicabile cărţi cu pretenţii, chiar teze de doctorat, și am înţeles că trebuie să mă pun mai prejos de ei. Acţiunea mea era de o certa utilitate, uneori umplea chiar un gol. Am înţeles asta într-un moment crucial, pe care, depăşindu-l, l-am considerat un fel de prag în activitatea mea de critic. Era prin 1973 și Editura Minerva, prin glasul lui Z. Ornea, mi-a făcut propunerea de a redacta prefaţa la monografia lui E. Lovinescu despre *Tint Maiorescu,* reeditată acum pentru prima dată după 1940. N-am vrut să accept, mă consideram mai prejos de această sarcină, era, după mine, vorba de o carte esenţială a culturii critice românești care pretindea un comentariu pe măsură, o meditaţie adâncită asupra destinului unei discipline. Eu nu mă vedeam făcând asta; dar ˇs-a întâmplat ca editura, din nu știu ce motiv, să insiste, cred că întreaga lucrare fusese trimisă la cules și nu se găsise prefaţatorul... Până la urmă am cedat și am recitit cu maximă atenţie cartea aceasta, care-mi încântase adolescenţa, verificându-mi după aproape un sfert de veac impresiile.

Rezultatul a fost destul de neașteptat. Nu pot zice că

noua lectură m-a decepţionat; dimpotrivă. Dar am descoperit că problema „maiorescianismului” lui Lovinescu, admis de unanimitatea criticilor, trebuie repusă în cauză și mi-am scris textul fără accente polemice, (era doar unul de „prezentare”), dar exprimând unele rezerve pe care foarte curând aveam să le dezvolt într-un proces de revizuire a lui Lovinescu și a acţiunii sale, ceea ce avea să mă ducă la elaborarea unui eseu monografic, prin care iscăleam triumful criticului împotriva monografistului și istoriografului junimist de la care plecasem. Căci descoperisem anume că el trebuie dezvăluit în ceea ce a fost efectiv, nu în ceea ce a spus el despre sine că a fost, adică să merg pe o linie total opusă cele a lui Eugen Simion care ne-a dat un *E. Lovinescu* informativ, un fel de monografie pentru școlari, scrisă parcă *par lui même,* care, negreșit i-ar fi plăcut lui E. Lovinescu, în ultimii săi ani de viaţă, când a vrut să acrediteze o anume idee a sa. Dar, mie, figura și importanţa marelui critic mi se dezvăluiau puţin altfel.

Această mică aventură, care a rămas una din cele mai semnificative din cariera mea de critic, în afară de faptul că a întărit ura imortală, nedezminţită, a lui Eugen Simion împotriva mea, m-a încurajat să continui procesul de analiză pe temeiul liberului examen, fără să ţin seama de prejudecăţi și tabuuri. Descoperisem și aici că o acţiune pe care omul comun ar judeca-o negativă este, în cazul criticei, oricum pozitivă, dar și că un act de dreptate în favoarea unui scriitor poate însemna și reducerea sensibilă a valorii lui. în critică nu contează decât adevărul, pe care dacă nu-l putem ortografia cu majusculă, trebuie să-l căutăm și să-l slujim, să-l descoperim în toate expresiile lui ascunse, nebăgate în seamă, obliterate din diferite motive. în tot cazul, faptul că reluam un text venerabil al criticii românești și-l făceam să ajungă în mâinile noilor generaţii de cititori, ușurându-le înţelegerea printr-o introducere explicativă, m-a umplut de o mândrie pe care nu o mai încercasem.

Se dovedea astfel că activitatea mea este utilă nu

doar la modul înţeles de mine, adică printr-o critică cât mai directă și mai lipsită de reţinere, dar este *solicitată* de text, cerută de mutaţiile care se presupune că avuseseră loc în deceniile scurse, este pretinsă de însăși viaţa ei obscură, neștiută. Se dovedea apoi o anume vocaţie a mea, dar și faptul că îndeplineam un gol în cultura literară a vremii și asta m-a îndemnat să repet gestul, mijlocind apariţia altor autori, necunoscuţi sau rău-cunoscuţi (V.A. Urechea, Pompiliu Eliade et[.), mergând până acolo încât m-am înhămat la ediţia de *Opere* de E. Lovinescu, relevând texte necunoscute în cea mai mare parte, abandonate de el, sau despre care nu mai vorbea nimeni. (Personal, cred că acest efort reprezintă punctul de pornire al unei noi viziuni asupra marelui critic, pe care numai superficialii și răuvoitorii nu vor să o recunoască.) Sunt cu atât mai mândru de efortul meu, cu cât un Andrei Pleșu (un scriitor care nu a prefaţat în viaţa lui un text de Noica și nici nu a trudit pentru vreo ediţie echivalentă cu a mea din Lovinescu, deși îi este până peste cap obligat moralmente și intelectualicește Filosofului de la Păltiniș) a îndrăznit să mă denunţe ca ilustrând niscai porniri barbare de distrugere sau maculare, iar mai târziu a pus pe acolitul său George Pruteanu să facă același lucru, învinovăţindu-mă că m-aș lăsa pradă unor accese de „furie demolantă”.

Cât privește „competenţa” pe care am dovedit-o cu această ocazie, dar și în atâtea altele, nimeni până acum nu a dovedit vreo eroare de informaţie sau vreo lacună în folosirea datelor discutate – cel mult mi ˇs-au semnalat (în miile de pagini) câteva mici erori veniale, pe care abia le pot număra pe degetele unei singure mâini. Acest succes, pe care de cele mai multe ori l-am serbat în tăcere, m-a întărit în convingerea că eu pot sluji, fără a mă aservi. îmi alegeam subiectele, mă dedicam unor figuri favorite, unei problematici cât mai îndepărtate de programul ideologic marxist sau naţionalist. „Criticii” cu care mă întâlneam prin redacţii de reviste și edituri nu erau de natură să mă intimideze cu știinţa lor; pe unii am izbutit chiar să-i uimesc prin unele relevări ale mele (așa ˇs-a întâmplat cu

articolul despre *Maiorescu* și *„Copilul Eyolf*\ sau cel în care vorbeam de Titus Hotnog, sau puneam în valoare un opuscul ignorat de Pompiliu Eliade. Să spun deci că titulatura de „critic autodidact” cu care m-a gratificat etern furiosul domn Marino mă lasă rece, poate chiar mă încântă: mă simt bine în aceeași companie cu H.G. Wells, Remy de Gounnont, G. Bernard Shaw, B. Croce, Giovanni Papini, Paul Valéry sau Thomas Mann. O prefer aceleia de enciclopedist savant, de sistematizator de titluri și compulsator de „idei” doar problematic „literare”.

Cât privește nivelul la care se află cultura criticilor noștri obișnuiţi, să notez cazul lui Alex. Ştefănescu, cel care scrie despre toţi și despre toate, ba chiar are în proiect o istorie a literatuni române sau așa ceva. El îşi publică o nota de *Jurnal,* datând din 1993, moment în care autorul, care a împlinit recent 50 de ani, era pe deplin maturizat esteticește: „Descopâr surprins, într-una din cărţile de după războiale lui T. Arghezi, poemul *Mi-e dor de tine.* Trăiam cu convingerea că versurile argheziene publicate în timpul regimului comunist n-au nimic măreţ. Că sunt fie elogii demagogice – ale fiinţei umane, fie încântătoare opere minore, scrise cu grija de a nu atrage atenţia cenzurii. Și iată acest poem, *Mi-e dor de tine,* de o mare frumuseţe și, în același timp, de un ameţitor curaj artistic. T.A. ˇl-a dedicat soţiei sale, Paraschiva, la scurtă vreme după moartea acesteia...” Nu discut aici îndreptăţirea unor afirmaţii cum ar fi „curajul” (ce curaj?) pe care acest poem (care e dat „după Petrarea”) l-ar proba. El este o improvizaţie nefinisată de sfârșit, datând de la mijlocul anilor ⁊60; a-l situa „după război” e o enormitate (a apărut în 1970) care atestă simţul cronologiei la istoriograful nostru declarat. Iar ideea, dată drept convingere, cum că marele poet a scris sub comunism numai versuri de complezenţă și texte neglijabile, îl vestesc pe cel care o lasă pe hârtie că Arghezi a publicat în acea perioadă (chiar dacă excludem *101 poeme,* 1947) mai mult decât scrisese înainte, adică și-a dublat măcar prin volumul fizic întreaga producţie lirică.

Nu or fi ˟în ultimii săi douăzeci de ani numai capodopere, dar toţi cunoscătorii scrisului arghezian au relevat înnoirea tematicii, o schimbare de tonalitate, o încercare de revenire asupra vechilor inspiraţii și soluţii. Miracolul acesta eu l-am trăit și el mi-a inspirat reabilitarea poetului compromis un timp cu opere de complezenţă, deși nici acestea nu sunt chiar de lepădat; pot, în tot cazul, să-i ofer spre lectură acestui cunoscător care se numește Alex. Ștefănescu cel puţin două duzini de capodopere din această ultimă serie. (Să mai punem la socoteală că el este și autorul unui *T Arghezi interpretat de...* ceea ce ar ridica pretenţiile cititorului la alte cote.)

Dar, la ce bun? Nu este singurul caz care-mi dovedește gravele lacune de informare ale generaţiei sale, de care pe mine m-a despărţit soarta, dar și propria-mi voinţă. în tot cazul, asta îmi întărește încrederea în ce am făcut și mă scutește de regretul de a nu fi luat lecţii de literatură cu dentistul Ion Vitner, cu gazetarul G. Ivașcu sau cu inginerul Ov. S. Crohmâlniceanu, care, după câte știu, în timp ce era cadru universitar la București, urma cursurile de student fără frecvenţă ale Universităţii din Iași.

XII

În mai puţin de doi ani, aşadar, care au urmat debutului meu reușisem să-mi schimb totalmente statutul social, să mă strecor într-o organizaţie nomenclaturi stă, Uniunea Scriitorilor, dominată de comuniști, dar îngăduind o maximă libertate, reală, deși acordata membrilor ca un hatâr ce putea fi oricând anulat. Pentru mine, a fost imens; dacă nu am beneficiat de favorurile celor de la vârf sau de sinecuri aproape gratuite, de pensii pentru boli închipuite, salarii pentru slujbe iluzorii, împrumuturi nerambursabile, ajutoare directe, am avut și eu parte de câteva premieri (cu sume de bani din ce în ce mai scăzute), am putut trăi fiind considerat în câmpul muncii, deși nu mai eram salariat, în fine am fost trimis de US de trei ori în străinătate, nicio dată în Vest unde pașaportul turistic mi-a fost sistematic refuzat, iar ca „oficial” nu se gândise

nimeni la acest favor. M-am bucurat de vizite în URSS, ceea ce pentru mine reprezenta totuși ceva. Am fost, deci, la Moscova și Leningrad, în 1976, la Moscova. Leningrad și Riga, și la Moscova și Tallin, în 1985, în călătorii scurte de până la zece zile, doar prima fiind mai generoasă, de două săptămâni, pentru o așa-zisă „documentare”.

Eram, și simţeam permanent acest lucru, un membru de categorie secundă, acceptat, dar nu agreat de Partid și de cei mari, bonzii de la conducerea US; mi se foloseau aptitudinile profesionale, talentul, inclusiv cele de traducător și eram un colaborator util, dar totdeauna în afara liniei și tonului publicaţiei care mă accepta, fără să-mi pretindă mai mult pentru că se știa că aș fi refuzat. Ceea ce nu-mi displăcea de fel, căci pasul următor ar fi ˇînsemnat înregimentarea și supunerea mea spiritului de gașcă de care aveam oroare, ca și subordonarea politică. Mi se părea și așa că făcusem destule concesii, ocolind subiectele fierbinţi și personalităţile ce trebuiau exaltate, scriitorii sus puși, cărora li se întreţinea artificial gloria, dar și vedetele susţinute de un grup sau altul. Critica mea, din voit camilpetresciană, devenea din ce în ce mai mult zarifopoliană, dar și așa, (nu mai vorbesc de traduceri, pe editările de texte, de paginile de istorie literară) avea un sens pozitiv implicit, chiar dacă se folosea de unele negaţii; căutam să profit de marja de libertate pe care o lăsau autorităţile politice și care, spre mirarea mea, o vedeam pusă în discuţie nu doar de scriitori ostili spiritului liberal, dar și de criticii chiar tineri care trăiau de pe urma dreptului la opinie și încercau să facă o carieră în domeniul opinabilului. Toţi vituperează critica, o acuză de negativism, se tem de ea mai mult decât de moarte și nu doresc decât un singur lucru: să nu mai existe, din moment ce se atinge de ei, de părerile lor, de idolii lor. Nu mai vorbesc de autorii de literatură de imaginaţie! Nu pot să uit cuvântul lui Marin Preda rostit pe la debutul meu: „Păi dacă ăsta scrie așa despre Călinescu, cum o să scrie despre mine?!”; el mă urmărea și îl puteam verifica la fiecare pas. (Lui nici nu-i trecea prin cap că cu îl

consideram un prozator superior lui Călinescu, care, la toate urma, este autorul unei singure nimereli foarte onorabile, *Enigma Otiliei,* în timp ce el a scris o capodoperă *Moromefii,* I, un roman ce pecetluiește o epocă istorică, un gen, o literatură. Or, ceea ce de asemenea Preda nu-și putea închipui că ɕu n-am putut scrie despre el, lăudându-i realizarea, tocmai din cauza climatului viciat, a devierii spre partizanatul personal sau de grup, pe care el însuși îl întreţinea cu politica lui, dusă nu doar la conducerea Cărţii Românești. Preda prefera în veci opinia fără nuanţe și lauda naivă pe care i le oferea critica de tip N. Ciobanu. Cred că suntem singura ţară din cadrul civilizaţiei europene în care și astăzi se aud nenumărate accente de indignare ale unor critici care se ridică împotriva ideii de critică, neagă dreptul la opinie și atacă însăși libertatea fără de care nimeni nu ar avea dreptul să emită o judecată, să facă o apreciere, să articuleze o obiecţie – începând cu ei înșiși.)

În ceea ce mă privea, am simţit în permanenţă rezerva „colegilor" mei în toate împrejurările, în toate contactele, dar mai ales în puţinele ședinţe pe care Secţia de critică le ţinea, aceasta fiind singura mea contribuţie „obștească", la care se adăuga participarea în felurite comisii de premiere, totdeauna la „Asociaţie", niciodată la „Uniune", unde deciziile erau precumpănitor influenţate de presiunile politice, sau de necesitatea de a respecta niște combinaţii de grup, străine de valoarea celui în cauză. Mi-am îndeplinit cum am putut modestul, dar nu neînsemnatul rol, și ajunsesem să spun: „Noi trebuie să reparăm ce ˟s-a făcut cu premiile Uniunii, să nu adăugăm și propriile noastre greșeli".

Încolo, nimic. Viaţa Secţiei de critică se stingea lent, fără ca cineva să fie preocupat de asta. Ea era dominată de universitari ocupaţi cu altele, oameni care nu-și considerau perspectivele de acţiune și parvenire profesională în cadrul Asociaţiei sau măcar în zona literaturii. Eram, deși trecut de patruzeci de ani, unul dintre cei mai tineri membri, deoarece începuse să devină o excepţie să fi scris două

cărţi de oarecare valoare înainte de a împlini această vârstă. Majoritatea membrilor erau oameni în etate, istoriografi mai mult sau mai puţin literari, folcloriști, istorici de-a dreptul. Tipul meu intelectual, genul meu de formaţie și stilul de manifestare, mult mai aproape de specificitatea profesională, lor le provoca o adevărată oroare. Simţeam asta la orice gest, la orice propunere venită de la mine, la orice încercare de a schimba ceva.

Voi pomeni doar de o întâmplare care ˇs-a bucurat de oarecare publicitate, iar pe mine m-a impresionat într-atâta încât să renunţ la cea mai mică veleitate de a-mi depăși condiţia de simplu membru tolerat într-o instituţie structurată nomenklaturist. A fost cu ocazia „conferinţei” din 1980, când cred că a avut loc și o aprobare a unor modificări în regulamentul de constituire și, întrucât faptele au fost povestite într-un mod cu totul deformat în *Jurnalul* lui M. Zaciu, îmi îngădui să le aduc la lumină pentru cititorii onești care vor să mă creadă.

Așa cum el însuși spune, m-am întâlnit în sala unde se ţinea conferinţa cu un neașteptat grup clujean din care, în afara sa, mai făceau parte Ion Pop, Marian Papahagi, Ion Vartic, Aurel Sasu (dacă nu mă înșală memoria). Și am aflat cu ocazia întâlnirii că măcar o parte din ei au devenit membri ai Asociaţiei Scriitorilor din București, evident, la Secţia de Critică (după eterna tendinţă a ardeleanului adevărat care de la Slavici încoace vine la București ca la un liman al făgăduinţei, se simte mai bine aici decât în Dacia superioară unde știe să-și facă numai dușmani și apoi se revarsă în diatribe împotriva Cetăţii lui Bucur, uitând, în primul rând că fondatorul el însuşi trebuie să fi fost ardelean). Departe de a mă fi arătat neplăcut surprins de acest transfer, cum afirmă M. Zaciu, am fost, dimpotrivă, prea încântat că un grup de oameni de calitate („Mircea Zaciu & his band”, cum l-a numit A. Marino) se adaugă unui colectiv unde eram sătul de alde Chiriţă, Fănuș Neagu, Gh. Alboiu și alţii, care acaparaseră Asociaţia și voiau să se eternizeze la conducerea ei.

Când ˇs-a pus în discuţie *Statutul,* sau ceva important

de acest gen, am luat și eu cuvântul, fără nicio legătură cu prezenţa în sală a grupului de la Cluj. Campania de distrugere a Capitalei era în toi și eu aveam informaţii speciale asupra acestei crime. Am crezut cuvenit să iau apărarea orașului în singurul mod în care îmi era îngăduit. întrucât exista o Asociaţie locală a scriitorilor, care nu avea nicio consistenţă, am cerut să se treacă în programul acestei ficţiuni și un punct cu adevărat specific, să se aleagă un scriitor cu adevărat din București, care, având dragoste de oraș și cunoaşterea lui, să încerce a-i apăra interesele cât de cât în faţa autorităţilor (de fapt a Primăriei, de care asociaţia noastră era legată). Dar n-am putut articula nici jumătate din aceste propuneri și în sală ˟s-a iscat o rumoare din ce în ce mai accentuată; Fănuș Neagu, în stare de ebrietate sau părând în această situaţie, ˟s-a ridicat și a început să zbiere la mine, desigur simţind că cu cer reforma conducerii Asociaţiei, de unde va pleca totuși, în urma unor urzeli izbutite de alţi „confraţi”. Am fost împiedicat să vorbesc, să mă explic; G. Macovescu din prezidiu, care dorea doar să se voteze nu știu ce articol (sau întreg *Statutul)* și era grăbit să se întoarcă la ℭℭ sau la Ministerul de Externe, sau să plece în America, mi-a luat cuvântul și a trebuit să renunţ. Când am ajuns la locul meu, Romul Munteanu, cam în aceeași stare cu Fănuș Neagu, m-a apostrofat, spunând că pretind scriitorilor certificatul de naștere și buletinul de București, de parcă eu cerusem asemenea absurdităţi!... Totuși „zvonul” acesta a prins, dimpreună cu sentimentul unor ardeleni cum că eu le-aș interzice accesul în Capitală, desigur din invidie locală, și cuvântul l-am mai auzit de atunci, repetat de oameni de bunâcredinţă, care acreditează totuși o legendă. (Numai Radu Petrescu a venit la mine și m-a felicitat pentru ceea ce înţelesese prea bine că voisem să propun).

Revenind la rolul Asociaţiei și mai ales al secţiei de critică în care îmi pusesem unele speranţe, să precizez că el a mers într-un continuu declin, deoarece aceia care le conduceau, mai ales pe cea din urmă, nu erau deloc interesaţi de viaţa ei: Puterea oferise scriitorilor o șansă de

care nu au știut să profite. Nu se ţineau ședinţe, așa cum făceau conducătorii de cenacluri (studenţești, de tineri etⷯ.) care au apucat bine arma ce li ˟s-a dat și au realizat multe pe această cale; în Secţia de Critică nu veneau decât pensionarii și marginalizaţii care nu aveau ce face acasă și îşi marcau, în frunte cu mine, prezenţa ca o datorie pur formală. (Asta, îndeosebire de Secţia de Dramaturgie care, condusă de abilul Paul Everac, a ţinut ședinţe sistematice și continue, evenimentele din decembrie 1989 găsind-o în plină și înfloritoare activitate.) Eu mi-am făcut cu conștiinciozitate datoria, răspunzând tuturor apelurilor, prezent la toate ședinţele, atâtea câte au fost, participând la puţinele dezbateri care nu aveau niciun efect, deoarece nimeni din conducerea secţiei nu era preocupat să le dea viaţă.

Vorbeam însă de călătoriile mele în străinătate, care mi-au fost ușurate și de Uniunea Scriitorilor, motiv pentru care sunt recunoscător celor care m-au trimis. E drept că în timp ce disidenţi precum Ana Blandiana sau Mircea Dinescu străbăteau continentele, sau îşi petreceau ani buni în Occident, precum Dan Hâulică sau Aurel Dragoș Munteanu, eu a trebuit să mă mulţumesc cu URSS, unde, de la un timp, nu mai voia să se ducă nimeni. La Paris am ajuns abia în 1981, cu o întârziere de 30 de ani și după niște aventuri din care am ce povesti.

XIII

În toamna anului 1981, aşadar cu treizeci de ani întârziere, căci în mod firesc ar fi trebuit să ajung la Paris pe la 22 de ani, odată cu terminarea studiilor universitare, m-am aflat și eu în capitala Franciei, pe peronul Gării de Est și apoi în piaţa neregulata dar foarte animată din faţă, semănând așa de bine cu a noastră Gară de Nord, încât prima mea senzaţie a fost că m-am întors în Bucureștii anilor 1945/⁋47, dinainte de instalarea comunismului. Multicolorul vitrinelor și tarabelor, mișcarea omenească și a autovehiculelor, fizionomia pietonilor preocupaţi și grăbiţi au însemnat pentru mine o „recunoaştere” pe care aveam ˟s-o mai trăiesc în varii locuri și momente din urbea

în care pătrunsesem totuși pentru întâia dată. Orașul nu-mi era total necunoscut, marile lui artere, monumentele celebre, dar și întregi zone construite, le mai văzusem în filme sau în sumedenie de reproduceri fotografice. Și, totuși...

După câteva zile de acomodare la realitate, căci nu îmi anunţasem venirea, nefiind sigur pe ea nici în ultima clipă, după un prim contact cu prieteni și cunoscuţi pe care uneori nu-i mai văzusem de decenii, am reușit să mă cazez destul de convenabil și să găsesc fonduri pentru o petrecere care, târâș-grâpiș, ˟s-a prelungit vreo cinci săptămâni de zile. Succesul nu m-a împiedicat să reproșez până în ceasul de faţă românilor „din exil" că nu au fost în stare să organizeze atâta amar de vreme așa-zisele *„structures dʒaccueil",* în fapt, să angajeze o cămăruţă pe lângă Gare de lʒEst, la cea mai modestă pensiune, în care românul venit în afara delegaţiilor oficiale să poată poposi până găsește ceva mai bun.

Până la urmă m-am descurcat și eu; am aflat oameni care m-au ajutat, surprinzător de amabili; alţii, la care m-aș fi așteptat la mai mult, ˟s-au purtat mult mai rece decât justificau relaţiile noastre precedente, dar nu despre asta vreau să vorbesc, ci de eforturile epice de a ajunge să mi se dea o viză pe pașaport, un fapt aparent banal, din moment ce făceam parte dintr-o tagmă care voiaja oficial sau pe cont propriu, străbătând până la blazare mările și continentele, ajungând să consemneze într-o întreagă literatură petrecerile lor încoace și încolo, atunci când pentru mine simpla trecere a graniţei ar fi echivalat cu o evadare. Ţin însă a aminti că ɕu nu eram nici Ana Blandiana, nici N. Manolescu, nici Mircea Dinescu sau N. Breban; eram un tolerat în Uniunea Scriitorilor, un membru suspectat, de categorie secundă, bun doar pentru misiunile realmente literare, pe care le refuzau sastisiţii „breslei", marii bonzi ai literaturii comuniste. Eram bun pentru URSS, eventual pentru Bulgaria, dar nu și pentru Cehoslovacia sau RDG, zone încă râvnite de mine și inaccesibile multora. De Occident, mai cu seamă în situaţii

oficiale, nici vorbă; am pretins însă măcar ajutorul US în eforturile proprii pe care le-am întreprins, dar nici el nu mi-a fost acordat de conducerea care avea în frunte pe G. Macovescu, om reputat binevoitor, mai ales că lucrase în branșa „externelor”. Nu am obţinut decât cu greu plecarea, după eforturi penibile, după cum se va vedea.

Așa cum am mai spus în seria aceasta de amintiri, prin anii ⁊50 efectuasem o traducere „pentru sufletul meu”, fără iluzia publicării, din povestirile lui Villiers de l3Isle-Adam, pe care aveam să mi-o valorific după ⁊70, în mai multe ediţii, dintre care una în BPT. Rămăsesem cu o vie curiozitate pentru viaţa și opera scriitorului, pe care mi-am îndestulat-o cu tot ce-mi cădea în mână; așa ˟s-a întâmplat să citesc, prin 1970, o vastă monografie scrisă de Luc Badesco despre *la génération poétique de 1860,* o teză de doctorat datorată unui compatriot al nostru și în care se închinau vreo sută cincizeci de pagini activităţii poetice a lui Villiers, un sector cu totul neglijat din creaţia acestuia, deoarece aparţine tinereţii și adolescenţei sale, plachetele lui fiind editate în puţine exemplare, pe cheltuială proprie, la edituri obscure. Aveam de gând să scriu un studiu mai amplu despre el și cercetarea lui Badesco pica peste ceea ce-mi era mai nelămurit în viaţa lui Villiers, dar era și o largă prezentare a mediului literar din acei ani. Omul meu avea adresa menţionată pe teza aceasta monumentală; i-am scris.

A fost un moment decisiv al existenţei mele; am fost inspirat de Providenţă, căci urmarea avea să-mi schimbe cursul vieţii, să mă facă să obţin un succes la care nu aș mai fi sperat. Luc Badesco a primit mesajul meu pe care-l compusesem cu o încredere inspirată și de ideea că suntem puţin rude; eu îl crezusem descendentul familiei Luca Bâdescu, potentatul, de pe vremuri, la Societatea de tramvaie București, cu care eu mă înrudesc prin alianţă; pe un alt descendent al familiei îl cunoscusem pe la sfârșitul anilor ⁊50, în calitate de inginer specialist, colaborator la revista *Metalurgia și construcţia de mașini,* unde eu lucram. Greșisem identitatea, dar nu și

adresantul; Luc Badesco se numea, în realitate, Lucian Bâdescu, fusese profesor de franceză în ţară, de unde plecase prin anii ź40 cu o bursă a statului francez și se stabilise în apropierea Parisului, printr-o căsătorie cu o franţuzoaică. Nu era, aşadar, tânăr, ci spre sfârșitul vieţii. Fusese în tot acest timp un om de „dreapta”, marginalizat și ocolit de intelectualitatea din Orașul Lumină, în schimb realizase un record de bizarerie, deoarece îşi luase doctoratul la Sorbona din pură ambiţie, după ce trecuse de 60 de ani. Cartea lui o aveam în faţă.

Am aflat lucrurile acestea mult mai târziu, treptat; atunci el mi-a scris exprimându-și mirarea că un „tânăr” cum păream a fi eu, un necunoscut din București, cunoaşte așa de bine amănunte din domeniul lui de cercetare și cere informaţii atât de speciale. Mi le dădea, dar la finalul epistolei sale, mi-a pus o întrebare care e la mintea omului să şi-o pună oricine: de ce nu veneam la Paris, de ce nu eram și eu beneficiar al unei burse, al unei misiuni oficiale, cum erau atâţia variaţi compatrioţi de-ai mei?

— Întreabă-mă, să te-ntreb! am exclamat eu de la mii de kilometri, îngăduindu-mi și această glumă amară, așa cum mai făcusem de atâtea ori în viaţa mea.

Din fericire, în scrisoarea sa, Lucian Bâdescu îmi comunica și promisiunea de a încerca el ceva în acest sens, așa că m-am pus pe așteptat. Binevoitorul meu ˇs-a dus la vechiul său prieten, Virgil Ierunca, al cărui profesor fusese la liceul Alexandru Lahovary, din Râmnicul Vâlcea, și pe care-l ajutase să obţină mai târziu bursa salvatoare a Institutului francez din București, care, în preajma lui 1947, avea să-l îndepărteze pe acesta de România. Ierunca, aşadar, dar și Monica Lovinescu știau ceva despre mine, chiar dacă erau departe de o idee foarte clară, ei fiind victimele dezinformării cu care tot felul de „informatori” ai lor încercau să mă discrediteze. Au considerat că trebuie să fiu ajutat; era pe la sfârșitul anilor ź70 și pentru gestul lor le sunt și astăzi recunoscător. Mai ales că la câteva săptămâni după ce primisem o nouă scrisoare de la Luc Badesco în care acesta mă asigura ca

lucrurile merg spre rezolvare, iar eu îmi striveam creierii încercând să compun un răspuns cât mai clar, dar și mai ocolit, în care să explic ce vreau (în fapt, ceva foarte simplu: o invitaţie oficială care să-mi îngăduie să trec graniţa, pentru că, odată ajuns în Occident, aveam să mă descurc eu) am auzit în cadrul unei emisiuni a Europei Libere, vocea gravă a lui Virgil Ierunca anunţând moartea viitorului meu amfitrion de la Paris...

Bineînţeles că am considerat totul compromis; am reluat vechea pistă, a demersurilor făcute pentru a obţine o viză pe linie nu de studii, ci „turistică". Dar la puţină vreme de la dispariţia lui Luc Badesco, am primit o scrisoare de la soţia acestuia în care văduva mă înștiinţa că, înainte de a se interna în spital pentru o operaţie crezută salvatoare, soţul ei a făcut demersurile necesare și a obţinut pentru mine o bursă care urma să-mi parvină. Și, într-adevăr, mi-a venit după câteva luni înștiinţarea că societatea *Pour l3entre-aide intelectuelle européenne,* cu sediul în Elveţia și la Paris, mi-a acordat bursa necesară cu care să-mi continuu cercetările.

Deși mai mulţi compatrioţi de-ai mei (printre care, cred, Paul Goma, dar sigur D. Ţepeneag) beneficiaseră de ea, mie mi ˇs-au refuzat formele de plecare; doi ani am dus lupta, trecând prin tot soiul de comisii alcătuite din oameni din ce în ce mai importanţi și mai încruntaţi, fără folos. Dar până la urmă și acest episod așa de important al vieţii mele ˇs-a rezolvat favorabil numai datorită unei împrejurări cu totul neprevăzute. în iarna lui 1981, cred, a avut loc la Teatrul Naţional o expoziţie de artă plastică mai neobișnuită având ca temă *Scrierea,* dacă nu mă înșală memoria chiar așa intitulată, printre promotori fiind Sorin Dumitrescu. în timp ce o vizitam, am întâlnit un bărbat mai tânăr cu care am intrat în vorbă și care ˇs-a dovedit un interlocutor avizat, un comentator ușor ironic și indulgent în același timp, care semnala unde în străinătate mai văzuse cutare lucru și de unde se inspiraseră bravii noștri artiști. Omul vorbea fără răutate, mai mult ca un înţelept indulgent faţă de unele puerilităţi explicabile. Eu nu l-am

secondat propriu-zis, dar m-am înţeles cu el în unele puncte. La sfârșit, după vreo jumătate de oră, am aflat că era Eugen Florescu, un personaj extrem de important la ȻȻ în cultură și presă, care știa, bineînţeles, câte ceva despre mine.

Nu m-am gândit să speculez cumva întâlnirea aceasta; ce puteam avea eu comun cu el? Dar nu mai ţin bine minte cine, cred că M.H. Simionescu, care ne zărise stând de vorbă m-a sfătuit să mă duc la el și să-i cer ajutorul într-o chesţiune care începuse să fie destul de cunoscută în mediile literare. Zis și făcut, am cerut o audienţă și marele om m-a primit foarte bine; era pentru prima și ultima dată că pătrundeam în clădirea ȻȻ, unde, în altă aripă, lucrau Tovarășul și Tovarășa, poate că se aflau foarte aproape de biroul în care am pătruns eu. Din păcate, omul era dezolat, chesţiunea mea nu era de competenţa lui, el nu aviza decât asupra scriitorilor angajaţi în presă, care aparţineau unei anume organizaţii de bază (or, eu nu-i spusesem că nu sunt nici măcar membru de partid!). Totuși, arătându-se special amabil, mi-a promis că mă va ajuta, m-a pus să refac cererea, și ˝s-o îndrept spre un mai știu ce birou. Am făcut lucrul acesta fără prea multă convingere, dar adăugând o nouă invitaţie pe care o primisem de la un prieten, unii dintre rarii cunoscuţi ai mei de la Paris, care nu ajunsese acolo ca transfug și deci m-ar fi putut „chema”.

Peste mai puţin de o săptămână, m-am văzut chemat în faţa altei comisii formate din același grup de trei, dar care erau niște oameni mult mai tineri, al treilea, care nu se afla la masa noastră fiind (știam din Koestler) adevăratul anchetator, deși părea a urmări toată scena doar distrat, învârtind tot felul de hârtii în mâini. După o nouă serie de întrebări asupra intenţiilor mele, cunoștinţele pe care le am la Paris, eventualele rude et[. Și după ce a trebuit să explic de ce mă duc, de parcă era vorba de o expediţie la Polul Nord sau de una de traversare a Cascadei Niagara, cu mare greutate mi ˝s-a explicat, măcar indirect, un lucru esenţial: de ce nu mi se

acorda viza de ieșire? Pentru că asociaţia care mă invitase și care acorda acele burse de care beneficiau și alţi români anual, era manevrată de emigraţia românească, aceasta făcând recomandările. Bănuiam eu însumi acest lucru, dar cu un atare mijloc plecaseră din ţară o mulţime de inși, ultimul fiind inocentul Radu Petrescu, care mă recomandase, la rându-i, pe mine.

— Bine, am spus eu, dacă e așa, eu solicit plecarea nu pe această cale, ci dând curs invitaţiei „turistice" care-mi venise de la acel prieten și pe care o adăugasem la cerere.

Indivizii mi-au replicat că ei nu au nicio garanţie că nu voi face totuși uz de bursă, în cazul că ajung la Paris, lucru prea de înţeles.

— Bine, am spus eu în concluzie, atunci înseamnă că eu nu mai pot pleca niciodată din ţară, indiferent cine mă invită, deoarece se va bănui că am să uzez de banii respectivei fundaţii! Se poate închipui o situaţie mai absurdă? Ca să nu mai pun la socoteală că „bursa" îmi fusese acordată cu doi ani înainte, ea nu mai era valabilă – am inventat eu – decât până la sfârșitul primului an.

Comisia a dat din cap, mi-a mai făcut unele observaţii generale și ˇs-a ridicat. Atunci, mi-am luat inima în dinţi și am schimbat cursul discuţiei; le-am spus că peste câteva săptămâni are loc Conferinţa scriitorilor, voi aduce la cunoștinţă adunării cazul meu, unic printre colegi, am și schiţat o plângere către Macovescu, și dacă d-lor vor să fabrice în mod artificial un nou caz Goma, cu mare regret eu o să mă conformez jocului și voi face declaraţii în acest sens, mergând până la a cere plecarea definitivă din ţară.

Indivizii, care începuseră să-și strângă lucrurile, ˇs-au întors brusc pe loc, și mi-au recomandat să nu fac așa ceva, căci o să transmită cererea mea mai departe, că ˇs-ar putea ca, et[.

Și, într-adevăr, peste câteva zile am fost încunoștinţat de la „Pașapoarte" să vin să-mi ridic actele; se aprobase în sfârșit cererea. Nu am plecat imediat la Paris; am lăsat totul până la toamnă, cu riscul de a-mi vedea anulat

succesul. Cred însă că aceasta a fost lucrat în favoarea mea, măcar „comisia” ˇs-a convins că nu sunt grăbit să plec în vreo misiune de spionaj.

În luna octombrie a anului 1981 treceam, aşadar, graniţa spre Vest, până în ultima clipă neștiind dacă nu voi fi oprit la Curtici pentru o percheziţie care să mă vâre în pușcărie (deoarece, cu minime excepţii, orice cetăţean român era obligat să nu respecte strict regulile și legile ţării noastre atât de absurde). Singurul amănunt ciudat, dacă nu și suspect, este că m-am aflat în aceeași cușetă cu un alt „scriitor”, un ungur, fost mare activist politic în literatură, acum trecut pe linie moartă, după ce în mod vizibil fusese ani de zile spion sovietic. Ei bine, omul acesta știa că se va afla cu mine în compartiment, avea informaţii despre mine cu mult peste ceea ce „reputaţia” mea ar fi justificat. Cine i le dăduse?

Am ajuns cu bine la Paris și am făcut imediat o vizită Monicâi Lovinescu și lui Virgil Ierunca, o poveste ceva mai lungă pe care o las pentru moment, deoparte. Mă limitez însă la trei prime incidente de contact. Mai întâi, cei doi au fost stupefiaţi când m-au văzut: îşi închipuiau din scrisul meu și din ceea ce debitaseră „prietenii” mei care-i informaseră că arăt ca Dracula sau ca fiul lui Frankenstein, că sunt un tip fioros, cu barbă sau măcar cioc, cu privirile injectate de sânge și cel puţin un pumnal în mână. Când m-au văzut, au izbucnit în cel mai cordial râs de surprindere pe care l-am provocat cuiva vreodată. Al doilea motiv de uluire mi ˇs-a comunicat nu imediat, ci după oarecare verificări: eram primul român care venea exact la ora anunţată... Ei bine, nu venisem la ora convenită, sunasem cu un minut și patruzeci de secunde mai devreme. Și ultimul a fost iscat de felul meu de a vorbi; după vreun sfert de oră de conversaţie, Virgil Ierunca a exclamat surprins:

— Bine, domnule, dar dumneata vorbești ca un prozator!...

Este ceea ce susţin și eu și mă lupt să mi se facă recunoscută respectiva calitate, pentru care, dacă nu ar fi

de ajuns cele vreo zece volume de proză pe care le-am scris, poate că îi vor convinge pe cititori paginile de faţă, alcătuind această carte.

XIV

Aşadar, după lupte seculare, care duraseră aproape treizeci de ani, am izbutit să ajung şi eu la Paris sau, mai propriu spus, în Occident, adică într-o zonă culturală care nici sub aspect geografic nu-mi era necunoscută, eu fiind format dacă nu în ea, cu gândul şi cu privirea permanent la ea. Mi-am refăcut astfel şi mi-am restabilit scheme de percepere şi gândire în contact mai viu cu concretul, dar nu mă simţeam într-o lume chiar străină. Ajutat şi de faptul că mi-am regăsit acolo atâţia cunoscuţi şi prieteni, care uneori îşi părăsiseră ţara de baştină de decenii, dar alteori numai cu câţiva ani înainte, „acomodarea" mea ˇs-a produs lesne, dându-mi sentimentul firescului în cele mai multe contacte din această „străinătate". De altminteri, cum spuneam, mai călătorisem prin alte ţări, chiar în „Europa" şi nu ezit să numesc aşa unele locuri din Rusia, unde poposisem şi cu atât mai puţin Budapesta şi Praga, prin care trecusem într-o excursie pe meleagurile fostului Imp ˇeriu habsburgic.

Eu merg până într-acolo încât nu calific drept „asiatic" regimul comunist în care trăisem; marxismul, prin inspiraţia şi aplicaţiile lui atât de nefericite, este un elaborat vest-european, el era în felurite ţări unde ˇs-a impus o doctrină anacronică, bazată pe o filosofie de mult depăşită de gândirea avansată europeană, dar totuşi, născută în acest spaţiu şi generalizând experienţa acelei lumi, observabilă la sfârşitul veacului trecut. Comuniştii acolo ne aduseseră, la aplicarea cu forţa a unui proiect anacronic al gândirii europene; ei nu ne-au propus o filosofie din afară acestui spaţiu, nu ne-au impus budhismul, nici shintoismul, nu ne-au silit să învăţăm sanskrita, nici nu au înălţat moschei şi pagode. Ideologia aceasta anacronică îngăduia o anumită cultivare şi ilustrare a valorilor profunde şi perene, tot europene. Aveai dreptul să-i deguşti pe Mozart şi pe Beethoven, dar

nu pe Wagner și pe Richard Strauss, pe Shakespeare și Balzac, dar nu pe Proust sau Joyce; puteai admira catedralele gotice sau baroce, dar nu și spiritul religios care le dăduse naștere. Cine se ducea în așa-zisa URSS, avea, în cel mai bun caz, impresia *ci ˇ*s-a transportat într-o lume europeană de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, în artă, dar și în educaţia artistică se propuneau modele academice și stilul desuet al unui „realism” care se reducea la simplificare, căci numai de realitate nu era vorba în rezultatele „oglindirii”.

În afară de faptul că fusese pe vremuri capitala imensului impˇeriu al ţarilor, și apoi devenise capitala comunismului mondial, Moscova, orașul străin pe care-l cunoșteam cel mai bine, era, în secundar, și o mare așezare europeană provincială. (Un turist francez spusese că e un fel de Limoges mult mărit și administrat de nemţi). Călătoriile mele acolo (nu mai pomenesc de Leningrad, de Tallin, de Riga, de orașul Pușkin) nu au ocolit deloc realizările „geniului slav” (vizibile în tot pitorescul și toată murdăria la Zagorsk, de pildă) dar a însemnat, mai ales, o plimbare prin oazele europene. Căci galeriile Ermitajului sau ale altor muzee, asta îţi revelează, opere artistice de prima mână, de la Leonardo și Rafael, la Rembrandt și Rubens, dar și la Gauguin, Cezanne, Van Gogh sau Matisse. La Paris, dar și la București, am scandalizat pe mulţi apropiaţi ai mei care nu voiau să audă de Rusia și nici să recunoască ceva valabil rusesc, îndemnându-i să viziteze neapărat această ţară.

Așadar, nu eram deloc un barbar de la Dunăre atunci când am pășit pe trotuarele de străzi și bulevarde ale Orașului Lumină; eram un om cu mentalitate europeană, cristalizată în Bucureștii anilor ʒ30 și ʒ40, continuator prin educaţie al stilului cultural din acele vremi, având o repulsie instinctivă faţă de comunism, dar și faţă de „dostoievskismul” pe care-l cultivau unii intelectuali de la noi, care-și închipuiau că ei ar fi chiar așa de străin de ce se petrecea în marea ţară vecină. Este deci perfect justificat și de înţeles (pentru cei care mă cunosc) faptul că

la Paris eu mă regăseam în lumea mea, amplificată numai la altă scară și stabilizata în firescul ei și de care eu eram legat prin societatea restrânsă de amici de la București, care-mi împărtășeau ideile și mentalitatea. Ca orice român, trăiam acasă ca un scindat, un ins care evita sau îndeplinea cât mai grăbit obligaţiile impuse de regimul tiranic și îmi duceam adevărata viaţă în lumea mea, pe care nu făceam decât ˟s-o reîntâlnesc la Paris – dar și la Moscova sau Arhanghelskoe. Mai ales „scriitorul” din mine divulgă această orientare prooccidentală, prin stil, intenţia de a traduce unele cărţi ale acestei lumi, în fine, vocaţia mea latină, prin excelenţă. Și încep să mi-o și proclam cu mândrie, văzând că un S. Damian mă denunţă prin toate părţile ca un inamic al Occidentului și un naţionalist blocat în prejudecăţi etniciste…

Mai dureroasă decât manifestările unor astfel de „analiști”, dar și ale unei „anumite critici” a fost constatarea că tocmai Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, la care am alergat în zilele următoare sosirii mele în Franţa, n-au sesizat această rară situaţie a mea și nu au știut să facă deosebirea între mine și numeroșii mei compatrioţi, veniţi uneori cu necazuri prefăcute, alteori autentici disidenţi, dar cărora, în mod curios, li se dădea drumul să plece din ţară în orice clipă. Eu mă pretindeam continuatorul criticii de dinainte de 1947, mai aproape de cei doi amfitrioni ai mei, dar și de Ion Caraion, Ion Negoiţescu, Cornel Regman și chiar de eseismul cu largi perspective intelectuale al unui N. Balotă și Șt. Aug. Doinaș, decât de camarazii mei de leat I. Dodu Bălan, S. Damian, Al. Oprea, dar și de unii dintre cei următori, Lucian Raicu, Eugen Simion sau Valeriu Cristea. în plus, este curios că niște spirite atât de perspicace precum cei doi, înţelegători profunzi ai lucrurilor din România, nu și-au pus întrebarea: de ce întârziasem eu atâta, de ce venisem abia atunci și izbutind pe căi așa de ocolite, când prin Occident foiau tot felul de intelectuali, mai ales din branșa literară, de ce unii voiajori, chiar disidenţi ori foști deţinuţi politici, erau văzuţi bianual la Paris, în timp ce eu

(dar și M. Ivânescu sau Gh. Grigurcu) nu apăruserăm niciodată? Nu era tocmai asta foarte semnificativ?

E drept că întreaga emigraţie românească din Apus, mai ales românii plecaţi de foarte mult, care nu apucaseră în ţară comunismul, fuseseră supuși unei constante acţiuni de mistificare, în mod firesc toţi cei scăpaţi mai târziu sau doar în trecere se afirmau mari victime ale comunismului și ocultau în modul cel mai firesc situaţia unui Alexandru George pe care-l bănuiau foarte dispus să le turtească fesul cu unele adevăruri. Și apoi, cei din emigraţie, mai ales veteranii, nu le cunoșteau acestor eroi proaspăt sosiţi un amănunt elementar: *dosarul,* nu știau ce făcuseră aceștia pentru a merita rapid viza pentru Occident. În plus, ˇs-a produs cu cei plecaţi un proces pe care nu mi l-am putut lămuri decât târziu, în mod treptat. Toţi rămăseseră cu o imagine de groază în legătură cu intelectualitatea comunistă din ţară; oamenii „noi” se prezentau lamentabil, iar cei care se dăduseră cu regimul, dintre bătrâni, de la Arghezi la M. Ralea, G. Călinescu sau chiar T. Vianu, apăreau ca niște duplicitari nerușinaţi, înainte de a muri

Pe la mijlocul anilor ź60, consecutiv dezgheţului din ce în ce mai accentuat, ˇs-a produs și în componenţa delegaţiilor, a privilegiaţilor cu acces sau cu misiuni în străinătate, modificări semnificative. Bătrânii dispăruseră sau fuseseră înlocuiţi cu P. Comarnescu, C. Noica sau Ionel Jianu, dar mai ales apăruseră o serie de tineri care au produs senzaţie: Matei Călinescu, Dan Hăulică, Dan Grigorescu sau Al. Ivasiuc, Torna Pavel, dar chiar și Sorin Alexandrescu, tineri care se formaseră în comunism, dar urmând înclinaţii proprii, păstrându-și adevăruri pentru ei, în formula personalităţii scindate, tipice în acest regim; ei una fumau și alta spuneau, dar mai ales știau ce să spună. Ei nu arătau ca niște „proletari” dispuși să sfâșie la prima ocazie pe „burghezi” sau să scoată cuţitul la ei. Arătau altfel chiar faţă de Eugen Barbu și Ion Lăncrânjan, erau mai aproape de stilul Al. Bălăci, Mihnea Gheorghiu, Valentin Lipatti. Noii ambasadori, mai mult ai echivocului decât ai comunismului, au lucrat chiar fără voie la

formarea unei imagini false, de care cronicile celor doi ˇs-au resimţit ani de zile, până când unul după altul le-au adus numai dezamăgiri – cazul lui Paul Goma, fabricat de *toutes pièces* la Paris, fiind cel mai jalnic și mai strident. (Să mai adaug în cazul meu că pe mine toţi aceşti „binevoitori” mă prezentau la Paris ca pe un „bizar”, un om închis, necomunicativ, care nu doresc să ies din găoacea mea.)

Desigur, n-o să mă apuc acuma să blamez sau să ridiculizez (cum fac unii) pe doi oameni care, mânaţi de impulsurile cele mai nobile, și-au ajutat nişte compatrioţi, uneori făcându-le o reclamă nemeritată. Că au fost chiar „manipulaţi” mi se pare o imensă exagerare; cred de asemenea că un anume echivoc în cazul oricărei personalităţi supusă judecăţii este specific regimului, falsităţii lui funciare: eu însumi, așa cum eram și atât cât eram, puteam constitui o dovadă că „în România nu e chiar așa de râu”, că nu ˇs-au petrecut numai crime, eliminări, procese de contraselecţie… în tot cazul, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca m-au ajutat mult în cursul șederii mele la Paris; mi-au mijlocit întâlnirea cu Mircea Eliade, m-au dus la Eugen Ionescu (din păcate, acesta a fost tot timpul plecat din Franţa), în fine, mi-au procurat bursa doamnei Laborey, care, cu o întârziere de doi ani, mi-a fost totuși acordată. Suma aceasta de bani precum și alte ajutoare venite de la amici ai mei, mi-au îngăduit șederea în Occident ceva mai mult de o lună de zile, care, firește, au fost de maximă importanţă pentru mine.

În momentul acela, m-am apucat de documentarea rapidă și pe cât se putea completa la studiul despre Villiers de lzIsle-Adam la care mă angajasem din ţară, plecam zilnic la Bibliothèque Naţionale, unde nu puteam sta decât până pe la prânz: luam masa în formule mai curând hazardate și apoi hoinăream pe străzi și prin parcuri, prin muzee și locuri istorice, dar și prin magazine, de la cele universale la cele de cartier, nelipsind nici câte un *foire de puces,* (pe care Mateiu Caragiale l-a tradus în românește prin „târgul păduchilor”), urmând o înclinaţie atavică spre

prăvăliile de articole de menaj, pe linia strămoșilor mei negustori. Am fost găzduit, nopţile, pe la diverși prieteni și cunoscuţi, în variate locuri, inclusiv într-o scurtă ședere am înnoptat în zona rurală, ceea ce mi-a îngăduit cunoaşterea orașului în cartierele lui mai elegante, dar și mai sărace, pitorești sau istorice, imagini ce se vor completa cu alte unghiuri de vedere în popasurile mele ulterioare în 1990 și 1996. Era cu totul altceva decât ceea ce putusem vedea în vizitele mele anterioare, în spaţiul ţărilor socialiste, în condiţii de privilegiat supravegheat, dus în mare viteză de la unul la altul dintre selecţionatele „obiective”.

Documentarea mea la Biblioteca Naţională m-a costat o groază de bani, deoarece sistemul xeroxării era acolo așa de dezvoltat încât luam numai cărţile, revistele, de care aveam nevoie și mă duceam într-o cameră de alături și numai într-un minut aveam copia gata. Așa că am obţinut vreo cincizeci de articole din presa franceză mai veche, în problema pe care o studiam. Eram încurajat să cred într-un mare succes; voiam să scriu o amplă monografie despre Villiers și epoca lui (el fiind, prin excelenţă, un personaj „de legătură”) și aveam de gând ˟s-o închei până în anul centenarului morţii sale deci în 1989, ba chiar îmi aranjasem o invitaţie la Saint-Brieuc, unde un comitet local începuse pregătirile pentru acest eveniment. Din păcate, la întoarcerea în ţară, tot planul meu ˟s-a spulberat, situaţia politică mă împiedica să-mi continui corespondenţa cu străinătatea, măcar prin împrumutul inter-universitar, iar Uniunea Scriitorilor nu-mi arăta nicio bunăvoinţă.

Dar în ţară mă așteptau și alte neplăceri, pe care cred cuvenit să le povestesc. Ele chiar au venit asupra mea „cu tropul” – ca să folosesc și eu un gepidism ce i-ar fi plăcut lui C. Diculescu și pe care-l propun lui Andrei Ionescu, savantul cercetător al cuvintelor de origine veche germanică din limba română.

XV

Pe la începutul lui noiembrie 1981, mă întorceam, aşadar, acasă după o ședere în străinătate care durase

cinci săptămâni și cuprinsese Parisul, dar și Münchenul și Viena, prin care trecusem numai atât cât să vizitez două muzee de artă și să hoinăresc pe câteva străzi. Mă întorceam cu un sentiment de împăcare, satisfacţie și împlinire, deși sejurul fusese așa de scurt. Mă pusese în legătură cu lumea „mea”, cu acea Europă din care descindeam, dar de a cărei ambianţă fusesem lipsit până atunci, mai puţin de lumea valorilor în care efectiv trăisem, chiar la București stând. Dimensiunea mai mult „geografică” decât culturală mi se întregise aşadar, căci până atunci absenţa contactelor cu universul fizic european fusese socotită de mine un accident dureros, aproape ca o infirmitate.

Nu mă ispitise decât vag ideea de a rămâne acolo, de a alege „libertatea”. Eram prea bătrân pentru a începe o nouă viaţă, pentru a-mi face o situaţie între străini; ajutoarele pe care le-aș fi primit, de la unul sau altul, mi ˟s-au părut nesigure și nesatisfăcătoare. Apoi, eu îmi considerasem perspectivele în cadrul literar naţional; ce aș fi putut face fără acesta, altundeva? Aveam scrisă în ţară o întreagă literatură de sertar, care aștepta vremuri mai favorabile, aveam proiecte cuprinse în același cadru al literaturii românești... Și, în plus, eram, așa cum am repetat-o des, un om foarte dependent de mediul meu, atașat de prieteni, de familie, care mai exista măcar într-o formă redusă și de care mi-ar fi fost greu să mă despart.

Am hotărât, fără prea multe ezitări, să mă întorc. Mi-am adus o mulţime de cărţi, câte putusem aduna cu puţinii bani avuţi la dispoziţie și cu ce mai primisem în dar de la diferiţi prieteni și cunoscuţi. (Nu adusesem cărţi „subversive” cu mine; ţin minte că singurul volum pentru care am tremurat la graniţă, până am văzut că „vameșii” nici nu se uită la cărţile aduse, a fost *Le Système totalitaire* de Hannah Arendt, căreia i-am desprins coperta care-i avea fotografiaţi pe Ribbentrop și Stalin, zâmbind satisfăcuţi, și am înlocuit-o cu o alta, a unui roman poliţist, pentru ca doar un control sever să dezvăluie adevăratul și ascunsul ei conţinut.) Nu am avut nevoie nici pe departe

de așa ceva, am ajuns cu bine la București, după o călătorie ucigătoare, dar plină de satisfacţii. Speram numai vag să mai pot efectua vreuna foarte curând; mai apoi mi ˇs-au spulberat și aceste speranţe.

După ce mi-am depus pașaportul, m-am trezit chemat la telefon de o voce necunoscută, care ˇs-a recomandat cu un nume pe care l-am uitat (foarte neutru: gen Voicu sau Stoian) și care a spus că lucrează „la Pașapoarte” și că dorește să ne întâlnim și să stăm de vorbă.

— În ce chesţiune? l-am întrebat eu.

— Păi, v-am trimis în străinătate, trebuie să faceţi un raport despre ce aţi văzut acolo, cu cine v-aţi întâlnit, cu cine aţi stat de vorbă…

I-am răspuns că nu dau niciun raport, deoarece fusesem „trimis” (fapt care nici chiar acesta nu era chiar exact) de Uniunea Scriitorilor și sunt gata să dau socoteală conducerii, dacă mi se cere, în chesţiunea aceasta.

— Nu, nu… mi-a răspuns vocea. Asta e altceva. Trebuie să staţi de vorbă cu noi.

Și mi-a fixat o întâlnire în părculeţul de lângă Uniunea Scriitorilor, acolo unde acuma se înalţă din nou statuia lui Ion I.C. Brătianu, a doua zi la orele cutare…

I-am spus că nu vin, dar că voi fi ˇîn dimineaţa aceea la Uniune în biroul tovarășului Hobana și putem sta acolo de vorbă.

Mi ˇs-a răspuns, pe un ton morocănos, că nu e bine să refuz, că ei deja știu unde am fost și cu cine am vorbit etc., etc. Să mă mai gândesc.

A doua zi am fost în biroul lui Hobana, dar nu a venit nimeni și nici lui nu i-am spus ceva de perspectiva întâlnirii. Adusesem totuși un amplu dosar în care se aflau cuprinse paginile scrise de mine (încă în ţară) despre Villiers de lƷIsle-Adam, precum și toate paginile copiate la xerox în Franţa. Voiam să deviez eventuala discuţie în sensul colateral al „activităţii” mele deloc subversive, dar reale, care pe cei de la Securitate nu-ı interesa decât foarte vag. Dar am așteptat degeaba. De altfel, eram convins că Securitatea nu avea habar (încă) de ceea ce

făcusem eu în Franţa. Eu, cu excepţiile Virgil Ierunca și Monica Lovinescu, nu vizitasem oameni „periculoși”, ci doar prieteni și cunoscuţi de ai mei care plecaseră cu forme legale din ţară și nu desfășuraseră nicio activitate ostilă regimului de la București. Nici măcar Ilie Constantin nu se excludea, deși acesta fugise din ţară și frecventa cercurile emigranţilor români. (El mi-a semnalat cenaclul lui L. Mămăligă, la care nu m-am dus, mai ales aflând că în ședinţa respectivă va citi din opera sa romancierul N. Breban. Fiind la Paris, am crezut că trebuie să-mi petrec altfel timpul, cu autorul *Animalelor bolnave* mă puteam delecta și la București.) Cât privește pe Goma, despre care mi se transmisese că mă vorbește totdeauna de bine, l-am evitat instinctiv și nu cred că am făcut rău, chiar dacă el nu intrase în actuala fază paranoică a judecătorului moralist absolut și probabil că mai avea indulgentă pentru unii mizerabili ca mine.

Evitarea întâlnirii omului de la Securitate nu a avut niciun efect imediat, dar mi-a închis perspectivele asupra posibilităţii de a mai trece în Occident – aveam să-mi dau seama de aceasta ceva mai târziu, când voi încerca să obţin din nou o viză în acest sens. Ea este pilduitoare. Nu vreau să spun că toţi voiajorii obişnuiţi, aproape intemperanţi, din breasla scriitoricească, erau informatori ai Securităţii, dar ceva mă deosebea de ei. în tot cazul, mă deosebea de Mircea Iorgulescu care, în anii următori, a început să călătorească frecvent în Occident, ba chiar și într-o vreme în care soţia sa și cea mai mare dintre fiice fugiseră (!?) la Paris și se aflau instalate acolo. Până la urmă, acest brav combatant în presă și judecător aspru al meu în tot felul de articole a „fugit” și el din ţară cu cealaltă fiică, când și-a terminat și ea liceul, dar și cu automobilul său Dacia break, încărcat cu toată biblioteca – asta într-o vreme când pentru un profan a transporta *Istoria literaturii* (piesă de „patrimoniu”) a lui Călinescu era o culpă care făcea să fii întors de la graniţă, dacă nu băgat la pușcărie. *Honni soit qui mal y pense…* Dar pentru istoria literară să menţionez amănuntul că în momentul

când a plecat din București, alegând suferinţele și exilul de la care eu m-am eschivat, tot eu am fost, poate, ultimul om care, pe stradă, i-am făcut bezele cu mâna. Marchez acest moment istoric.

Pentru mine, atât de râvnitele călătorii în Vest se încheiaseră și, abia la sfârșitul anului 1989, am reînceput să-mi încordez puterile și să fac încercări de a pleca din nou; nu am obţinut viza, dar cred că dacă regimul mai dura, aș fi izbândit; o serie de factori personali m-au determinat să las baltă totul și să-mi amân confruntarea decisivă cu „organele”. între timp, nu mi ˇs-au interzis vizitele în ţările socialiste, continuam să fiu bun pentru URSS, unde ajunsese, așa cum am mai spus, să nu mai dorească a se duce nimeni. Am fost deci trimis pentru ultima oară la Moscova și Tallin (eu cerusem Vilnius, dar acolo avuseseră loc în cursul verii unele tulburări studenţești și zona era interzisă străinilor). A fost în 1985, cu ocazia centenarului Rebreanu, și am avut ca tovarăși de echipă pe N. Prelipceanu și Aurel Sasu, pe ultimul propunându-l chiar eu, deși îl cunoșteam foarte puţin. Când treaba a fost pusă pe căprării și nu se găsea omul, eu mi-am amintit de el și i-am sugerat numele la o întâlnire personală cu Hobana. De ce? Voi explica mai jos.

Povestea nu este fără o anume semnificaţie: la vremea debutului meu, atunci când Eugen Barbu a declanșat campania împotriva mea, iar Vasile Nicolescu a cerut tuturor redacţiilor să ia „atitudine” pe chestia demolării lui G. Călinescu, a apărut și un articol, cred în *Tribuna,* semnat de Aurel Sasu. Eu am luat cunoștinţă de el graţie indignării pe care el a trezit-o în redacţia Cărţii Românești. Cineva, nu spun cine, persoană importantă, a reacţionat cu atâta violenţă, încât i-a scos din planul de apariţie un volumaș despre E. Lovinescu, despre care nu am informaţii să mai fi apărut acolo nici mai târziu. Și asta, în ciuda insistenţelor mele ca editura să nu procedeze la represalii…

Așa am înţeles eu să mă „răzbun”, petrecând (și) cu el o săptămână încântătoare, care cred că l-a convins și pe

el că sunt altceva decât monstrul din viziunea profesorului său Mircea Zaciu, aceea care se află în *Jurnalul* acestuia, după ce a fost publicată în *Vatra* acum vreo doi ani. (De altminteri, contrar celor spuse de acesta cum că aș fi un detestator al Ardealului, eu iubesc această parte de ţară, ba chiar, ceea ce se întâmplă mai rar altora, pe simpaticii ei locuitori, Aurel Sasu fiind în această privinţă cel mai bun exemplu. Cele câteva zile petrecute împreună în străinătate cred că i-au rămas ca atare în amintire.)

Cum spuneam, eu nu am dispreţuit nici ieșirile „în lagăr”, dacă nu se putea în afara lui. (Asta pentru a nu mai pune la socoteală că ne aflam la un an de la venirea lui Gorbaciov, și anumite linii de evoluţie ale socialismului se configurau încă de atunci, în continuarea reformelor lui Andropov. Peste tot se simţea un aer de libertate care trebuia să ne cuprindă și pe noi, ducând la eliminarea măcar a lui Ceaușescu.) Călătoria aceasta la Moscova și la Tallin o completa pe cealaltă în Occident și împlinea, în experienţa mea, o năzuinţă dintotdeauna, spre exterioritate, spre lumea aceasta diversă și interesantă în felurite grade, o năzuinţă pe care mi-o împlineam atât de târziu.

Dar a fost totuși ceva decisiv în viaţa mea, care a determinat și o anumită schimbare în ceea ce aveam să scriu. Am început să dau la iveală o serie de proze scurte cu impresii, reflecţii, observaţii de viaţă sau din cărţi pe care altfel nu m-aș fi gândit să le scriu. De la *Simple întâmplări în gând și spaţii* (1982), trecând prin *Petreceri cu gândul și inducţii sentimentale* și încheindu-se doar provizoriu cu *Capricii și treceri cu gândul prin spaţii* (1994) ele formează o serie continuă, într-un vădit contrast cu paginile mele de critică, voit aplicate, prozaice, concepute într-o manieră cât mai departe de orice vanitate literară (și care mi-au adus aprecierea lui Valeriu Cristea, la care eu ţin foarte mult, că aș fi „cel mai plat critic al literaturii române”). Aici, în paginile acestea foarte slobode, pline de anecdote și de teme de reflecţie foarte subiective, îmi pun în valoare aptitudinea spre diversitate,

un anume gen de curiozitate împrăștiată, calitatea mea de om prin excelenţă „de relaţii”, pe care comunismul m-a împiedicat să mi-o dezvolt și mai mult. Abia după ce dimensiunea mea „geografică” ˟s-a întregit, am dat paginile acestea care trebuie deosebite drastic de cele din seria cealaltă, *La sfârșitul lecturii,* cu care au mers, într-un timp, în paralel.

Critica propriu-zisă eram silit să o părăsesc; publicam din ce în ce mai rar, regimul devenise din ce în ce mai constrângător, oroarea sa faţă de opinia slobodă devenise și mai acută, silindu-mă să-mi caut anume „subiecte” pe îngustul teren unde critica se mai poate exercita.

XVI

Așa cum am mai spus, la întoarcere de la Paris, la sfârșitul anului 1981, mă așteptau în ţară multe surprize: Și rele și bune: deși societatea intelectuală românească intra într-o perioadă și mai accentuat întunecoasă, eu mă aflam îmbarcat pe acea navă numită Uniunea Scriitorilor, adică o asociaţie mai mult decât o instituţie nomenklaturistă, care-și urma drumul cam în aceeași direcţie, dar cu multe devieri și ocolișuri. Situaţia mea devenise curioasă: pe măsură ce mă afirmam ca publicist, câștigam un cert prestigiu colegial, faţă de care nu puteau rămâne chiar indiferente autorităţile comuniste. Știau la ce se puteau aștepta de la mine, dar începuseră să aibă mult mai grave bătăi de cap din partea tinerilor care forţau destul de violent și zgomotos porţile literaturii, ochind și structurile de comandă pe care „bătrânii” le mai ţineau în mâini. Eu devenisem unul din indicii de normalitate; marginalizat, dar și fără ambiţii, tolerat, pentru că nu deranjam, deși conţinutul scrisului meu nu urma nici acum sloganurile partidului și în genere, afirmam un stil personalist, neutru. Cărţile mele nu erau scoase din planuri, apăreau într-o cadenţă regulată, eu având situaţia unui autor „recuperat”, mai aproape de tipul C. Noica, Edgar Papu, N. Balotă sau chiar Ovidiu Cotruș. Marile surprize și temeri le veneau comuniștilor de la un M.

Cărtărescu, FI. ˇlaru, Mariana Marin, Elena Ștefoi sau Mircea Nedelciu, așa că cenzura tinerilor era mai drastică, una din formele acesteia fiind tocmai „planul”, spaţiul restrâns acordat debutanţilor, întârzierile la apariţie.

În cariera mea a jucat astfel un rol de seamă succesul înregistrat de culegerea mea de proze *Simple întâmplări în timp şi spaţii* (1982), o carte care ˇs-a bucurat de o primire foarte bună și a obţinut premiul Uniunii Scriitorilor pe acel an (pentru… publicistică!) și fericirea mea a fost dublă văzând că această categorisire îi îngăduie lui Eugen Simion, cu care mă tot punea Destinul în rivalitate, să ia și el distincţia echivalentă la critică (dacă nu mă înşală memoria). Mai mult încă: acestei cărţi N. Manolescu i-a închinat o cronică extrem de elogioasă, cea mai entuziastă pe care a scris-o despre vreo încercare de a mea, pentru ca mai apoi, într-un proxim al său volum de *Teme* să observ că ˇs-a lăsat sensibil influenţat de stilul meu, un amestec de libertate în abordarea unor cărţi, dar și a unor împrejurări de viaţă, spirit critic și analiză psihologică. Și pe el, dar și pe alţii, i-a încântat mai puţin primul meu roman *Caiet pentru…* o carte care, prin excepţie, a fost redactată foarte rapid, pentru motive pe care le voi explica și pe care nu am putut-o întregi cu vreo douăzeci de pagini după ce fusese citită în editură, deoarece lectorul meu, d-na G. Dimisianu fusese arestată în răstimp și, deși eliberată rapid, nu mai era în dispoziţia de a reveni asupra unei cărţi ce urma să apară la editura de unde ea va fi curând dată afară.

Scrierea de romane m-a readus la vechiul meu program, de a-mi urma vocaţia de prozator, dar ea nu e fără legătură cu împrejurările istorice de care am amintit la început și de strângerea treptată, oficială, de șurub. Toate proiectele mele fuseseră date peste cap de hotărârea autorităţilor de a pune sub control, de fapt sub interdicţie, copierea la xerox și eventuala transmitere pe această cale a documentaţiei de care aveam nevoie. Monografia mea despre Villiers de lƷIsle-Adam, pe care aș fi putut-o desăvârși, a trebuit să fie abandonată, deoarece o bună parte din materialul identificat de mine la Paris a rămas

acolo, fără putinţă de a-mi fi transmis. Și totuși n-am abandonat proiectul de la început. îl cunoscusem la *Viaţa românească* pe Gelu Voican-Voiculescu, unul dintre oamenii cei mai simpatici pe care îi întâlnisem până atunci în presă; el se aflase acolo într-o soluţie provizorie de existenţă; era un om care nu părea că-şi va părăsi meseria de geolog pentru literatură. în plus, era un vizibil „reacţionar", care-și îngăduia să ironizeze pe un Paul Georgescu sau Vladimir Colin pe chestii politice, fără ostentaţie însă. Era un cititor, poate și un fervent al lui Julius Evola, din ale cărui cărţi poseda câteva, cu care m-am gândit să fac un schimb și să-i transmit spre lectură din ale mele; Gelu Voican avea putinţa de a trage la xerox și înainte de a mă pune în legătură cu sursa sa, m-a recomandat unui ins care făcea asemenea treburi și cu care, pe căi întortocheate, m-am putut ajuta. Numai că, foarte curând, am aflat că Gelu Voican are încurcături, că fusese chiar arestat et[., și am dat înapoi. Treaba se terminase, eram silit să renunţ. Abia după Eliberare, l-am revăzut pe fostul corector al *Vieţii românești,* hărăzit unei ciudate celebrităţi...

Pentru mine se pusese între timp din ce în ce mai acut problema publicării, deci a existenţei, deoarece eu trăiam din scris și drepturile de autor (dar și „premiile", reduse cam la jumătate) deveniseră derizorii. Am început atunci să lucrez la ediţia E. Lovinescu de *Opere,* la propunerea lui Z. Ornea; era vorba de a înlocui vechea încercare a lui Eugen Simion, care mersese într-o primă instanţa pe varianta mai ușoară, a reproducerii ediţiei zise „definitive" și a volumelor următoare, care nu pun importante probleme de editare, o treabă desigur utilă. Eu m-am înhămat la o adevărată corvoada, despuind presa, reconstituind varianta primă a scrisului lovinescian, multe texte rămase necunoscute sau uitate, acoperite de reeditările ulterioare întrucâtva schimbate. Nu pot spune că această muncă, despre care susţin fără modestie că doar eu aș fi fost în stare să o efectuez, deoarece pe lângă o anume competenţa, aveam și timp, ceea ce lipsea altor

„lovinescologi”, nu mi-a dat multe satisfacţii, deși ediţia nu se vede citată de cititorii criticului totdeauna așa cum ˚s-ar cuveni, nici notele mele foarte copioase, numărând peste două mii de pagini de comentarii nu au fost asimilate, fie și critic, de istoriografia literară. Cât despre tărăboiul imens pe care Eugen Simion l-a făcut aflând de isprava editurii, îl asigur că aș fi renunţat să accept oferta, dacă l-aș fi crezut capabil să lucreze el această ediţie critica; convingerea mea este contrariul și singura mea satisfacţie ca ediţiile noastre se completează, în cazul că voi mai vedea apărând volumul 10, ne-am putea împăca zicând că am realizat o acţiune comuna.

Partea cu adevărat neplăcută în munca mea a fost colaborarea cu redactoarea Aurelia Rusu, o persoană foarte ciudata, o naţionalista ceaușistă care a făcut tot ce a putut pentru a obstrucţiona bunul mers al lucrului. Era o furibunda anti-lovinesciană, care-mi pretindea să comentez în *note* mereu în defavoarea criticului, care trebuia să nu aibă dreptate niciodată. (Aceasta absurditate cu atât mai stridenta cu cât îndeobște chiar și ediţiile „ştiinţifice” păcătuiesc prin partizanatul invers și ajung să escamoteze erorile celor editaţi, eventual să le *scuze* și să le atenueze mult.) în plus, ea nu a fost de acord cu planul general de editare, adică de reconstituire a formei prime a textelor, cerându-mi să public ediţia „definitiva” iar, în variante, să dau diferenţele faţa de aceasta versiune. Or, asta înseamnă ca atunci când ai fi editat *Istoria literaturii* a lui G. Călinescu, de pildă, să dai versiunea din 1945, considerată „ultimă” și să înghesui ediţia din 1941 ca variantă doar întrucât diferită de aceasta… Se putea concepe ceva mai absurd? Abia mai târziu am izbutit să-mi impun concepţia, dar numai trecerea ediţiei de *Opere* la Margareta Feraru, în care am avut o adevărată colaboratoare, atentă și amicală, a adus lucrurile pe făgașul cel bun.

Oricum, această editare a *Operei* lovinesciene, o performanţă pe care n-a mai repetat-o niciun „critic” de vârsta mea și care mi-a luat o muncă imensă, era ceva sigur în planul editorial; celelalte, adică traducerile și

cărţile originale, stăteau mereu sub semnul întrebării, totalul încasărilor mele în noul regim de tarife abia aducându-mi mai mult decât salariul unei femei de serviciu. Dificultăţile mele sunt dătătoare de măsură – și pentru aceasta mi le etalez aici – pentru felul în care autorităţile comuniste îşi urmau o anume politică: renunţaseră la ucazuri și măsuri nimicitoare, cum procedaseră de regulă în perioada Terorii și recurseseră la metoda strangulării lente și obstrucţiei permanente, tenace. După cum am mai spus, *Tezele din iulie* nu au schimbat brusc situaţia literaturii, așa cum se tot afirmă; puterea a părut a da înapoi, dar a revenit la proiectele ei distructive prin continue restrângeri ale libertăţii, ale putinţei de a publica și ale chiar dreptului firesc la publicitate care ar fi recompensat pe vreun scriitor cu merite de alt ordin decât cele politice. Strangularea aceasta lentă a fost de altminteri, întârziată de oponenţa surdă, dar categorică a Aparatului; activiștii, care acuma nu mai erau simpli agenţi de execuţie, ci indivizi cu pretenţii de intelectuali și de artiști, au îngăduit afirmarea și existenţa unei literaturi „secunde”, în afara programului politic, o literatură care cuprindea o puzderie de scriitori, mai ales poeţi, tineri, dar și inși care îşi puteau continua activitatea într-o simili-existenţă, toleraţi, nu scoși în vedetă, dar nici excluși ca pe vremea stalinismului și a lui Gheorghiu-Dej. Riscul lor de a nesocoti *Tezele* nu era mare, dar, pentru a arăta ce se putea întâmpla, voi pomeni cazul lui Vasile Nicolescu, unul din oamenii care, în calitate de cenzor și de politruc, se întâmplase să-mi facă și mie un imens râu la debuturile mele. Ei bine, ţin să spun despre acest om odios că a murit în urma unui atac de congestie cerebrală, apărând drepturile literaturii în timpul unei ședinţe pe care avea ˇs-o părăsească pe targă. Și n-a fost singurul; politica lui Ceaușescu nu era doar tiranică și absurdă, ea lovea în mentalitatea celor din noul aparat, care nu ˇs-au mai lăsat chiar toţi induși de spaimă și de spiritul de obedienţă, au luptat dacă nu făţiș, în tot cazul, într-unele momente eficient, ceea ce mai înainte nici

măcar nu ar fi fost de conceput; cei din aparatul comunist din prima generaţie nu știau cum să-și dovedească zelul și cea mai bună metodă era să se arate mai intransigenţi decât Papa, riscând o mică mustrare „tovărășească? pentru că au sărit peste cal. A avut și Aparatul eroii săi…

Rezultatul a fost o stare de mare confuzie, în care comunismul avea până la urmă să sfârșească, în ciuda „aprobării" pe care a primit-o totdeauna pe faţă. Eu nu eram deloc optimist, nu-mi imaginam cum o să evolueze lucrurile. Fusesem în URSS pentru ultima oară în viaţa mea în 1985, la un an după instalarea lui Gorbaciov și aerul proaspăt de acolo nu m-a amăgit; se simţea ceva, dar în niciun caz nu era de prevăzut prăbușirea sistemului, iar aceea a tiranului nostru local nu se întrevedea, chiar în cazul că reformele din ţara vecină ar fi ˝înaintat în timp. Avusesem destule dezminţiri, de la acordurile de la Yalta, apoi la cele de la Geneva, în sfârșit politica de non-intervenţie în favoarea răzvrătirilor anti-sovietice de la Budapesta și Praga, pentru a nu spera nimic. Democraţiile occidentale n-au ajutat niciun pic mișcările pentru democraţie din Est; dimpotrivă, în modul cel mai cinic, confirmaseră și, la nevoie întăriseră pe câte un tiran, indiferent că fusese vorba de Tito sau de Ceaușescu, după ce mai înainte făcuseră același lucru cu Mussolini și cu Hitler. Se prea putea, deci, ca „deschiderea" de la Kremlin să rămână o strictă afacere rusească și noi, dar și alte ţări (cum e cazul, până în clipa de faţă, al Cubei), să rămânem în continuare sub regimul Ceaușescu, care avea o bază destul de populară.

N-a fost așa, dar temerile și pesimismul meu erau foarte întemeiate; trăisem doar atâtea deziluzii care au confirmat intuiţiile geniale ale lui Mihail Manoilescu, după care democraţiile încurajează în alte ţări regimuri totalitare, ele preferând să trateze cu un conducător, Duce sau Führer, în locul unui omolog ai lor, controlat de câte un parlament imprevizibil și aflat la cheremul opiniei publice. Singura mea speranţă se lega de dispariţia fizică a lui Ceaușescu, un om totuși bătrân, care intrase vizibil într-o

fază de demenţă accentuată și ˇs-ar fi putut să piardă controlul situaţiei altminteri decât printr-o revoltă populară, o congestie cerebrală nefiind deloc exclusă la un ins așa de agitat.

Politica lui ostilă adevăratei culturi luase forme îngrijorătoare și amenința să ducă chiar la desființarea Uniunii Scriitorilor, de care și eu depindeam de voie de nevoie. Mai aveam câţiva ani până la pensie, care și ea se întrezărea neclar, și nu mai știam cum să fac faţă situaţiei. Remuneraţia literară scădea tot timpul, dar publicarea primului meu roman îmi revelase ceva: că tarifele sunt cu totul altele decât pentru critică, eseu și istorie literară, un roman gros (sau un „trombon”, cum era el numit în anii ⁊50) putându-te încă îmbogăţi. Nu m-am dedat unei asemenea operaţii, care presupunea ca romanul să fie de o anume „factură”, dar am dat la iveală câteva încercări de acest gen care mi-au deviat destinul literar tocmai la spartul târgului, adică foarte aproape de decembrie ⁊89.

XVII

Ultimii ani ai comunismului au fost și pentru mine, ca pentru toată lumea, dintre cei mai întunecaţi; au fost mai de opresiune, nu de teroare, desigur, deoarece, stăpân pe situaţie, Partidul nu mai aplica o politică dură, nu mai făcea arestări preventive și nu mai fabrica victime întâmplătoare și eroi din te miri cine. Predomina o atmosferă de neliniște și confuzie, care pe mine avea să mă afecteze în mod deosebit. Căci așa cum am mai spus, mă aflam pe o ambarcaţiune nomenklaturistă, Uniunea Scriitorilor, la un loc cu tot felul de „tovarăși”, care, în caz de naufragiu total sau parţial, îşi aveau rosturile asigurate și nu trebuiau să se teamă de pierderea unor favoruri ce ţineau mai mult de vanitate; îmi dădeam bine seama că Uniunea Scriitorilor, o asociaţie aparent profesională, era râvnită de tot felul de veleitari din sectorul politic, aceștia dorind omologarea ca oameni de breaslă, ceea ce uneori nici nu li se putea nega, și deci nu aveau niciun interes ca aceasta să fie desființată, chit că ei îşi aveau privilegiile asigurate de către alte „instituţii” pe care le serviseră.

Aveam sentimentul, dar nu și certitudinea, că mă aflu printr-un oarecare hazard și prin unele merite proprii într-o „rezervaţie”, cum începuse să circule vorba, un ţarc bine păzit și pe dinafară și pe dinăuntru, dar unde erau îngăduite unele libertăţi, nu însă și aceea de a-l putea părăsi vreodată, chiar dacă ţi se îngăduia temporar să ieși dincolo, chiar, de graniţele ţării. Această nouă situaţie socială a mea diferea mult de ceea ce comuniștii făcuseră și îngăduiseră imediat după luarea puterii în ţară, dar și în lunga perioadă de dezgheţ care urmaşe morţii lui Stalin. Eu nu trăisem toate aceste avataruri din lăuntrul Uniunii, ci din afară, fără curiozitate, necum participare, pentru mine situaţia recentă era ceva cu totul nou. Neliniștea mea se lega de perspectiva ca totul să înceteze într-o bună zi și să mă trezesc la aproape 60 de ani în faţa problemei de a mă întreţine (din ce?) măcar până aș fi ˟împlinit vârsta pensionării, ceea ce pentru mine însemna 62 de ani…

Și apoi, chiar dacă Uniunea ar fi continuat să existe, nu ar fi ajuns să fie vărsată într-un USASZ, cum se zvonea, cât puteam conta eu pe ajutorul ei? Știam că sunt membru de categorie secundă, un tolerat aproape, un ins care scăpase vigilenţei „organelor”; or, Uniunea era o mamă bună, dar numai pentru unii, dintre care eu nu făceam parte. Pentru a da un singur exemplu, dar și pentru oarecare destindere, să povestesc o mică întâmplare. Era în 1977, după cutremur; murise mama, și loanichie Olteanu, om cu anumite rosturi la Fondul Literar, de care uzau și abuzau atâţia, m-a văzut în doliu și m-a întrebat ce se întâmplase. Când a aflat a exprimat o mare mirare că nu făcusem cerere de ajutor pentru înmormântare, în cazul unei rude atât de apropiate, căci aveam dreptul et[., et[. i-am spus că m-am descurcat cu forţe proprii, că avem loc de veci la cimitir, că mama era pensionară și înscrisă la o Casă de ajutor, unde cotizase, că, în fine, nu făcusem o înmormântare grandioasă… Bunul loanichie a insistat să fac cerere, căci e doar o formalitate, se aprobă automat și așa mai departe. Peste câteva zile, zis și făcut, am iscălit și înaintat respectiva cerere și ceva mai târziu mi ˟s-a

comunicat ziua când să mă prezint să ridic banii. Ei bine, în ziua respectiva, am fost doi inși în anticamera lui Traian Iancu, directorul Fondului, care fixa suma după aprobarea de principiu. Scriitorul din faţa mea, un nume necunoscut de mine, dar bănăţean de origine, a venit cu mari pretenţii, cu chitanţe, cu insistenţe, pentru înhumarea care avusese loc, a socrului său. După ce Traian Iancu l-a bombănit bine („Bine, domnule, ce înmormântare ai făcut dumneata acolo, ai adus episcop, nu știu câţi preoţi… Ce-i asta, noi suntem comuniști… Dumneata nu te gândești?”) i-a aprobat suma, pe care eu nu o pot uita: douăsprezece mii cinci sute de lei, adică veniturile mele pe cel puţin o jumătate de an. Mie mi ˘s-au aprobat cinci sute lei, mari și lăţi…

Uniunea era, aşadar, o mamă bună sau o excelentă vacă de muls de care puteau profita o grupă de favorizaţi. Doi ani după acea întâmplare mi ˘s-a demolat casa părintească din Calea Moșilor și am fost azvârlit într-o garsonieră pe Mihai Bravu, care avea ca unic avantaj că era situată la vreo sută de metri de fabrica unde fratele meu era funcţionar, el a primit, de asemenea, „spaţiu”, o garsonieră, și cel puţin nu am fost despărţiţi, până la moartea lui care avea să survină șapte ani mai târziu, înainte de a fi „evacuat”, am încercat să mă adresez lui G. Macovescu, reputat „om de bine” și care, am fost asigurat, îmi va da concursul pentru a nu fi tratat în acea împrejurare ca un cetăţean de ultimă categorie. Și totuși, cel care era încă pe atunci ministru de externe și cu care stăteam de vorbă pentru întâia dată în viaţa mea, m-a tratat cu toată lă indiferenţă, ba chiar cu ostilitatea tipică oamenilor de Partid: numai că nu m-a dat afară din biroul său, mi-a spus că sunt 1 600 de membri ai Uniunii și el nu se poate ocupa de chestii de astea, dacă toţi i-ar „cere” case…

Precizez că nu aceasta era problema mea, voisem să cer ca autorităţile să mă trateze cu oarecare atenţie, mai ales că fusesem expropriat, pierdusem un drept, nu solicitam o favoare. Și purtarea lui Macovescu poate fi mai

bine apreciată, dacă voi preciza că în tot acest răstimp veselul disident Mircea Dinescu obţinea de la Uniune apartamente din ce în ce mai spaţioase, până la urmă, în toiul persecuţiilor, oferindu-i-se un întreg parter într-o vilă cu regim rezervat în care, mai sus, locuia ministrul de veselă memorie, Totu. Speranţele mele depindeau numai de eforturile proprii, câte mai puteam desfășura…

Pentru că începusem să simt dezavantajele vârstei, care și așa, nu putea lucra în favoarea mea. îmi rămânea doar scrisul; dar putinţa de a publica se reducea drastic. Singurul lucru sigur, beneficiind de aprobarea cu repetiţie, în fiecare an și fără dificultăţi, era ediţia de *Opere* de E. Lovinescu, la care am trudit cu rezultate mai mult de ordin moral; remuneraţia era aproape iluzorie, iar munca în bibliotecă devenise un chin, mai ales datorită vederii mele din ce în ce mai slăbite. Articole de critică nu mai reușeam să public decât ocazional; trebuia să fac o adevărată echilibristică pentru a nu cădea pe temele oficiale, dar și obositoare eforturi de a-mi inventa subiecte cât mai depărtate de politică. Așijderi se întâmpla cu traducerile, cele ce mi se ofereau nu erau mănoase, era vorba doar de ce refuzau alţii; câte o propunere a mea nu era decât cu greu acceptată, uneori le ofeream o „idee” de care avea să profite un altul.

Rămâneau scrierile mele de imaginaţie, adică romanele, și primul meu succes cu *Caiet pentru…* o carte de succes, cel puţin de librărie, fulminant, căci ˇs-a topit în câteva săptămâni din librării, mă avertizase asupra unor posibilităţi. Am dat publicităţii încă trei opere de imaginaţie, dimpreună cu volumul *Petreceri cu gândul și inducţii sentimentale* (1985) și mi-am dat seama că ar fi o prostie să mă reîntorc la critica literară. Din toate puţinele pagini mi-am alcătuit ultima serie din *la sfârșitul lecturii,* IV, o carte hărăzită să apară la sfârșitul lui ⁊89, dar care nu a văzut lumina tiparului decât patru ani mai târziu). Toate romanele mele au ca subiect scrierea unor cărţi, raporturile omului cu lumea imaginară pe care şi-o formează prin cărţi. *Caiet pentru…* are ca personaj

principal un text, care circulă ca o fantomă, ieșind din dulapturile unui conac vechi, dar care îşi împletește nu doar destinul ci și conţinutul cu acela al unui străin, care-l citește, devenit scriitor. Romanul *Dimineaţa devreme* îl înfăţișează pe tânărul, posibil scriitor, aflat încă în copilărie și trăind confuzia dintre realitatea trăită de el, și care uneori se întâmplă să fie dramatică, cu ceea ce constituie formaţia lui pur livrescă, de cititor cu capul îmbâcsit precoce de romane de aventuri. (Ar fi interesant pentru un observator al marilor mutaţii petrecute în cultura noastră în mai puţin de un secol, adică trecerea de la oralitate la intoxicaţia cu lectură: dacă am lua *Amintirile din copilărie* ale lui I. Creangă am vedea că, deși micul povestitor se pregătește pentru o carieră intelectuală și va deveni, în final, un scriitor, el aproape că nici nu pomenește de cărţi, acestea servind la strivirea în recreaţii a mușteloi, în timp ce dincoace, un copil cam de aceeași vârstă cu cel din Humulești are deja o formaţie, prin abuz, livrescă… Probabil că în generaţiile următoare, odată cu decăderea erei Gutenberg, ne vom reapropia de prima formulă.)

Cazul romanului *Seara târziu* este mult mai complex, dar și ciudat, deoarece destinul acestei cărţi a fost deviat și situaţia cere o explicaţie. El ˟s-a constituit din însemnările mele făcute într-o mai lungă perioadă a vieţii. Am făcut diverse notaţii cam de la 18 ani până după 31, când ˟s-a produs în viaţa mea un eveniment decisiv, cu valoare strict personală. însemnările le-am făcut pe petice și pagini de hârtie disparate, cifrând datarea, încât nimeni nu ar fi putut descoperi în maldărul de hârtie o succesiune. Niciun moment nu m-am gândit să fac din tot un roman; dar spre sfârșitul anilor ⁋50, recitind diverse pagini alăturate întâmplător, mi-am dat seama că textul are virtuţi romanești, numai că această constatare se împletea cu observaţia contrariantă că nu mă mai recunoșteam în cel ce se mărturisea și așa cum reieșea din paginile scrise. în niciun caz „jurnalul” nu putea fi folosit ca atare, dacă nu pentru altceva pentru un motiv foarte simplu: el începea

prin a fi o însemnare asupra existenţei mele de fiecare zi, dar părăsea această linie cu timpul, devenind unul de reflecţii și mai ales de note de lectură pe care le făceam prin biblioteci, profitând de libertatea pe care mi-am îngăduit-o timp de patru ani de zile, izbutind să-mi câştig existenţa fără a fi „încadrat”. Am avut imens de mult timp liber, pe care mi l-am folosit citind furibund, mai ales, prin biblioteci.

Romanul meu este alcătuit pe scheletul unui jurnal, dar eu am operat o contracţie, radicală, concentrând multe din însemnările risipite pe ici-colo și amestecându-le cu note de lectură mai importante, dintr-o puzderie. Cred că rezultatul are un subiect romanesc: asemeni situaţiei din realitate, el este un roman care se scrie oarecum împotriva autorului, căci acesta crezuse a-și fi dat măsura în altă carte, pe care ca și mine o încheiase într-un anume stadiu. Și trebuie să spun că m-a mirat mult nu doar faptul că eu eram diferit în cele două cărţi, dar și constatarea dureroasă că un jumal nu poate reproduce, „reda”, cum se spunea în estetica realismului, existenţa unui om, care e bine cunoscută doar de… autor. Era o gravă problemă morală, pe care am mai semnalat-o aici, dar era un fapt indenegabil: ieșise o carte care era un roman, o carte de un anume interes, măcar documentar, exprimând o situaţie istorică, dar mai mult o stare de spirit și viaţa unui tânăr intelectual, care descoperă, împotriva sa, marea putere a artei, formatoare și deformatoare.

Din păcate, romanul, care în versiunea prezentată de mine avea vreo 500 de pagini, a fost grav amputat de cenzură; ea a început chiar la editură, unde mi ˇs-a comunicat că „în plan” figurează cu un volum de 240 de pagini și, după multe insistenţe, mi ˇs-au mai acordat câteva duzini. Redactorul era Florin Mugur, cel mai fricos om care lucra în sistemul editorial, așa că nu știu dacă jumulirea textului meu e opera lui sau a celor de sus. (El se spefiase de simplul fapt că în relatările mele apar atâţia evrei, ca și cum nu asta fusese realitatea acelor ani în mediile în care se învârtea eroul meu; lui aceasta i se

părea o dovadă de… antisemitism!). Pe scurt, cartea aceasta mutilată a apărut totuși, ceea ce a fost departe de a-mi aduce speratele satisfacţii. Acceptasem toată operaţia deoarece eram presat de nevoile materiale; un conflict cu Consiliul Culturii m-ar fi scos din toate planurile editoriale, mi-ar fi anulat probabil putinţa de a mai publica, ar fi sporit „vigilenţa” la adresa mea, punând în cauză chiar și ediţia Lovinescu.

Pentru aceasta am fost acuzat recent de lașitate; mă întreb dacă nu am procedat totuși mai bine, pentru a nu spune: mai înţelepţește. Ceea ce ţin însă a preciza, mai ales pentru tineri, dar, în genere, pentru neștiutori, era că acest „curaj” era o virtute rezervată de „organe” celor din vârful piramidei nomenclaturiste, era îngăduit cu voie de la poliţie unui Eugen Barbu sau Marin Preda, unui Petre Sălcudeanu sau Dinu Săraru, căci Partidul ţinea și pe această cale să-și favorizeze slujitorii. Eu nu eram în această situaţie „fericită”, care ˇs-a văzut până la urmă că e tare nefericită. Și apoi, asemenea gesturi nu se pot comite fără o minimă asigurare; le puteau săvârși alţi oameni decât eu care refuzasem cu onestitate ajutorul oferit de Uniune sub forma complicitară a subvenţiilor secrete și a împrumuturilor nerambursabile. Poate că era bine să fi luat și eu de la Fond cel puţin un milion de lei (valoarea a cel puţin zece apartamente tip în noile blocuri), precum colegii mei Eugen Jebeleanu și Șt. Bănulescu, denunţaţi ca atare în *săptămână,* sau să mă declar suferind mintal și să mă pensionez în deplinătatea puterilor, cum au făcut abilii Fânuș Neagu și Norman Manea; mie îmi repugnau asemenea soluţii.

Am mers deci pe altă linie și am lăsat romanul până la urmă la voia Domnului. El a apărut, dar întrucât în junii lui ˇs-a înjghebat o gravă confuzie, generată de cronica foarte sumară, dar promptă, pe care i-a închinat-o, în *România literară,* Nicolae Manolescu, ţin să vin cu unele lămuriri, mai ales că e în curs de apariţie ediţia completă și ˇs-ar putea să fiu silit să previn ca eroarea să nu se repete și să ia proporţii. Dorind totuși să termin pe o notă

mai veselă, așa cum mi-am obișnuit binevoitorii cititori ai revistei *Vatra,* să amintesc ceva care va preciza mai bine felul în care funcţiona mecanismul de acordare a ajutoarelor la prea generosul Fond Literar: povestind ca pură anecdotă ce mi ˚s-a întâmplat la înmormântarea mamei și cum am reușit să obţin un ajutor de cinci sute de lei, în timp ce colegul acela al meu bănăţean ˚s-a ales cu o sumă de douăzeci și cinci de ori mai mare, un cunoscut mai competent și mai isteţ mi-a spus:

— Bine, dar dumneavoastră nu știţi că Traian Iancu e din Lugoj?

XVIII

Publicarea romanului *Seara târziu* mi-a procurat, cum spuneam, o mulţime de contrarietăţi, de la forma amputată pe care a trebuit să o accept, după acţiunea cenzurii, și până la felul în care a fost receptat. Era cartea mea, de până atunci, în care încărcătura autobiografică era maximă și, în legătură cu asta, am trăit destule situaţii ciudate, asupra cărora voi reveni, căci le-am enunţat încă de la începutul acestor divulgări: faptul de a mă descoperi „altul” în scrisul meu îmi crease o problemă morală din ce în ce mai gravă, pe măsură ce procesul se accentua cu fiecare carte în care păream a mă „divulga”. Deocamdată vreau să mă opresc, observând altceva.

…Anume, eram dintre scriitorii care cred că o carte ajunge să fie receptată și înţeleasă până la urmă de ia sine, indiferent de gradul ei de noutate și de dificultate, dar mai ales indiferent de poziţia și afirmaţiile vreunui critic oarecare. Debutasem în 1971 cu un fel de provocare, contrazicându-l categoric pe N. Manolescu, marele susţinător (pe urmele lui G. Călinescu) al criticii „creatoare”, al uneia care ar ajunge chiar să-și „inventeze” obiectul, altfel spus: de a afirma orice despre orice operă artistică, aceasta începând să existe abia de atunci încolo. împotriva acestor teorii, eu susţineam că o critică, o cronică, o recenzie, este un act derivat și secund, subordonat realităţii operei și constituindu-se, în cel mai bun caz (atunci când este adecvat) într-unul de

„recunoaştere” al ei. Cred că perfect inconștient, Manolescu mi-a plătit după aproape un sfert de veac prezumţia din 1971 și a compus o cronică la cartea mea, care a nenorocit-o, literalmente. Nu a fost o cronică defavorabilă, ci minimalizatoare, ocupându-se de ea doar în câteva rânduri de final. în rest, o trata de parcă ar fi fost jurnalul meu, discuta acest gen cu pretenţii literare, făcea apropieri de cărţile lui Radu Petrescu, determinând o sumă de critici ulteriori să ia de bune cele spuse de el, pe ideea că locuind amândoi în București, el mă și cunoaşte bine și știe mai bine decât mine însumi, cel care scrisesem cartea, ce făceam pe data de 28 august 1957, sau ce discutam cu tata (mort, în realitate, în 1936!) prin aceiași ani sau care erau sentimentele mele faţă de o mai mică a mea soră, care, în realitate, nu ˇs-a născut niciodată!

Ei bine, această cronică aberantă a avut un efect catastrofal pentru destinul romanului meu, care o fi ales formula jurnalului intim (ca și *Werther* al lui Goethe sau *Adela* a lui G. Ibrăileanu, dar și ca nu știu câte romane de Mircea Eliade, Anton Holban, Mihail Sebastian ori Sergiu Vladimir), dar este o operă de ficţiune și se cere judecată ca atare. Or, efectul cronicii din *România literară* l-am înregistrat foarte recent în ultimul volum al lui *Jurnalului* lui Mircea Zaciu, un scriitor care mă urmărește cu o implacabilă dușmănie, menţionându-mi numele doar în legătură cu ceva de dezaprobat, dacă nu de osândit – și asta cu atât mai curios cu cât până la recentele revelaţii neașteptate, mie figura criticului clujean îmi inspirase cea mai vie și mai constantă simpatie. Iată ce scrie el într-unul din momentele nu de neagră indispoziţie la adresa mea:

„4 XI, 1988. Citesc *Seara târziu* de A.G., căruia el îi zice „roman”, dar nu e decât un jurnal din anii ⁋57—59. în pură imitaţie a lui Radu Petrescu. Nu știu cât e de autentic, cât de „ajustat”, pe alocuri pagini interesante, dar din cele mai multe psihologia lui imposibilă îşi arată urechile, arţag, continuă cârtire, hipertrofie a eului. El scrie mai bine decât cutare clasic, tratează de sus pe Camil Petrescu, G. Călinescu ș.a., deși la acea dată nu avea decât

27 – 29 ani (...) însă pagina nu are ingenuitatea vârstei, căreia îi poţi ierta insolenţele, simţi că e ceva pus acum, târziu, din perspectiva vârstei acre. Insatisfacţiile lui sunt ale lui A.G. ˇcel de azi, nu ale tânărului de altă dată, de nu cumva el n-a fost, în fond, niciodată cu adevărat tânăr" (p. 308). Așadar, cărţii mele i se dă cu anasâna o definiţie greșită, după care i se reproșează că nu corespunde acestei definiţii!

Or, în primul rând e de observat că textul meu nu poate fi pus în subordinea jurnalelor lui Radu Petrescu, deoarece acestea nici nu-mi erau cunoscute; habar nu aveam de existenţa autorului *Parului Berenicei* în 1957 – 1959, ultimii ani ai romanului meu. Iar dacă această carte a mea a fost scrisă mai târziu, înseamnă cu atât mai mult că nu e un jumal. în realitate, așa cum am spus, romanul acesta se constituie din notele mele absolut autentice și în genere contemporane evenimentelor trăite pe care le-am risipit în anii ȥ50; concentrându-le și mai ales eliminând multe, mi-am dat seama că totul capătă virtuţi romanești, ceea ce m-a decis să le dau ordinea din carte și să fac din ele un roman. Momentul decisiv a fost când, recitind o porţiune mai întinsă din text, mi-am dat seama că ea constituie, chiar și pentru mine, o surpriză, că așteptasem de la ea altceva, în fine că nu mă mai recunoșteam în personajul care spune eu, după cum a remarcat cu mirare prima persoană care l-a citit, adică dactilografa care mi l-a bătut la mașină prin 1986. Cartea aceasta nu pretind că va fi fiind o capodoperă, o fi una prea puţin interesantă, insuficientă sub aspectul de dezvăluiri și denunţuri, dar e un roman.

Cât privește afirmaţia că l-aș fi imitat pe Radu Petrescu, să spun, ceea ce e de forţa evidenţei, că rar ˇs-ar putea găsi doi inși, de vârste apropiate, cu preocupări similare, cu origine comună și cu o educaţie datorată cam acelorași medii culturale și care să semene mai puţin ca noi doi. R.P. ˇera un blocat, un ins închis într-o armură de unde arunca priviri acute și sfredelitoare asupra realităţii văzute în secţiuni înguste și selecţionând imagini ca un

peisagist, ca unul care încadrează porţiuni de realitate până a nu o vedea în întregul ei. Era un om închis, baricadat în propria sa celulă familială, consumându-și existenţa în lecturi concentrate și în exerciţii subiective de om prins între oglinzi paralele. Personajul din *Seara târziu* e, dimpotrivă, un extravers, un om cu privirea împrăștiată și capricioasă, urmărind realitatea pentru a-i pune în valoare diversitatea și neașteptatul. E un om nu al închiderii în sine (de care se și plânge că-l silesc vremurile în care trăia), ci al petrecerii cu alţii, în contacte permanente, în participare și risipire. Faţă de universul sublimat și închis în scrâșnete, din „jurnalele" lui Radu Petrescu, dincoace avem a face cu o atmosferă destinsă, cu scene burlești, cu o paletă largă de fapte, alunecând spre anecdotic și humor uneori negru.

Pe amândoi scriitorii care consemnează în paginile lor intime îi interesa în gradul cel mai înalt Etern Femininul, numai că Radu Petrescu compune un jurnal care e al unui castrat, al unui om care exclude eroticul ca pe o blestemăţie, ceea ce dă prozei, scrise sub privirile soţiei, o tensiune lăuntrică incomparabilă, care nu o fi prea productivă, ca orice restricţie, dar contrastează strident cu revărsarea și disponibilitatea în materie de femei a nefericitului ce se mărturisește în *Seara târziu.* Acolo e vorba de un tânăr care păstrează amintirea dulce a unei iubiri din adolescenţă, căreia nu i-a pus capăt dispariţia din motive politice a fetei iubite; dar el se află și la sfârșitul unei legături contrariante și lipsite de rodnicie cu o femeie măritată, de aceeași vârstă, de care ˟s-a desprins cu greu și fără amintiri melancolice, numai că asta nu-l împiedică să nu dispreţuiască alte ocazii, câte o aventură de vacanţă, și tocmai una dintre acestea, o fată aparent deloc interesantă (și pe deasupra cunoscută de mult, fostă colegă de școală cu precedentele) să-l vâre într-o scurtă convulsie înainte de fuga ei (din ţară), ceea ce dă alt pretext fixaţiilor sale cerebrale. Suntem, aşadar, foarte departe de atmosfera epurată din cărţile lui Radu Petrescu, dar și de însuși stilul acestuia de abordare a

realităţii. Cum poate vedea cineva aici o imitaţie sau măcar vreo sugestie valorificată epigonic?…

De altminteri, cred că ar putea deveni un interesant și fructuos subiect de studiu comparatist dacă vreun studios și-ar îndrepta vreodată lupa spre universul care se lasă surprins în paginile mele și nu numai în cele echivalente ale lui Radu Petrescu: ar fi de luat în consideraţie stilul confesiv la Mircea Horia Simionescu și Costache Olăreanu, dar și Tudor Ţopa, Modest Morariu sau, eventual, dacă se mai poate recupera ceva, la M. Ivănescu, scriitori contemporani, trăitori prin aceleași locuri, formaţi în stilul și mentalitatea culturii românești de dinainte de comunism. Se va vedea diferenţa și eu spun că cea mai mare este între mine și autorul *Ocheanului întors,* omul care și când scruta depărtările se întorcea spre sine. Până la proba contrarie, cred că pasul suprem în materie de decantare a stilului confesiv îl constituie *Norii* lui Petru Creţia, în care evitarea realităţii o depășește chiar și pe aceea a lui Radu Petrescu.

Cât privește lipsa de autenticitate a așa-zisului meu „jurnal” datorită tonului acru la adresa unui Camil Petrescu și G. Călinescu, voi spune că tocmai marea severitate, mergând până la cruzime, caracterizează tinereţea, lipsa de reţinere, de respect. Asta îi dă o notă de autenticitate certă. Mai ales în ceea ce privește personajul care se divulgă în acele pagini crude; căci așa cum am mai spus, eu nu îmi revendic cine știe ce merite, nici talente, necum geniu în vreo direcţie; ceea ce posedam și se remarca la mine era precocea cristalizare a personalităţii, dându-se pe faţă și la vârsta de mai puţin de treizeci de ani. Pe atunci, eram mult mai vehement și mai lipsit de indulgenţă; nu pot să divulg comentariile pe care le făceam între prieteni pe seama mai marilor scriitori (chiar și dintre cei mult simpatizaţi de noi) nu pot reproduce ceea ce au fost convorbirile mele juvenile cu M. Ivânescu, mai apoi cu Matei Călinescu sau Modest Morariu. Ulterior, am devenit mai sobru și mai obiectiv; asta m-a determinat să nu valorific în roman multe dintre cele mai fioroase pagini

despre G. Călinescu, de pildă, omul care mă decepţionase cel mai mult, și care-mi oferea un spectacol lamentabil în acei ani.

Am posedat dintotdeauna o oarecare inteligenţă, dar nu de tip școlăresc, deși am fost un bun elev, ba am luat și premii până în ultimul an de liceu (aș vrea totuși să uit ce-i făceam bunului Edgar Papu, în scurta perioadă când mi-a fost profesor!). Așa cum spuneam, nu mi-au plăcut gesturile de bravadă inutilă, nici mai târziu, critica și spiritul de frondă. Și apoi, în romanul meu nici nu se găsesc rânduri de superioritate ireverenţiasă la adresa lui Camil Petrescu; eroul meu îi deplânge numai moartea și irosirea geniului acestui scriitor, iubit de el, în ultimii acestuia zece ani de viaţă…

Încheind, să spun că atunci când insuccesul cărţii a devenit pentru mine manifest, m-am hotărât să iau versiunea necenzurată și ˇs-o dau la bătut la mașină în trei exemplare, pe care le-am încredinţat la trei scriitori de care mă simţeam simpatizat și care, în cazul dispariţiei mele, să înainteze unei edituri romanul meu în forma integrală: Bogdan Ghiu, care mi-l și bătuse la mașină, Daniei Pișcu și Dina Hrenciuc (stabiliţi la Brașov) și Elena Ștefoi. De la aceasta din urmă am luat exemplarul cel mai bine imprimat și l-am dat editurii Fundaţiei Culturale Române în toamna lui 1995; cartea e în curs de apariţie acum.

Dar problema de ordin moral care intra în conflict cu cea estetică nu-mi dădea pace, demonstrându-mi marea forţă mistificatoare a literaturii. Citisem în adolescenţă un eseu de Ion Biberi, *Problema sincerităţii în literatura subiectiva,* o chesţiune la care m-am gândit ades, deși eu o exclusesem dintre problemele mele „de lucru”, de vreme ce hotărâsem la începuturile mele literare că voi scrie o singură carte și deci problema nu ar fi fost decât să mă „exprim” în ea odată pentru totdeauna așa cum aș fi. (Mereu m-am gândit în răstimp la conceptul de „autenticitate” pe care îl pusese în circulaţie, înainte de Mircea Eliade, Camil Petrescu; i-aș fi fost mult

recunoscător autorului *Tezelor și antitezelor,* dacă ar fi ˇîncercat și să-l definească). Eu trăisem cu destulă contrarietate putinţa de a mă dedubla, de a mă dubla în mai multe personaje „care spun eu” (cuvântul e al lui Proust) și, culmea!, asta în opere de maximă sinceritate, dintre care una se alcătuise din propriul meu jumal! Problema aceasta nu a încetat să mă urmărească; poate o să revin asupra ei, deocamdată vreau să închei pe momentul cronologic: suntem în ultimii ani ai regimului comunist și în ciuda marasmului și a lipsei de speranţe certe, simţeam că și pe plan exterior ne aflăm la ora bilanţurilor. Regimul mi se părea pe ducă; nu nădăjduiam chiar prăbușirea lui, ci o reformă, care să ducă la unele schimbări benefice, de natură să ne apropie de situaţia în care se aflau polonezii și ungurii. Numai că pe aceștia, în mod vizibil, rușii se deciseseră să-i părăsească. Pe când la noi, exista Ceaușescu și clica lui, mai ruși decât toţi inșii.

În clipa în care eu operam o foarte dorită „retragere”, gândindu-mă să rezist măcar într-atâta încât să pot relua și desăvârși romanul abandonat în 1959, *Oameni și umbre, glasuri, tăceri,* evenimentele istorice ˇs-au precipitat brusc și ˇs-au abătut asupra mea „cu tropul”, cum spuneam în fragmentul precedent, folosind un gepidism pe care-l propuneam lui Andrei Ionescu, mare amator de germanisme; rog însă redacţia să nu-mi corecteze greșit și să pună „trupul”: „cu tropul” e echivalentul românesc al italienescului „con troppo” și doar el ar explica verbul nostru „a cotropi”, mai apoi substantivul „cotropire”.

XIX

Sfârșitul comunismului, ultimele luni de comunism au fost, atât pentru mine, cât și pentru mediul meu social, o perioadă de agitaţie, nesiguranţă și confuzie. îmi dădeam seama că se vor produce mari schimbări, dar mă temeam că Ceaușescu va avea abilitatea de a le para printr-o diversiune, slăbind puţin hăţurile și îngăduind unele mici reveniri la normalitate, care să dea multora sentimentul satisfacţiei. Nu a fost așa, omul ˇs-a dovedit a fi mult mai

prost decât ˇs-ar fi bănuit; evenimentele ˇs-au precipitat în sensul dorit de noi, într-o formulă mult mai radicală, a eliberării totale de regimul comunist. Dar cu câteva luni mai înainte, puţini credeau în așa ceva și fiecare îşi făcea socotelile proprii.

În ceea ce mă privește, eram spre sfârșitul vieţii, începeam să mă gândesc la bilanţuri, la încheieri, la definitivarea proiectelor rămase în suspensie. Chesţiunea presantă era, în primul rând, de ordin material, deoarece mă vedeam silit să-mi consum o bună parte din timp și din energie pentru a-mi asigura existenţa. Și asta depindea numai și numai de ceea ce reușeam nu să scriu, ci să public. Iar pensia la care eram îndreptăţit să râvnesc, conform noilor legi, nu-mi putea fi acordată decât peste trei ani, când aș fi ˇîmplinit 62 de ani. Ce era de făcut? Uniunea Scriitorilor îşi restrânge din ce în ce mai mult activitatea, „generozitatea” ei financiară neafectându-mă pe mine. Nu era foarte sigur că această instituţie va mai avea dreptul să dea pensii, acele mult râvnite recompense pentru anii mei sau ai altora de trudă, și care nu erau o jucărie, ci o sumă dintre cele mai consistente, echivalând cu aceea a unui profesor universitar sau ofiţer superior. în principiu, ea mi se cuvenea și mie, dar în practică, cine știe ce putea surveni între timp…

Se vorbea deschis de probabila „desfiinţare” a Uniunii Scriitorilor și zvonul acesta cred că a fost lansat și întreţinut de cei care voiau să taie elanul și curajul nesupușilor la ordine, dar și de conducerea de atunci, care avea dificultăţi reale și lupta efectiv pentru menţinerea în viaţă a acestui bastion, dar probabil că ţinea și să-și exagereze meritele. (Ţin minte că, discutând cu Ioanichie Olteanu, despre eventualitatea ca US să fie desfiinţată, el mi-a răspuns negativ, dar m-a informat că el însuși a crezut o clipă așa ceva. Dar ˇs-a întâmplat un fapt curios, puţin cunoscut, anume pe la sfârșitul deceniului ˇs-a iscat ideea ca în „lagăr” să existe un fel de organism suprastatal, un fel de Fond literar pe deasupra naţiunilor, cu sediul în Polonia, care să reglementeze și să favorizeze problemele

materiale, financiare, legate de drepturile de autor, creându-se un fel de bancă internaţională, cu participarea tuturor ţărilor socialiste. Mie, ideea nu mi se părea rea; noi, românii, eram extrem de dezavantajaţi la schimbul la paritate și ceea ce putea oferi ţara noastră era mult mai modest faţă de ceea ce ofereau alte ţări, dar mai ales URSS, unde scriitorii beneficiau de facilităţi, avantaje și remuneraţii de nababi. Ei bine, noi românii, refuzând această tentaţie, în numele binecunoscutei noastre „independenţe”, puteam dovedi și pe cale de breaslă că ne afirmăm curajul și opoziţia faţă de imixtiunile altora în treburile noastre interne.)

Îngrijorarea mea provenea din faptul că regimul în care trăiam nu era doar criminal, retrograd, anticultural, dar și absurd. Tiranul de la București, spre deosebire de omologii săi din alte ţări, era imprevizibil. Or, tocmai asta iscase rezistenţa Aparatului, care îi sabota cât putea măsurile; în afară de câţiva funcţionari, care nu aveau nimic de câștigat prin niscai acte de „curaj”, ceilalţi, mai ales când erau scriitori sau oameni „de cultură”, îşi dădeau seama de greșelile conducerii, căutau să le atenueze, deoarece ei înșiși și familiile lor aveau de pierdut de pe urma lor. Și, pentru că am pomenit aici despre rolul odios pe care l-a avut în viaţa mea de scriitor Vasile Nicolescu, să spun aici că omul a murit literalmente eroic: după o ședinţă în care ˟s-a luptat împotriva unor măsuri anticulturale edictate de sus, a căzut fulgerat de o congestie cerebrală, rămânând ca un fel de mort viu timp de mai multe luni, dacă nu vreun an. Tipul acesta nu a existat în perioada lui Dej; atunci ordinele erau executate fără crâcnire, erau chiar anticipate de cei care bănuiau numai „linia”, frontul literar, cum se numea pe atunci, era omogen, doar puţin deranjat de zeloșii care aspirau pripit la bastonul de mareșal. Or, toţi aceștia fuseseră părăsiţi de protectorii lor de sus, Partidul îşi găsise și îşi fabricase alţi trâmbiţași. Primii aderenţi au trebuit să se prefacă lăuntric pentru a se salva esteticește (E. Jebeleanu, Dan Deșliu, A.E. Baconsky, Nina Cassian, Florin Mugur) eventual

trecând în tabăra nemulţumiţilor, chiar a disidenţilor. Cei care nu ˇs-au putut acomoda, au rămas asemeni lui Mihail Davidoglu care, atingând o vârstă matusalemică, a supravieţuit fără să mai ştie nimeni de ei, deşi ˇs-a bucurat de o situaţie materială excelentă, în vechiul stil, până la sfârşitul vieţii.

În cazul meu, tulburarea era sporită de eforturile înfructuoase pe care le făcusem pentru a obţine viza pentru Occident, deşi aceasta era acordată relativ uşor, mai ales celor care, după oarecare scandal, dovedeau că pleacă pentru a nu se mai întoarce. Se inversase situaţia: una din crimele cele mai mari pe care le puteai comite era acum un delict minor, o afacere administrativă, aproape. Şi asta pentru că, din diferite motive, regimul îşi dăduse seama că e mai în dezavantajul său un aşa-zis „disident" lăuntric decât un adversar al regimului, mai mult un doritor de viaţă în Occident decât de libertate. în jurul meu vedeam o sumă întreagă de inşi care făceau unele gesturi doar pentru paşaport; nu voi cita decât două cazuri, cel al lui Aurel Dragoş Munteanu, cu care mă vedeam frecvent şi care tot făcea mici gesturi de dizidenţă pentru a ajunge la un scandal fără urmări neplăcute; omul ţinea neapărat să ajungă în SUA cu familia şi avea nevoie de un „certificat" de rea purtare ca să i se admită acolo intrarea. Iar celălalt este romancierul Mircea Sândulescu, devenit adventist cu toată familia ca să poată evada în Lumea Nouă, unde se află şi acum ca scriitor american.

În ceea ce mă priveşte, încercările mele se loveau de refuzul categoric al autorităţilor care deveniseră şi brutale; puteam să văd deosebirea dintre comportarea „organelor" cu care avusesem de a face în jurul lui 1980, când am sfârşit prin a obţine actele de plecare, şi uşile care mi se închideau acum sau ghişeele impersonale la care eram trimis, amânat sine die. Pe atunci, cel puţin, Eugen Florescu mă pusese în legătură cu nivelul de sus al Securităţii, acum aveam de-a face cu subalterni şi funcţionari. Şi totuşi, cred că aş fi obţinut viza de plecare pe paşaport, dacă nu ar fi survenit un eveniment de alt

ordin, care m-a făcut să las totul baltă. Cred că un „scandal” cu ameninţări în preajma ultimului Congres al PCR ar fi fost de efect, mai puţin ultima variantă pe care o alesesem și o debitasem anchetatorilor mei: dacă nu mi se dă viza peste două luni, cea obișnuită în astfel de cazuri banale, fac cerere de plecare definitivă din ţară și mă întorc din Franţa după ce-mi fac treaba.

Primisem din nou o invitaţie la Paris, de la un prieten, și puteam astfel să refac tot demersul meu, fără să spun clar că l-am reluat de la capăt; poate dădeam peste vreun funcţionar mai binevoitor, care să răspundă afirmativ apelului meu.

Dar am renunţat la întregul plan cu toate variantele lui, pentru că pe la sfârșitul lui septembrie a avut loc în viaţa mea un eveniment important: seria absolvenţilor Liceului „Mihai Viteazul”, 1949, a sărbătorit patru decenii de la încheierea studiilor. Eu nu mai fusesem implicat în astfel de comemorări; la cea de 20 de ani nu m-am putut duce, iar la cea de 30, au răspuns la apel așa de puţini foști elevi, încât „întâlnirea” nu ˇs-a mai putut ţine. Cea din septembrie ⁊89 ˇs-a bucurat de o mare participare; în afară de câţiva decedaţi și vreo zece plecaţi peste hotare, am fost toţi cei o sută de inși care ne despărţisem în vara lui 1949 (clasele A ƨi B).

Ceremonia a fost, pentru mine, extrem de emoţionantă; mă despărţisem de mulţi dintre cei de faţă cu patruzeci de ani în urmă fără să-i văd vreodată, deși unul dintre ei locuia la douăzeci de numere de casă pe aceeași stradă cu mine. Pe toţi îi vedeam în ipostaza de adolescenţi și acuma trebuia să recunosc în ei niște bătrâni. Problema aceasta, care era pentru mine a neputinţei, a bolii, chiar a sfârșitului, nu mi-o pusesem cu seriozitate, sau nu o situasem în „economia” existenţei mele parcurse anapoda. Datorită debutului meu tardiv, a gândului de a forţa mereu ritmul vieţii, de a mă menţine într-un tempo dinamic, singurul apt să mă facă să supravieţuiesc, nu-mi pusesem problema întoarcerii, a perspectivei inverse, a eventualei irosiri, a eforturilor zadarnice. Mi ˇs-a părut că sunt pentru

prima oară obligat să-mi recunosc vârsta, să-mi folosesc deci cu chibzuinţă timpul pe care-l mai aveam la dispoziţie. Problema vastului meu roman nepublicat, căruia în final i-am dat numele *Oameni și umbre, glasuri, tăceri,* a început să mă preocupe acut. Trebuia să-l închei, să-l fac măcar publicabil, să-l duc în faza de dactilogramă (căci nu aveam din el decât puţine pagini bătute la maşină). Am renunţat, aşadar, să mă mai lupt pentru plecarea în străinătate; de altfel, nu aș fi putut face acest lucru decât înainte de căderea frigului, date fiind condiţiile mele nesigure de cazare în Vest.

Pentru prima oară în viaţa mea, m-am gândit la o „retragere" de o săptămână-două la vreo vilă a Uniunii Scriitorilor, și am ales Cumpătul, deoarece știam că e frecventat nu numai de membrii Uniunii Scriitorilor, ci și de compozitori, pictori sau cineaști, așa că neplăcerea de a sta printre „confraţi" se dilua. M-am hotărât pentru noiembrie, era cu totul în afară de sezon, nu era vremea vacanţelor și a copiilor, deci a supraaglomerării. Și totuși, nici atunci nu am obţinut „repartiţia" așa de ușor.

Aici e nevoie să deschid o paranteză, pentru a mă face înţeles. Evitasem până atunci orice „beneficiu" pentru calitatea mea literară în cazul că mă obliga la o participare nedorită la viaţa literară și la contacte cu tot felul de colegi imprevizibili și dezagreabili. Calitatea umană a scriitorilor nu mi-a plăcut niciodată; nesinceritatea, lipsa spiritului camaraderesc, prietenia simulată și de faţadă, complicităţile nedorite apăreau pentru mine contrariant la orice contact. Și, afară de aceasta, nu ţineam de loc să fiu un profitor. Nu am aflat niciodată unde este Valea Vinului, n-am călcat pe la Neptun, nici pe la Bălcești, iar Mogoșoaia, pe care o vizitasem din copilărie și care devenise prin anii ⁋50 locul favorit al evadărilor mele pe bicicletă, am abandonat-o de îndată ce colegii mei scriitori au invadat-o și au transformat-o în loc de petreceri și beţii de pomină. O ocoleam, pentru a nu fi atras de veselii locatari, dacă aceștia m-ar fi ˟întâlnit, în anii când devenisem și eu scriitor.

Dar, odată, era ˇs-o păţesc, într-o împrejurare destul de amuzantă, pe care vreau ˇs-o povestesc. Era prin anii ʒ70, pe la sfârșit și ˇs-a întâmplat să fiu obligat să mă duc acolo, conducând pe niște amici de ocazie din Franţa, care ţineau să viziteze Palatul lui Brâncoveanu. Era vorba de un tânăr român născut la Paris, descendentul unei familii istorice, care fusese împins de bunica sa, o doamnă venerabilă, să facă o vizită măcar la locul de origine al familiei. Niște prieteni ai mei ˇs-au însărcinat cu această treabă, din marea obligaţie pe care o păstrau celor de la Paris care-i găzduiseră magnific într-o împrejurare echivalentă. Programul tânărului vlăstar naţional a cuprins mănăstirile din Moldova, apoi Horezu! și Târgu-Jiu și mai știu eu ce, care nu i-au descleștat interesul, în ciuda eforturilor compatrioţilor săi din ţară. Intervenind într-o zi o obligatorie schimbare de program, m-au rugat pe mine să-i conduc la Mogoșoaia, mai ales că o pereche de francezi, cu care el venise, erau curioși peste măsură să vadă locul. M-am substituit eu ghidului și am făcut cum am putut mai bine; tânărul n-a marcat niciun interes, dar cei doi francezi, dimpotrivă, au urmărit cu atenţie totul, au luat fotografii, un album sau o broșură explicativă. Amândoi auziseră de Martha Bibescu și mă tot întrebau de ea și de „reședinţa ei”.

— Aceasta e, i-am lămurit eu, indicându-le ansamblul, curtea, lacul, parcul.

— Dar acolo ce e? Aceea e reședinţa prinţesei Bibescu, mi-a spus doamna franţuzoaică, care știa ea ce știa.

— Acolo, mi-a venit mie o inspiraţie de moment, este acum un sanatoriu…

— Și nu poate fi vizitat? a continuat întrebarea, arătând cele câteva siluete de „creatori” care se mișcau ori se aflau tolănite pe scaune și șezlonguri. Eu recunoscusem deja pe inconfundabilul Fănuș Neagu, așa că, temându-mă să nu mă cheme la el văzându-mă. n-am știut cum să ocolesc această eventualitate și le-am explicat interlocutorilor mei miraţi:

— Mai bine să trecem mai departe. Sunt periculoși…

Iată în ce stare de spirit m-am dus la Cumpătul, încercând o experienţă nouă, după ce crezusem că mi-am luat precauţiile necesare. Prin nu știu ce mister al Destinului, cel care se ocupa de „repartiţie” era poetul Mircea Cărtărescu, și de la el am obţinut hârtiile necesare pentru o cameră „bună”. Dar când am ajuns la faţa locului am avut surpriza să constat că, prin inspiraţia poetului, se mai dăduse o repartiţie pentru cameră unei alte familii; norocul a fost că eu am uzat de dreptul primului ocupant, ceilalţi fiind trimiși nu știu unde, până se va elibera cuvenitul „spaţiu”, altminteri ar fi trebuit să rămân pe afară, poate să mă întorc la București. Apoi camera o fi fost bună, dar în timpul nopţii trebuia să mă trezesc de frig pentru a reaprinde gazele în soba de teracotă care se răcea după numai două-trei ore, oricât ai fi încins-o. Asta îmi fragmenta somnul și nu mă aducea în cea mai bună dispoziţie pentru scris.

De altminteri, mi-am dat seama imediat, eu nu pot scrie sau măcar lucra la opere de imaginaţie decât acasă, în rosturile mele, în ambianţa proprie, faţă de care literatura mea păstrează vizibile legături, mai ales în cazul unui roman cum era *Oameni și umbre, glasul, tăceri,* roman pe care pentru prima oară îl scosesem acum din casă. Reveneam asupra lui după o prea lungă pauză și am avut totuși ocazia unor reflecţii semnificative, anume de ce îl abandonasem. Nu-mi dădeam seama de aceasta, dar îl amânasem pentru că era vorba de cârtea destinului unui om, a unei experienţe existenţiale unice, care nu se putea curma la cei 30 de ani încă neîmpliniţi pe care-i aveam în 1959; era cartea concluziei unei vieţi și eu de-abia acum mă aflam în această situaţie. „Închiderea” mea în această carte căpăta alt sens, pe care-l regăseam abia acum.

Dar nu pot spune că luând romanul spre lectură după trei decenii, nu am avut și decepţii; ele nu se refereau însă la calitatea artistică, mai ales la scriitură, care mi se părea remarcabilă, de o certă ţinută intelectuală; decepţia se referea la volumul cărţii care-mi apărea insuficient.

Ratasem marele roman de tip proustian; calculând acum, cu hârtiile în faţă, părţile dactilografiate și celelalte, îmi dădeam seama că el nu are nici măcar o mie de pagini; noile mele evaluări îi dau acum vreo 850. (în fond, nu era prea mare catastrofa, deoarece „volumul” unei cărţi cu acţiune circulară nu contează așa de mult, el e mai mult sugerat decât revărsat). Cartea mi ˟s-a părut că are anvergură și mai ales o dorită de mine ţinută intelectuală, chiar dacă n-o fi o capodoperă. La întoarcerea la București, m-am pus în tihnă să-i dau forma ce rezulta din intenţia artistică, fără să bănuiesc că nu voi avea timp să duc la capăt treaba. Credeam că o să am o bătrâneţe cât de cât tihnită, retras în singurătate și concentrat în treburile mele, la adăpost de marile mizerii datorită pensiei, al cărei termen se apropia.

Totul a fost dat peste cap de evenimentele din decembrie ale acelui an, care până să-mi ofere satisfacţia eliberării și a unei noi vieţi, mi-au pus brutal problema bătrâneţii de care înainte nu mă temusem. Mi se cerea un nou efort, Istoria mă solicita în felurite forme, dar apelurile ei se adresau unui om care nu ar fi spus ca Oscar Wilde:

— Cea mai mare nenorocire atunci când ai devenit bătrân e să fi rămas tânăr!, ci, tocmai, dimpotrivă:

— Cea mai mare nenorocire atunci când ai ajuns la bătrâneţe este să fii efectiv bătrân.

XX

Există în viaţa oricărui om anumite momente care, fără a surveni accidental, par a se fi produs împotriva cursului întregii existenţe a respectivului individ, contrazicându-i firea, etica, sistemul de comportare, până într-atât încât „biografia” sa nu explică, nu primește respectiva întâmplare. Și, tot atât de sigur, dar și frecvent, oameni adaptaţi unei anumite situaţii nu se întâlnesc cu aceasta, nu o sesizează, nu pot profita de ea. (Câţi oameni cu educaţie și aptitudine militară nu au trăit în lungi stări de pace fără să fi avut ocazia să tragă un singur foc de armă, altfel decât la exerciţii. Să mai amintesc de câte un nevolnic, incapabil să ţină arma în mână și care și-a ucis în

ducl adversarul, un redutabil duclgiu, spre scandalizarea generală a publicului.) Ei bine, în cazul meu, „Revoluţia română” este un fenomen pe care practic vorbind l-am ignorat, deși el mi-a schimbat viaţa, i-a dat adevărata definiţie, i-a restaurat sensul! Și asta ˟s-a petrecut în orașul în care trăiesc de o viaţă, în care am văzut atâtea lucruri, de la crime, scandaluri, răzmeriţe populare, catastrofe seismice, invazii străine (de nemţi, 1940, și de ruși, 1944) unde am asistat la manifestaţii politice, la defilări de trupe și de insurgenţi. în fine, am fost martor la tot felul de întâmplări; sunt unul dintre puţinii bucureșteni în viaţă care i-au tras o palmă reginei Maria (pe când aveam 3 – 4 ani), l-am văzut de aproape pe augustul său fiu, regele Carol I˟I în faţă căruia, ca străjer, am recitat o poezie, am asistat la o manifestaţie de simpatie faţă de omul lui Hitler, baronul Manfred v. Killinger care a răspuns de la balconul ambasadei Reichului. Mai târziu era cât pe ce să fiu călcat de automobilul în care se afla ilustrul Hrușciov, care se întorcea, nervos, fără suită, la aeroport, după o discuţie tovărășească (ultima, cred) cu Gheorghiu-Dej. În fine, câţiva ani mai târziu l-am „întâlnit” pe stradă pe De Gaulle, în Piaţa Romană, pentru ca tot pe atunci să stau la coadă la Sala Palatului cu președintele Nixon care, e drept, nu era decât senator (de Michigan, sau îşi făcuse doar studiile acolo), căci eșuase în duelul cu Kennedy pentru magistratura supremă a Statelor Unite…

Ei bine, eu, acesta, căruia soarta i-a dat atâtea ocazii și privilegii de a vedea atâtea lucruri inclusiv „rebeliunea” legionară, (dar chiar pe Comeliu Zelea Codreanu îl văzusem la mare cu un an înainte de arestarea și dispariţia lui) am „ocolit” tocmai evenimentele din decembrie ⁋89, fără să vreau, din pură întâmplare, dar și datorită atenuării sistemului meu de reacţii, pierderii curiozităţii. Cred că am mai spus-o undeva că în ziua discursului ţinut de Ceaușescu la balcon, la mitingul în care cerea dezaprobarea populară faţă de deteriorarea situaţiei de la Timișoara, m-am aflat la o aruncătură de băţ și la aceeași înălţime cu vorbitorul: în apartamentului lui Radu Cosașu,

situat la etajul V, într-un bloc din apropiere. Dar ce discutam în așteptarea mitingului care se tot amâna, după arătările Televiziunii Române, pusă în mișcare în mod excepţional în acea dimineaţă? Discutam despre prietenul Norman Manea, care începuse să-și facă simţită vocea în SUA, și asupra căruia eu mă rosteam, înţelegând că a ales soarta unui exilat, că nu se va mai întoarce în ţară. Eu exprimam îndoieli asupra putinţei de traducere (sau de translaţie) a literaturii din Estul comunist, într-o ţară cu regim democratic și mentalitate liberală; ne întrebam: nu cumva tot ce am scris noi în România este sortit să rămână neînţeles de alţii (poate chiar de generaţiile noi din România) deoarece e vorba de o literatură prea conjuncturală?

Am stat acolo până ce Ceaușescu și-a început și debitat discursul, deși eram foarte grăbit să plec în capătul celălalt al Bucureștilor, la o familie de oameni în vârstă, la care eram invitat la prânz. Mi-am dat seama, cu toate eforturile regiei TV, că se întâmplase ceva grav în piaţă, mai mult decât putusem vedea. Când am plecat, nu începuse încă mișcarea, în ciuda acelei explozii pe care o auzisem și eu, dar nu am interpretat-o ca pe un semnal ce avea să declanșeze insurecţia. Manifestanţii mergeau încoace și încolo, mai curând veseli, decât decișI la vreo acţiune revoluţionară; mi ˇs-a părut că e vorba doar de un imens fiasco, o eroare care, deși ar fi putut fi reparată, nu va afecta decât parţial soarta tiranului, îl va determina la unele concesii, îi va zdruncina poziţia.

Am ajuns la familia amfitrionilor mei folosind metroul, deci un mijloc de transport în care nu se poate face conversaţie, nici comunica știri, iar acolo unde am ajuns nimeni nu auzise nimic… Emisiunea TV ˇs-a deschis pe la orele 17, când ˇs-a reprodus (mult falsificat, mi-am dat seama) manifestaţia ce avusese loc, acompaniată de fondul sonor cu muzică patriotică și comentarii pe măsură. Se scoseseră toate episoadele neconvenabile de la mitingul din dimineaţa aceleiași zile, parţial discursul lui Ceaușescu, neîntrerupt de niciun incident, iar imaginile

mulţimii adunate erau, în mod vizibil, decupate de la altă manifestaţie, piaţa era o pădure de steaguri și pancarte, așa cum eu nu le văzusem, iar figuranţii, majoritatea în capul gol, ba chiar în cămăși, ca vara, scandau după tipic bucuria de a-l aclama pe tiran.

Cu imaginea aceasta de teatru prost în minte, m-am întors acasă foarte târziu, folosind același metrou, care ocolea locul cu pricina. Abia la ieșire am aflat că pe direcţia Piaţa Universitâţii-Pipera, cursele sunt oprite, iar cineva, în grabă, a șoptit că în piaţă este mare scandal, ˇs-a dat foc, ˇs-au spart vitrine. M-am culcat frânt de oboseală, fără a presimţi măcar precipitarea evenimentelor; nu-mi închipuisem că omul care trecea drept un mare abil și care n-ar fi ezitat în faţa oricărei soluţii, avea să piardă totul din mână în câteva ceasuri. Radioul nu te lămurea decât asupra unor „dezordini”, iar televiziunea era mută. Asta m-a întărit în convingerea că manifestaţia zdruncinase poziţia „Conducătorului” și că, oricum, el va trebui să cedeze măcar pentru a recâștiga unele simpatii. Pe la zece dimineaţa, când am ieșit în stradă, totul se terminase; eram în plină mișcare, torente de manifestanţi se îndreptau spre centru. Am încercat să mă ţin de o coloană, formată mai ales din tineri care săriseră gardul uzinei lor (de produse chimice din apropiere), deoarece directorul le interzisese plecarea din incinta întreprinderii sub ameninţări fioroase. (Se pare că, destituit de furia salariaţilor imediat mai apoi, el a fost reintegrat de Ion Iliescu, probabil că acum e deputat PDSR, dacă nu o personalitate proeminentă a partidului). Dar nu m-am putut ţine după ei; coloana se depărta și, în disperare de cauză, am strigat:

— Măi copii, nu vă băgaţi în gura lupului! Faceţi ce a spus regele: declaraţi grevă generală și Ceaușescu se va prăbuși!

Dar cine să mă asculte? Văcarmul sporea, sporit de claxoanele tuturor mașinilor, de grupuri mai puţin numeroase care alergau și strigau. Spre marea mea uimire, în marea Piaţă a Muncii, coloana pe care o

urmăream se oprise și o luase la dreapta. în faţa bisericii pe care o edificaseră muncitorii de la uzinele Malaxa (devenite Uzinele „23 August”) în timpul războiului și unde câteva „minuni” transformaseră sfântul lăcaș într-un loc interzis, pe când eram în ultimul an de liceu, tinerii mei se opriseră și îngenuncheaseră. Se rugau poate în cor, spuneau o rugăciune, urmăreau pe unul care o rostea, nu mi-am putut da seama. Scena care mi-a apărut înaintea ochilor era un miracol, dată fiind vârsta celor mai mulţi dintre participant… Dar chiar dacă ideea de a se opri acolo înainte de asaltul final le-o dăduse cineva mai în vârstă, faptul că se opriseră pentru o clipă de reculgere a fost pentru mine profund tulburător.

Am căutat ˇs-o tai spre centru, pe drumul cel mai scurt, care număra totuși câţiva buni kilometri. Auzeam numai frânturi de zvonuri, dar toate întăreau până la certitudine impresia că Ceaușescu pierduse partida, că fugise, în tot cazul, și nu se „retrăsese” numai pe poziţii dinainte pregătite. Căci măcar aici este o certitudine în avalanșa de evenimente neprevăzute și contradictorii: aparatul de represiune nu a funcţionat, a comis, dacă nu o trădare de-a dreptul, o abandonare a „Conducătorului” în momentul în care ˇs-a văzut că există și altă soluţie decât „Ceaușescu sau rușii”; soluţia Iliescu a venit salvatoare, era unul dintre puţinii oameni de oarecare „opoziţie” care avea și acceptul Aparatului. Desigur, lucrurile ˇs-ar fi putut complica dacă tiranul ar fi stăpânit situaţia la București; fuga lui a deschis calea unei soluţii pașnice care nu a putut fi prevăzută în toate amănuntele de cei ce au găsit-o ori ˇs-au aflat prinși în ea.

Gâfâind de oboseală, am ajuns și eu la faţa locului după vreo oră, la spartul târgului. Aveam sentimentul inutilităţii vreunei acţiuni, și, a mă vârî între alţii, pentru a-mi afirma un merit inexistent, nu-mi stătea în fire. Indiferent de imensa bucurie pe care am resimţit-o când mi-am dat seama de proporţiile schimbării, adevărul că ea venise pentru mine prea târziu mi se impunea. Cu mai bine de patruzeci de ani înainte, participasem la unica

manifestaţie din viaţa mea: cea organizată de Tineretul Liberal în București pentru sprijinirea regelui în 1945, de ziua sa, Sfântul Mihail și Gavril; acum nu mai fusesem în stare să mă transport până în același loc. Puteam, aşadar, să evaluez proporţiile dezastrului.

În săptămânile care au urmat am fost urmărit până la obsesie de realitatea vârstei pe care o aveam; urma să împlinesc șaizeci de ani și în faţă mi se redeschisese situaţia din adolescenţă, de dinainte de venirea comunismului; eram pe atunci un ins care avea o oarecare avere, nu îndestulătoare pentru a face din mine un băiat de bani gata, dar în mod sigur unul destul de înlesnit. Nici acum nu aș fi murit de foame, mai trebuia însă, ca și atunci, să-mi desăvârșesc instruirea intelectuală, prin lecturi și călătorii; în fine să-mi definitivez capodoperele, pe care le aveam ca și cu patruzeci de ani înainte, dar nu le putusem împlini deoarece nu mă lăsase Ceaușescu. Ce să fac mai întâi? Cu mari eforturi, le-am realizat cam pe toate, dar eram mișcat și de necesitatea de a-mi spune cuvântul în actualitate, mai ales că, după ianuarie 1990, lucrurile au început să evolueze prost la noi în ţară. Nu mă gândeam la încadrarea mea într-un partid, recte la liberali, singura autentică alternativă faţă de comunism. Am încercat totuși să-i ajut pe cât am putut, ceea ce fac și în clipa de faţă.

Pe la începutul lui ianuarie, văzusem apărut la TV un grup liberal care organizase, în grabă, nucleul constituţiv al partidului: bravul Ionel Săndulescu, Radu Câmpeanu, revenit de la Paris și stabilit în ţară, Dan Amedeu Lăzărescu, pe care-l cunoșteam de ani de zile, Sorin Botez, cu care fusesem coleg de clasă la „Mihai Viteazul” opt ani de zile, în fine Dim[hi (Dinu C.I.) Brătianu, numit președinte de onoare al partidului și care, grav bolnav, avea să părăsească lumea curând. Erau liberali de nădejde (pe Radu Cămpeanu nu l-am recunoscut, dar când a început să vorbească am avut un adevărat șoc, amintindu-mi de manifestaţia din 8 noiembrie 1945, pe care o condusese în anii tinereţii). Imaginea aceasta mi-a dat

măsura realităţii; mi ˇs-a părut că ar fi imoral să încerc a mă vârî între ei, deși primisem unele invitaţii, niște oameni care numărau vreo sută de ani de pușcărie. Am ales calea infuzării ideilor liberale, pe cât mi-a fost cu putinţă prin scrisul meu. Nu sunt sigur de rezultat, dar eu îl apreciez foarte aproape de zero. N-am simţit la nimeni vreo schimbare în sensul ideilor mele; lumea în care trăiesc nu este liberală, cultura (măcar sub aspect literar) nu cultivă valorile liberalismului, deși beneficiază larg de ele, din cauză că regimul de după Eliberarea din ź89 a fost silit să facă multe concesii în acest sens și aceasta reprezintă un mare câştig. în ciuda pledoariilor mele, societatea intelectuală este dominată de „ţărănism”, de demagogie proţărănizantă, de populism cu marcate înclinaţii egalitariste, de naţionalism și marxism popular (acela care derivă nu din scrierile teoreticienilor socialismului, ci din eterna josnicie și prostie omenească).

Am scris totuși numeroase articole și eseuri politice; printr-un mare efort mi-am putut dacă nu duce la îndeplinire, atunci într-un stadiu avansat literatura de imaginaţie, activitatea de editor și prefaţator, în fine am scris nu puţine articole de critică literară și de polemică, în stil mai slobod decât pe vremea comunismului. Marea problemă, aceea de a nu irosi timpul, m-a urmărit tot timpul, m-a chinuit de-a dreptul. (Să nu mai pun la socoteală că am luat cuvântul la întruniri, am ţinut conferinţe, am omagiat pe mulţi scriitori dispăruţi, ba chiar am ţinut o rubrică la Radio de recomandări de cărţi puţin citite, uitate sau necunoscute. Eu, care figurez în lista de clișee, cu mare curs în „opinia” actuală, drept „demolator”! Ba chiar un critic stimat de mine și care în plus mi-a închinat (până acum) vreo zece articole și exegeze, unul mai alături de realitate decât altul, Gh. Grigurcu, acum, când așterneam pe hârtie rândurile de faţă, mă denunţă în două enorme foiletoane din *România literară* afirmând că explicarea activităţii mele trebuie căutată în încercarea de a-mi lua revanșa împotriva frustrărilor unei vieţi de acrit de insuccese și de ins

aproape bolnav din cauza nerealizării! Ce să mai spun? Că voi fi fiind un om cinstit, că scriu dintr-o pornire lăuntrică de a spune adevărul pe cât m-am priceput și mi-a stat în putinţă, că am încercat să realizez un tip intelectual poate anacronic, dar în directă filiaţie cu intelectualul român dinainte de comunism, că voi fi reușit chiar, măcar prin mărturii dacă nu prin inteligenţă artistică, ei bine, toate acestea nici măcar nu i-au trecut prin cap criticului meu, în care recunosc totuși pe unul dintre cei mai importanţi din literatura română actuală. Orice aș adăuga peste aceste rânduri ar însemna să mă laud.

XXI

Așa cum am mai spus-o de câteva ori, în anii care ˇs-au scurs de la Eliberare, evenimentele de după decembrie 1989, recte câştigarea libertăţii de expresie, m-au pus în aceeași situaţie pe care o mai trăisem la mijlocul anilor ʒ60, când am început să scriu o serie de proze ce vor alcătui volumele mele de debut, apoi o serie de pagini de critică literară, rămase în sertarele mele încă de vreun deceniu; dar am și început să mă gândesc la publicare, încurajat de dezgheţul amplu și continuu care a afectat în modul cel mai benefic întregul curs al literaturii de atunci, precum și imaginea „clasicilor” mai vechi și mai noi. Deși lucrurile nu au mers atât de departe ca după ʒ89, atunci ˇs-a produs o erupţie de scriitori necunoscuţi, alţii ˇs-au făcut cunoscuţi în mod senzaţional, prin aspecte neștiute, ˇs-a îngăduit repunerea în circulaţie a multor artiști uitaţi sau trecuţi sub tăcere. Cu toate că situaţia aceasta nu e recunoscută de mulţi istorici ai literaturii contemporane, ea a constituit o gravă răsturnare, o repunere în drepturi a valorii și meritului, fără precedent până atunci și cu câştiguri indiscutabile. Eu am fost nu doar martorul ei apropiat, dar și unul dintre marii profitori: am prins ultimul vagon al ultimului tren și am debutat adus pe valul marilor schimbări impuse de noua situaţie politică.

Întrucât mă privește, cele două situaţii prezintă și multe deosebiri, dar mai ales faptul că pe atunci eu nu împlinisem 40 de ani, în timp ce acum mă apropiam de 60.

Efectele vârstei nu îmi apăreau grav sensibile, dar situaţia de „sfârșit” al vieţii și carierei mele literare îmi dădea o permanentă neliniște, pe care o observau toţi apropiaţii mei, iscată de temerile că nu voi putea duce la bun sfârșit cele plănuite sau măcar definitiva cele de mult începute. La asta ˇs-au adăugat și dificultăţile de a publica în noile condiţii ale privatizării editurilor, ceea ce nu putea avantaja pe un scriitor fără deosebită audienţă ca mine și care se vedea refuzat de principalele oficii cu statut acum schimbat. Nu mă voi apuca să povestesc de umilinţele pe care le-am trăit la Editurile Humanitas sau Nemira, nici felul în care am fost sabotat la Cartea Românească; mă limitez să spun că, în continuare, am cheltuit zeci de milioane ca să-mi văd apărute câteva cărţi, uneori ceva din aceste sume putând să-mi recuperez din debilele drepturi de autor, dar mai cu seamă din numeroasele premii pe care le-am dobândit în acest timp. (Promit prietenilor literaturii mele să continuu, eu nemaiavând nicio raţiune de a fi ˇîn afara literaturii pe care o scriu și pe care o doresc cunoscută).

Chiar dacă voi recunoaşte că multe pagini publicate acum datau de mult, de câteva decenii, efortul meu întru creaţie rămâne notabil și a și fost recunoscut ca atare. Atestă el totuși o „îmbătrânire” oarecare, așa cum o dovedește indiscutabil fiinţa mea biologică? Mi-e greu să spun; eu aș constata mai curând o continuitate, o trecere fără rupturi în timp, poate și datorită lipsei mele de flexibilitate și afirmării mele tardive, într-o expresie care mi-a rămas proprie, indiferent de sporul anilor… Dar poate că mă înșel, și un observator exterior ar vedea lucrurile altfel.

În tot cazul, munca mi-a devenit mai penibilă, necesitatea de efort mai încordată și mai neplăcută. Acolo însă unde simt bătrâneţea cu efectele ei catastrofale, din ce în ce mai accentuate, este nu în activităţile mele intelectuale, rămase la fel de diverse și împrăștiate, ci în domeniul acţiunilor fizice, unde constat deteriorarea treptată a unor facultăţi de îndemânare manuală care

înainte mi-erau proprii. Am mai spus-o: niciodată nu m-am considerat un om dotat cu vreun talent literar deosebit, în schimb, sau poate tocmai de aceea, îmi părea evidentă îndemânarea mea manuală, la tot felul de treburi care ar fi putut face din mine oricând un tâmplar excelent, un tinichigiu, un zugrav, un reparator și bricoleur în multe domenii. (Ţin minte că prin 1991, întâmplându-se să mă îmbolnăvesc și ajungând să am o temperatură alarmantă, m-am întrebat ce ˟s-ar întâmpla cu lucrurile mele dacă aș muri, fără să dau eu anumite explicaţii. Ei bine, gândeam atunci, cei care vor pătrunde în casă vor face multe observaţii și vor încerca deducţii și explicaţii, dar nu vor ghici niciodată că patul pe care dormeam și majoritatea pieselor de mobilier au fost fabricate de mine, cu mâinile mele, din te miri ce!).

Acuma însă mă resimt grav de pierderea acestei dexterităţi, mâna nu mă mai ascultă, mi-am pierdut chiar simpla siguranţă, tot ceea ce mai fac sau repar efectuez cu trudă, cu mari erori de îndemânare și, dacă stărui, o fac numai pentru a-mi dovedi mie că mai sunt în stare de ceva. Și, vorba lui Niţă Ghiţescu: „Ce frumos le făceam, domnule”! Ca să dau un ton mai puţin sumbru acestor evocări, să spun că mă știam aparţinând unei familii de supradotaţi, tatăl și fraţii săi excelau în îndemânarea manuală, nu și mama, dar o soră și tatăl ei despre care se povesteau tot felul de realizări năstrușnice. Ei bine, din multele recunoaşteri și „premii” de care m-am bucurat în cursul existenţei ca elev, ca scriitor, niciuna nu mi-e mai dragă, pentru că o consider mai meritată, ca aceea pe care am obţinut-o în iarna lui 1939/40 la un concurs pe Capitală de lucru manual, anume la traforaj, unde eram un adevărat as. Am câştigat mai întâi concursul de selecţie pe școală, deși ca vârstă mulţi dintre rivali mă depășeau, apoi am fost trimis mai departe, la confruntarea supremă cu premianţii de la toate celelalte școli. Proba consta dintr-una obligatorie după un model impus, dat de juriu, și alta facultativă, pe care o executai după tiparul adus de ţine de acasă. Am câştigat, spre marea mea satisfacţie, concursul;

prima probă am terminat-o mult înaintea celorlalţi, am lucrat cu o pânză „rapidă”, cu zimţii mai rari și cu posibilitate de tăiere mai mare, dar și riscul de a greși. Modelul ales de mine a fost o etajeră demontabilă, pe care am avut răgazul să o execut dat fiind viteza cu care terminasem prima parte.

Premiul acesta m-a dus în culmea fericirii; nici cu câteva luni înainte când d. ministru Gr. Trancu-Iași, vecinul nostru, mi-a pus coroana de premiant I la absolvirea unei clase la Școala primară nr. 7, Sf. Silvestru, și m-a sărutat pe frunte, prezicându-mi un fericit viitor intelectual, nu am fost mai mândru. (Acum câţiva ani, vizitându-l pe un fost coleg al meu din clasele primare, el mi-a revelat că o piesă pe care o priveam în sufrageria lor, un cadru de lemn pentru calendar, reprezentând un cocoș foarte policrom, este făcut de mine.

— Nu mai ţii minte că tu l-ai făcut? Și că mi l-ai dăruit de ziua mea, acum șaizeci de ani?.)

Asemenea recunoaşteri le-am pus totdeauna pe deasupra celor literare, dar nu contest că acestea din urmă nu m-au lăsat indiferent. Oricât ar părea de curios, în cazul unui scriitor care nu și-a construit existenţa în dialogul așteptat și dorit cu autorităţile comuniste tiranice, dar nici cu structurile nomenklaturiste pe care se întemeia Uniunea Scriitorilor, eu depindeam de mulţi factori extrinseci mie. Toată societatea era structurată nomenklaturist, eu însumi eram cuprins în ea și, în regimul acesta, o recunoaştere semioficială îmi prindea bine. Eu nu respectam tirania acesteia, nici măcar presiunile venite pe cale „amicală”, nu-mi traficam opinia critică în vederea obţinerii oricărui avantaj, dar dacă îmi pica ceva de acest fel, fie și pe căi indirecte, nu era rău. Mai ales că recunoaşterea în cadrul Uniunii era, în maximă măsură, profesională.

Prin aceste afirmaţii, care vor mira pe mulţi, măcar pentru sinceritatea lor, nu fac decât să repet ceea ce am spus aici până la plictisire, că sunt un om sociabil, care îmi consider perspectivele în societate, mai ales în cea

intelectuală, pentru care m-am străduit. Sunt departe de tipul închis, retras, ascuns. Comunismul m-a silit la aceasta, dar acuma, pentru mine, evenimentul Eliberării a fost conceput ca unul al celei mai largi deschideri și a posibilei înţelegeri reciproce. Nu mi-a fost dat să trăiesc asemenea satisfacţii; am descoperit după ź89 că sentimentele la adresa mea ale unor intelectuali pe care îi stimam, ba chiar îi credeam prieteni, sunt altele; ei mi-au arătat o ură neașteptată care m-a întristat și m-a descumpănit. Mai ales că foarte curând, strângând firele acestor întâmplări și incidente, mi-a devenit clar că totul era produs de felul meu deschis de a mă exprima, de opiniile mele categorice, de multe ori ireverenţioase. Cu toate că eu le cred și îndreptăţite, numai faptul că pe urmele unui Eugen Barbu sau Al. Pini (dar și ale altor reprezentanţi ai intoleranţei în materie) mulţi oameni, care îşi zic critici și au făcut carieră din această meserie, consideră opinia critică (exprimată de altul) o crimă, judecata, diferită de a lor, un act de alienare mintală, o apreciere slobodă un atentat la gloria nemuritoare a unuia sau altuia, este de-a dreptul jalnic. După Eliberare, ˇs-a dezvăluit faptul grav că intoleranţa, obtuzitatea, spiritul nomenklaturist, stăruitor cultivat în comunism, au rămas ca niște bălării cu rădăcini profunde și sufocă peisajul actual al criticii, adică al unei discipline pentru care eu nu mai am prioritar timp. Spectacolul este dezolant pentru un spirit liberal, care și-a închipuit că libertatea va aduce de la sine normalitatea, va anihila schelele comunismului, fie și după un timp. „Nimeni nu îmbătrânește frumos dacă nu e înconjurat de recunoștinţa și stima contemporanilor” spunea Tudor Vianu și eu am dorit mult să fie și în cazul meu așa. Dar nu a fost, și acest motiv în plus de amărăciune se adaugă dezavantajelor vârstei, cu teama că nu ˇs-ar mai putea repara nimic.

Și totuși, vreau să închei pe o notă ceva mai senină și în aceeași măsură ţin să dau o idee asupra unui tip de apreciere, pe care eu nu-l dispreţuiesc deloc, deși vine de la oameni „necalificaţi” artisticește, dar pe care eu îi

apreciez mai mult decât pe corifeii criticii actuale. (Asta, după ce am spus de mai multe ori că am întâlnit în primele mele confruntări cu dactilografele, redactoarele de editură și corectoarele, o inteligenţă mult superioară criticilor obișnuiţi, ba chiar și unor N. Manolescu, G. Dimisianu, Gh. Grigurcu, Alex. Ștefănescu sau Dan C. Mihăilescu și alţii de același calibru, care fac opinia în presa noastră literară de azi.) Voi da deci câteva exemple.

Era pe la mijlocul anilor ź80, mă aflam într-un vagon de troleibuz foarte aglomerat, dar eu găsisem un loc pe un scaun dublu, lângă fereastră, pe locul de lângă mine se afla cineva. La un moment dat, o doamnă care se afla, ca multă lume, în picioare, a intrat în vorbă cu mine, m-a întrebat dacă sunt scriitorul A.G. I-am răspuns că da, dar că spre marele meu regret nu mai știu cine e… N-are nicio importanţă, a continuat ea, ne-am cunoscut într-o excursie cu autocarul, cu mulţi ani înainte. Și nu și-a spus numele, în ciuda insistenţelor. N-are nicio importanţă, a replicat ea, dumneavoastră scrieţi cu atâta pasiune despre femeile frumoase, eu nu sunt, așa că n-are nicio importanţă. A ţinut doar să mă felicite pentru *Simple întâmplări în gând și spaţii,* pe care ˇs-a văzut că o citise cu multă înţelegere și, în ciuda ambianţei așa de prozaice, a rostit această frază de încheiere:

— E o carte pe care îţi vine să o săruţi pe fiecare pagină!

Această reacţie de entuziasm specific feminin poate să pară nu doar puţin naivă și totuși eu nu ezit să spun că mi-a mers la inimă, ca și cuvintele pe care doamna în chesţiune (o chimistă de profesie, după câte mi-am putut aminti) le-a rostit mai înainte. Eu am încredere în „marele public” dată fiind și cantitatea enormă de aberaţii (în bine sau în râu) de care am avut parte de la criticii profesioniști cei mai reputaţi.

O altă scenă ˇs-a petrecut peste mai mulţi ani, după Eliberare, la Oficiul poștal din București, unicul de unde se pot transmite cărţi în străinătate. Când m-am prezentat cu un pachet și cu actele respective, un simpatic funcţionar,

care nu mai era foarte tânăr, mi ˇs-a adresat cu întrebarea dacă sunt scriitorul A.G. ˇși, la răspunsul meu, a izbucnit în râs și mi-a debitat următoarea poveste. Totul se petrecuse cu douăzeci de ani înainte, la un liceu din Capitală unde funcţionarul era elev. Unul dintre colegii săi citise din *Scânteia* o scrisoare de demascare a mea, autor al volumului de povestiri *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* cerând ca volumul să fie interzis și eu pedepsit. Ea era redactată de un șef de gară (sau așa ceva) de prin Slobozia, un tată indignat care, după propria-i mărturisire, arsese volumul meu infam pentru ca fiica sa, adolescentă, să nu dea peste el. Prin nu știu ce miracol, cartea ajunsese să poată fi citită la liceul acela din București și viitorul funcţionar de la Vama poștei o comenta entuziast cu colegii. (Cred că lucrurile au mers și mai departe, au ajuns la profesorul de română, care ˇs-a amuzat și el, recomandându-le totuși elevilor să nu facă atâta caz de carte, chiar dacă le-a plăcut, deoarece ar fi periculos.)

După atâţia ani, aşadar, eu culegeam roadele unui „succes” de care nu avusesem habar, dar care atunci mi-a făcut o plăcere greu de exprimat. (Când a apărut „scrisoarea” în *Scânteia,* eu am luat adresa autorului și i-am expediat un mesaj la rându-mi, rugându-l ca în caz că nu a pus totuși cartea mea pe foc, să mi-o restituie, eu nemaiavând alte exemplare și ea îmi este foarte cerută.)

Naivităţi și în cazul acesta, se va spune: eu conced că este așa, dar numai până la un punct, căci viaţa omului are și o parte de slăbiciune și eu nu înţeleg să mă exclud, pretinzând că fac excepţie.

Ultima întâmplare pe care vreau ˇs-o povestesc are deja o altă tonalitate, aducând lucrurile puţin altinderi. Era ceva mai încoace, într-un moment în care trăiam o mare amărăciune: cred că eram sub influenţa articolului din *Vatra* în care Mircea Zaciu deschidea seria menţionării persoanei mele în raport cu el și cu Ardealul *(şic!)* și din care ar rezulta că ęu sunt un astfel de monstru, un om al supremelor infamii. Eram și surprins de această revelaţie, eu nebănuind în profesorul clujan un detractor arabiat al

meu ci, dimpotrivă, un coleg comprehensiv și chiar amical, după cum reieșea din contactele noastre și din scrisorile sale pline de bunăvoinţă, ba chiar de caldă simpatie.

Eram tot într-un troleibuz, dar de data aceasta aproape gol și, la un moment dat, l-am zărit pe Dan Zamfirescu, despre a cărui carte recent apărută despre *Ortodoxie și romano-catolicism* eu mă rostisem numai cu rezerve într-un număr din *România literară.* Omul a venit spre mine, ne-am strâns mâinile, eu grăbindu-mă să-l întreb dacă a citit textul meu. îl citise, mi-a spus că nu e de acord cu critica mea, dar faptul nu are nicio importanţă, el neputându-se supăra pe mine, indiferent ce aș face.

— N-are nicio importanţă, indiferent de ce aţi scrie, mi-a spus el, tot ce e scris de Alexandru George miroase a rufă curată!

Rareori mi-a fost dat să aud o apreciere mai frumoasă la adresa scrisului meu, exprimată într-o formulă mai sesizantă, despre care, din păcate, cred că autorului ei i-a fost întrucâtva inspirată de ambianţa fetidă a *României literare,* printre ai cărei colaboratori mă amestecasem și cu care, fatalmente, eram de comparat.

Au trecut ani. Din păcate, foarte puţini sunt cei care și-ar apropia formula lui Dan Zamfirescu; cei mai mulţi dintre criticii care se „ocupă” de mine, adoptă atitudinea opusă, îmi descoperă intenţii tenebroase, mă dezvăluie bolnav, în cel mai bun caz știu că eu lucrez sub imp˘eriul urii, mișcat de ambiţii de revanșă josnică, sau de singularizare și bizarerie.

Dar nu numai acesta e motivul pentru care, atunci când citesc ce se scrie despre mine, am impresia că respectivul autor nu m-a citit sau mă confundă cu altcineva, că se înșală de obiect, care ar trebui totuși să fie neînsemnata mea persoană literară. Elogiile, atunci, mă consternează mai mult decât cea mai severă critică.

P.S. Promisesem să închei aici, pe acest ton. Și, totuși, revin pentru că mi ˘s-a părut că mă arăt nedrept cu cei din lumea scriitoricească, nu o dată binevoitori faţă de mine. Dacă e vorba de laudele pe care le-am primit, să

adaug ceva venit și din această parte, întregindu-le pe celelalte.

Era pe la începutul anilor ⸗70, în redacţia *Luceafărului,* o revistă la care colaboram cu regularitate. Conducerea ei era preocupată să dea mai multă vivacitate „Cronicii literare”, după modelul de succes Manolescu, și nu știa cum să-l disloce din această funcţie (păstrându-i totuși contribuţia) pe N. Ciobanu, un om al lui Șt. Bănulescu, un publicist foarte activ, cititor asiduu de tip D. Micu, Eugen Simion, care umplea săptămânal respectiva pagină conștiincios, dar fără strălucire. Adevărul era că noua direcţie (Virgil Teodorescu, S. Damian, Georgeta Horodincă) nu știa pe cine să pună în loc, dar pregătea terenul.

Am fost invitat să fiu de faţă la ședinţa redacţională, deși nu eram salariat al revistei. Din vorbă în vorbă, ˟s-a ajuns și la punctul în chesţiune, convenindu-se ca harnicul N. Ciobanu să fie măcar dublat de un altul, sau de alţi critici, publicaţi în alternanţă; dar cine puteau fi ei?

Discuţia a alunecat spre indecizie, deoarece toţi amatorii sau posibilii candidaţi nu erau disponibili. Ei bine, atunci din asistenţă ˟s-a ridicat glasul unui om în vârstă, necunoscut mie și, care, stând așezat în faţă, după o masivă sobă, nici nu putuse fi văzut de mine la faţă. El a articulat aceste neașteptate cuvinte:

— Bine, dragii mei, ce vă mai gândiţi la ce critici să aduceţi? Doar aveţi în paginile revistei pe un tip excepţional, Alexandru George, cine e băiatul ăsta, căci aș vrea să-l cunosc?

La sfârșitul ședinţei, care ˟s-a terminat în coadă de pește, așa cum era de așteptat, m-am dus la elogiatorul meu necunoscut și m-am prezentat. Era Mircea Grigorescu, gazetarul de pe vremuri, bun prieten și camarad de lupta cu Virgil Teodorescu. Și de la el eu am aflat constatarea că ꞩu am stilul publicistului de pe vremuri, ceva ce mai auzisem și voi mai auzi din gura unor persoane având experienţa situaţiei…

O altă „recunoaştere” a mea urmează și ea mi-a

produs o egală emoţie, venind de la un om pomenit aici de mine și pe care voisem să-l situez, cu onor, la debutul meu. E vorba de Geo Dumitrescu.

Ne aflam la un „congres” sau „conferinţă” a scriitorilor în mai 1981. Poetul se afla în prezidiu și, într-o pauză, am avut bucuria să văd că descinde în sală și mă caută. Nu vorbisem niciodată cu el, nu ne întâlnisem nicăieri, niciodată, de mult, de imediat după război, când el a locuit o vreme pe strada Spătarului.

A venit la mine, mi-a spus câteva cuvinte amabile și mi-a înmânat ultima sa apariţie: un florilegiu poetic, modest intitulat *Versuri* și apărut în colecţia Biblioteca pentru toţi. Am luat cartea și peste câteva secunde m-am pierdut în mulţime, emoţionat că poetul meu favorit știa ceva de mine, poate îşi amintea, poate că mă descoperise în răstimp.

Dar ajungând acasă și aruncându-mi privirea asupra dedicaţiei, am citit consternat următoarele:

„Criticului Alex. Ștefănescu, cu stimă și afecţiune colegială”.

A doua zi, în loc să păstrez documentul, am făcut greșeala de a-l restitui – cred că prin Alex. Ștefănescu însuși, la care era firesc să ajungă – adresantul fiind cunoscut, ba chiar foarte cunoscut de mine. M-am ales cu altă carte, cu o dedicaţie încă mai frumoasă, dar a cărei valoare nu o putea egala pe a primei…

Regret și acum că nu am păstrat-o. Și dacă am făcut publică întâmplarea, e pentru că ironia nu mă părăsește nici în clipele de emoţie, dar mi-o dau pe faţă aici ca să arăt că nu sunt chiar ceea ce crede atâta lume.

ADEVĂRURI ȘI NUMAI ADEVĂRURI

Nu-mi plac confesiunile… (Am lăsat pe hârtie această frază categorică, neevitând cacofonia, pentru că voiam să mă exprim neted, iar varianta cealaltă, într-o românească mai „la modă”: Nu iubesc confesiunile, era la fel de cacofonică). Am scris unele, mai pe îndelete decât aș fi bănuit în clipa în care am început să dau textele mele de mărturisiri revistei și cititorilor mei în *Vatra.* Am vorbit

despre multe și de toate, dar nu am epuizat nici pe departe ceea ce aș fi putut spune. Am făcut divulgări, uneori destul de indiscrete, dar numai din cariera mea de scriitor, cu întâmplări din exerciţiul publicistic mai ales, de colegii cu care m-am întâlnit și dintre care, din păcate, nu am reţinut decât puţini prieteni. Am socotit că informaţiile sunt interesante mai ales pentru cei mai tineri, care nu au trăit acele împrejurări, dar nici situaţia generală în care m-am aflat eu și generaţia mea și pe care ei trebuie ˟s-o descopere și ˟s-o deducă. Cred că a meritat efortul – vorbesc nu de mine, ci de acei care ˟s-au ostenit urmărindu-mi vreo doi ani textele…

Dar despre cine am vorbit? Aceasta este întrebarea pe care mi-am pus-o din capul locului și cu care mi-am întâmpinat interlocutorii. Pot să vorbesc despre mine fără a pomeni de atâtea lucruri care mă determină, de la viaţa familială la cea sentimentală (ambele alimentându-mi, de fapt, literatura) apoi la mediul și lumea în care am trăit, oamenii fără caracteristică literară printre care m-am amestecat. „Insul” meu, cum ar spune Arghezi, se reduce la autorul care a iscălit cărţile mele, sau mai este și altceva? Și atunci, în paginile ce se încheie acum, după ce ˟s-au urmat cu regularitate și în deplină libertate, nu cumva am propus o mistificaţie în plus tocmai sub masca sincerităţii? Oare scrierile mele la persoana întâi sunt dătătoare de măsură pentru ceea ce sunt eu în fond, nu doar pentru performanţele mele literare?

În lunile octombrie-noiembrie ale acestui an, am avut prilejul de a sta mai mult de vorbă cu don Alberto Enrique Samuel Bejar y Mayor (cititorul a înţeles că e vorba de romancierul Alexandru Vona) cu care am ajuns la oarecari concluzii într-o discuţie începută la București cu vreo doi ani înainte. Anume, fiind ambii autori de literatură confesivă, am constatat că tipul acesta de scriitor poate fi un ins foarte prozaic, desfășurând în viaţa de toate zilele o profesiune depărtată de artă (el era un inginer de strictă specializare când a scris *Ferestrele zidite,* iar eu un tehnician de pregătire medie în aceeași branșă când am

scris *Oameni și umbre,* dar și când am făcut consemnările care mai târziu vor alcătui materia romanului *Seara târziu),* dar pe hârtie ajunge să se transpună într-un mod cu totul diferit, ca și cum cartea i-ar fi fost scrisă de altcineva, iar personajul „care spune eu” în cartea sa să nu semene cu insul real care iscălește toată isprava. (în cazul meu, să adaug și o complicaţie: eu nu m-am putut ţine de hotărârea iniţială de la începuturile mele literare, anume de a scrie o *singură carte,* am dat la iveală mai multe, în același stil confesiv, opere pe care trebuie să le numesc „de imaginaţie”).

Lăsând la o parte cazul Vona, pe care promit să-l reiau altă dată, deoarece reprezintă, realmente, o ciudăţenie sub unele aspecte neștiute, și eu cred că i-am pătruns unele secrete, voi reveni la problema confesiunilor, a divulgărilor de multe ori indiscrete, mergând până la impudoare, sau până ia unele straturi mai profunde. Așa cum am mai spus, încheindu-mi socotelile literare în preajma împlinirii a șapte decenii și necontând pe izbucnirea vreunei vene „creatoare” acuma la spartul târgului, pot afirma unele lucruri în chip de concluzie. Văzând succesul romanului meu mai sus-pomenit și ocupându-mă sporadic, dar în continuitate, cu pregătirea unei versiuni secunde, mai complete, adică având cel puţin o sută de pagini mai mult, m-am simţit cuprins în el, cufundat în imaginarul creat de mine, care înlocuia treptat ceea ce fusese efectiv viaţa mea în primul ei sfert de veac de existenţă conștientă. Realitatea mediului, a vieţii de familie, a existenţei prietenilor pe care i-am travestit în carte începuse să-mi fie indiferentă, chiar stânjenitoare. (Este drept că toate acestea nu sunt prea interesante în ele însele, am fost ajutat la eliminarea lor de faptul că totuși cartea mea ˇs-a dorit una *a eului,* a unui ins care ocupă el ecranul realităţii și solicită prin totul, chiar și prin ceea ce nu lui i ˇs-a întâmplat, interesul aducându-l spre sine însuși).

Au survenit însă în viaţa mea niște lucruri ciudate. Odată cu publicarea romanului meu *Oameni și umbre,* am

pregătit pentru republicare cealaltă scriere a mea, de același gen, *Seara târziu,* pe care editura Fundaţiei Culturale mi-a solicitat-o, prin glasul prietenului Costache Olăreanu, pentru o colecţie de scrieri cu destin mai aparte, în cadrul potrivit al unei acţiuni de „recuperare”. Cartea mea, mutilată de cenzură la apariţia ei în 1988, se potrivea. Aveam deja pregătită versiunea primă, integrală, am intervenit foarte puţin în text, în niciun caz cu adaosuri, deoarece ţineam să respect până și inițialul număr de pagini. Dar, „lucrând” asupra textului, ˇs-a petrecut o suprapunere semnificativă și tulburătoare. Romanul acesta, cum am mai spus, se constituie pe baza unor consemnări pe care eu le-aș fi dorit regulate, zilnice, dar care au ieșit mai degrabă sincopate și întinse pe o perioadă mult mai lungă de timp. Am ales pe cele dintre 1957 – 1959, folosind însă și unele care ieșeau din acest cadru și, concentrându-le, am dat acestor notiţe risipite, care nu erau nici la început cuprinse într-un singur „caiet”, o coerenţă ce se potrivea mai bine cu intenţia de a face un roman. Ele sunt strict autobiografice, deci trăite de mine, dar nu în ordinea din carte, uneori chiar figuraţia umană fiind schimbată. Ceea ce am schimbat radical, de frica Securităţii, au fost împrejurările de viaţă ale personajului ce se mărturisește, pe care am vrut să-l depărtez cât mai mult de mine, anulând pe cât posibil egalitatea autor = povestitor).

Ei bine, deși în *Seara târziu* diferenţa dintre mine și povestitor este mult mai mare decât în *Adela* lui Ibrăileanu faţă de insul care a scris-o, sau, în *Ferestrele zidite,* deosebirea dintre inginerul Albert Samuel și fantoma din carte, în paginile pregătite din nou pentru tipar recunoșteam notaţiile mele cele mai brute și viaţa mea cea mai autentic consemnată în momentele ei vesele și triste, depășind episodul cuprins în cartea rezultată din ele și care este, cu certitudine, un roman.

Dar a mai survenit o întâmplare ciudată, care mi-a produs un alt tip de confuzie. Așa cum spuneam, în ultimii ani, mi-am cufundat și confundat existenţa într-o carte

(poate și pentru că e posibil să se dovedească ultima). Ei bine, ajunsesem să mă identific cu ea, să-mi recunosc trecutul în ea și să-mi îngrădesc prezentul și bineînţeles viitorul în ea. în așa fel, încât apelurile „realului” din trecut, atunci când surveneau, mă deranjau, chiar mă iritau. Mă deranjau pentru că îmi tulburau sau îmi dezminţeau *adevărul* din această carte. Or, în aceste împrejurări, în care nu se poate spune că nu degustam un anume tip de voluptăţi, m-am trezit cu un mesaj din trecut, dar unul imperativ, îmi vine să-i zic: contondent. Anume, un tablou într-o ramă somptuoasă, greoaie, tipică celui de al III-lea Impˇeriu, care-l reprezintă pe bunicul meu patern, la vârsta maturităţii, pe la 35 de ani. (Așadar, fusese executat pe la 1865, și artistul a rămas necunoscut). Mai văzusem imaginea asta în copilărie, la unchiul meu, unul dintre fiii lui, dar nu păstram o amintire clară. Acuma, ajungând printr-o serie întreagă de decese în posesia mea și atârnat în cui, el mi-a vorbit cu totul altfel. Figura omului care mă privește continuu dintre cărţi, nu lipsită de un ușor zâmbet, reprezintă totuși ceva familiar dar și familial. Recunosc în ea fruntea tatălui meu, nasul unui frate al acestuia, o sprânceană puţin ridicată, care caracteriza pe cel mai mic dintre cei trei fraţi. Dar mai ales în omul din portret am descoperit culoarea ochilor mei, așa de neobișnuită pe vremuri încât nimeni din familie nu putea explica „de unde-mi vine”.

Inserţia acestui portret, revenit așa de târziu la suprafaţă și vorbindu-mi în oarecare măsură chiar de viaţa mea, este cu siguranţă un apel al unei realităţi pe care eu am modificat-o, am folosit-o în carte, mi-am apropiat-o dar care posedă *adevărul* ei. Și eu, care crezusem a fi eliminat pe toate celelalte, pentru a propune cititorilor doar adevărul meu! iată-mă deci într-o adevărâtă încurcătură, care mi-a dovedit că nu eram chiar așa de total absorbit în propria-mi carte. Și nu-mi vine să elimin acuma portretul, înstrăinându-l într-o oarecare formă; confuzia pe care el a introdus-o va trebui depășită pentru a mă consolida definitiv în acea realitate pe care trebuie ˇs-o consider un

rezultat al visării. Dar, să mai vorbesc atunci de adevăr?

Programul meu estetic, din însăși clipa în care ˇs-a înfiripat, la începutul anilor ʑ50 și pe care crezusem că l-aș face să coincidă cu cel etic, bazat pe o ecuaţie tipic camilpetresciană, adică pe trăire personală, sinceritate și deci autenticitate, se dovedise prea repede un eșec. Ideea unei literaturi confesive nu excludea, după cum se văzuse, varietatea, provenită măcar din scindarea eului, iar faptul că putusem *imagina* se proba în cele două romane, dar mai ales în volumele mele de povestiri *(Simple întâmplări cu sensul la urmă,* 1970, și *Clepsidra cu venin,* 1971) pe care ˇs-ar putea ca viitorimea să le prefere tot restului. (Retipărirea ultimei cărţi în „Biblioteca pentru toţi” mi-a dat și mai recent aceleași sentimente ca și reeditarea integrală a romanului *Seara târziu).* Mă trădasem pe mine, aşadar, dar constatam acest fapt ca pe un succes măcar pe jumătate, nu fără o secretă bucurie.

Identitatea mea era deci pusă în cauză, dar asta nu e fără legătură cu imaginile așa de strâmbe pe care le au despre mine atâţia oameni poate bine intenţionaţi din lumea literară, chiar dacă nu toţi văd în mine un monstru. Scriu aceste rânduri într-un moment în care am putut citi o enormă prezentare a mea iscălită de Gh. Grigurcu, un critic foarte serios și competent, care va să zică, și care nu mă citește în ceea ce am mai esenţial, dar a scris despre mine cel puţin 10 articole, majoritatea conţinând și o prezentare globală. Faptul că el îmi poate aplica formula „enfant terrible” al criticii românești, mie care nu m-am ţinut de șotii în scrisul meu despre literatură, care am oroare de frondă și iconoclastic, de epatare și, în plus, nu sunt doar mai vârstnic decât cel care-mi iscălește „caracterizarea”, dar am debutat la 40 de ani și într-o atmosferă sinistră, când numai de giumbușlucuri nu-mi ardea, chiar mie, care am rămas un om, prin excelenţă, vesel… Ce să mai zic de asta? Dar ce să mai zic de tre inginerul Albert Samuel și fantoma din carte, în paginile pregătite din nou pentru tipar recunoșteam notaţiile mele cele mai brute și viaţa mea cea mai autentic consemnată în

momentele ei vesele și triste, depășind episodul cuprins în cartea rezultată din ele și care este, cu certitudine, un roman.

Dar a mai survenit o întâmplare ciudată, care mi-a produs un alt tip de confuzie. Așa cum spuneam, în ultimii ani, mi-am cufundat și confundat existenţa într-o carte (poate și pentru că e posibil să se dovedească ultima). Ei bine, ajunsesem să mă identific cu ea, să-mi recunosc trecutul în ea și să-mi îngrădesc prezentul și bineînţeles viitorul în ea. în așa fel, încât apelurile „realului” din trecut, atunci când surveneau, mă deranjau, chiar mă iritau. Mă deranjau pentru că îmi tulburau sau îmi dezminţeau *adevărul* din această carte. Or, în aceste împrejurări, în care nu se poate spune că nu degustam un anume tip de voluptăţi, m-am trezit cu un mesaj din trecut, dar unul imperativ, îmi vine să-i zic: contondent. Anume, un tablou într-o ramă somptuoasă, greoaie, tipică celui de al III-lea Impˇeriu, care-l reprezintă pe bunicul meu patern, la vârsta maturităţii, pe la 35 de ani. (Așadar, fusese executat pe la 1865, și artistul a rămas necunoscut). Mai văzusem imaginea asta în copilărie, la unchiul meu, unul dintre fiii lui, dar nu păstram o amintire clară. Acuma, ajungând printr-o serie întreagă de decese în posesia mea și atârnat în cui, el mi-a vorbit cu totul altfel. Figura omului care mă privește continuu dintre cărţi, nu lipsită de un ușor zâmbet, reprezintă totuși ceva familiar dar și familial. Recunosc în ea fruntea tatălui meu, nasul unui frate al acestuia, o sprânceană puţin ridicată, care caracteriza pe cel mai mic dintre cei trei fraţi. Dar mai ales în omul din portret am descoperit culoarea ochilor mei, așa de neobișnuită pe vremuri încât nimeni din familie nu putea explica „de unde-mi vine”.

Inserţia acestui portret, revenit așa de târziu la suprafaţă și vorbindu-mi în oarecare măsură chiar de viaţa mea, este cu siguranţă un apel al unei realităţi pe care eu am modificat-o, am folosit-o în carte, mi-am apropiat-o dar care posedă *adevărul* ei. Și eu, care crezusem a fi eliminat pe toate celelalte, pentru a propune cititorilor doar

adevărul meu! iată-mă deci într-o adevărată încurcătură, care mi-a dovedit că nu eram chiar așa de total absorbit în propria-mi carte. Și nu-mi vine să elimin acuma portretul, înstrăinându-l într-o oarecare formă; confuzia pe care el a introdus-o va trebui depășită pentru a mă consolida definitiv în acea realitate pe care trebuie ˝s-o consider un rezultat al visării. Dar, să mai vorbesc atunci de adevăr?

Programul meu estetic, din însăși clipa în care ˝s-a înfiripat, la începutul anilor ⁋50 și pe care crezusem că l-aș face să coincidă cu cel etic, bazat pe o ecuaţie tipic camilpetresciană, adică pe trăire personală, sinceritate și deci autenticitate, se dovedise prea repede un eșec. Ideea unei literaturi confesive nu excludea, după cum se văzuse, varietatea, provenită măcar din scindarea eului, iar faptul că putusem *imagina* se proba în cele două romane, dar mai ales în volumele mele de povestiri *(Simple întâmplări cu sensul la urmă,* 1970, și *Clepsidra cu venin,* 1971) pe care ˝s-ar putea ca viitorimea să le prefere tot restului. (Retipărirea ultimei cărţi în „Biblioteca pentru toţi” mi-a dat și mai recent aceleași sentimente ca și reeditarea integrală a romanului *Seara târziu).* Mă trădasem pe mine, aşadar, dar constatam acest fapt ca pe un succes măcar pe jumătate, nu fără o secretă bucurie.

Identitatea mea era deci pusă în cauză, dar asta nu e fără legătură cu imaginile așa de strâmbe pe care le au despre mine atâţia oameni poate bine intenţionaţi din lumea literară, chiar dacă nu toţi văd în mine un monstru. Scriu aceste rânduri într-un moment în care am putut citi o enormă prezentare a mea iscălită de Gh. Grigurcu, un critic foarte serios și competent, care va să zică, și care nu mă citește în ceea ce am mai esenţial, dar a scris despre mine cel puţin 10 articole, majoritatea conţinând și o prezentare globală. Faptul că el îmi poate aplica formula „enfant terrible” al criticii românești, mie care nu m-am ţinut de șotii în scrisul meu despre literatură, care am oroare de frondă și iconoclastic, de epatare și, în plus, nu sunt doar mai vârstnic decât cel care-mi iscălește „caracterizarea”, dar am debutat la 40 de ani și într-o

atmosferă sinistră, când numai de giumbușlucuri nu-mi ardea, chiar mie, care am rămas un om, prin excelenţă, vesel… Ce să mai zic de asta? Dar ce să mai zic de altă prezentare a mea venită din cu totul altă parte, dar și mai de sus, în care sunt identificat cu Prinţul Mâșkin… Ce să mai zic de asta? Că bat probabil recordul caracterizărilor și etichetărilor fanteziste?…

În tot cazul, multe din paginile mele confesive au încercat a avea rostul unei reparaţii; am căutat mereu să dezmint unele afirmaţii despre mine, măcar informându-i pe cei care nu mă cunosc și scriu, totuși, uneori despre mine, fără să se limiteze la ceea ce am lăsat pe hârtie. Și aici ar fi un teren destul de fertil pentru lucrarea fanteziei, numai că virtuţile acesteia, eu (făcând unele dovezi că ele nu-mi sunt chiar străine) le-am exclus din domeniul criticii. Aici e un teren pentru alt soi de adevăruri.

OMUL ȘI UMBRA

I

Nu mă mai privesc de mult în oglindă, sau o fac în grabă, pentru a mă controla, pentru a mă verifica, urmărind altceva decât o fizionomie de care sunt prea sătul. Niciodată nu am fost un tip narcisic și niciun tip în esenţă introvertit; m-am simţit mereu dirijat în afară și poate de aceea nu posed decât extrem de puţine fotografii pe care mi le-au făcut alţii, surprinzându-mă uneori, de tot atâtea ori împotriva voinţei mele. Nu-mi place să pozez.

Am fost și am rămas un om al convivialităţii, al petrecerii în tovărășie, al bucuriei de a mă împărtăși și împărţi cu alţii. Când ˇs-a înfiripat în mintea mea gândul de a deveni scriitor, am făcut-o ascultând de un oarecare îndemn altruist, de a oferi ceva altora, în primul rând, și de a culege doar satisfacţii indirecte pe care le bănuiam. (De altminteri, în regimul pe care comuniștii l-au numit burghezo-moșieresc, ispita literarului nu ţinea de perspectiva avantajelor materiale; meseria scrisului nu aducea îmbogăţirea individului-autor, ci cel mult o glorie sau măcar o reputaţie onorabilă, cu totul complementară și aflată pe scara valorilor mai jos de multe altele,

amestecată cu destule dezavantaje). în niciun caz în socotelile mele nebuloase nu intra ideea renunţării la adevărata mea identitate, la ceea ce simţeam că sunt, la propriul meu ego.

Catastrofa comunismului a venit peste mine în pragul împlinirii vârstei de 18 ani și a durat până când viaţa mea se consumase în cadrele și cu opreliștile lui, ridicate abia când urma să împlinesc 60; vocaţia mea ˚s-a afirmat în condiţii pentru care eu nu eram făcut, dar la care am fost silit să mă adaptez, încercând o revanșă până la urmă și pe plan social, deoarece titlul de „scriitor” devenise de un anumit prestigiu în ultimii ani ai regimului, pronunţat chiar cu o nuanţă de admiraţie și de teamă, pentru mulţi fiind și o afacere. Eu nu eram făcut pentru clandestinitate, închidere, coborâre în străfunduri, nu eram un om al contemplaţiei solitare în oglindă și al monologului care să-și tragă resursele doar din mine însumi. Mă simţeam mult dependent de alţii, mă consideram o rezultantă a unei situaţii sociale, fusesem modelat hotărâtor de mediul familial și de cultura căreia îi aparţineam.

Este drept că faţă de formula burgheză de la care îmi reclam apartenenţa, eu reprezentam o deviere: aveam să devin un artist, ceea ce, economicește vorbind, înseamnă un producător de bunuri simbolice, dar unul care o reprezenta, îi fructifica mentalitatea și virtuţile, fără să urmeze strict vectorii ei determinanţi. Numai că, în cazul meu, „artistul” manifestându-se târziu și fără efectul unei explozii, mă recunosc mai degrabă ca un conformist, asemeni unui caz pe care sociologii îl numesc de „acomodare secundară” și pe care-l reprezintă și alţi oameni productivi și (zic eu) inteligenţi din jurul meu, aflători în aceleași condiţii în comunism. Dar ţin să precizez, repetând: eu nu sunt înclinat spre singularizare, spre excentricitate, spre poza inconformistă, spre deviaţia spectaculoasă, de efect.

Nu eram făcut să suport singurătatea și totuși o întreagă lume îmi devenise ostilă și mă obliga cel puţin să mă îndepărtez de ea, excluzându-mă de la orice promovare

socială, dar îndepărtându-mă în același timp prin întreaga ei politică de teroare, înfăţișându-se pentru mine ca un pericol permanent, variat, de toate zilele. Mi-e foarte greu să evaluez diferenţele și să încerc să mă refer la ce ˟s-ar fi ˟întâmplat cu mine dacă nu ar fi venit comunismul; probabil că aș fi dezvoltat o profesiune cu ecou public, aș fi devenit profesor și publicist. Regimul m-a silit la un anume tip de închidere și poate la o adâncire în mine însumi pe care eu am simţit-o ca pe o nenorocire impusă, greu de suportat. Părerea unora că aș fi trăit cufundat în biblioteci, pierdut în lecturi, în afara lumii, este cu totul greșită, dedusă din ceea ce eu par a fi devenit.

Este apoi o falsă părere că retragerea din sistemul de relaţii firești de suprafaţă, evitarea colaborării cu comuniștii sau excluderea silită te duceau la singurătate – nici asta neînsemnând neapărat asceză și singularizare, aprofundare și consolidare lăuntrică de unul singur. Poate să fi fost și ceva de genul acesta, dar în realitatea trăită de mine lucrurile au stat altfel: regimul care uzurpase puterea și o exercita tiranic nu a putut distruge toate nucleele sociale și relaţiile mai intime între grupuri restrânse. Și în catacombe ˟s-a continuat o viaţă socială, de familie, au existat înrudiri, familii, prietenii, iubiri, comunicări și contradicţii; în infrastructura societăţii, legăturile existau, erau chiar mai spontane și mai sincere. Cei care au trecut prin această experienţă nu au avut deloc impresia că trăiesc într-o sferă extra-mundană.

Eu, aparţinând tipului sociabil, m-am regăsit cu destui prieteni ai mei în aceeași situaţie nenorocită, m-am ajutat cu ei și i-am ajutat, m-am integrat lumii care se prăbușise de sus, uneori de foarte sus, dar cu care eram într-o firească solidaritate. Tipul meu psihologic, extravers și comunicativ, nu a trebuit să se adapteze singurătăţii deoarece nu pe ea a experimentat-o în comunism; el era însă cu totul nepredispus ermetismului pe care-l presupune scrierea secretă, elaborarea neștiută, fără ecouri și comentarii amicale. Am scris totuși literatură de sertar, într-o mare încordare a voinţei și cu sentimentul că

e cel mai bun lucru pe care-l am de făcut. încă și azi îmi dezvălui aceste vechi produse, pagini scrise cu decenii înainte, asta după ce profitasem de dezgheţul pe cale de a se încheia prin 1970 – ⁄71 și debutasem cu texte vechi, într-un mod destul de senzaţional, reprezentând nu mai puţin de patru cărţi, de oarecare volum și varietate. Nu mă verificasem cu nimeni, mă instituisem eu în instanţă proprie atât a scrisului meu, cât și a ideii de a publica totuși în regimul detestat, de a mă dezvălui.

Acesta eram eu! aș fi putut spune în faţa rezultatelor care au însemnat, hotărât, un succes, uneori surprinzându-mă și pe mine. Aceasta era oglinda în care trebuia să privesc noul adevăr. Devenisem altceva: autorul celor scrise de mine și iscălite cu numele meu, sau mai bine spus: cele doar publicate – o oarecare diferenţă fiind între situaţii, pe care eu am sesizat-o numaidecât. Se producea un treptat transfer de personalitate, de unde nemulţumirea mea, mocnită și surdă. Multe alte opere rămăseseră necunoscute, în ciuda faptului că devenisem un publicist destul de reputat. Nu însă și cunoscut, fapt de care mă plâng până în ceasul de faţă. Opera mea secretă era știută doar de mine, care credeam că de fapt tocmai aceasta mă reprezenta, nici măcar „omul care scrie” din mine nu îşi divulgase integral personalitatea. (Să mai pun la socoteală și unele greșeli ale mele în publicarea unor cărţi, fără ca ele să se înscrie logic în ordinea importanţei pe care voiam să le-o hărăzesc. Așa, de pildă, la începutul anului 1989, am făcut să apară un așa-zis roman – a trebuit să-i dau acest subtitlu pentru că așa figura în planul de apariţii iscălit de „Tovarășa”, de la care nu se admitea schimbarea nici a unei virgule – cu un titlu dat de Florin Mugur, când, în realitate, era vorba de un eseu dramatizat intitulat *Cinci sau chiar șase personaje în jurul unui autor*. Era actul final al activităţii mele scriitoricești, al ethosului acestei profesiuni și ar fi trebuit să-mi încheie cariera de autor cu o declaraţie aproape explicită).

Acest moment a venit foarte târziu, după lungi așteptări înfructuoase, abia odată cu publicarea romanului

care în versiunea integrală (din care am definitivat o viariantă de circa 660 de pagini) se numește *Oameni și umbre, glasuri, tăceri.* încercarea aceasta mă reprezintă cel mai bine, este oglinda în care privesc și descopăr mai ales un tablou de familie, al unui mediu, al unei epoci. L-am încheiat după ce l-am abandonat decenii întregi cu inconștienţă, stăpânit de remușcări și de gândul că îmi îndeplinesc prin el o datorie faţă de societatea în care m-am născut și care e atât de îndepărtată și ignorată de publicul tânăr actual, încât nimeni, dar absolut nimeni nu ar putea oferi despre ea o reprezentare artistică. Nu am idealizat-o, privirea naratorului este disociativă și critică, dar nu e nici caricaturală, nici distanţată, este o reconstituire foarte exactă bazată, pe experienţa mea directă sau transmisă de ai mei. Cartea aparţine unei specii rare în literatura română, a „romanului burghez" (termenul însuși neavând curs) căci la noi scriitorul mai curând *pătrunde* într-o lume, nu se află în ea, observă cu atenţie avidă sau contrariată noutatea, nu-și rotește firesc privirea în jur, speculează conflictele de adaptare, mișcările pe verticală, de ascensiune și prăbușire, nu aparţine el însuși acelei lumi, în fine, o consideră „o pradă". Printre excepţii sunt de trecut ciclul Halippilor al Hortensiei Papadat-Bengescu, sau romanul *Dimineaţa pierdută* de Gabriela Adameșteanu, dacă nu ar fi copleșit de un plus de șarjă grotescă. Cartea mea evocă, în fundal, o lume dispărută azi și grav nesocotită, deși scopul acestei scrieri nu a fost în niciun caz ideea de document autentic sau măcar de mărturie obiectivă; lumea de acolo mi-a dat mie viaţă și îmi trasează mie conturul pe care nu-l mai caut în oglinzi, cât ar fi ele de fidele.

II

De mai multe ori în cursul mărturisirilor mele risipite pe ici pe colo, am consemnat mirarea că pe măsură ce-mi scriam și îmi făceam cunoscută „opera", simţeam în mod nelămurit, dar sigur, că devin obiectul unui transfer de personalitate. Devin, cu alte cuvinte, omul care a scris cărţile mele și pe care îl descopeream altfel decât mine. Și

asta cu atât mai curios și mai neliniștitor cu cât eu avusesem ambiţia „să mă spun pe mine” în ceea ce elaboram, să traduc o unică experienţă subiectivă. Marea mea năzuinţă era să scriu o carte complexă și completă, în care să-mi dau întreaga măsură a personalităţii mele, în care să fac din „personajul care spune «eu»” un centru subiectiv absolut, sau măcar să scriu o carte „a eului”, în primul rând.

Nu bănuiam în anii aceia de la sfârșitul deceniului VI că voi scrie mult și variat; mă simţeam obligat să-mi menajez forţele intelectuale, dar și cele fizice, deoarece mă știam așa de vulnerabil, vieţuind ca vai de lume într-un regim ce mi se arăta mereu ostil. Ideea de a transfera în scris *totul* (și dacă se putea mai mult decât atâta) era pentru mine de maximă importanţă; în numele ei înţelegeam să realizez cât mai mult din ceea ce aveam prezumţia să cred că aș fi. Astăzi, când am și dat la iveală această carte, *Oameni și umbre,* alţii sunt chemaţi să o judece, dar ei nu vor putea înţelege niciodată perplexitatea mea în faţa rezultatului, sub aspectul dezvăluirii sau definirii unui ego. Căci trebuie spus: mă regăsesc în această carte mai aidoma decât în amintirile mele din acei ani sau din cele anterioare. De toate îmi amintesc cu plăcere sau nu, dar autentice mi se par cele pe care le-am imaginat. Așa că acest roman mă reprezintă, deși existenţa mea a fost întrucâtva alta, de care puţini oameni au cunoștinţă. Contează ce am lăsat scris, atâta cât se află ca rezultat al mistificării – dacă un asemenea termen ar avea în artă curs.

Dacă am reușit ceva e de ordinul „memoriilor imaginare”, ceea ce a descoperit și singurul critic care a apreciat-o mai curând negativ (Alex Ştefănescu). Dar e cel puţin o caracterizare corectă, vârând încercarea mea într-o falangă glorioasă din care nu voi pomeni decât de Proust pe planul literaturii universale și pe Mateiu Caragiale pe acela al literaturii românești. (M-am străduit să fac din el și un „document de epocă”, având conștiinţa că sunt singurul în măsură să realizeze această performanţă și că

am și datoria de a reprezenta și pe această cale o continuitate faţă de adevărata literatură română, întreruptă brutal de comunism în 1948). în același sens, lăsând modestia la o parte, cred că el este o reușită și prin ţinuta sa intelectuală (chiar dacă stilisticește nu e impecabil, fapt de care am fost conștient chiar în clipa când mă resemnasem să dau publicului o versiune redusă a cărţii, singura care ar fi avut șanse de apariţie în situaţia editorială dată). Romanul se înscrie împotriva tendinţei dirijate de comuniști a unor scriitori de a scrie „bolovănos”, sub cuvânt că numai astfel pot fi substanţiali, că trebuie să fie eruptivi, spontani, să renunţe deci la superfluul artistic, pentru a capta cât mai necontrafâcut „realitatea”, așa cum o vedeau comanditarii lor politici. Și sub acest aspect, romanul mai e de un voit anacronism, făcând o trimitere la alte vremuri.

Nu voi întreprinde aici o critică a cărţii – deși îl asigur pe cititor că aș putea fi ˟în ocurenţă judecătorul ei cel mai sever. Mă interesează cu totul altceva, posibilitatea transpunerii unei experienţe subiective, având însă ca rezultat un „obiect” cu totul desprins de mine și întrucâtva surprinzător. Romanul meu nu e unul al ororilor comunismului pe care tânărul autor, exact de vârsta acelui „eu” din carte, le-a trăit din plin; sunt însă câteva relaţii care nu trebuie să scape unui cititor mai atent. Acţiunea se petrece în jurul Primului război mondial, care se va spune că nu a semănat deloc cu cel de al doilea. Și totuși, eu tocmai similitudinile de situaţii le-am speculat: în ambele conflagraţii mondiale poporul român a trăit un moment de avânt, o catastrofă militară, o ocupaţie străină, și, în ciuda lor, o întregire de teritoriu, care a fost după Primul război mondial mai amplă. Ocupaţia germană a durat numai doi ani, cea rusă în al doilea război câteva decenii; au existat însă și în prima victime, mizerie, speranţe și iluzii, disperări, eroisme și trădări, colaboraţioniști și profitori, răsturnări de situaţii și spectacole neașteptate. Cred că un cenzor cât de cât perspicace ar fi sesizat numaidecât aceasta, dacă m-aș fi aventurat să prezint cartea mea la o

editură spre publicare în comunism.

Dar mai e ceva, de același ordin și mult mai grav: romanul este făcut dintr-o serie continuă de eșecuri, pe plan istoric, patriotic, filosofic și sentimental, trăite toate de tânărul erou, mai accentuat chiar decât se întâmplă lucrurile în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* a lui Camil Petrescu, relatare dramatică a unui moment istoric esenţial ce se află cuprins și în romanul meu. Acesta, deși relatează tribulaţiile unui tânăr pornit în viaţă, este făcut din întoarceri, de cele mai multe ori din niște înfrângeri, și mersul înainte este doar aparent. Oamenii și întâmplările sunt prezentate invers, pornindu-se de la terminalul lor: eroul se întoarce acasă, faptul coincizând cu revenirea definitivă a unui unchi al său care o face pentru că va muri. Imediat constată că ˝s-a întors după o dispariţie de vreun deceniu un fost profesor care avusese o influenţă formativă în viaţa sa. Secţiunea următoare, petrecută în Germania, se deschide cu o nouă despărţire, prezentarea eroilor făcându-se doar pentru că eliminarea, dispariţia lor urmează numaidecât. Despărţiri, moarte, sinucidere se succed, dovedind clar că legea acestei cărţi, întocmai ca aceea a lui Mateiu Caragiale, este nu viaţa în desfășurarea ei normală, ci moartea și ruperea definitivă. în ciuda unui duct narativ destul de viu, acţiunea nu are nicio perspectivă de viitor.

Or, și prin aceasta, fără a năzui la un știu ce post-modernism, la vreun optzecism sau nouăzecism de ultimă oră, în ciuda aerului voit desuet, romanul este o carte neobișnuită. El nu e construit pe vectori de acţiune; se vede că e opera unui ins care a trăit o mare catastrofă nu doar pe plan intim, ci și istoric și social, căci toate soluţiile ce i se propun și pe care omul comun le-ar accepta cu tot firescul, el le refuză și le respinge, uneori cu dispreţ și superioritate. Direcţia acţiunii e închiderea eroului în sine, blocarea într-un areal de existenţă din ce în ce mai restrâns, în bună măsură imaginat chiar de el. Cartea nu e una a încercărilor propriu-zise de evadare, ci de depășire a unui cadru meschin, dominat de o atmosferă

conservatoare, pe care o imprimă, fără a tiraniza pe nimeni, familia. întoarcerea în acest spaţiu de existenţă este ajutată și pecetluită prin trecerea bruscă a eroului în altă condiţie materială și sociala care aparent îl eliberează, dar în fond îl fixează și mai temeinic în celula familială: el moștenește, pe neașteptate, o parte considerabilă din averea familiei, ajungând pe plan de egalitate cu capul ei, pe care ni se sugerează că îl va înlocui foarte curând...

Un final tipic pentru o acţiune circulară, în care revenirile, teoretizate chiar de unul din personaje, sub imaginea labirintului în care odată intrat nu trebuie să faci greșeala de a încerca să ieși, e cea mai pregnantă. Numai că întoarcerea nu e exact în punctul de pornire, care nu e dat decât în teorie; eroul-narator devine un scriitor, aşadar are pe cu totul alt plan, al creaţiei, șansa unei mântuiri, unei ieșiri din banalitate și din universul redus al vieţii sociale. Soluţia este, aşadar, aruncată în braţele cititorului care dă adevăratul sens finalului, acesta putând fi o izbândă totuși. Eroul se salvează printr-o carte și se închide într-o ficţiune, anulând realitatea sau acceptând-o doar atâta cât vrea el, după regulile creaţiei artistice.

Numai că, în felul acesta, scrierea intră pe făgașul foarte subţiratic și întortocheat al estetismului, acel curent care năzuiește să facă din artă scopul suprem al existenţei și realizării Omului; pentru un estet, singura izbăvire a sufletului trece în artistic și se justifică prin acesta. Nu e, aşadar, vorba de atmosfera estetismului, fie de pitorescul lui exterior, de teme și mai ales de figurile specifice unei anume orientări artistice, nu e nici vorba de atmosfera estetă pe care printre rarele realizări românești o aflăm în *Remember,* ci de ethosul lui profund, asumat în contrast cu realitatea prozaică, la capătul unor încercări descurajante, abandonate decis, fără nicio perspectivă.

Ca realizare de excepţie (nu de valoare) romanul meu nu putea fi scris decât de un om care a făcut în profunzime această experienţă estetică și existenţială. El reprezintă o distorsiune în mersul dirijat al culturii în comunism, o replică fie și de clandestinitate la tot ce se preconiza

atunci ca program obligatoriu. Și pe planul acesta eu am realizat altceva decât o simplă și spectaculoasă disidenţă – foarte apreciată de naivii care ˇs-au aflat în conflict cu regimul doar recent, în chesţiuni neesenţiale și nu sunt în măsură să aprecieze ce e aceea oponenţa adevărată, de profunzime.

Viaţa unui om nu are nimic a face cu cronologia. Cuvântul acesta al lui Proust, pe care voisem a-l pune drept moto la romanul meu, dar pe care l-am înlăturat pentru că mă punea parcă și mai accentuat în dependenţă faţă de marele scriitor francez, una din admiraţiile mele superlative, și-a găsit în cariera mea artistică, dar și în realizările mele ca om, o semnificativă confirmare. în anii z50 eram prea tânăr ca să-i înţeleg justeţea, dar acum totul mi ˇs-a confirmat, Eliberarea din z89, răsturnându-mi și inversându-mi toate reperele temporale. Ultima mea carte, care este prima dintre cele scrise de mine, m-a readus și ea în tinereţe, pe care sunt silit ˇs-o trăiesc și ca individ social prin prăbușirea comunismului, care m-a readus la aceeași fericită vârstă. *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* este oglinda mea de acum, în care îmi recunosc existenţa fictivă, cea mai reală dintre cele ce mi-au fost dat să trăiesc. Plăcerea de a mă recunoaşte într-o carte, într-o închipuire nu este însă deloc perversă – cât despre mistificaţie, e totuși bine să nu pomenim de ea în legătură cu arta.

DIALOG CU ALEXANDRU GEORGE

Organizat în cadrul Bibliotecii Judeţene Dâmboviţa-Târgoviște de Ștefan Ion Ghilimescu – 1997

Șt. Ion Ghilimescu: Domnule A.G., toţi cei care cunosc scrisul dumneavoastră dar au putut să vă și cunoască personal au rămas cu impresia că sunteţi un scriitor prin excelenţă. Și cu toate acestea, aţi afirmat de mai multe ori că nu aţi avut o vocaţie literară precoce și scrisul v-a ispitit doar mai târziu… Cum explicaţi aceasta?

Alexandru George: Eu, în adolescenţă, atunci când apar înclinaţiile artistice într-o direcţie sau alta, am avut

niște vocaţii să zicem: împrăștiate, nu eram un om cu vocaţia fixată dintru început. Nu pot să spun că nu aveam o înclinaţie pentru literatură, citeam lucruri foarte diverse, dar nu mă îndreptam hotărâtor spre această artă. Dacă m-ar fi cunoscut cineva pe la 12/13 ani ar fi zis că o să devin pictor. Pentru că aveam un talent la desen ieșit din comun, pe care chiar încercam să mi-l cultiv. Din păcate, vederea mea din ce în ce mai deficitară dar și alte lucruri m-au deturnat de la această direcţie. M-am gândit atunci la critica artistică, numai că în domeniul artei plastice „realismul socialist" impus de noul regim a venit foarte curând și m-a descurajat pe bună dreptate. Dar aveam și oarecari aptitudini muzicale și interes pentru muzică, acesta rămânând destul de stăruitor în viaţa mea... Mă rog, ˇs-a menţinut până pe la 40 de ani, când am început să public literatură și nu mi-am mai îngăduit risipirea, mi-am redus ecranul preocupărilor, mi-am concentrat forţele, ceea ce nu făcusem până atunci. Muzica fusese înainte și mi-a rămas în parte și mai apoi, un fel de opiu, pentru că trebuie să ştiţi un lucru: în perioada comunistă, dar mai ales în anii grei ai Terorii de până după moartea lui Stalin, ˇs-a falsificat totul în cultura română, inclusiv reprezentaţiile cu piesele lui Caragiale, din care se scoteau măcar unele replici. Ori să dădeau unele piese, de la Shakespeare la Gogol, în înscenări care serveau regimul, se scoteau doar unele pasaje inconvenabile. Dar muzica era cultivată în mod cinstit, adică o simfonie de Beethoven, executată la București sau în alt oraș al ţării era autentică și de o mare clasă interpretativă. Dacă voiai să ai plăceri artistice adevărate, către muzică trebuia să te îndrepţi, nu către literatură care era ocupată de A. Toma, Beniuc, Deșliu și alte personaje de genul ăsta. Muzica, atâta cât era îngăduită (ea se oprea la începutul secolului nostru, cu excepţia compozitorilor ruși, care erau oferiţi mai generos) îţi dădea sentimentul artei cu adevărat, deoarece aveai parte de auziţii la nivel mondial, cu dirijori și interpreţi de prima mână, mulţi afirmaţi de curând și cărora regimul, pentru că îi considera de-ai lui, le îngăduia anume

hatâruri, un anume vedetism chiar, ceea ce însemna o afirmare a personalităţii triumfătoare împotriva ideii colectiviste predominante, ucigătoare.

Șt. Ion Ghilimescu: Și de la muzică și desen la pasiunea pentru literatură... Cum? Nu aţi explicat niciodată...

Alexandrii George: Păi, nici nu e de explicat! De fapt eu nu am trecut de la una la alta, le-am cultivat pe toate concomitent (inclusiv filosofia de care nu ai pomenit), dar dintr-odată interesul meu ˇs-a concentrat asupra literaturii. Revin însă la ce spuneam mai sus, deoarece chiar dumneata mi-ai atras atenţia o dată asupra acestei particularităţi, că toţi scriitorii din seria mea, în care se cuprinde integral „Școala de la Târgoviște", au fost mult preocupaţi de muzică, unii dintre ei au făcut și cronica muzicală (T. Ţopa, cred că și M.H. Simionescu) însemnările lor sunt pline de aderenţa la viaţa muzicală de la București fără ca vreunul să fi urmat studii muzicale dezvoltate. Explicaţia cred că se întrevede: toţi profitau de ceea ce li se oferea, ca de un contact (unul dintre puţinele) cu o lume pură, necontrafăcută, neatinsă de răul profund al acelei vremi.

În cazul meu, eu nu am avut vreun talent special în această direcţie, nu am avut o deosebită înzestrare naturală (care în cazul muzicii trebuie să fie clară și precoce manifestată). M-am dirijat spre literatură, dar treptat și, hai să spunem, mi-am găsit adevărata vocaţie. Regret că nu mi-am cultivat toate „talentele", dar, din păcate, niciunul nu mi-ar fi putut asigura existenţa de fiecare zi, așa că a trebuit să-mi găsesc o slujbă, să pierd vremea acolo, ceea ce îmi accentua risipirea. Toată perioada dintre 20 și 30 de ani am luptat din greu împotriva acestei tendinţe; am căutat să-mi menajez și să-mi concentrez forţele intelectuale pe care le vedeam sau le credeam destul de debile.

Auditoriu: Dumneavoastră sunteţi născut la București, unde se înţelege că v-aţi petrecut toată viaţa, dar în cărţile dumneavoastră evocaţi unele împrejurări din

orașul Târgoviște…

Alexandru George: și din judeţul Dâmboviţa… întrucât înţeleg că și dumneavoastră cei de faţă trăiţi aici și vă desfăşuraţi activitatea în acest judeţ, să precizez că, încă din copilărie dar numai incidental, am poposit în Târgoviște. în schimb am petrecut patru ani la rând vacanţele la Pucioasa, de unde am făcut multe excursii în zonele pitorești. în acel orășel, care înainte de război era o frumoasă localitate de cură, am fixat acţiunea romanului meu *Dimineaţa devreme,* nu știu dacă-l cunoaşteţi… La Târgoviște am venit propriu-zis abia în 1947 și am petrecut la o rudă de-a mea care locuia în apropiere cam doi ani. în primul am absolvit o clasă la liceul Enăchiţă Văcărescu, apoi am revenit în vacanţe, care pe atunci erau foarte lungi, până în 1949, când comuniștii au confiscat rudelor mele acea proprietate. Șederea aici mi-a inspirat subiectul romanului meu *Caiet pentru…* El are ca subiect istoria unui succint jurnal, scris de o domnișoară necunoscută în preajma izbucnirii războiului balcanic (1912 – 1913) și asta este iarăși cumva caracteristic seriei mele de scriitori, în genere confesivi, care au folosit ficţiunea caietului de însemnări sau au publicat jurnale, măcar fragmentar. (Eu cred că aici e vorba de ceva foarte semnificativ, pentru că jurnalul este o scriere secretă în genere, dar într-un regim tiranic, așa cum era cel din ţara noastră, tipul acesta de scriere arăta și dorinţa unor frustraţi de a-și păstra și afirma personalitatea măcar în ascuns, de a consemna adevărul și realitatea intimă, care scăpa controlului, tot ca o revanșă împotriva Minciunii. Tudor Ţopa, M.H. Simionescu, Modest Morariu, dar și Petru Creţia, Radu Petrescu și alţii din generaţia mea au cultivat acest gen cu consecinţe foarte directe asupra scrierilor lor de imaginaţie.)

Așa cum am mai spus, toţi aceștia sunt debutanţi tardivi, oameni care au apărut în lumea literară pe la 40 de ani și chiar după, prin jurul lui 1970, adică într-un moment în care „dezgheţul” devenise o realitate pe cât de neașteptată pe atât de certă. Să nu se uite că prin anii ⁊80

autorităţile comuniste au interzis publicarea de jurnale, un gen care pretindea drepturi la „subiectivitate”, deci dreptul la o viziune particulară, dreptul de a greși, dar și acela de a pune în valoare o experienţă și o existenţă tăinuită. Scriitorii aceștia cu care eu mă simt afin, chiar dacă i-am cunoscut prea târziu, seria aceasta a debutanţilor tardivi, reînnodau firul întrerupt al literaturii românești postbelice, nesocoteau programele Partidului, dar nu și modelele viabile din trecut. Toţi fusesem obligaţi la anumite concesii în existenţa noastră socială, dar nu în cea intimă și nu în scrisul nostru. Nu făcusem niciunul gesturi ostentative sau imprudente (cu excepţia unică a lui Leonid Dimov) și deci nu cunoscusem rigorile închisorii. Ne strecurasem cu abilitate prin reţeaua de sârmă ghimpată și ajunsesem să ne amestecăm întrucâtva cu cei care, din capul locului, beneficiaseră de spaţii mai largi în cadrul „lagărului”, ba chiar se plimbau pe bulevarde ori ieșeau când și când din el. Am fost acceptaţi până la urmă, dar niciunul dintre noi nu a fost omologat de critica oficială (comunistă sau ba) după valoarea sa reală.

Astăzi, însăși ideea de literatură de sertar este contestată de mulţi, printre care și de unii care pretind că scriitorii români, mai ales ultimele promoţii, au știut să se adapteze cu abilitate și să producă o literatură „esopică”, care nega în fond idealurile comuniste și strecura chiar idei subversive. Nu e și părerea mea. Dar admiţând că așa ar fi, și această literatură este una distrusionată, de un tip pe care nimic din trecutul cultural românesc nu-l prevedea.

Auditoriu: Care e personajul dumneavoastră feminin cel mai reprezentativ?

Alexandru George: în mod foarte curios, eu cred că semnificativ, în absolut toate romanele mele, este mai ales cel care vorbește, povestitorul; ele sunt scrise la persoana întâi și cel care se mărturisește este un scriitor care chiar pune în centrul interesului problemele creaţiei. Nu e altceva, nu e inginer sau ofiţer, nici astronaut sau tâmplar. El prezintă o realitate exterioară lui în aparenţă, personaje

masculine sau feminine, care sunt date oarecum drept propriile sale închipuiri. Adică, se ridică, în ceea ce privește personajele mele, întrebarea dacă ele sunt date ca reale sau ca niște închipuri ale unui autor, indiferent că sunt feminine sau masculine, apropiate sau îndepărtate faţă de poziţia autorului-narator. Așa că nu pot răspunde care ar fi mai reprezentative, deoarece propunerea mea de personaj este de tipul celui expus mai sus. Eu nu sunt un romancier de tip balzacian sau tolstoian, sau rebreanian, care prezintă personaje bine caracterizate obiectiv stabilizate, cu o identitate precisă la care concură toate acţiunea, tot ce li se întâmplă. La mine apare tot timpul întrebarea dacă personajele, date ca niște aparițţii nominale, sunt sau nu sunt. (Ca să mă refer la romanul a cărui acţiune se petrece la Târgoviște, *Caiet pentru…* realitatea care se dezvăluie acolo, cele câteva întâmplări și situaţii evocate pe baza unui document „obiectiv” sunt prezentate în toată ambiguitatea lor, pentru că ele nu capătă realitate decât în legătură cu un autor care le poate nu doar supune deformării, dar și imagina de-a dreptul. Jocul dintre creaţie și ficţiune rezultată din creaţie dublează toate romanele mele, este permanent la mine, de aceea nu pot răspunde la întrebarea dumneavoastră.

Șt. I. Ghilimescu: Freud spunea că nu poţi deveni stăpân pe tine însuţi decât atunci când ţi-ai ucis tatăl. Trimiţând la ultimul dumneavoastră roman *Odameni umbre,* unde în mod sigur se pune problema tatălui (dar și a rudelor acestuia, a părinţilor naratorului) aș vrea să vă întreb: cât este realitate și cât ficţiune?

Alexandru George: Dumneata ai observat desigur că în viaţa mea personală nu a existat această problemă, deoarece nu am avut tată, al meu a murit când aveam șase ani… Și totuși am făcut din tatăl naratorului un personaj, cred, interesant… Ei bine, în treacăt fie spus, și Radu Petrescu și M.H. Simionescu și Leonid Dimov nu au avut taţi, asta ajutând ieșirea mai grabnică din copilărie în cazurile lor. Dar, așa cum M.H.S. ˇnu și-a anulat copilăria, ba a prelungit-o peste limita biologică, eu mi-am inventat

un tată, niște părinţi de o anumită conformaţie etică și mentală, pentru care am avut modele foarte aproape de mine în ambianţa conservatoare în care m-am format.

Nu a fost prea greu, pentru că în cartea mea eu dezvolt încercarea unui tânăr de a evada dintr-o realitate opresivă (dar nu tiranică) pe care mediul său familial și social i-o oferă. E vorba nu doar de a depăși o anume situaţie, ci a se depăși pe sine. Dar el se vede în final adus la punctul de pornire înserat în realităţile de care ar fi vrut să se desprindă, ba chiar trăgând un mare avantaj din asta, în cele din urmă substituindu-se fără să vrea tatălui său. Ei bine, deși în familia mea reală dominau laxismul și libertatea, educaţia pe care o primisem, efectele mentalităţii părinţilor mei și a rudelor mele mai vârstnice m-au ajutat să dau o imagine a unei realităţi pe care nu am trăit-o. Om cu un „tată absent” (și Costache Olăreanu intră în această categorie) eu mi-am inventat unul pentru că aveam nevoie de un important termen de contrast. Și apoi, nu uitaţi că generaţia noastră a trăit venirea comunismului și sub forma distrugerii ierarhiei de familie, a protecţiei părintești: părinţii, în generaţia mea, au fost loviţi, eliminaţi, reduși, uneori arestaţi sau anulaţi și noi tinerii a trebuit să le luăm locul (ceea ce a apărut mai subliniat în cazul fetelor) a trebuit la o vârstă tânără să ne ajutăm noi părinţii, să-i salvăm, să-i întreţinem.

Oameni și umbre își desfășoară acţiunea mai ales înainte de primul război mondial, când eu nici nu mă născusem, dar eu am transpus experienţa mea din cel de al II-lea război mondial pentru că mi-am dat seama cât de bine se potrivesc situaţiile. Eu am prezentat o imagine a războiului cu totul neconvenţională. Este vorba de niște oameni, o societate care *suportă* războiul, îl trăiește sub forma mizeriei și speranţelor înșelate, sub forma ocupaţiei și umilinţei. Părinţii mei dar și alţi membri mai vârstnici ai familiei mi-au dat aceste informaţii; căci ei, în frunte cu tatăl meu care avea o slujbă de oarecare răspundere la Banca Naţională, au cunoscut războiul la București sub forma ocupaţiei străine. în timp ce cărţile care se inspiră

din „război” prezintă în primul rând dramele combatanţilor, cum a făcut Camil Petrescu în cel mai autentic roman de război românesc (sau Rebreanu, în *Pădurea spânzuraţilor).* Eu am prezentat o situaţie care se asemăna așa de mult cu ceea ce ˇs-a petrecut în timpul ultimei ocupaţii rusești (numai că aceasta din urmă a ţinut mai bine de patruzeci de ani!) încât atunci când am dat romanul meu la bătut unei dactilografe, care a fost prima mea cititoare, aceasta mi-a spus, ceea ce aveam să aud mai apoi de multe ori: „Dar în ce epocă se petrece acţiunea din romanul dumneavoastră? Parcă ar fi pe vremea comunismului”. Eu am fost obligat la această transpunere în alt timp, din teama mea faţă de Securitatea care mă putea acuza că descriu evenimente contemporane sau foarte recente. Din aceleași motive, am mutat o parte din acţiune în Germania, în mediul politic și universitar de acolo, ceea ce anula sau reducea și mai mult caracterul autobiografic al cărţii. Ea rămâne o mărturisire „personală” totuși…

Șt. I. Ghilimescu: Romanul dumneavoastră este un roman proustian. Această trecere de la prezent la o istorie de început de secol pe care o daţi drept trăită mi se pare o reușită tehnică foarte modernă.

Alexandru George: Dumneata, domnule Ghilimescu, ai fost singurul care într-o cronică ai relevat influenţa lui Proust asupra mea. Ea este reală (deși, de pildă, d. Alexandru Vona, căruia cartea mea i-a plăcut foarte mult, a spus că e thomas-manniană). Relaţiile mele cu Proust sunt foarte interesante, deoarece se poate vorbi de un dialog durând mai mult de un deceniu. El a exercitat asupra mea o influenţă profundă, aș zice absolută și eu am crezut că-i pot urma exemplul. Am crezut că voi scrie un roman proustian, dar deși există o oarecare influenţă a lui, cartea mea este restrânsă ca număr de pagini și în sfârșit, împotriva esteticii proustiene, soluţia cărţii mele este circulară. Să mărturisesc că atunci când am abandonat romanul în 1959, aceasta ˇs-a datorat și faptului că am avut convingerea că nu pot scrie un roman proustian.

Acuma, că el este altceva nu mă mai deranjează decât puţin…

De altminteri, să vă mai spun ceva: eu, în anii ’50, am dus o viaţă risipită, eram un intelectual cu o curiozitate diversă îndreptată și spre anumite aspecte ale științei, mai ales spre biologie. Pe scurt, eram un diletant, un om cu o atenţie împrăștiată dar foarte vie, nefixată. îmi petreceam multă vreme nu doar cu lecturi, în afara oricărui program de obligaţii „profesionale”, dar și în foarte multe vizite. Eram cum se spune, un monden. Frecventam societatea de atunci, lumea mea, foarte grav avariată, dar care exista, îşi păstrase caracteristicile abia atinse de blazare și deznădejde, adică inteligenţa, umorul, generozitatea, energia și hotărârea de a supravieţui. Toţi oamenii erau săraci, cu mici excepţii, dar nu lipsiţi de calităţile pe care le dobândiseră prin educaţia, tradiţia, experienţa de viaţă. Ei bine, eu am fost omul acestei lumi, care a început să dispară cu adevărat abia mai târziu prin emigrări masive, îngăduite, apoi prin ridicarea noii lumi, a funcţionârimii comuniste, uneori chiar a burgheziei de partid. Or, întocmai ca Proust, eu mi-am valorificat abia târziu „calităţile” literare, câte le voi fi avut, am debutat, ca și el, târziu, dar iarăși ca el, opera mea nu e a unui diletent împrăștiat și superficial, așa cum ˚s-ar fi crezut după aparenţe…

Auditoriuz. Aţi fost bibliotecar multă vreme.

Alexandru George: ca și Radu Petrescu, Tudor Ţopa, Costache Olăreanu…

Auditoriu: Ce importanţă a avut în viaţa dumneavoastră această experienţă?

Alexandru George: Una foarte mare, pe care n-aș ști nici până astăzi să o evaluez. O să vă surprindă această replică a mea. La prima vedere, a fost o fericire și pare a fi o fericire pentru un scriitor să fie vârât între milioane de cărţi. Dar salariul meu a fost foarte mic, veniturile mele au scăzut la jumătate, în condiţiile în care situaţia tuturor celor din jurul meu se îmbunătăţea. în plus, aveam acuma posibilităţi de lectură mult mai largi, dar care îmi

încurajau stilul meu dispersat. N-aș fi dobândit, fără Biblioteca Academiei niciodată informaţiile mele, ca să nu zic cultura de istorie literară, dacă nu aș fi parcurs o mulţime de cărţi și de ziare, reviste și documente la întâmplare, pe care le citeam odată cu cafeaua…

Aceste lecturi fără scop, fără sistem, făcute mai mult din plictiseală decât din curiozitate, mi-am asigurat un fond informativ, ca să nu zic o cultură istorică, de care m-am folosit în activitatea mea de critic literar și de istoriograf, ba chiar, pot să spun că m-a particularizat printre camarazii mei de meserie și de generaţie. Sutele de pagini, poate miile de pagini de critice, comentarii și note reprezintă o contribuţie reală, pe care doar răuvoitorii se fac că mi-o ignoră. în tot cazul, mi-a asigurat o „competenţă” care a impus; arareori ˇs-a întâmplat să fiu contrazis sau corectat când voi fi comis o eroare. Faţă de criticii care nu au făcut decât să bată apa în piuă, dar și faţă de cei „creatori”, eu mi-am bazat totdeauna afirmaţiile pe informaţii directe, care mi ˇs-au deschis prin prezenţa mea la Biblioteca Academiei.

Or, nu știu dacă asta n-a fost o deturnare de la adevărata mea vocaţie, adică de la literatura de imaginaţie, în al cărei domeniu aș fi scris probabil mai mult. Am mai spus-o și o repet faţă de dumneavoastră și de toată lumea: critica mea a fost în bună măsură o pierdere de vreme și continuu să o resimt ca atare…

O AFACERE NECUNOSCUTĂ

Cazul Alexandru Jar

Doamna Doina Jela este autoarea unui important studiu de reconstituire a procesului criminal care a urmat închiderii șantierului Canalul Dunărea-Marea Neagră în anii ⁄50.

De asemenea are în curs de apariţie zilele acestea o reconstituire a procesului Ecaterinei Bălăcioiu (ex-Lovinescu), una din cele mai infame afaceri din seria de procese comuniste care au urmat evenimentelor din Ungaria, 1956. Asupra acestei perioade, din care eu cred că numai din mărturiile unor supravieţuitori se poate

descifra ceva, am avut o discuţie din care redau fragmentul de faţă, pregătit pentru publicare încă de anul trecut.

Doina Jela – Stimate domnule Alexandru George, de mai multe ori aţi afirmat, ceea ce se verifică prin datele dvs. biografice, cum că aţi trăit în prima perioadă a comunismului, în ceea ce unii numesc „obsedantul deceniu" – termen pe care dumneavoastră îl respingeţi – într-un mod mult mai ascuns, „catacombal", cum spuneţi…

Alexandru George – Exact, dar numai în primele două decenii, mai precis până la sfârșitul anilor ‚60, când am debutat, în 1969…

D. J. — Ei bine, în unele articole ale dumneavoastră, dar și din paginile cu multe accente memorialistice (mai ales *Simple întâmplări în gând și spaţii, Petreceri cu gândul și inducţii sentimentale* și *Capricii și treceri cu gândul în spaţii,* 1994, ba chiar și în recentele *întâlniri* din 1997, dumneavoastră dovediţi că știţi o mulţime de lucruri, vă folosiţi de observaţii din domeniul literaturii și al vieţii literare care cuprind și perioada susnumită…

A. G. — Ironia este că ‚eu știu o mulţime de lucruri despre oameni care nu m-au interesat și nu știu lucruri esenţiale despre oameni pe care i-am admirat și de care am vrut să mă apropii. Respectiv, admiraţiile mele mari erau Camil Petrescu și Ion Vinea. Pe Vinea l-am văzut o singură dată-n viaţa mea. Camil Petrescu, mă rog, mai vizibil, era un personaj al zilei, era într-o fază de derivă, până la moarte. în schimb, știu o sumă fantastică de lucruri despre Marin Preda, care nu m-a interesat niciodată, niște lucruri pe care nici biografii lui cei mai apropiaţi nu le știu.

D. J. — Dumneavoastră aţi pomenit de cazul lui Alexandru Jar și A.G. Vaida ca de primul moment al „disidenţei românești". Ce a fost cu acest Jar despre care citim în istoria lui Ghiţă Ionescu aproximativ această frază: „În mai 1959 manifestă Jar prima nemulţumire a scriitorilor împotriva partidului" și în ce fel acest „simulacru de destalinizare" a putut înlocui destalinizarea

petrecută mai peste tot în est și numai la noi nu?

A. G. — Alexandru Jar era un scriitor cu totul secundar, chiar în epoca aceea. Era un om care nu avea nicio platformă artistică. I se dăduseră ceva premii, îi apăruseră cărţi, doar pentru că era bărbatul Olgăi Bancic, era comunist vechi, în relaţii strânse cu Gheorghiu Dej. Se pare, zic *se pare,* fiind[ɔ- eu întotdeauna lucrurile pe care nu le-am văzut și trăit le pun sub semnul unei rezerve, chiar dacă îmi sunt comunicate de oameni de talia lui Cioculescu sau alţii, foarte serioși. Se pare că Dej, avându-l odată invitat la masă, în primăvara care precede evenimentele din Ungaria, Jar – pe numele lui adevărat Naftule, i-a spus lui „Ghiţă” despre ce se întâmplă în lumea scriitorilor unguri. Unde începuseră – cum ştiţi – niște mișcări care au dus mai târziu la revoltă și pentru câteva zile la schimbarea de regim, dar la început a fost o discuţie strict profesională, în cadrul Uniunii Scriitorilor maghiari. I-a spus de chestia asta și Gheorghiu Dej, poate din perfidie, ca să-l compromită, poate dintr-o dorinţă sinceră de a afla ce se întâmplă, nedându-și seama imediat de consecinţe, pentru că afacerea din Ungaria a evoluat ulterior, l-a pus pe el: Dragă Naftule, spune treaba asta, provoacă o dezbatere ca să discutăm, să vedem ce se poate face, să îndreptăm lucrurile. Adică trucat, sau inconștient, Gheorghiu Dej a folosit exact tactica să „înflorească o mie de flori”, tema maoistă, care a constat din invitaţia asta, adresată tuturor, de a se exprima liber, de a-i lăsa pe toţi să îndrăznească pentru ca, după doi ani, să-i bage în închisori pe toţi care au îndrăznit. Un fel de a-l face pe scriitor să se demaște. Ei, acest Jar ˇs-a apucat, la o ședinţă a scriitorilor lărgită, la care au fost foarte mulţi martori, în tot cazul în faţa unui public destul de numeros de scriitori, să-și dea pe faţă aceste nemulţumiri, dar degenerând în niște atacuri directe la adresa lui Dej. Exact nu se știe. Omul ăsta era în primul rând un mare prostănac, l-a luat gura pe dinainte. ˇS-ar putea să fi ieșit năduful din el și să fi exprimat o mare nemulţumire. în orice caz, a făcut niște afirmaţii mult mai grave decât

Pârvulescu la ședinţa din 1979. L-a atacat chiar pe problema Canalului, care fusese închis, dar făcându-l vinovat pe Dej. Rezultatul a fost că el a fost imediat combătut și după aceea, în presă au apărut serii întregi de articole, în care nu se spunea nimic din ce afirmase Jar, așa cum aţi constatat și dumneavoastră, ci doar se lua atitudine împotriva lui. După ştiinţa mea, n-a fost arestat, a fost marginalizat, ajungând până acolo încât trăia ca un cerșetor, și după un timp, în epoca lui Ceaușescu, a fost reabilitat, în sensul că i ˘s-a redat pensia. Dar nu ˘s-a mai pomenit de el; asta pentru că era un om fără valoare din punct de vedere artistic, adică putea foarte bine să fie exclus din literatură, fără ca literatura să sufere. Nu era un Vasile Voiculescu, sau Blaga, de exemplu.

Însă în ședinţă, până să-și dea seama de dezastru și de proporţiile lucrurilor, au fost inși care i-au luat apărarea. Unul dintre cei care au fost destul de amabili cu el, nu l-au citat dezaprobator, în orice caz, a fost Vitner. Se pare că ăsta a fost unul din motivele căderii lui Vitner. Iar spun, *se pare.* După ședinţă, Vitner a fost vizitat de niște băieţi de la Securitate care i-au înmânat niște denunţuri pe care Jar le făcuse împotriva lui în anii precedenţi, ca să-i arate: uite, domnule, pe cine te-ai apucat să aperi! Cu ocazia asta, Vitner a aflat, dacă nu știa, că omul căruia îi luase apărarea era colonel de securitate. Incidentul a fost unul dintre pretextele trecerii pe linie moartă a lui Vitner, în care Dej avea încredere.

D. J. — Să revenim la episodul Jar…

A. G. — Foarte recent, Maria Banuș a făcut o mărturisire interesantă, una din rarele el mărturisiri ce ˘s-au făcut asupra epocii staliniste și post-staliniste și anume felul în care Dej a pus-o pe ea să-l demaște pe Jar, știind că este bună prietenă cu el. Tactică tipic stalinistă, să nu uităm că unuia dintre principalii lui colaboratori apropiaţi, unul din fraţii Kaganovici, Stalin i-a omorât nevasta, adică a executat-o, anume ca să-l vadă pe el cum reacţionează, ori, omul a venit a doua zi la Comitetul central și și-a văzut de treabă *comme şi rien nzétait.* Sau a expediat-o pe

doamna Molotov, pe soţia lui Molotov, în Siberia, dându-i nu știu ce post, de președintă a unei cooperative de îmbrăcăminte. Asta deci ţine de perversitatea comunismului, e clar.

Spuneam că Maria Banuș, într-un text apărut acum un an sau doi, a relatat cu amănunte și cu o sinceritate totală ce-a fost atunci și ce-a simţit ea când a trebuit să pronunţe cuvintele alea împotriva lui Jar.

D. J. — Este asta o explicaţie parţială a lipsei de ecou a evenimentelor din Ungaria în rândurile scriitorimii române? Ba chiar ale populaţiei, în general?

A. G. — Nu, desigur. Evenimentele din Ungaria, insurecţia a început de la scriitori, care au scris niște scrisori gen *Scrisoarea celor* 7 și, mai înainte, intervenţia lui Pârvulescu. Adică o acţiune făcută cu scopul de a atrage atenţia conducerii de partid că e pe o linie întrucâtva greșită, că lumea este nemulţumită. Ce ˝s-a întâmplat după aceea, se știe. Dar dumneavoastră nu vă daţi seama, ca și cei mai mulţi analiști, ca și acest istoric al democraţiilor populare, François Feitö, că în fiecare ţară din estul Europei comunismul a fost altceva. Și nu poţi să transpui în România situaţia din Ungaria pentru că în Ungaria, partidul comunist, conducerea, intelectualitatea comunistă erau niște lucruri reale și foarte serioase, în timp ce la noi comunismul a fost așa cum a spus Eugen Ionescu, o pungășie. Nu uitaţi că Ungaria a proclamat după Rusia prima republică bolșevică din lume, în 1918, că acolo era un partid comunist serios, că au existat intelectuali marxiști, că o cantitate uriașă de așa-ziși oameni de stânga, de la Koestler până la Lukács – figura cea mai proeminentă a marxismului est-european și atâţia alţii, au fost formaţi în Ungaria, pe când la noi comunismul era o doctrină străină, adusă de tancurile sovietice sau parașutată aici. Conducerea era formată din oameni impuși de ruși peste o populaţie ocupată. Situaţie tipică oricărui regim nelegitim. Spre deosebire de Ungaria, unde comuniștii aveau o intelectualitate de stânga, marxistă, cu tradiţii, drepturi și pretenţii, aici îi aveam pe Gheorghiu

Dej, Vasile Luca și Teohari Georgescu, oameni de o statură intelectuală lamentabilă. Și apoi, nu poţi să compari conducerea **maghiară, oameni de convingere și de lupte și de atitudine, cu șleahta asta încadrata de Leonte Răutu, Liuba Chișineyski și oamenii aduși de la Moscova, care nici românește nu știau. Un lucru se întâmpla deci la Budapesta și altul la București.**

Ceea ce ˇs-a întâmplat în Ungaria nu ˇs-a întâmplat la noi, da, și veţi vedea de ce. Documentele istorice sunt categorice: după moartea lui Stalin și înainte de Geneva, rușii erau dispuși să facă o perestroika și să se retragă, probabil foarte condiţionat, din Europa, dacă Eisenhower „și a lui ceată” puneau piciorul în prag. Ceea ce nu ˇs-a întâmplat. Astfel că, Hrușciov, fericit că obţine totul fără să dea nimic, ˇs-a întors la poziţiile dinainte. Dar în momentul acela, panica în conducerea românească a fost foarte mare. După moartea lui Stalin, a urmat deci un val de liberalizare care, dacă americanii ar fi fost mai intransigenţi, ar fi dus la o deschidere. Obligatorie și fiind[ɔr, în cazul unui conflict cu chinezii, care părea iminent (dar mă rog, n-a fost nici ăsta să fie) o asistenţă măcar amicală a americanilor le era utilă rușilor. N-a fost cazul, fiind[ɔr marea Chină, după ce-a mârâit câtva timp, ˇs-a retras, cum face și-acum. în acel moment, ˇs-a mers însă până acolo încât Dej a crezut că va fi obligat să formeze un guvern larg democratic de uniune naţională cu „foștii”. Și l-a scos pe vechiul lui „prieten” Guţă Tătărescu din închisoare și l-a încurajat să creadă că-l face ministru de externe sau prim-ministru. între timp Convenţia de la Geneva a fost o victorie totală a lui Hrușciov, a repetat, în grav, înţelegerea de la München din 1938 și lui Gheorghiu Dej i-a venit inima la loc. Pe Guţă nu l-a mai băgat înapoi în închisoare, avea o mare admiraţie pentru el (et pour cause, şi-o formase la Conferinţa de pace de la Paris, din 1946, când Guţă a fost conducătorul delegaţiei, iar el, cu Ana Pauker și, mi se pare, Maurer, l-au văzut cum se comportă, ce face, ce obţine, pentru că noi atunci am obţinut Ardealul datorită unor factori de care de-abia de-acuma începe să

se vorbească, nu vitejia soldatului român și alte istorii. Ni l-au dat rușii în compensaţie pentru Basarabia). L-a lăsat deci pe Guţă liber și l-a făcut președinte al Asociaţiei române de legătură cu emigranţii din străinătate. I-a dat înapoi vila de pe Polonă, unde el n-a vrut să se mute, a făcut sediul asociaţiei acolo, era deja bolnav de leucemie și ˇs-a mutat la fiica lui, Sanda Negroponte (senatoare liberală – azil). După câtva timp a murit și lui Guţă i ˇs-au făcut funeralii aproape normale. Un om care fusese scos din închisoare cu vreun an de zile înainte! Nu a fost singurul care a fost scos atunci.

Gheorghiu Dej a văzut însă că incendiul a fost un foc de paie și i-a venit inima la loc, a revenit la vechea politică. Bineînţeles că în primul rând a fost înspăimântat de ideea că va fi debarcat. Cum evenimentele din Ungaria au luat un curs violent, a fost înspăimântat că și la noi ˇs-ar putea petrece niște răzbunări de acest tip. Fusese acolo, în secret, și după ce a văzut la Budapesta comuniști spânzuraţi pe străzi, cu ochii scoși, cadavre mutilate, activiști atârnaţi cu capetele-n jos de felinare și afumaţi la ruguri făcute din operele lui Marx, Lenin și Stalin, ˇs-a întors și, după un timp, a declanșat aici o campanie de teroare fără niciun fel de justificare, dar absolut fără niciuna. Pentru că românii nu se mișcaseră! El ˇs-a dus la Budapesta să împace lucrurile. (îşi găsise și el vocaţie de mijlocitor, ca și Ceaușescu mai târziu.) Când a văzut că nici vorbă nu putea fi de împăcat ceva, că „socialismul” era în pericol, a pornit acea teroare preventivă, cărora le-au căzut victimă și protagoniștii proceselor de care vă interesaţi dumneavoastră: Caraion, d-na Bălâcioiu Lovinescu, Pillat-Noica și așa mai departe. Atât a durat liberalizarea. După ea, faptul că armatele sovietice ˇs-au retras n-a însemnat nimic. Era un semn de încredere în tiranul stabilizat: în cercurile lor Hrușciov declara că sunt doi oameni în est în care are atâta încredere încât ar dormi și cu ei în pat: Dej și Kádár.

D. J. — Să insistăm puţin, dacă vreţi, pe represiunea de după evenimentele din Ungaria, la noi.

A. G. — Represiunea aceasta și în special marile provcese, sunt consecinţa directă a acestor evenimente. Au fost rearestaţi mulţi dintre cei eliberaţi după moartea lui Stalin, au fost luaţi pe grupe: preoţi, homosexuali, au fost bubuiţi chiar unii academicieni. Procesul Noica-Dinu Pillat a fost punctul final. A însemnat represiunea împotriva celor care nu ˇs-au integrat și nu colaborau cu regimul. Sau presupuși adversari ai lui. (Trebuie să-l adaug aici pe Negoiţescu.) Acţiuni tipice de intimidare, fără nicio cauză, căci victimele lor nu făcuseră nimic, iar uneori nici nu se cunoșteau între ei. Puteam să cad și eu printre cei care nu făcusem nimic. Frecventam pe Arșavir Acterian. El m-a atras, ca să zic așa, spre pieire, dar mă rog, Dumnezeu m-a ocrotit. Era vorba despre cartea lui Noica despre Hegel, care a apărut mai târziu, pe vremea lui Ceaușescu, *Povestiri despre om.* Despre asta se vorbește astăzi mai puţin, dar cei mai entuziaști discipoli ai lui, și printre primii au fost T. Enescu, Remus Niculescu și Mihai Rădulescu, muzicologul. R. Niculescu se ducea la Câmpulung și a dat peste Noica acolo, în domiciliu obligatoriu. Ei bine, grupul lor, în momentul dezgheţului, ˇs-a gândit în chipul cel mai firesc, că scrierile acestea ale lui Noica, pe care le discutau ei, ar putea să apară la Editura ESPLA. Și au început să sondeze terenul în București în legătură cu cartea lui Noica. Și li ˇs-a răspuns pozitiv. Iar textul a fost prezentat la ESPLA. ˇÎntre timp, ˇs-a schimbat „linia partidului” și consemnul la ESPLA, așa că proiectul a căzut. ˇS-a opus Gulian, ˇs-a opus Tamara Dorin, nu știu dacă era pe vremea aceea Livezeanu, Tatiana Bulan. Noica îşi vedea mai departe de treabă la Câmpulung.

D.J. — Nu-și vedea chiar de treabă, pentru că și-a trimis manuscrisele în străinătate, le-a multiplicat aici, i-a scris lui Cioran, venea la București clandestin. Cum era să intraţi și dumneavoastră?

A.G. — Dar perspectiva apariţiei cărţii lui luase un caracter aproape oficial. între timp ˇs-a schimbat însă politica. ˇS-a restrâns din nou șurubul, după Ungaria. Și

băieţii ăştia, mai mult sau mai puţin drăguţi, au spus la mai multă lume: *Știi că Noica nu mai publica textul, poate ar trebui să-i dăm niște bani, fiind[ə- a muncit omul și…* Și ˟s-a făcut o listă de subscripţie la Arșavir, care-mi spune, într-o zi – *Uite, domnule, Noica n-are bani, dă meditaţii. Nu vreţi să contribuţi și dumneavoastră? — Cam cât ar trebui să dau? — Păi, zece, douăzeci de lei. — Bun.* Duc mâna la buzunar, buzunarul din spate, am scos pe jumătate o bancnotă, nu aveam decât douăzeci și cinci de lei, să-i dau, să nu-i dau?… Am băgat banii înapoi. Și el, care începuse să mă înscrie, m-a șters de acolo. Vă daţi seama că eram și eu pe lista de eroi, cu el? Ce-am făcut? Eu n-am fost disident, am fost rezistent. Eu ţin la distincţia asta, pe care am făcut-o și prin care mi-am atras fulgerele tuturor marxiștilor. După ce au fost primii și cei mai mari profitori, le mai trebuia și blazonul de aşa-zişi disidenţi. Deșliu, care în ⁊46—47—48 lucrase cu Ceaușescu la „tineret”. Nu se tutuiau, dar avea, la Ceaușescu, unde nu intra nimeni, posibilitatea să intre când voia. Și ceea ce el a spus în scrisoarea aia a spus deschis. îi cunoștea personal, îndeaproape. (L-am întrebat o dată: *Domnule Deșliu, ce fel de om este ăsta?* Și el mi-a răspuns: *Domnule, e nebun, nu poţi să te înţelegi cu el. îi spun ceva, el mă ascultă, nu spune: lasă-mă-n pace, nu te mai primesc; mă primește, mă ascultă și nu zice nimic.)* Ăștia erau disidenţii: Breban, membru supleant în ℭℭ și în relaţii bune cu generalul Pleșită. Și alţii. Iar după aia, dacă vrei să mai faci mici distincţii, erau inconformiștii. Or printre inconformiști, dă-mi voie să pun pe primul plan pe Adrian Păunescu, pe Eugen Barbu. Or, eu nu sunt un om de categoria lor. Eu n-am limbaj comun cu Deșliu, cu Breban, cu Goma, cu Raicu, cu S. Damian.

DJ. — Dumneavoastră spuneţi că de pe urma regimului comunist a suferit doar o parte, restrânsă, a populaţiei. Iar ceilalţi au trăit „normal”.

A.G. — Asta pentru că n-aţi citit mai departe. Eu nu spun că viaţa tuturor n-a fost schimbată. Dar nu poţi să înţelegi fenomenul popularităţii lui Iliescu, care totuși a

obţinut jumătate din voturile ţârii ăsteia, și are categoric popularitate la nivelul de jos al populaţiei, fără ceea ce spun eu aici. Că viaţa a continuat sub comunism. Că totalitarismul nu poate fi absolut, râul nu e total. De-aia eu am scris, și am și-n cartea asta o proză, împotriva naivităţii lui Orwell. Pentru că el n-a trăit în societatea comunistă, şi-o imaginează, și nici Hannah Arendt n-a cunoscut-o, şi-o imaginează, ea a cunoscut, să zicem, cât a cunoscut, nazismul, n-a cunoscut fenomenul Pol Pot, n-a cunoscut atrocităţile din China, n-a cunoscut Coreea și așa mai departe, unde, poate că ştiţi, dacă voiai să cumperi o pâine trebuia să reciţi un verset din Kim în Sen. Or, el n-a cunoscut toate astea. Experienţa totalitară comunistă nu poate fi ˟în primul rând imaginată.

DJ. — Păi nu e asta una din formele răului total, să trebuiască să reciţi versuri ca să iei o pâine?

A. G. — Nu. Tocmai asta este: că există întotdeauna un „mai rău”. Dar există și nenumărate posibilităţi de acomodare și deci de salvare. Koestler spune: sunt sigur că și în iad vor exista mijloace de acomodare, adică firea omenească, în orice împrejurare, oricât ar fi de nenorocită, are resurse să se acomodeze, să se aranjeze.

Iar lucrurile acestea se petrec astfel, cu atât mai mult cu cât au loc în societatea românească care era o societate formată fundamental din oameni foarte inteligenţi, la nevoie șmecheri. Și șmecherii ăștia au început să se învârtească și să se descurce. Este fundamental în înţelegerea a ceea ce ˟s-a petrecut să nu înţelegi lucrurile astea prin prisma romanelor lui Călinescu. Am spus întotdeauna, fetele de vârsta mea, care făcuseră pension, care nu știau să fiarbă un ou, care au fost brusc lovite de nenorocire, au trăit complexul Scarlet O℈Hara: părinţi arestaţi, fraţi dispăruţi, criză de toate felurile, nicio soluţie de nicăieri, nu le primea nimeni, în niciun serviciu. Și au început să devină guvernante, servitoare, dactilografe, secretare. Pentru că erau deștepte, poliglote, active, și mai ales șmechere. Și unele dintre ele (foarte puţine, din nenorocire, pentru că burghezia română nu era așa)

frumoase, seducătoare. Și atunci, în nenorocirea aia, asta descriu eu în *Seara târziu* care nu v-a plăcut dumneavoastră, considerând că trebuia să relatez orori, mă rog, poate am greșit dând cartea așa pe piaţă, dar vreau să spun că în ea este experienţă adevărată; cel care vrea clișee, convenţionalisme, se duce la *Scrinul negru,* sau la Marin Preda. Foarte bine, n-are decât, dar realitatea n-a fost așa cum o descrie el. Marin Preda a scris o literatură care n-are nicio valoare documentară, de parcă nici n-a trăit în epoca aia. Când spun că ˇs-a trăit „normal”, vreau să spun că pur și simplu oamenii căutau soluţii de supravieţuire, de câştigare a existenţei, se distrau, se întâlneau, ascultau muzică, se iubeau. Nu pot să uit o petrecere a noastră la o doamnă care acum e în Germania, și care ˇs-a ţinut într-o încăpere de câţiva metri pătraţi; doamna aceea avea un copil de trei-patru ani, care trezit de văcarm, ˇs-a dus într-un colţ, unde nu era strivit de ceilalţi, unde nici măcar nu era observat, și ˇs-a pus în poziţia care în gimnastică se numește *die Kerze,* cu picioarele în sus și cu capul în jos și a început să bâţâie din picioare ca să „participe” și el. Asta era, eram tineri; erau oameni arestaţi care după ce ieșeau, veneau și intrau în viaţa normală, fiind aproape rușinos să te plângi, să spui ceva. Toată lumea era bărbătoasa și eroica și avea umor. Căuta să păstreze o ţinută în nenorocire. Este apoi adevărat *ci* arestările astea, din ⁊57—58, al doilea val de arestări, a fost hotărâtor pentru starea de spirit care a urmat: valul de plecări din anii ⁊60. Toată lumea își pierduse speranţa. Și au plecat toţi cei care au putut pleca.

DJ. — E interesant ce spuneţi dumneavoastră. Deci un membru al familiei era în închisoare și ceilalţi dansau… Cei care își amintesc să fi trăit alt ic! absenţa celor închiși se înșală, credeţi?

A.G. — Și dumneavoastră. Dacă aţi fi fost tânără atunci, aţi fi iubit, v-aţi fi căsătorit, aţi fi făcut copii. Cariera multora care au ieșit la lumină, debutând la 40 de ani, ca mine, a fost frântă, dar nu distrusă total. Alţii ˇs-au înecat în alcool, au încetat să mai scrie și să mai lupte. Dar

dacă este vorba de o rezistenţă, aceea de a continua un proiect cultural, o disciplină a studiului și a muncii, asta dovedește vitalitate. în plus, cum spuneam, biologic vorbind, natura umană este așa făcută încât e capabilă să suporte orice. Și asta spune Koestler: Sunt convins că și în Iad oamenii se vor adapta, pentru că el a trăit momente de iad.

DJ. — Dar în iad ești mort, deja…

A.G. — Nu, atâta timp cât simţi ceva, ești viu. Și dacă știi că e vorba de o supravieţuire. Fiind[ɔ- tot accidentul ăsta istoric a fost ca o pană de electricitate. Ce faci când e o pană de electricitate? Aștepţi o oră, două, trei și vezi ce se întâmplă. Până la urmă vezi că se aprinde, e normal să se aprindă, nu? Iar dacă vezi că nu se aprinde, faci apel la lumânări, la mijloace improvizate, iar mai apoi, când e clar că întunericul se permanentizează, cauţi o gazomiţă, nu doar de folosinţă accidentală.

DJ. — Bun, comparaţia cu pana e bună. Face lucrurile mai accesibile intuiţiei. Aștepţi și vezi că nu se aprinde, ce faci?

A.G. — Păi pe urmă a început să se aprindă câte un bec, câte un bec. Și partea cea mai curioasă a reprimării din al doilea val: anchetele au fost de o duritate înspăimântătoare chiar și faţă de primele. Mi-au spus-o toţi care au fost închiși în amândouă perioadele, dar imediat după aceea, a urmat o pantă descendentă. Iar din ⁊60 a început să se simtă un aer proaspăt, să zicem, și o schimbare. Și mai e un lucru. După teama patologică a lui Gheorghiu Dej de a nu avea de înfruntat o revoltă ca-n Ungaria, și după declanșarea acestei campanii de teroare, nu de reprimare, pentru că nimeni nu făcuse nimic, nici Vaida, nici Jar, nici Noica n-au făcut nimic, nici eu, dacă dădeam cei douăzeci și cinci de lei, nu făceam nimic și așa mai departe – teroarea, deci, nu a fost urmată de o strângere de șurub ideologică. Ci dimpotrivă. Eu ţin minte și acuma, în ⁊59—60, când au fost ultimele arestări și cred că procesul Noica a fost chiar ultimul, eu mergeam la biblioteca Academiei și treceam pe la ARO. Acolo era o

tutungerie care avea presă străină și eu ezitam să cumpăr *Unita,* care era organul partidului comunist, sau o gazetă mult mai aerisită care era *Paese Sera. O* puteam cumpăra în fiecare zi, cu o întârziere de vreo două trei zile faţă de Roma. în anul ⁊59. între timp, filme au început să vină, a avut loc acel lucru extraordinar, festivalul Enescu, a urmat și al doilea. Al doilea a fost cu Zubin Menta, cu Barbirolli. Toate acestea ˟s-au întâmplat realmente și oamenii nu mai erau persecutaţi absurd cum erau înainte.

Să vă dau un exemplu. Aurelian Bentoiu, corifeul liberal care a fost arestat după 1958 a doua oară, pentru o așa-zisă încercare de reconstituire a PNL și care avea să moară în închisoare în anii următori, avea un fiu, pe bunul meu prieten compozitorul Pascal Bentoiu. Acestuia i ˟s-a executat prima simfonie la Ateneu la scurt timp după arestarea tatălui. Așa ceva nu se întâmpla în 1948—53.

DJ. — Dar nu vi se pare perversă chestia asta? Tatăl săptămâna asta este arestat iar fiului i se cântă simfonia? Eu știu pe cineva condamnat la moarte și împușcat, a cărei fiică a fost invitată de Dej la o plimbare cu barca, pentru ca să-i explice că el, Dej, nu i-a putut salva tatăl. Drept care ea ˟s-a îndrăgostit de unul din fiii acoliţilor lui Dej, fiind⸢ɔ˜ Dej însuși n-avea fiu, nu e ăsta râul total?

A. G. — Nu, pentru că sistemul nu se exprima doar cum credeţi dumneavoastră, prin cazuri extreme. Și nici nu acţiona ca un tăvălug. Posibilitatea de strecurare de care Koestler vorbește e o realitate. Și nu uitaţi că Bentoiu e un om excepţional, care în ciuda faptului că a făcut trei ani de așa-zisă „armată" la batalioanele de pedeapsă, că a spart piatră pe șosele, a izbândit. Și că toată generaţia asta a noastră, distrusă, era atât de activă, atât de inteligentă, atât de talentată, încât scăpa printre ochiurile plasei pe care o ţeseau comuniștii. Nu au acţionat ca un tăvălug. Asta e fenomenul supravieţuirii și rezistenţei, un fenomen extraordinar de important, trecut cu vederea de cine nu l-a mai trăit.

DJ. — Credeţi că toate acestea explică îndeajuns cum de ˟s-a evitat și respectiv ratat contagiunea în toamna-

iama lui ȥ56?

A. G. — Nu, pentru că mai e aici un lucru pe care nu-l aveţi în vedere și e normal să-l ignoraţi. Lumea acum apreciază negativ și cu reproșuri că românii nu ˟s-au mișcat atunci când au fost evenimentele din Ungaria. Lasă că nu ˟s-au mișcat nici alţii, dar noi românii… de ce? Dar dumneavoastră știţi ce-a reprezentat chestia asta? în primul rând, când ˟s-au instalat forţele contrarevoluţionare la Budapesta, indiferent în ce variantă, chiar prima, primul lucru pe care l-au făcut a fost să revendice Ardealul. Ceea ce la noi a paralizat orice mișcare de solidaritate cu ungurii.

DJ. — Nu a fost asta încă o reușită a diversiunii? Fiind[ɔ~ revendicarea Ardealului a fost un punct, unul singur, al un or grupuscule, nu centrul revendicărilor și nici esenţa revoluţiei din Ungaria, antisovietică și democratică, dacă nu chiar anticomunistă?

A. G. — După ce ˟s-a încheiat treaba cu Ungaria, a urmat la noi o radere a ungurilor din toate funcţiile pe care le aveau în România. Și erau peste tot, nu mai vorbesc în Ardeal, căci îl aveau în mână. Teroriști, oameni care se făcuseră membri de partid și dominau peste tot la cadre, erau mai ales unguri. Li ˟s-a dat voie apoi să emigreze masiv evreilor. Ceea ce a schimbat complet structura Aparatului. Adică Partidul Comunist ˟s-a transformat într-un partid comunist naţional cu ocazia aceea. Prin eliminarea ungurilor și prin plecarea evreilor. Și o mulţime de oameni au spus: Domnule, nu trebuie să lăsăm ţara asta în mâna ăstora, hai să ne băgăm în partid, poate facem ceva. Această mișcare are ca punct de pornire evenimentele din Ungaria și compromiterea ungurilor în ochii Kremlinului. Au fost lucruri foarte delicate, care nu se știu.

În plus, dacă la noi nu ˟s-a petrecut chiar nimic este pentru că noi nu aveam graniţă comună cu Occidentul ca să fugim la o adică, așa cum au fugit atunci sute de mii de unguri. Pe noi ne-ar fi prins aici pe toţi care am fi făcut și care n-am fi făcut ceva, se putea profita, cum a profitat și

Gheorghiu Dej ca să declanșeze o represiune cumplită aici și să facă ceea ce a făcut.

D.J. — Nu știţi nimic despie eventualele măsuri preventive? Dezarmarea unor unităţi militare, chiar execuţii sumare, deci înăbușite?

A.G. — Nu. Pentru că reprimarea mișcării din Ungaria a fost rapidă și ˟s-a văzut imediat că americanii nu mișcă. Nu uitaţi nici că revoluţia din Ungaria a fost anihilată în câteva zile. Când era să faci? Au fost niște mișcări studenţești, pe la Cluj, la București, la medicină, însă toată lumea a fost literalmente paralizată. Scrisoarea lui Noica către Cioran se referă la treaba asta, că ungurii au câștigat o simpatie iar celălalt spune vezi-ţi, domnule, de treabă, că nu le pasă occidentailor.

DJ. — N-am reţinut așa ceva din scrisorile celor doi, dar ziarele occidentale sunt pline de manifestări de solidaritate și simpatie, semnate de oameni extrem de ascultaţi: Camus, Pierre Emmanuel, mulţi, foarte mulţi.

A.G. — Nu e vorba de scrisoarea „deschisă”, publicată de Cioran, unul dintre rarii intelectuali care a amintit de aceasta.

Și apoi cât le-a folosit ungurilor asta? Gândiţi-vă la ⁋89. Noi am așteptat să vedem ce se întâmplă înjur, când am văzut că nu se întâmplă nimic, când am văzut că mâna lui Gorbaciov ˟s-a ridicat de pe crește tul lui Ceaușescu, când am văzut că rușii îi sacrifică pe bulgari, copiii lor favoriţi – fiind⁅ɔ- rușii au avut doi copii favoriţi, pe cehi și pe bulgari – atunci ne-am mișcat. Ultimii, fiind⁅ɔ- toată lumea se aștepta ca datorită Bulgariei, pe care rușii o considerau deja un stat sovietic, să nu ne lase pe noi din mână, pentru că suntem pe drumul spre el. Și nu de azi, de ieri. Ministrul lor de externe spunea delegaţiei române de la congresul de la Berlin în 1878: *Mă, noi n-avem nimic cu voi, dar ne staţi în drum, asta e.* Când românii au văzut că Jivkov cade, era clar că rușii nu-Ł mai susţin și atunci au făcut Revoluţia din decembrie. Așa și cu Ungaria: oamenii au așteptat. De fapt, toată lumea era convinsă că americanii vor intra în Ungaria, adică a sperat lucrul

acesta.

DJ. — Ziceţi că deschiderea de la începutul anilor șaizeci era foarte reală? Comparativ cu pana de electricitate dinainte, pâlpâiau acum niște luminiţe, sau cum?

A.G. — Oh, nu, se aprinseseră destule becuri. A fost ceva ce nu vă puteţi închipui. în deceniul acesta a apărut mai toată literatura veche română care poate fi susţinută estetic.

S-au aprins nu doar niște becuri, ˇs-a deschis o fereastră și mai apoi ˇs-a deschis o portiţă prin care cei prinși au putut să plece în străinătate, iar cei care au fost deţinuţi să revină în mijlocul nostru, al celor din „lagăr”.

Revenind la afacerea Jar, între ea și tot ceea ce a urmat nu e o legătură de la cauză la efect; evoluţia evenimentelor din Ungaria ˇs-a desfășurat în paralel cu cele din România și sunt de alăturat doar pentru a marca marea lor deosebire. Dar sunt câteva concluzii de tras. în România ˇs-a văzut că e mai bună și mai inteligentă decât orice slugărnicia cea mai abjectă, care i-a salvat pe Dej în acele momente grave pentru el – o lecţie pe care Zaharia Stancu și alţii o vor învăţa adoptând aceeași atitudine nu doar pentru a se salva pe ei înșiși. în al doilea rând, când te apuci să faci o disidenţă, trebuie să fii nu doar o personalitate agreată, ci și una foarte importantă. Adică un Părvulescu (sau un Gh. Apostol, Bârlădeanu, Brucan). în fine, asupra adevărului în oricare moment din istoria comunismului românesc te lămurești nu citind *Scânteia* sau eventual unele documente. Istoria adevărată e atât de secretă încât cu greu poate fi reconstituită.

NEGRII UNUI TRECUT ȘI MAI NEGRU

În ultimul număr al *Cuvântului* ni se dezvăluie de către Ioan Bucluca, poate cu unele accente de exagerare, o afacere dintre cele mai caracteristice pentru ceea ce era „publicarea” în primii ani de la instaurarea comunismului, recte cei de Teroare, pe care eu cel puţin nu mai contenesc semnalându-i ca fiind deosebiţi de ceea ce a urmat după moartea lui Stalin și, mai ales, de dezgheţul și politica

oficială a anilor comunismului ceaușist. Anume e vorba de munca „negrilor”, a unor „auxiliari” neștiuţi care au slujit pe scriitorii cu drept de semnătură și au primit de la aceștia o remuneraţie derizorie pentru o trudă care figurează în repertorii de carte și în bibliografii pe numele generoșilor comanditari. Practica aceasta a fost destul de cunoscută, nu este d-na Aleutina Grigorescu-Creţu, eminentă traducătoare din engleză, prima care se dezvăluie. Regimul însuși recunoștea uneori fenomenul, cum a fost cazul la fuga lui Petru Dumitriu, când nu doar traducerile sale din Shakespearare au putut fi „recuperate” de adevăraţii autori, dar ˇs-a acreditat legenda că însăși vasta sa *Cronică de familie* a fost scrisă de Henriette-Yvonne Stahl, o fantezie neghioabă care nu mai trebuie spulberată. (Eu însumi am tradus, ca negru, mai multe cărţi de ştiinţă, de tehnică, de istorie, de filosofie; am făcut-o deopotrivă pentru bani, dar și pentru a-mi ajuta un prieten bolnav, care nu le-ar fi putut duce la capăt, o dată pentru că în răstimp i se ivise ocazia de a petrece câteva luni cu o bursă în străinătate. Am avut cu el o înţelegere cinstită, de care nu am de ce mă plânge, singurul meu regret este că opul acela filosofic, nu spun de cine, persoană însemnată! nu figurează în traducerea mea. Mi-ar fi ridicat puţin cota literară!)

Sunt, deci, cazuri și cazuri; fiecare dintre acești obscuri care au mai ieșit la suprafaţă are dreptul la interpretarea proprie, corespunzătoare respectivei păţanii. Domnul Dan Am. Lăzărescu, activ traducător din englezește, pare să se arate indulgent cu cei care l-au „exploatat” în vremurile grele, când era tratat, ca și mine, ca un paria. Alţii poate că văd altfel lucrurile. Cei morţi au amuţit și, după opinia mea, ei nu sunt puţini…

În ceea ce mă privește, am semnalat vastul și fructuosul afacerism al Andei Boldur, despre care pomenește pe larg și doamna A.G.C., aceasta a iscălit un potop de cărţi traduse din vietnameză și chineză, din engleză sau spaniolă, limbi pe care orice judecată sănătoasă nu i le-ar atribui. Și totuși, cine examinează

fișierul acestei doamne la Biblioteca Academiei trebuie să le înregistreze în contul ei și doar să se mire de uluitoarea productivitate a unui scriitor român; cei care sunt interesaţi de descifrarea misterelor epocii mai au și alte temeiuri de uluire: cum se face că ea, care descindea dintr-un paladin al lui Ștefan cel Mare, a putut, în comunism, deţine un fel de monopol al traducerilor, mai ales în branșa teatrală. îl invit pe cititorul tânăr să ghicească… Fenomenul acesta, vădit acum a fi fost extrem de caracteristic, a avut curs pe atunci pe scară mare, în toate variantele; lucrul cu negri nu a privit doar traducerile. Să ne gândim la ultraocupatul și risipitul în treburi de reprezentanţă, Mihai D. Ralea. Poate crede cineva că tocmai la bătrâneţe el a început să scrie, într-un stil care nu-i fusese niciodată propriu, masive tomuri ştiinţifice, de psihologie, sociologie, în care mai sigurii autori sunt bieţii „colaboratori” ai academicianului, menţionaţi cu literă mai mică pe copertă? Sau că Marin Preda și Eugen Barbu au tradus efectiv din Camus și din Panait Istrati, așa cum ne obligă să credem numele lor pus pe cărţi cu acest titlu?…

Ceea ce nu se știe, mai ales în cazul traducerilor făcute de tot felul de „proletari” bine integraţi în structurile culturale comuniste, că traducerile din literaturi foarte diverse corespund unei năzuinţe a acestora spre „universalitate”; se numește că ești în dialog cu literaturile străine dacă ai iscălit o carte tradusă din franţuzește. Cazul „traducerilor” lui Ion Caraion pornește de aici; din capul locului, poetul a fost preocupat de „universalitate”, pe care însă, așa cum îi era obiceiul, a denunţat-o lucid și justificat la… altcineva. Acesta este nu altul decât A.E. Baconsky, despre care a scris aceste rânduri hazliu-amare: „Afectatul Baconsky, dezabuzatul distins, voiajorul cosmopolit pe meridianele crispării și ale ispitei (…) a sperat și dorit, legitim însă nu fără candori, ca literatura lui să aibă circulaţie universală, să fie cotată în Vest, să intre și chiar să alerge pe banda rulantă a bunurilor de consum, a căror filosofie nu numai o dată îl crispa (…) Occidentul însă, oricât ne-am iluzionat fiecare

cândva și cu oricâte fantezii ne-am alimenta încă, să ne fie clar, nu e primitor. Poţi face mult pentru oricare din literaturile apusene (că faci ori nu faci, lor tot nu le trebuie, o merită, suficienţa acolo tronează ca la dânsa acasă), ele tot nu se vor obosi niciodată cu nimic sau mai cu nimic pentru tine…" (J *două plecare,* în *Jurnal,* I, 1980, p. 190 – 191).

Totuși se realizează ceva; dacă nu gloria europeană sau universală, gloria de a fi considerat în România o figură europeană, un intelectual de contacte și de apartenenţe ample, eventual chiar exotice, un ins care ai depășit oricum ograda locală, în care stau priponite mari nume ale literaturii noastre, Eminescu, Sadoveanu, Arghezi și așa mai departe. Ion Caraion, care traducea furibund, în serie nesfârșită, este limpede că încerca tocmai o atare depășire și Baconsky îl urmaşe cu nu știu cât noroc, repetându-i de fapt erorile…

Revenind la acele ambiţii înfăptuite măcar într-un stadiu prim, cu negri, să precizez că ele nu sunt totuși o noutate în peisajul literaturii românești. Ca exemplu ar putea sta (și desigur că a stat) marele succes realizat de Zaharia Stancu pe vremuri cu traducerile sale făcute din Esenin (1933). Or, ˝s-a știut din chiar acel moment că el a preluat și prelucrat o traducere efectuată brut (oare?) de Sorana Gurian, o cunoscătoare a limbii ruse, o rusoaică basarabeană, spioană sovietică infiltrată în lumea literară și, probabil, nu doar în cea literară românească. Nu e în niciun caz vorba aici de vreun furt; cum nu poate fi nici *Șatra,* despre care a circulat legenda unei ţigănci care i-ar fi povestit în mai multe ședinţe lui Stancu „subiectul"…

Numai că toate aceste zvonuri sau bănuieli neconfirmate te avertizează asupra anomaliei epocii, asupra căreia nu te lămuresc documentele netede, trase la tipar. Și în domeniul literaturii, în universul comunist se produc fenomene neștiute, pe care aproape nimeni nu are interesul să le divulge. Munca de negru, care a fost simţită de unii drept dezonorantă, de alţii ca salvatoare și despre care *Caietul albastru* al lui N. Balotă dă unele informaţii,

rămâne totuși o rușine a vremurilor. Ea dovedește că Partidul ˇs-a servit de tot felul de soluţii și a îngăduit punerea în aplicare a unor soluţii deloc ortodoxe pentru a-și realiza planurile și a-și asigura doar pentru el gloria. Alături de obligaţia de a nu folosi numele reale (C. Regman, P. Comarnescu, P.P. Panaitescu et[.) și a și-l ascunde sub unele de împrumut, truda cu negri a fost o metodă de a se folosi de talentele și capacităţile de muncă ale unor oameni care nu aparţineau regimului și nu aveau dreptul de a-și semnala aceste „merite”.

Dar să mai punem la socoteală ceva. Aproape întreaga literatură de atunci a apărut drastic revizuită și periată de oamenii din aparatul editorial. Erau desigur politrucii care aveau dreptul, ba chiar obligaţia de a interveni în text, pentru a-l face să se prezinte cât mai „pe linie”. Asta a făcut ca, după afirmaţiile tuturor martorilor demni de încredere din sistemul editorial, să nu existe articol, cât de simplu, care să fi apărut în presa centrală și care să fi rămas așa cum îl prezentase autorul. Dar mai era și o altă categorie de „colaboratori”, erau dactilografele, corectorii, cititori anonimi, în fine stilizatori, inși care aveau o înaltă pregătire și deveneau primii cititori ai autorilor socialiști. Or, aceștia din urmă erau de multe ori niște agramaţi, niște oameni care ţineau să pară niște spontani, niște eruptivi, deloc preocupaţi de gramatică, de stil și alte zădărnicii. Ei aveau doar avantajul contactului cu „viaţa”.

E ușor de înţeles ce se putea întâmpla cu câte o carte care ridica probleme și trecea printre atâtea mâini. Despre „versiunile” mereu îmbunătăţite ale *Scrinului negru* de G. Călinescu ˇs-a mai scris; vreau să semnalez cazul romanului *Risipitorii,* de Marin Preda, care a fost într-atât de schimbat faţă de versiunea iniţială, încât ar fi trecut prin vreo cinci variante. Nu cumva ele ˇs-au păstrat undeva?... Eu deţin informaţia de la Paul Georgescu, dar cu amănuntul, deloc neglijabil, că bietul autor a ajuns și la balamuc pentru câteva luni, înnebunit de ceea ce se numea pe atunci „munca” redactorului. E un episod care nu a fost

până acum reţinut în biografia eroului; el este perfect plauzibil. Pe atunci, orice operă literară era un act de răspundere colectivă, de care era chemat să dea socoteală până și directorul editurii. Abia foarte târziu toate aceste persoane, care „contribuiau” la vreo apariţie, au încetat de a-și mai vâri inteligenţa și competenţa în text.

Mai sunt și multe alte mistere ale epocii, pe care scriitorii mai tineri nici nu și le pot imagina; mă gândesc la vastul capitol al cărţilor care ˇs-au „pierdut” în edituri, deoarece bieţii lor autori (fie că era vorba de Hortensia Papadat-Bengescu sau Ticu Archip) nu au avut cum să-și reclame recuperarea manuscriselor, căci nu îndrăzneau să se pună cu ceea ce simţeau că sunt autorităţile comuniste.

Să sperăm că în aceste ultime cazuri e vorba de ceva care totuși ˇs-ar putea repara cândva, adică de o treabă eternă și banală: de un simplu furt.

ZIUA CÂND MI-AM DESCOPERIT NEVOIA DE A SCRIE

(Răspuns la o anchetă a revistei *Lettre)*

Mi-e greu să vorbesc despre acel moment în care „vocaţia” mea literară ˇs-a declarat deschis, în mod sensibil pentru mine însumi. (Poate că ea nici nu se confundă cu „nevoia” de a scrie.) Voi încerca totuși, curios fiind de ceea ce vor spune alţii, poate aflaţi în altă situaţie. Aceea pe care îndrăznesc să o divulg mi se pare mai curând obișnuită (căci rari sunt scriitorii care au dezvăluit cu limpezime momentul începerii – au făcut-o doar atunci când pretextul era franc prozaic, de pilda rivalitatea cu vreun coleg de școală, deja afirmat prin publicare, cum ˇs-a întâmplat cu T. Arghezi. care a fost pus la ambiţie de colegul său de clasă N. Barzon, sau cu Ion Barbu, încercând să emuleze tot cu un coleg adolescent, T. Vianu.)

Eu fac parte dintr-o serie de scriitori care am primit, prin simpla școlire, o anumită educaţie literară ce ne-a dat putinţa să ne exprimăm literar, ceea ce întâmplă cu deosebire în Franţa, unde orice bacalaureat este și un scriitor, un om care știe să exprime un gând, o impresie, o emoţie, indiferent că el îşi alege o carieră în domeniul

științei, al politicii, al armelor. La noi, acest tip de educaţie (ulterior pierdut) a dat roade în generaţia mea, ultima care nu a fost total abătută spre „tehnică” (atât de cultivată de comuniști), îngăduind în trecutul românesc existenţa unor oameni cu profesiuni de strictă specialitate să treacă la literatură ori să o practice susţinut.

Eu nu mă deosebeam drastic de aceștia din urmă; de altminteri, deși nu posedam vreo pregătire profesională în vreo ramură a științei, nu aveam sentimentul că voi dezvolta o vocaţie literară anume și o voi îmbrăţișa precumpănitor, nici nu observasem la mine vreo ușurinţă de a scrie – de a scrie măcar scrisori – adică de a îndeplini o condiţie liminară într-o eventuală carieră pe hârtie. (Ducesa de Guermantes afirma că la ea acasă vin oameni care scriu, dar și oameni care nu scriu decât scrisori, și cititorul a înţeles că ultimii erau personaje cu blazon, din lumea ei, dar și simpli oameni de lume, inteligenţi și instruiţi, fără ambiţia de a trece la „profesiune”, chiar și atunci când ajungeau să iscălească unele cărţi.) Eu aparţineam acestui ultim tip, în plus eram un om cu o curiozitate diversă, care citeam pe apucate dar foarte mult, având o înclinaţie mai accentuată spre filosofic decât spre literatură, pe care în niciun caz nu o urmăream în expresiile ei recente, „realist socialiste”, impuse de regimul tiranic instaurat în România.

Nu aveam nicio încredere în forţele mele intelectuale, iar cele fizice îmi lipseau prea vizibil. Eram convins că o să mor foarte tânăr, deoarece primisem unele avertismente, care au culminat cu o gravă a mea îmbolnăvire în preajma împlinirii a 29 de ani, când am scăpat prin miracol – așa că trebuia să-mi concentrez în grabă forţele într-un op sintetic și caracteristic pentru ceea ce credeam că sunt. Numai că acesta trebuia să fie, în planul meu iniţial, un mare eseu filosofic, un volum elaborat și articulat, mai aproape de *Etica* lui Spinoza, să zicem, decât de *Gândurile* lui Pascal, care poate mi-ar fi reușit mai ușor. Apoi am schimbat proiectul, am crezut că e mai bine ca o anumită concepţie filosofică și istorică să

fie înfăţișată în forma indirectă, învăluită, a unui roman.

E o idee care ˇs-a configurat la început nebulos, apoi cu sporită fermitate, din clipa în care mi-am dat seama că, în ciuda informaţiei mele filosofice (despre care afirm cu întreaga mea lipsă de modestie că depășea pe aceea a unui absolvent obișnuit de facultate din perioada cea mai bună a învăţământului românesc), nu voi ajunge să scriu o carte de filosofic. Cam tot atunci „dezgheţul" care a urmat după moartea lui Stalin m-a determinat să îndrăznesc a pune gândurile mele pe hârtie, scriind pagini și întregi capitole, dar nu în ordinea pe care o hărăzisem cărţii și care, în final, va purta titlul *Oameni și umbre, glasuri, tăceri,* ba chiar le-am lăsat fără nicio ordine, de teamă ca Securitatea, dând peste ele, să nu se poată descurca în materialul capturat și să nu poată recompune intenţia mea din mormanul de hârtie, necum să închege din el vreo concepţie „dușmănoasă". (Dar, pentru că am pomenit cândva de „măiestria" care se adăuga zestrei scriitorului comunist din acele vremi, să semnalez că ¸cu însumi am făcut un fel de exerciţiu de scriitură, traducând un volum întreg, selectiv, din *Povestirile crude și insolite* ale lui Villiers de l3Isle-Adam, pe care aveam să mi-l valorific două decenii mai târziu la editura Cartea Românească; nu am avut însă sentimentul că aceasta ar fi o acţiune de „ucenicie" artistică, deoarece am făcut-o cam în același timp cu elaborarea primei versiuni din marele meu roman, și destul de lesne.)

A fost un fel de trecere insesizabilă, subreptice, spre „literatură" înfăptuită pe mai multe planuri, căci, în plus, eu făceam unele însemnări zilnice, de specia jurnalului, tot pe hârtii și hârtiuţe, aproape niciodată acasă, cu atât mai puţin într-un singur și voluminos caiet, așa cum se întâmplă cu eroul meu din romanul *Seara târziu.* Era, aşadar, un fel de a scrie nu mult diferit de celelalte. (Numai epistolierul din mine ˇs-a manifestat mai sărac și mai intermitent – până în ziua de azi eu nu am scris și expediat scrisori decât pentru a rezolva chesţiuni urgente sau dintr-o obligaţie de politeţe.) Cred că și prin aceasta,

dar și prin formaţie, prin structura sufletească și destin mă recunosc în bună măsură în ceea ce ˇs-a întâmplat cu acei „debutanţi tardivi”, cum îi numesc eu pe scriitorii care au apărut în jurul anului 1970, atunci când dezgheţul pe care-l crezusem un simplu NEP ˇs-a dovedit o realitate, ba încă una ireversibilă: Leonid Dimov, Al. Miran, Mircea Ivănescu, Irina Mavrodin în poezie, Radu Petrescu, M.H. Simionescu, Costache Olăreanu, Barbu Cioculescu, Tudor Ţopa, Modest Morariu, Petru Creţia în proză și eseu, toţi oameni de experienţă artistică indiscutabilă, perfect cristalizaţi la data apariţiei în public, scriitori fără evoluţie. Toţi au fost categorisiţi iniţial (dar numai atunci) drept „literaţi mai curând decât scriitori”. în realitate, erau *și literaţi,* pe lângă faptul că erau scriitori, ceea ce nu se întâmpla cu eruptivii, spontanii și bolovănoșii lor contemporani, uneori mai tineri ca vârstă biologică, dar bine consolidaţi în opinia publică și mai ales a unei critici partizane, de susţinere, împotriva evidenţei, cu efecte nocive până în ceasul de faţă. Aceștia trecuseră prin școlile de partid, uceniciseră în redacţiile comuniste, ascultaseră îndemnurile oficiale și ajunseseră să dobândească și acea „măiestrie”, care, conform noii pedagogii, avea să le desăvârșească înzestrarea naturală. Cu totul alta a fost situaţia scriitorilor de vârsta mea cu care m-am simţit afin. Pentru mine totul a fost o trecere dintr-un bazin, în care mă învârtisem neștiut de nimeni, într-o rapidă apă curgătoare, cu care, la fel de firesc, deși nu insensibil, am trecut în oceanul orizonturilor infinite.

Toate începuturile mele scriitoricești nu datează decât de pe la mijlocul anilor ⁋50, dar există un moment în care am simţit pentru prima dată nu „nevoia” de a scrie, ci un simplu îndemn, o sclipire de ordinul unei „eventualităţi” pierdute în noianul altor preocupări. Era cred prin 1948—49 și parcurgeam pentru prima dată romanul de tinereţe al lui Mircea Eliade, *Lumina ce se stinge,* care cred că-mi fusese împrumutat de M. Ivănescu. Acţiunea se petrece într-o bibliotecă, într-o sală de lectură a unui astfel de așezământ în decor istoric. începutul aventurii

bibliotecarului Cesare mi-a sugerat analogii cu propria-mi persoană: eram și eu tânăr, afectat de miopie, îmi petrecem mult timp pe atunci în marea și frumoasa sală de lectură a Bibliotecii Ateneului, unde ambianţa era extrem de liniștită spre deosebire de gălăgioasa Fundaţie Universitară, unde mă duceam mai des, sau de sala atât de incomodă și de neplăcută mie a Bibliotecii Academiei. Aici, în liniște, primind numai zgomotele sălii și cele, puţine, care veneau pe marile ferestre de la o străduţă cu totul secundară, mi-am petrecut multe ore de lectură și meditaţie, până când biblioteca a fost desfiinţată, de cele mai multe ori eu venind cu propria-mi carte și folosind numai mobilierul și ambianţa ce-mi stăteau la dispoziţie.

Târziu, patru decenii mai târziu, prin 1981, întâlnindu-l la Paris pe Mircea Eliade, i-am pomenit de această întâmplare și de faptul că din cartea sa am extras, ajutat și de unele coincidenţe, îndemnul de a începe și eu să scriu. (în tot cazul, încă de pe atunci mi-am fixat programatic intenţia de a mă consacra unei literaturi confesive.) Lui însă amintirea acelei cărţi publicate la 27 de ani nu i-a făcut nicio plăcere; o socotea o gravă eroare de tinereţe (fusese redactată anterior) și nu voia să i se pomenească de ea. Pentru mine, ea a rămas o sugestie „de început” și doar atâta; nimic din ceea ce am scris ulterior nu dezvoltă nucleul acţiunii acestei cărţi nebuloase și, până la urmă, confuze.

...ȘI O ÎNTÂMPLARE CARE NU SURVINE DECÂT O DATĂ ÎN VIAŢĂ

Cu privire la cea de a doua dumneavoastră întrebare, mi-e de asemenea greu să răspund, dar pentru un alt motiv: am atâta de multe amintiri ale unor păţanii din cariera mea de scriitor, încât mi-e anevoie să aleg ceva. Pentru a mă decide totuși la una care să fie deopotrivă hazlie și semnificativă, să narez ceva ce mi ˇs-a întâmplat încă de la prima mea carte, în însuși momentul apariţiei. Era în vara lui 1970 și, după mai multe peripeţii, asigurat că ea va fi pe piaţă cel puţin în București în săptămânile viitoare, plecasem la mare, la Schitul, lângă Costinești, în

tovărășia unui prieten mai tânăr. Aveam certitudinea că în lipsă îmi va apărea volumul de povestiri insolite, cu accente umoristice, *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* și că nu mai aveam ce face, decât să aștept ca el să-şi urmeze firesc traiectul de la tipografie în librării. Nu eram străbătut de nicio neliniște, dar desigur că soarta cărţii mă interesa; primele ecouri aveau să-mi parvină abia la toamnă, după întoarcerea mea din vacanţă. Cine avea să se preocupe urgent de o carte oarecare, a unui autor debutant?

La un moment dat, pe plaja aceea „naturistă”, unde nu făceam decât să mă prăjesc, să contemplu cerul și să mă îmbăt cu deliciile valurilor, și-a făcut apariţia un grup familial, o pereche de tineri cu un copil de vreo doi-trei ani și întovărășiţi de o fată încă mai tânără și mai atrăgătoare, sora unuia dintre ei. Amicul cu care venisem ˇs-a pus numaidecât în mișcare, atras de noii veniţi, pe care-i cunoștea foarte bine; ˇs-a dus de câteva ori la locul lor, ceea ce acestora nu le-a făcut deloc plăcere, a ţinut să ne apropiem de ei, n-a mai slăbit-o din ochi pe fata aceea mai tânără, care nu părea a-i arăta vreun interes. Eu, dimpotrivă, îmi vedeam de ale mele, chiar puţin deranjat de prezenţa grupului, a cărui conversaţie, deși de la distanţă, ajungea la mine; îndeosebi îmi parveneau ţipetele copilului neastâmpărat și apelurile familiei adresate numitului Coco.

— Haide să ne retragem mai încolo, i-am propus eu tovarășului de petrecere, să scăpăm de cotcodăcitul ăsta supărător…

Nu m-am făcut ascultat; am rămas pe loc și, la un moment dat, am avut o maximă surpriză: adierea vântului, care-mi aducea acele apeluri neplăcute în urechi, m-a făcut să prind ceva și din convorbirile lor. Ei bine, nu mi-a venit să cred: cei trei discutau despre o carte, o comentau, dădeau explicaţii unuia dintre ei care nu o citise! Și aceasta era cartea mea!

Am rămas stupefiat. Când avuseseră timp să şi-o procure, când ˇs-o parcurgă, măcar în linii mari, în ce mod

se petrecuseră toate acestea?

Mi-a venit să mă ridic și să mă duc la ei, cu maximă curiozitate, abordându-i cu vorbele:

— Doamnelor, scuzaţi-mă, nu am venit să vă văd subprefectura, dar eu sunt autorul cărţii de care vorbiţi, sunt curios să știu cum de aţi citit-o, cum aţi dat de ea, ce impresie v-a făcut?…

Dar n-am comis acest gest și, mai apoi, aveam să regret. îmi închipuisem că în zilele următoare, se va produce o „apropiere” între noi, așa că, fetele acelea, altminteri decât în costumul Evei, vor putea să-mi transmită calm, eventual la o cofetărie, luând câte o îngheţată, ce idee și-au făcut din recenta lectură, interesul, eventual emoţia. Dar nu ˟s-a întâmplat așa. în zilele următoare grupul lor ˟s-a depărtat și mai mult, chiar ostentativ, de noi, și, la rândul nostru, noi aveam să ne stabilim alt loc, așa că nu am mai avut ocazia de a ne reîntâlni; în zadar fusese totul.

Abia după mai bine de trei decenii am avut ocazia de a revedea perechea cu pricina, doi foarte distinși cărturari, cărora nu cred să le fi rămas în memorie ceea ce mie îmi dăduse acute palpitaţii. Dar chiar și impresiile mele se legau mai mult de condiţiile „dialogului” de care aș fi putut avea parte – o întâmplare care nu survine decât o dată în viaţă. Semnificaţia ei poate fi mai bine înţeleasă acum, dar în primul rând de amabilii mei cititori, deveniţi între timp legiune…

Eu mă gândesc, însă, mai mult la primii, la cei doi dintre cele trei nuduri, cu o mărturisită aici și foarte explicabilă emoţie.

…ÎNCĂ UNA

Dar pentru că unele întrebări referitoare la cariera mea de scriitor nu mă lasă în pace, să-mi fie îngăduit să mai povestesc una, de alt ordin, o întâmplare de sfârșit de carieră… în adolescenţă frecventam foarte des zonamântuleasa, care de altminteri îmi plăcea foarte mult și unde locuiau câţiva prieteni de ai mei mai favorizaţi, de care aș fi vrut să mă aflu mai aproape, într-o bună zi,

imediat după război, deci într-un moment în care proprietarii de case nu aveau în genere dorinţa de a construi, speriaţi și de perspectivele pe care le aducea treptat comunismul, am văzut într-o curte de pe acea stradă o scenă destul de curioasă: un domn bine trecut de șaizeci de ani, în ţinută sobră, de om care se afla acolo parcă în vizită, privea cu maxim interes o „lucrare” ce se făcea în legătură cu acel imobil. Era vorba de o casă concepută pentru a adăposti o singură familie, pe la sfârșitul secolului trecut, pentru un gen de oameni care consideră locuinţa o reședinţă, un loc retras, de odihnă. Construcţiei i se ridicase acoperișul, șarpanta era demontată, desigur pentru că avea nevoie de o radicală reparaţie.

Trecând în lunile următoare, mi-a fost dat să constat că mă înșelasem: sub privirea aceluiași domn, care desigur era proprietarul, se efectua o operaţie neobișnuită, nu era vorba de o simplă meremetiseală, cum crezusem, ci de înălţarea unui nou etaj peste nivelul unic existent. O operaţie nu lipsită de riscuri, chiar ţinând seama de obișnuitele ziduri groase ale vechilor case bucureștene. Cel care o efectua cu echipa de zidari fusese silit la aceasta de cine știe ce necesitate de familie... Treaba ˇs-a făcut și, curând mai apoi, am putut contempla și eu noua construcţie așa înălţată; domnul era tot în curte, tot în ţinută elegantă, investigându-și opera, sigur, deoarece niciodată nu am mai zărit în acea curte pe altcineva. Pe la mijlocul anilor cincizeci a dispărut însă și el, dar imaginea lui am păstrat-o punând-o mereu în legătură cu aceea a tatălui meu, un ins de aceeași factură, care murise pe când eu nu aveam decât șase ani. Și i-am atribuit ușor aceeași legătură cu casa, ideea de a și-o spori pe măsura posibilităţilor, așa cum făcuse de altminteri și la noi, pe Calea Moșilor, în perspectiva extinderii propriei sale familii. Această mică anecdotă mi-a inspirat personajul de bază din romanul meu, *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* atunci când am început să-l scriu. Inițiativa lui intră pe deplin în tiparul „burghez” pe care am ţinut să-l dau

personajului meu, chiar dacă felul acesta de a-și spori habitatul nu e foarte comun familiilor bucureștene.

E un amănunt dintr-o serie inumerabilă, pentru că felul meu de a scrie îl exploata ca element de bază; toată cartea este făcută din episoade disparate, care mi-au inspirat totuși o acţiune închegată, cu o logică a ei, strictă și poate chiar cu o simetrie rigidă, care nu stătuse iniţial în proiectul meu. Să numesc această operaţie o „sinteză”, iată ce nu mă mai preocupă acum... în tot cazul, în decursul anilor, am trecut prin faţa casei cu scena inspiratoare din ce în ce mai rar și mai grăbit, după un timp fără a-mi mai ridica asupra ei privirea. Am scos-o oricum, din preocupările mele, ea trecuse pe hârtie, cuprinsă într-o lume pe care nu mai vreau ˇs-o raportez la realitatea propriu-zisă.

Asta, până acum vreo doi ani, adică după mai bine de patru decenii de la ceea ce am povestit mai sus. Romanul meu apăruse, măcar într-o formulă amputată, eu eram mutat de mult din cartierul unde mă născusem, prietenii mei de acolo așijderea, cei mai mulţi în altă lume sau în alte ţări. M-a adus în partea aceea a orașului altă nevoie decât aceea de a contempla urmele trecutului și a constata cu amar lucrarea inexorabilă a

Timpului; anume, redevenisem *proprietar* și, după o pauză de ani de zile de când socialismul mă ușurase de astfel de preocupări, am ajuns din nou la Percepţia unde ani de-a rândul înainte depusesem declaraţii de impozit, contestaţii sau alte similare acte. într-o zi, când enormele cozi de acum mi-au descurajat un demers, m-am hotărât să renunţ și să mă abat să văd ce ˇs-a mai întâmplat cu casa de pemântuleasa, în care ˇs-ar fi putut să descopăr altceva decât pe vremuri, poate copii jucându-se, din descendenţa vechiului și gravului ei proprietar. M-aș fi bucurat.

Dar ˇs-a întâmplat altceva, complet neprevăzut: nu am mai găsit casa, mi-a fost cu neputinţă să o identific, deși i-am păstrat așa de clar amintirea, am descris-o în propria-mi carte. Ce se întâmplase, oare? De dărâmat în niciun caz nu fusese dărâmată, deși proiectul unui

bulevard, care să taie întreaga zonă, a ţinut sub spaimă pe toţi fericiţii ei locuitori în ultimii ani de socialism. Ce putea fi? Mă înșelasem așa de grav, asupra acestui *incipit* al romanului meu, făcusem prin confuzie o identificare între o închipuire și o casă realmente văzută de mine, dar fără caracteristicile ce i le descrisesem în carte? Am revenit și, în sfârșit, cam la a treia sau a patra vizită, am descoperit-o: arăta așa cum o fixasem eu pe hârtie, cu mica ei curte, cu faţada pe care o știam, cu aceeași umanitate absentă. Doar atâta a trebuit să rectific: nu se afla chiar pemântuleasa, ci pe o oarecare străduţă, în apropierea ei…

Descoperirea și confirmarea unei realităţi m-au bucurat pe moment; ulterior m-au încercat unele îndoieli: nu ar fi fost mai bine, pentru scriitorul din mine, ca respectivul loc să nu fi existat niciodată pe harta reală a urbei, să fi fost chiar el o închipuire de care începusem a mă amăgi eu însumi, considerând-o greșit o amintire?

LUMEA CEALALTĂ ȘI LUMEA MEA

Ioan Bucluca: – *Stimate domnule Alexandru George, în romanul dumneavoastră* Oameni și umbre *pomeniţi într-un episod (p. 358 – 64) de o mătușă a dumneavoastră pe care o frecventaţi pe când eraţi copil și care se ocupa cu spiritismul. Or, după informaţiile mele, această doamnă a existat, se numea Coralia Petricu și locuia în spatele bisericii Silvestru, în casa pe care dumneavoastră o descrieţi destul de exact… E vorba de o fantezie sau de ceva real, de o persoană identificabilă, de care mai pomenesc și alţi spiritiști?*

Alexandru George: – E vorba de o persoană care a existat realmente și avea calităţile și preocupările pe care le-am dat eu în cartea mea; era, însă, mai tânără în timpul primului război mondial; eu mi-am cules impresiile prin anii 30, în preajma morţii sale, când de fapt avea mintea tulburată, ceea ce contribuia mai mult decât spiritismul la a face din ea un personaj straniu, pentru un copil de mai puţin de șapte ani, ceva înspăimântător. Dar cercul ei de spiritiști se înjghebase mai devreme și era în legătură cu singurătatea în care rămăsese datorită dublei văduvii și a

morţii celor doi copii ai ei. Trăia într-o lume fantomatică, în condiţiile descrise de mine în roman și pe mine și pe fratele meu ne înspăimânta, deși era o fiinţă foarte blândă și ne trata cu multă amabilitate.

Era o vară a tatălui meu, și spun „vară”, fără să pot preciza care era între ei adevăratul grad de rudenie. Fusese iniţial căsătorită cu un Martinovici, descendent al unei mari familii de negustori, de care vorbesc și cronicile secolului trecut. Rămăsese văduvă de foarte tânără, cu un băiat, Bubi, care va face o oarecare carieră de ofiţer, dar care a fost mai ales un mare amator de cai de curse ca și tatăl meu, care-l considera o rudă apropiată. El a murit prin anii ⁋20 într-un accident de călărie. Mama lui se recăsătorise în acest răstimp cu un profesor de chimie, de la facultatea de ştiinţe din București, Petricu, și purta numele acestuia atunci când am cunoscut-o. Dar și soţul ei și fiica rezultată din această a doua căsătorie au murit prematur, se pare în împrejurări ciudate, ceea ce ar explica unele predispoziţii ale supravieţuitoarei.

De fapt v-am spus toate acestea pentru a învedera climatul foarte prozaic al cercului, al cărui medium a fost Jean-Luca Niculescu, un „văr” de asemenea ai tatălui meu, un mare negustor, fiul celebrului Luca Niculescu, o figură excepţională a comerţului românesc din secolul trecut. Jean-Luca Niculescu a fost membru în guvernul care a iscălit pacea de la Buftea (1917) era, în fond un marghilomanist, posesor și el al unui valoros grajd de cai de curse, deși produșii lui alergau sub numele lui Bubi Martinovici. în niciun caz acest om nu-și putea înșela rudele și transmite mesaje iluzorii, așa cum îi acuză pe spiritiștii obișnuiţi detractorii lor. Era un om absolut cinstit, dezinteresat, „comunicările” pe care le mijlocea oferă maximum de garanţie.

Cercul lor a funcţionat cu intermitenţe încă înainte de primul război mondial, dar a fost mai activ după, cred că și în legătură cu dispariţia soţiei lui Jean-Luca Niculescu, o doamnă născută Ștefănescu, fiica marelui finanţist liberal Alexandru Ștefănescu, unul dintre corifeii

Băncii Românești. (Acesta nu trebuie confundat cu un omonim autor al unei cărţi care și-a avut voga ei, *Adevărul și ştiinţele oculte.)*

Ioan Bucluca: – *O familie de spiritiști... O situaţie destul de ciudată...*

Aexandru George: – Desigur, dar nu foarte ciudată. Pe atunci spiritismul era destul de răspândit în anumite părţi ale societăţii românești. Eu deţin informaţii de la unchii mei col. Const. Georgescu și avocatul Petre Georgescu, rude cu precedenţii și membri ai acelui cerc (în deosebire de tatăl meu, care a refuzat totdeauna să ia parte la vreo ședinţă organizată de vărul său sau de alţii). De la unchiul meu Constantin, am aflat de existenţa unei întregi arhive cu astfel de comunicări, făcute mai ales prin anii ⁊20 și de care are sigur cunoștinţă și d. Al. Paleologu, pentru că în anii comunismului mi-a vorbit de ea, mama sa vitregă, Emilia Paleologu, dar și cele două surori ale ei, Margareta și Henriette, fiind prezente la aproape toate ședinţele căci erau cumnate cu mediumul, erau și ele născute Ştefănescu. Nu știu dacă d. Paleologu a participat și el; în ultima parte a istoriei, era destul de mare, elev de liceu.

Ioan Bucluca: – *Ar trebui întrebat, poate ˇs-ar da de urma acestei arhive.*

Alexandru George: – Desigur… Dar ˇs-ar putea merge și la descendenţă lui Jean-Luca Niculescu și ai fratelui său Petre, despre care știu că mai există și azi, în București.

…Dar eu aș vrea să spun altceva, să vorbesc de ceva mai mult decât de un episod pe care l-am folosit în literatura mea, într-un mod nu prea deformat, dar fatalmente învăluit. Altceva vreau să comunic cititorilor revistei dumneavoastră. Anume, pe la sfârșitul anului 1943 sau începutul lui *44, deci acum mai bine de o jumătate de veac, unchiul meu Constantin, care era și nașul meu (și care ţinuse să-mi dea numele unui mic frate al meu, Alexandru, decedat prematur și al cărui spirit susţinea că ar fi trecut în mine) mi-a citit câteva „opere” literare despre care spunea că i-au fost comunicate în timpul

ședinţelor de care am pomenit. Autorul ar fi fost Caragiale, nici mai mult nici mai puţin, foarte vorbăreţ după cum se vede și după ce a trecut în lumea cealaltă. Ele au fost în număr de trei, pe una am uitat-o complet; pe a doua care era foarte caragialiană ca spirit, am reţinut-o, dar anecdota exploatată acolo și localizată la Giurgiu, în epoca de sfârșit a fanarioţilor, am descoperit-o în lecturile mele ulterioare, căci are o anume circulaţie, aşadar, pentru mine, o valoare mult mai scăzută. Dar cea de a treia, cea mai lungă și cea mai complexă, am reţinut-o pentru că mi-a plăcut nespus și aveam ˇs-o „retranscriu” la rându-mi mulţi ani mai târziu în caietele mele. Eu i-am dat numele de *Spartacus* și se află cuprină în romanul meu *Seara târziu,* în versiunea mai completă apărută în 1998. Povestea, petrecându-se în Spania anarhismului pe la 1900, nu are nicio legătură nici de tematică nici de tratare cu autorul *Păstra mei trufanda,* care ar putea fi și acela al poveștii precedente.

Am introdus-o în roman, pentru a oferi cititorului posibilitatea de a-l identifica pe adevăratul autor; la toată urma, mi-am zis, puteam fi victima unei erori, povestea îmi „umbla prin cap”, cum spune eroul meu, de ani de zile, puteam fi victima unei confuzii, măcar a unei contaminări, cu atât mai vârtos cu cât ea nu părea în niciun caz de Caragiale. A fost un act de onestitate minimă, pentru mine absolut obligatoriu. înainte de asta, am publicat fragmentul îndată după 1989 în *România literară,* cea mai citită publicaţie culturală de atunci, pentru a îngădui celui care știe cine ar fi autorul să mă informeze și pe mine (pe cale orală apelul îl făcusem de mai multe ori). Nu ˇs-a prezentat nimeni… Pot să o trec atunci printre operele lui… Caragiale? Aș fi ultimul om care să adere la această „soluţie”.

Ioan Bucluca*: – Dumneavoastră, domnule Alexandru George, nu aţi încercat niciodată, nu aţi participat niciodată la vreo ședinţă de spiritism, având în jurul dumneavoastră atâtea exemple?*

Alexandru George: – Nu, niciodată. Când am devenit

adolescent, se afla deja instalat regimul comunist, care reprima aspru asemenea acte… De altminteri, convingerile mele religioase mi-ar fi interzis-o. Eu cred că există o incompatibilitate între practicile „metapsihice”, nu mai vorbesc de spiritism, și credinţa creștină, deși unchiul meu Petre a ţinut să mă convingă de contrariul, folosind înseși cuvintele Mântuitorului din una dintre *Evanghelii.*

Pe măsură ce regimul comunist îşi accentua teroarea, asemenea practici deveneau tot mai riscante. Eu am auzit de multe lucruri întâmplate mai ales în anii ⁊50… Riscul era mare și participant», care în mare majoritate erau femei, nu prezentau garanţii ale cuvenitei discreţii. Știu însă că acest unchi al meu, care a trăit până prin 1964, a continuat foarte sporadic să ia contact cu spiritele, mai ales într-o vreme când îl avea la dispoziţie pe un oarecare Bucurescu, un medium foarte bun.

(Ambii mei unchi se caracterizau printr-o mare tărie sufletească, dar și printr-o mare seninătate în faţa morţii, păstrată până în ceasul din urmă; eu le-am admirat-o, dându-mi seama că e o consecinţă a experienţei lor spiritiste, graţie căreia căpătaseră anumite convingeri indestructibile.)

Ioan Bucluca: – *Nici mai târziu, după ⁊90, nu aţi încercat și dumneavoastră, această experienţă?*

Alexandru George: – Nu, atunci pentru alte motive decât acela de a lăsa morţii în liniște, netulburaţi nici măcar de cei dragi – eu având convingerea că singura relaţie posibilă este prin rugăciune, prin parastasele în care și preoţii și noi ne rugăm pentru ei, dar de fapt pentru odihna sufletului lor. Celălalt motiv este de alt ordin decât religios: am devenit un scriitor, un scriitor de un anume tip… Nu uitaţi că opera mea capitală se intitulează *Oameni și umbre, glasuri, tăceri.* Adică un titlu cu iz spiritist: dar e unul înșelător, căci în cartea mea e vorba de un joc pe seama aparenţelor și realităţii, pe seama umbrelor, a oamenilor și identităţii lor fictive. Romanul acesta, în afara unei trame epice destul de articulate, cuprinde și o „artă poetică”, în care autorul conchide, acceptând marea

confuzie pe care vede că a creat-o singur: între umbre și fantome nu e o deosebire de esenţă; între glasurile ce transmit anumite mesaje și prin care se identifică „spiritele” și tot ceea ce oferă „inspiraţia” artistică, eu am ales pe ultimele și am exclus pe celelalte. Un om care poate imagina nu mai are nevoie de altceva. Eu, înainte de a trece în lumea cealaltă, am trecut în aceea imaginată de mine.

SUMAR

Argument 5

Începând de la câteva întrebări puse în 1995 de Angela Marinescu 7

Unele explicaţii 15

Totuși, o confesiune (I-XXI) 24

Adevăruri și numai adevăruri 163

Omul și umbra I-II 169

Dialog cu Alexandru George 178

O afacere necunoscută 187

Negrii unui trecut și mai negru 203

Ziua când mi-am descoperit nevoia de a scrie 208

Lumea cealaltă și lumea mea 217

DE ACELAȘI AUTOR

Simple întâmplări cu sensul la urmă, (proze), 1970

Marele Alpha (eseu), 1970

Clepsidra cu venin (proze), 1971, ed. II, 1998

Semne și repere – Premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică, 1971.

La sfârșitul lecturii I, 1973; II, 1978; III Premiul Asociaţiei Scriitorilor din București, IV, 1993

În jurul lui E. Lovinescu (eseu), 1975

Mateiu I. Caragiale (eseu), 1981

Simple întâmplări în gând și spaţii (proze) – Premiul Uniunii Scriitorilor pentru publicistică, 1982

Caiet pentru... (roman), 1984

Petreceri cu gândul și inducţii sentimentale (proze), 1985

Dimineaţa devreme (roman), 1986

Seara târziu (roman), 1987, ed. II, 1998

Cinci sau chiar șase persoane în jurul unui autor (roman), 1988

Capricii și treceri cu gândul prin spaţii (proze) 1994

Caragiale (1996). Premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică

Oameni și umbre (roman) 1996. Premiul Fundaţiei *„CUVÂNTUL”}* Premiul revistei *„CONVORBIRI LITERARE”.* Marele premiu SOROS pentru roman

Șapte povestiri fără una (proze), 1997

Întâlniri (eseuri), 1997

În istorie, în politică, în literatură (eseuri), 1997

Reveniri, restituiri, revizuiri (eseuri), 1999

Mateiu I. Caragiale, Sub pecetea tainei, 1999

Pro libertate (eseuri), 1999

TRADUCERI:

Ph. van Tieghem, Marile Doctrine literare în Franţa, 1972

Villiers de lƷIsle-Adam, Povestiri crude și insolite, 1973

Jean Starobinski, Relaţia critică, 1974

Remy de Gourmont, Eseuri, 1975

Salvatore Battaglia, Mitografia personajului, 1976

Émile Zola, Saloanele mele, 1976

Anatole France, Viaţa literară, 1978

Edmond și Jules de Goncourt, Arta franceză a secolului al XVIII-lea, 1979

Jean-Pierre Richard, Literatură și senzaţie, 1980

Louis Hautecœur, Literatură și pictură în secolele XVII-XX, 1982

Voltaire, Secolul lui Ludovic al XIV-lea, 1983

P.¯J. Proudhon, Principiul artei și destinaţia ei socială, 1987

Jean-Paul Sartre, Greaţa, 1990

EDIŢII:

V. A. Urechea, Scrieri literare, 1976

Pompiliu Eliade, Ce este literatura?, 1978

Masca (Antologie de proză fantastică românească),

1982

E. Lovinescu, Opere I-IX, 1982 – 1989 (în colaborare)

Proză umoristică românească (Antologie), 1985

E. Lovinescu, Agende, I, 1993; II, 1996; III, 1999 (în colaborare)

Tehnoredactor: DOINA NANU Tehnoredactare computerizata: TEHNO TE-AM S.R.L. Bun de tipar: 22.02.2000 Apărut: 2000